
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

3/2008

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2008

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

HISTORICKÉ SÚVISLOSTI A PRÍČINY AVARSKÉHO ÚTOKU NA KONŠTANTÍNOPOL ROKU 626

MARTIN HURBANIČ

HURBANIČ, M.: The historical background and causes of Avar's attack upon Constantinople in 626. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 3 – 23, Bratislava.

The author focuses on the beginning of the 7th century, the period of Byzantine Empire facing dangerous attacks not only from the East (Persian Empire), but also from the North (Persian allies – the Avars). Meanwhile he refers to his two previous studies published in *Military History* (3/2007 and 1/2008). The main part of the study describes the foreign policy relations between Byzantine Empire and Persian Empire as well as the voyage of the Caesar Herakleitos towards Asia Minor. The conflict is being focused on in 2 thirds of his work in order to portray Avars' involvement in the war and their actions within. Consecutively, he describes the diplomatic negotiations led by both the parties in order to take over the dangerous enemy. The conflict itself- the Siege of Constantinople in 626- is out of the focus.

Military History. Byzantine Empire. 7th century. Avars' attack upon Constantinople in 626.

V roku 624 vstúpila posledná byzantsko-perzská vojna do svojho záverečného štádia. Tento konflikt nazývaný aj poslednou vojnou antiky sa začal ešte roku 602. Vtedajší perzský kráľ Husrav II. porušil mier, pretože jeho partnera, byzantského cisára Maurikia (582 – 602) násilne zvrhol z trónu vojenský stotník Fokas (602 – 610).¹ V priebehu nasledujúcich dvadsiatich rokov sa Peržanom postupne podarilo prelomiť pohraničný systém byzantských pevností na Eufrate a okupovať Sýriu, Palestínu a Egypt. Pod dojmom týchto úspechov plánoval perzský kráľ úplné zničenie Byzancie a odmietal uzavrieť mier s Fokovým nástupcom, cisárom Herakleiom (610 – 641). Od porážky pri Antiochii v roku 613 bola konštantínopolská vláda v hlbokjej defenzíve. Musela pristúpiť k drastickým finančným opatreniam, ktorých cieľom bola stabilizácia zvyškových území. Herakleios postupne začal s výcvikom svojich vojsk roztrúsených vo východnej časti Balkánu a v Malej Ázii. Až v roku

1 K tomuto konfliktu pozri: STRATOS, A. N.: *Byzantium in the Seventh Century*. Volume I. Amsterdam 1968, s. 57f. Z posledných špecializovaných prác najmä HOWARD-JOHNSTON, J.: *Heraclius' Persian Campaigns and the Revival of the East Roman Empire, 622-630*. In: *War in History*, roč. 6, 1999, č. 1, s. 1-44.

622 sa však odhodlal k otvorenému konfliktu s Peržanmi, no jeho ofenzívu, ktorá mala za cieľ vytlačiť perzské sily zo severu Malej Ázie, neočakávane ohrozili Avari.² Mladší syn kagana Bajana neočakávane hrozil porušením mierovej zmluvy. Herakleios sa v dôsledku toho musel odobrať do Konštantínopola a pripraviť nové podmienky dohody. V lete roku 623 pripravili obe strany stretnutie na najvyššej úrovni, ktoré sa však neuskutočnilo. Avari sa totiž cisára pokúsili zajať, pričom po odhalení tohto úskoku sa ich jazda dostala až k predmestiam samotnej metropoly na Bospore. Niekedy na prelome rokov 623 a 624 dosiahol Herakleios vytúžený mier s kaganátom za ročný poplatok v sume 200 000 zlatých solidov.³

Po uzavretí mieru s Avarmi, ktorý si vyžiadal nemalé obete a skoro stál Herakleia život, sa jeho pozornosť upriamila opäť na východ. Jeho protivník – perzský kráľ Husrav mal zatiaľ všetky tromfy v rukách. Jeho poddaní zatiaľ pociťovali útrapy vojny len nepriamo, prostredníctvom stále sa zvyšujúcich daní, avšak skutočné hrôzy, plienenie a rabovanie sa zatiaľ dotýkali iba byzantských provincií.

25. marca roku 624 Herakleios naplánoval svoj odchod na nové vojenské ťaženie proti Perzii. Voľba tohto dňa akiste nebola náhodná, pretože išlo o jeden z najväčších mariánskych sviatkov v Byzancii, v ktorom sa pripomínalo Zvestovanie Pána. Počas neho sa v byzantských chrámoch zvykol spievať najväčší z mariánskych hymnov – Akathistos. Po prvýkrát však nadobudol symbolický význam pre obranu hlavného mesta, ktoré cisár zveril Bohorodičke. Obyvatelia byzantskej metropoly sa zhromaždili v prístavoch, aby na vlastné oči uvideli odchod cisára do Malej Ázie. Za posledné tri roky sa takto cisár lúčil s najbližšími už po druhýkrát. Po krátkej zastávke v Chalcedóne pokračoval so svojou manželkou Martinou a dvomi deťmi – Konštantínom Herakleiom a dcérou Eudokiou-Epifániou z prvého manželstva do blízkosti Nikomédie, kde cisárska rodina oslávila Veľkú noc. Po skončení sviatkov sa obe deti vrátili naspäť do hlavného mesta.⁴ Desaťročný Konštantín Herakleios sa formálne ujal funkcie regenta, ktorý mal zastupovať cisára v hlavnom meste. V skutočnosti Herakleiove záujmy i naďalej zastával patrikios Bonos a patriarcha Sergios.⁵

Cisár sa so sprievodom vydal na juhovýchod do Kapadókie, pretože v jej centre Kaisarei naplánoval sústredenie všetkých dostupných vojsk. Jeho manželka Martina sa rozhodla podstúpiť všetky nástrahy poľného ťaženia.⁶ Aj tento moment svedčí o veľkom pute medzi oboma osobami i odvahe cisárovnej, ktorá vystavila svoj krehký organizmus nesmiernym útrapám vojny a riziku všeobecnej záhuby.

-
- 2 Spomedzi starších autorov k výprave cisára Herakelia z roku 622 pozri GERLAND, A. Die persischen Feldzüge des Kaisers Herakleios. In: *Byzantinische Zeitschrift*, roč. 3, 1894, s. 340-348; BAYNES, N.: The First Campaign of Heraclius against Persia. In: *English Historical Review*, roč. 19, 1904, s. 694-702; STRATOS, ref. 1, s. 135-144. Najnovšie POLÁČEK, J.: Testovanie možnosti: Výprava cisára Herakleia proti Peržanom v roku 622. In: *Byzantinoslovaca*, roč. 2, 2008, s. 121-130.
 - 3 Pozri v tejto súvislosti BAYNES N.: The Date of Avar Surprise. In: *Byzantinische Zeitschrift*, roč. 21, 1912, s. 110-128. K hodnoteniu tejto udalosti pozri STRATOS, ref. 1, s. 154-160; POHL, W.: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822*. München 1988, s. 245-248; najnovšie HURBANIČ, M.: Byzancia a Avarský kaganát v rokoch 622-624. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, 2, s. 229-248.
 - 4 K datovaniu kľúčových prameňov pozri HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 16, pozn. 53.
 - 5 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis homilia, ed. L. Sternbach: *Analecta Avarica. Rozprawy akademii umiejętności. Wydział filologiczny. Serya II. Tom XV. Cracoviae 1900*, s. 302.48-49; SEBEOS, c. 38, ed. and trans. R. W. Thomson. *Hist. comm. J. Howard-Johnston. Liverpool 1999*; MOVSES KALANKATUACI (DASCHURANCI): II.10. trans. Š. V. Smbatjan, *Movses Kalankatuaci, Istorija strany Aluank, Erevan 1984*.
 - 6 CHRONICON PASCHALE, ed. L. Dindorf, *Chronicon paschale*, vol. 1 [Corpus scriptorum historiae Byzantinae] Bonn, 1832, s. 713,19-714,8; THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, *Chronographia*, ed. C. de Boor, *Theophanis chronographia*, vol. 1. Leipzig 1883, s. 306.19-21.

Herakleiove sily akiste neboli priveľmi početné. Napokon, v drsných horách dnešného Kurdistanu a Azerbajdžanu, kde plánoval viesť svoje ofenzívy, by mala početne veľká armáda sotva šancu na prežitie. Neskoršie arménske kroniky hovoria, že cisár mal údajne k dispozícii až 120 000 mužov. Toto číslo je zjavne prehnané. K reálnym hodnotám by sme sa skôr dopracovali, ak by sme odpísali z tejto cifry jednu nulu.⁷

Sústredenie byzantských síl v Kaisarei neušlo pozornosti Peržanom, ktorí logicky predpokladali, že sa Herakleios pokúsi vpadnúť do okupovanej Sýrie.⁸ Lenže perzský kráľ i jeho podriadení sa v predpokladoch osudovo zmylili. Cisár ani náhodou nepomýšľal na opätovné dobytie stratených provincií. Namiesto toho si zvolil severnú trasu, ktorá viedla údolím Eufratu k Theodosiupolu, teda do niekdajšej oblasti byzantskej Arménie. Tamojší obyvatelia si už vytrpeli perzskú okupáciu na vlastnej koži. Okolo roku 609 Husrav dokonca nariadil ich deportáciu do perzského Hamadanu.⁹ Herakleiova rodina bola arménskeho pôvodu a cisár zrejme ovládal aj tento jazyk.¹⁰ Nie je vylúčené, že sa istá časť probyzantských Arménov pridala na jeho stranu.¹¹ Z Theodosiupola sa cisár vydal priamo do perzskej časti Arménie. Jeho úmysel trefne zhodnotil jeden arménsky autor: „*nezaútočil proti perzským vojskám, ktoré držali jeho kraje a mestá v područí... namiesto toho išiel cez Arméniu a prešiel cez rieku Araxes a dúfal, že zastihne veľkého kráľa Husrava nepripraveného*“.¹²

Perzský kráľ vôbec nepočítal s vpádom Herakleiovho vojska, a túto trasu nezablokoval. Keď sa dozvedel o týchto znepokojujúcich udalostiach, začal urýchlene mobilizovať vojsko z celej Perzie.¹³ Jediná dostupná poľná armáda sa nachádzala ďaleko od miesta bojov. Bol to Šahrvarazov expedičný zbor, ktorému Husrav nariadil okamžitý návrat do Perzie. Kde sa generál v tom čase nachádzal, nie je známe.¹⁴

Herakleios v ničom nezaostal za Peržanmi a kruto pustošil krajinu, ktorá nebola na vpád pripravená. Útrapy vojny na vlastnej koži zakúsil Dvin, stará metropola arménskych kráľov a sídlo perzských guvernérov-marzpanov. Tamojší Arméni síce boli kresťania, ale monofyziti, a o ich lojalite voči perzskému kráľovi sa nedalo pochybovať. Posádka Dvinu sa posta-

7 SEBEOS, c 38; THOMAS ARTSRUNI, s. 159, ed. and transl., R. W. Thomson, Thomas Artsruni, History of the House of the Artsrunik. Detroit 1985. Značne prehnanú cifru akceptuje jedine Andreas Stratos. Pozri STRATOS, ref., s. 154.

8 HOWARD-JOHNSTON, J.: Pride and Fall: Khusro II and his Regime, 626-28. In: *La Persia e Bisanzio*. Accademia Nazionale dei Lincei. Roma 2004, s. 106.

9 SEBEOS, c. 33.

10 Pozri KAEGLI, W.: *Heraclius – Emperor of Byzantium*. Cambridge 2003, s. 22.

11 Pozri v tejto súvislosti KULAKOVSKIJ, J.: *Istorija Vizantiji*. Tom III. Kiev 1915, s. 67.

12 MOVSES KALANKATUACI, II.10. Aj podľa Georgia Pisida Herakleios plánoval zaútočiť do najnútornejších krajov Perzie. Pozri GEORGIOS PISIDES: *De expeditione Persica I*, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici epici, *Studia patristica et Byzantina* 7, Ettal 1959, v. 157-158.

13 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, s. 306.

14 Lokalizácia Šahrvarazovej armády je problematická. Podľa Theofana (s. 306) mal dokonca Šahrvaraz vpadnúť na byzantské územie. Jeho vpád kronikár nedatuje, avšak vo svojej správe ho zaraďuje v súvislosti s Herakleiovým sústredením vojsk v Kapadokii. Na druhej strane arménske pramene hovoria o Šahrvarazovej armáde až po skončení cisárovej letnej ofenzívy v roku 624. Ak sa Šahrvaraz nachádzal v Malej Ázii na jar roku 624, ako tvrdí Theofanes, potom nie je jasné, prečo sa nepokúsil zablokovať cisárovi cestu do Persarmenie, ale najmä prečo mu neodrezal spiatočnú cestu už skôr. Pravda teda bude zrejme na strane arménskych autorov, podľa ktorých Husrav povolal Šahrvaraza naspäť do Perzie niekedy v priebehu Herakleiovej letnej ofenzívy. Vieme, že začiatkom roka 625 sa Šahrvaraz pohol na výzvu veľkokráľa z mesta Nisibis v perzskej Mezopotámii, kde strávil zimu, aby byzantským silám zabránil v návrate domov (SEBEOS, c. 38). Movses Kalankatuaci (II.10) hovorí o tom, že zmienený perzský generál zanechal posádky v rímskych a palestínskych mestách, ktoré kontroloval a začal zbierať armádu. V marci roku 624 teda nemohol byť v bojovej pohotovosti, pretože inak by mohol prísť svojmu kráľovi na pomoc oveľa skôr, než v zime roku 625. K iným názorom pozri STRATOS, A.: *Byzantium*, s. 152-153.

vila byzantskému vojsku na odpor, ale Herakleiovi vojaci mesto vyplienili a zapálili. Vojnasa už vliekla vyše dvadsať rokov a stávala sa čoraz tvrďšou. Jej obeťou tentoraz neboli Peržania, ale najmä kresťanskí civilisti. Herakleiov obdivovateľ Georgios Pisides ospravedlňoval zničenie mesta. Poukazoval na to, že je lepšie, keď Dvin dobyje zbožný cisár, než ak by malo zostať v rukách bezbožného perzského kráľa. Ale práve tieto jeho slová potvrdzujú, že byzantský odvetný úder nebral ohľad na kresťanskú spolupatričnosť.¹⁵ Cisár bez odporu pokračoval juhovýchodným smerom cez dnešné južné Arménsko a Azerbajdžan. Byzantská armáda dobyla mesto Nachičevan. Po jeho zničení prešla rieka Araxes a vtrhla do oblasti dnešnej iránskej časti Azerbajdžanu, ktorá sa v tom čase nazývala Atropatene. Ďalšia trasa cisárskej armády nie je celkom jasná. Arménsky kronikár Tomáš Artsruni hovorí aj o zničení mesta Urmia, čo by znamenalo, že pokračoval na juh okolo západného okraja Urmijského jazera.¹⁶ V hlavnom meste tejto oblasti Ganzaku sa v tom čase nachádzal sám Husrav so 40 000 armádou.¹⁷ Cisár poslal napred rýchlu jazdu, spojeneckých Arabov, ktorým sa podarilo zničiť predsunuté perzské hliadky.¹⁸ Namiesto toho, aby veľkokráľ zastavil byzantský útok, z nepochopiteľných dôvodov rozpustil svoj tábor a unikol juhovýchodným smerom do vnútrozemia Perzie.¹⁹ Husravov neočakávaný odchod zdôvodnil neskorší kronikár Theofanes porážkou jeho predvoja.²⁰ Nevieme presne, koľko mužov mali Peržania k dispozícii – vyššie spomenutý údaj byzantského kronikára môže byť púhou propagandou.²¹ Ganzak bol tradičným letným sídlom perzských kráľov, ktorí sa sem uchýľovali pred pražiacim slnkom, neľútostne spaľujúcim úrodnú Mezopotámiu. Inak tomu zrejme nebolo ani v tomto prípade. Od prvých správ o prieniku Herakleia do perzskej časti Arménie mohli uplynúť nanajvýš dva mesiace. Ak pripustíme, že Husrav tento prienik neočakával, sotva mohol mať dostatočné sily na jeho odrazenie. Po jeho úteku sa Herakleios poľahky zmocnil opusteného Ganzaku a utáboril svojich vojakov na predmestiach. Od prebehlíkov sa dozvedel, že Husrav zapálil úrodu a ušiel do pevnosti Thebarmais.²² Na tomto mieste sa nachádzal jeden z najposvätejších chrámov perzského štátneho kultu zoroastrizmu. V jeho centre horel uctievaný oheň Adhur Gushšnasp, symbol kráľovskej moci Perzie a jej panovníka.²³ Ešte aj v súčasnosti je možné vidieť ruiny tohto komplexu pri mieste zvanom Takht-i-Sulaiman. V príslušnom palácovom komplexe sa tiež nachádzal jeden z vtedajších mechanických divov sveta, o ktorom sa budú zmieňovať mnohí byzantskí i západní kronikári. Išlo o veľkú sochu

15 GEORGIOS PISIDES: Heraclias II, v. 163-164, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici epici [Studia patristica et Byzantina 7] Ettal 1960.

16 GEORGIOS PISIDES: Heraclias II., v. 160-172; SEBEOS: c. 38. THOMAS ARTSTRUNI, s. 159. K trase pochodu pozri MANANDJAN, R. A.: Maršruty persidskich pochodov imperatora Iraklija. In: *Vizantijskij vremennik*, roč. 3, 1950, s. 134 a STRATOS, ref. 1 a nr. 16 (s. 365-366).

17 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 307.

18 Otázne je, o akých Arabov šlo. Niektorí predpokladajú, že to boli tradiční spojenci Byzancie – Gasánidovskí Arabi. V tejto súvislosti SHAHĪD, I.: *Byzantium and Arabs in the Sixth Century*. Washington D. C. 1995, s. 642, 644. Iní ich považujú za perzských prebehlíkov, ktorí vstúpili do byzantskej armády počas prvej Herakleiovej protiofenzívy z roku 622. Pozri PERTUSI, A.: *Giorgio di Pisidia Poemi. I. Panegirici epici [Studia patristica et Byzantina 7]* Ettal 1960, s. 153. Mohli nimi byť však aj berberské nájomné oddiely z Afriky, s ktorými sa Herakleiovi podarilo uchvátiť byzantský trón v roku 610.

19 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 307; GEORGIOS PISIDES: Heraclias II. v. 160-66, SEBEOS: c 38, THOMAS ARSTRUNI, s. 159; MOVSES KALANKATUACI: II.10. Pozri tiež HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 16.

20 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 307.

21 SEBEOS, c. 38.

22 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 308.

23 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 308. Pozri tiež: HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 17.

Husrava, ktorý sedel na tróne pod nebeskou klenbou. Okolo panovníka sa nachádzali nebeské telesá a božstvá, zatiaľ čo zvláštny mechanizmus vydával zvuky a hrmenie.²⁴

Husrav miesto urýchlene opustil a vzal so sebou uctievaný oheň i poklady chrámu. Herakleios však i tak zasadil úder na najcitlivejšom mieste.²⁵ Jeho vojaci vtrhli do chrámu, zničili veľký oltár ohňa a zahádzali prilahlé jazero mŕtvymi telami.²⁶ Herakleios nakoniec nariadil svätyňu podpáliť. Byzantínci dokonale pomstili perzské zničenie chrámu Božieho hrobu v Jeruzaleme pred desiatich rokov.²⁷

Cisár neprestal prenasledovať Husrava a jeho armáda sa dostala až k médskeým Ekbatanám (Hamadánu).²⁸ Perzský kráľ unikal juhozápadným smerom a dosiahol svoju obľúbenú rezidenciu Dastagerd, ktorá sa nachádzala asi 100 kilometrov od hlavného mesta ríše Ktesifontu.²⁹ Brilantnou a neočakávanou ofenzívou sa Herakleiovi otvárala cesta do zraniteľného srdca Perzie. Jeho devízou bola rýchlosť a využitie zaneprázdnenosti hlavných perzských síl na okupovaných byzantských územiach. Byzantská armáda sa nachádzala pred kurdskými pohoriami, po ktorých zdolaní by na vojakov čakala už len rovinatá Mezopotámia – úrodná krajina s množstvom bohatých miest a zaľudneného vidieka. Herakleios však v tomto momente nariadil na prvý pohľad neočakávaný ústup. Stála za nečakaným obratom naozaj cisárova labilná psychika?³⁰ Herakleios musel vedieť, že Husrav po svojom úniku zvolí tradičnú taktiku spálenej zeme a bude lákať protivníka hlbšie do vnútrozemia. V horúcich mesiacoch neskorého leta by cisárova armáda trpela okrem nedostatku zásob aj pálavou a chorobami.³¹ Herakleios zachoval v tomto prípade rozvahu. Nebol dobyvateľom, ako jeho dávný predchodca cisár Julián, ani nesníval o obnove Alexandrovej ríše. Jediné, o čo sa usiloval, bol mier s Perziou. Keď sa k nemu doniesli zvesti, že Šahrvarazova armáda dosiahla mesto Nisibis v severnej Mezopotámii, nariadil predbežný ústup.³²

Herakleios akiste stratil počas letnej ofenzívy množstvo vojakov a ďaleko od domova mohol sotva dúfať, že v dohľadnom čase posilní svoje preriedené rady. Iste, mohol vsadiť všetko na jednu kartu a vynútiť si rozhodujúci stret s Peržanmi, ale je otázne či by na takýto vabank pristúpil protivník. Niektorí z jeho poradcov navrhovali pokračovať v ofenzíve, iní navrhovali ústup. Cisár sa rozhodol predbežne stiahnuť svoju armádu z vnútrozemia Perzie.³³ Zimné mesiace hodlal stráviť v rovinatej oblasti dnešného Azerbajdžanu pri západnom pobreží Kaspického mora. Bola to zem, ktorú antickí geografi poznali pod názvom Albánia a arménski kronikári ako Aluank. Kedysi bola samostatným kresťanským kráľovstvom, avšak v Herakleiových časoch predstavovala len jednu z okrajových hraničných zón Perzie. Herakleios sa sem dostal severnou trasou cez oblasti severovýchodného Azerbajdžanu, ktoré neboli doposiaľ postihnuté vojnou a ponúkali dostatok zásob.³⁴ Jeho ustupujúcu armádu

24 GEORGIUS CEDRENIUS: *Compendium historiarum*, ed. I. Bekker, Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae opera, 2 vols. [Corpus scriptorum historiae Byzantinae]. Bonn 1838/1839, s. 721. K lokalizácii miesta pozri MINORSKY, V.: Roman and Byzantine Campaigns in Atropatene. In: *Bulletin of the School of Oriental Studies of the University of London*, roč. 11, 1944, s. 249.

25 HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 17; KAEGI, ref. 10, s. 128; STRATOS, ref. 1, s. 366, pozn. 38.

26 SEBEOS, c. 38; THOMAS ARTSTRUNI, s. 159.

27 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia* s. 308; SEBEOS, c. 38.

28 THOMAS ARTSTRUNI, s. 159.

29 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, s. 308. STRATOS, ref. 1, s. 395.

30 STRATOS, ref. 1, s. 157.

31 KAEGI, ref. 10, s. 128.

32 SEBEOS, c. 38.

33 ZUCKERMAN, C.: Heraclius in 625. In: *Revue des études byzantines*, roč. 60, 2002, s. 190.

34 K trase pozri MANADJAN, ref. 17, s. 138-9.

sprevádzalo množstvo perzských zajatcov. Nastávajúca zima bola čoraz krutejšia a na pomaly vlečúcu sa kolónu neustále dorážali Peržania. Po strastiplnom vyše 900-kilometrovom pochode cisár dorazil na určené miesto.³⁵ V údolí rieky Kura, západne od centra Albánie mesta Partav, si rozložil zimný tábor a prepustil vyše 50 000 zajatcov, ktorí akiste sťažovali jeho ústup.³⁶ Ešte pred príchodom Herakleia Husrav nariadil, aby posádka Partavu mesto opustila. Mnohí civilisti – kresťania, židia i pohanovia však toľko šťastia nemali. Pred útrapami byzantského vojska ich zachránil len tamojší kňaz Zachariáš, ktorého obyvatelia z vdaky zvolili predstaveného ich cirkevnej obce.³⁷

HLADANIE SPOJENCOV

Prečo si cisár zvolil severnú a nie západnú trasu svojho ústupu z Perzie? Od zničenia Jeruzalema v roku 614 začala v byzantsko-perzskom konflikte zohrávať čoraz väčšiu úlohu náboženská propaganda. Už Peržania úspešne ťažili zo sporov medzi ortodoxnými a monofyzitskými kresťanmi v Sýrii a Egypte. Pri obsadzovaní Palestíny sa zasa mohli spoliehať na podporu prenasledovaných Židov, s pomocou ktorých ovládli i samotný Jeruzalem. Jeho strata spôsobila silný ohlas medzi kresťanmi v ríši i za jej hranicami. Byzantský svet zažil šok, ale tento šok stmelil jeho vnútornú identitu a všeobecnú vôľu k odporu. S podporou cirkvi sa Herakleiovi podarilo presvedčiť armádu i obyvateľstvo hlavného mesta, že súčasní Peržania prestali byť tradičnými vojenskými a politickými rivalmi ríše, ktorí vedú vojnu podľa pravidiel. Namiesto nich sa v byzantských vojenských správach a cisárskych preslovoch k vojakom objavujú obrazy bezbožných nepriateľov Krista. Už pred začatím prvej výpravy proti Perzii Herakleios ukázal vojakom rukou nestvorený obraz Krista a prehlásil že, ten, kto je na ňom vyobrazený, je najvyšší vojvodca byzantskej armády. Potom sa na nich obrátil s výzvou, aby bojovali proti nepriateľom, ktorí uctievali stvorené modly a znesväcujú kresťanské oltáre.³⁸

V predchádzajúcich storočiach viedlo rímsko-byzantské cisárstvo s Perziou množstvo vojen, pri ktorých náboženský rozmer zohrával iba formálnu úlohu. Posledný konflikt týchto mocností však časom nadobudol charakter totálnej vojny s nasadením všetkých dostupných prostriedkov. A práve jeden z nich – kresťanskú spolupatričnosť – sa Herakleios snažil využiť v svoj prospech, keď sa jeho vojská na sklonku roka 624 stiahli do Albánie.

Celé Zakaukazsko bolo akousi achilovou päťou severozápadnej perzskej hranice. Bolo domovom množstva kresťanov, ktorým cisár adresoval svoje výzvy na spoluprácu. Vieme, že Herakleios napísal listy albánskym, arménskym a iberským (gruzínskym) kniežatám, aby spolu so svojimi družinami dobrovoľne vstúpili do jeho služieb. V opačnom prípade – ako zdôrazňoval – s nimi bude zaobchádzať ako s pohanmi a spustoší ich krajiny a pevnosti.³⁹ Herakleios apeloval na príslušnosť ku kresťanskej viere a možno k ich presvedčaniu využil náboženskú propagandu, ktorú umocnilo perzské zničenie Jeruzalema. Faktom však je, že v čase Herakleiovej protiofenzívy sa situácia v Palestíne stabilizovala a tamojší kresťania opravili s perzským súhlasom väčšinu kostolov, vrátane chrámu Božieho hrobu.⁴⁰ Albán-

35 MANADJAN, ref. 17, s. 136.

36 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 308.

37 MOVSES KALANKATUACI: II.10; pozri tiež HOWARD-JOHNSTON, ref. 1. s. 17.

38 Porovnaj: GEORGIOS PISIDES: Expeditio Persica II. v. 86-115; THEOFANES CONFESSOR: Chronographia, s. 303-304.

39 MOVSES KALANKATUACI: II.10.

40 SCHICK, R.: *The Christian Communities of Palestine from Byzantine to Islamic Rule: A Historical and Archae-*

ski hegemóni výzvy nevypočuli a zostali verní Husravovi. Na jeho príkaz evakuovali Partav a uzatvorili sa vo svojich pevnostiach.⁴¹

Cisárovu výzvu prijala ale časť iných kaukazských kresťanov. Herakleiovo vojsko posilnili aj so svojimi družinami kniežatá Lazov a Abasgov a časti Iberov (Gruzíncov) obývajúcich východné pobrežie Čierneho mora.⁴² Noví spojenci sa mohli zúčastniť už letnej ofenzívy do Perzie v predchádzajúcom roku. Tieto etniká mali tradične užšie styky s byzantským dvorom, než s Perziou, a navyše boli príslušníkmi, rovnako ako Byzantínci, ortodoxnej konfesie – idea jednotného kresťanského bloku proti bezbožným nepriateľom tu mala vsutku reálne politické a ideové podhubie.⁴³ Početná časť Iberov však zostala naďalej lojálna Peržanom.⁴⁴ Cisár zrejme využil v prípade verbovania nových spojencov aj najpragmatickejšie z dostupných prostriedkov – peniaze.⁴⁵

Herakleios však proti Perzii hodlal zaangažovať všetkých dostupných nepriateľov bez ohľadu na vierovyznanie. Niekedy na prelome rokov 624 – 625 poslal svojho vyslanca Andrea, aby zaistil podporu kaganátu západných Turkov, ktorých stepná ríša sa rozkladala na rozsiahlom priestore severne od Kaukazu. Herakleiovo rozhodnutie prezimovať v kaukazskej Albánii nebolo vôbec náhodné. Jej širé roviny, ktoré sú jedinečné v inak hornatom kraji, boli akoby stvorené na prekvapujúci bleskový prienik nomádskych hôrd. Neskorší kronikár Theofanes hovorí o Chazaroch-Turkoch, avšak ide o nepresnosť, pretože Chazari vystupujú na scénu až o storočie neskôr.⁴⁶ Turkom vtedy vládol Džebu kagan, ktorý bol nezávislým vládcom západnej časti kaganátu.⁴⁷

Herakleiovi vyslanci sa vrátili s elitným tureckým sprievodom v počte tisíc jazdcov. Títo muži prešli cez Kaspické brány (Derbent) k čiernomorskému pobrežiu (Lazika), odkiaľ sa loďou dostali až do Herakleiovoho kráľovského paláca.⁴⁸ Záver tejto správy je však nelogický. Načo potrebovali ísť vyslanci do Konštantínopola, keď sa cisár nachádzal v Azerbajdžane? Arménsku správu možno azda dať do súvislosti s kronikou patriarchu Nikefora, ktorá spomína krst akéhosi vládcu Hunov. Cisár ho vraj prijal v Konštantínopole a udelil mu čestný titul patrikia.⁴⁹ Neznámy vládca sa dlho pokladal za neskoršieho historického vládcu veľkého Bulharska Kuvrata, avšak vzájomná spojitost týchto osôb je veľmi diskutabilná. Nikeforos túto udalosť (podobne ako iné) nedatuje a jej často uvádzaný dátum (619) je čisto hypotetický. Je možné, že pod Hunmi sa ukrývali budúci spojenci Herakleia – Turci. Pokrstenie ich vládcu by v takom prípade predstavovalo jednorázový akt, ktorý nemal ďalší dopad

ological Study (Studies in Late Antiquity and Early Islam 2). Princeton 1995, s. 42–43 a 328.

41 MOVSES KALANKATUACI: II.10.

42 MOVSES KALANKATUACI, II.10.

43 Od roku 591 sa väčšina Iberie ocitla pod byzantskou kontrolou, s ktorou nasledovalo aj rozšírenie probyzantského chalcedónskeho (ortodoxného) vyznania viery. Pozri: STRATOS, ref. 1, s. 23.

44 Časť Iberov prešlo na perzskú stranu už v počiatkoch tohto konfliktu. Pozri STRATOS, ref. 1, s. 200.

45 GREATREX, G. – LIEU, S.: *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. AD 363–628*. London and New York 2002, s. 310; HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 37.

46 HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 23. Väčšina relevantných prameňov identifikuje útočníkov ako Turkov. Pozri najnovší prehľad ZUCKERMAN, C.: *The Khazars and Byzantium: The First Encounter*. In: *The World of the Khazars: New Perspectives – Selected Papers from the Jerusalem 1999 International Khazar Colloquium*, ed. P. B. Golden, H. Ben-Shammai, A. Róna-Tas, Leiden 2007, s. 411.

47 ZUCKERMAN, ref. 46, s. 412–13.

48 Termín kráľovský palác však podľa Constantina Zuckermana nemusel znamenať Konštantínopol, ale aktuálne miesto Herakleiovoho pobytu. V tejto súvislosti: ZUCKERMAN, ref. 46, s. 414.

49 NIKEPHOROS: *Breviarium*, c. 9, ed. C. Mango, Nikephoros *Patriarch of Constantinople Short History*. (= *Corpus Fontium Historiae Byzantine* 13). Washington D. C. 1990. Pozri tiež BEŠEVLIJEV, V.: *Die protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte*. Amsterdam 1981, s. 519.

na krst celého nomádskeho spoločenstva. V staršej londýnskej verzii Nikeforovej kroniky sa navyše spomína, že krstným otcom „hunského“ vodcu sa stal cisárov brat Theodoros, a nie sám cisár, ako to bolo zvykom pri krste čelných predstaviteľov cudzích pohanských etník. Zrejme teda išlo len o jedného z nižších náčelníkov, nie samotného kagana Turkov.

Herakleios musel bezpochyby nadviazať neformálne kontakty s Turkami a zaangažovať ich do svojich plánov už skôr než v roku 625.⁵⁰ Už v roku 614 alebo o rok neskôr Turci neočakávane vtrhli na iránsku náhornú planinu a kruto ju spustošili.⁵¹ Severní susedia Perzie akiste využili oslabenie jej hranice v Chorasáne, pretože Husrav v tom čase viedol expanzívnu politiku na západe proti Byzancii.⁵² Spojitosť byzantskej diplomacie s týmto tureckým vpádom sa, samozrejme, dokázať nedá, úplne vylúčiť ju však nemožno. Už vtedy ho viedol Džebu kagan, vládca západných Turkov, s ktorým neskôr Herakleios uzavrel spojenectvo.

Už v roku 569 sa pokúsil o bližšie kontakty s Turkami vtedajší cisár Justin II. Poslal k nim svojho vyslanca Zemarcha, ktorý strávil na cestách dlhé dva roky.⁵³ Byzantský vyslanec sa pokúsil nadviazať spojenectvo s tureckým kaganom Sizabulom práve proti Peržanom a novým prišielcom z východu – Avarom. Byzantské vyslanectvo dosiahlo napriek útrapám sídlo kagana, ktorý ho zahrnul väčšími poctami než perzských vyslancov, čo práve prišli na jeho dvor.⁵⁴ Tí o ňom akiste informovali perzského kráľa Husrava I. (531 – 578), ktorý sa vyslanca pokúsil niekoľkokrát zastaviť, no bezúspešne.⁵⁵ Zemarchos sa napokon šťastne dostal cez Čierne more naspäť do Konštantínopola, kde cisára informoval o výsledkoch svojej cesty. Kvôli veľkej vzdialenosti a odlišným politickým prioritám sa však toto spojenectvo nepodarilo.

Čo sa nepodarilo Justinovej diplomacii, mal teraz Herakleios na dosah. S novými spojencami Turkami dohodol spoločnú ofenzívu proti Perzii na jar roku 626. Protivník však jeho plány narušil masívnym útokom v Malej Ázii vedeným dvoma perzskými armádami, ktoré z Európy podporovalo mohutné avarské vojsko nasmerované proti Konštantínopolu. Až o rok neskôr sa Herakleios s Turkami skutočne spojil a využil ich počas rozhodujúceho ťaženia proti Perzii.

Perzský kráľ sa o novom byzantsko-tureckom zväzku dozvedel najneskôr do konca roka 625. Je pravdepodobné, že Herakleiovo hľadanie zahraničných nepriateľov Perzie mohli perzskú stranu vyprovokovať k podobnému postupu. Z potenciálnych partnerov pripadali do úvahy jedine Avari, pretože v tom čase len oni disponovali centralizovanou silou schopnou ohroziť centrum ríše Konštantínopol. Táto hrozba sa naplno prejavila už v rokoch 622/623, keď sa Herakleios dočasne musel vzdať ofenzívy proti Perzii a vyjednať s Avarmi novú mierovú zmluvu.

Za vlády predošlých cisárov sa Peržania o takéto spojenectvo s Avarmi pravdepodobne nepokúsili, avšak niektoré indície naznačujú, že mali isté informácie o problémoch ríše so

50 Pozri akceptáciu tohto tvrdenia aj u HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 41. HOWARD-JOHNSTON, ref. 8, s. 103.

51 SEBEOS, c. 28-29.

52 HOWARD-JOHNSTON, J.: *The Armenian History attributed to Sebeos. II. Historical Commentary*. Liverpool 1999, s. 186.

53 MENANDER PROTEKTOR: Ex. De leg. gent. 7-9, ed. R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, Liverpool 1985.

54 MENANDER PROTEKTOR: Ex. De leg. gent. 8; JÁN Z EFEZU: *Historia Ecclesiastica*, VI.23, ed. and trans. R. Payne-Smith, *The Third Part of the Ecclesiastical History of John of Ephesus*. Oxford 1860.

55 MENANDER PROTEKTOR: Ex. De leg. gent. 8.

západnými nepriateľmi na Balkáne.⁵⁶ Ak sa perzská diplomacia pokúsila presvedčiť Avarov k vypovedaniu zmluvy s Byzanciou, mohla tak urobiť niekedy v priebehu, najneskôr koncom roka 625. V prípade, že Husrav skutočne poslal vyslancov k Avarom, išlo o veľmi riskantný podnik s nejasnými vyhliadkami na úspech. Najkratšia trasa viedla cez územia pod priamou alebo nominálnou byzantskou kontrolou. Ani severná trasa nebola o nič jednoduchšia, pretože vyslanci by museli prechádzať priesmykmi Kaukazu a odtiaľ juhorskými stepami, ktoré v tom čase ovládali perzskí nepriatelia – Turci.⁵⁷ Obe cesty ukazovali potenciálne riziká, ale prípady z minulosti ukazujú, že spojenectvá na diaľku sa dali uskutočniť. Za všetky predošlé treba spomenúť úspešný pokus gótskeho kráľa Gelimera, ktorému sa podarilo v roku 538 odoslať poslov až z Perzie a podnietiť kráľa Husrava I. k porušeniu večného mieru s Byzanciou.⁵⁸ Týmto šikovným diplomatickým ťahom dosiahol Gelimer nečakané prímerie s ríšou. Byzantská ofenzíva v Itálii musela skončiť, pretože cisárovi Justinianovi neostávalo nič iné ako presunúť svoje vojsko na perzskú hranicu. Pozoruhodné je, že vyslanci dokázali bez povšimnutia prejsť byzantským územím. Góti totiž prehovorili na túto misiu dvoch latinsky hovoriacich duchovných z Ligúrie, ktorým ponúkli ako odškodnenie veľkú finančnú čiastku. Jeden z nich sa navyše vydával za biskupa. Na nebezpečnej ceste kňazom uľahčoval cestu najatý spoločník z Trácie, ktorý vyslancom slúžil ako tlmočník v gréckom a sýrskom jazyku.⁵⁹

V ZOVRETÍ TROCH ARMÁD

Herakleiov neočakávaný vpád do Perzie v lete roku 624 nemohol zostať len tak bez odozvy. Jeho armáda zaujala strategickú pozíciu vo východnom Azerbajdžane a hrozila ďalšími útokmi. Na začiatku roka 625 Peržania vyvinuli maximálne úsilie, aby s definitívnou platnosťou zastavili ďalšie útočné pokusy byzantského cisára. Husrav proti Herakleiovi poslal postupne až tri armády, ktorých cieľom bolo najskôr odrezať jeho armáde ústup do vlasti, potom ho obklúčiť a nakoniec rozhodným úderom zničiť. Ako prvé Husrav zmobilizoval „nové vojsko“ a posilnil ho gardovými oddielmi (Chosrogetai a Perozitai).⁶⁰ Jeho velenie zveril Šahrplakanovi, generálovi a pravdepodobne guvernérovi Persarmenie.⁶¹ Medzitým sa cez hornaté priesmyky Tauru presúvala k Albánii Šahrvarazova armáda, ktorá uposlúchla výzvu perzského kráľa. V neskoršej fáze sa do bojov zapojila aj ďalšia armáda, ktorej velil skúsený Šahin.

Herakleiovi sa však napriek tomu podarilo na prelome rokov 624/625 uniknúť z nebezpečného zovretia. Len odchod jeho kaukazských spojencov dokázal cisára odradiť od ďalšej ofenzívy. V neskorom februári roku 625 sa mu napriek tomu podarilo poraziť Šahrvarzo-

56 Pozri v tejto súvislosti WHITBY, M.: *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*. Oxford 1988, s. 278, 280.

57 Pozri POHL, ref. 3, s. 273. Naopak, Samuel Szádeczky-Kardoss bol presvedčený o tom, že na začiatku 7. storočia sa Avarom podarilo získať kontrolu nad juhorskými stepami, takže podľa neho už nič nemohlo brániť spoločnému naplánovaniu útoku na Konštantínopol. SZÁDECZKY-KARDOSS, S.: *Persisch-Awarische Beziehungen und Zusammenwirken vor und während der Belagerung von Byzanz im Jahre 626*. In: *Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe in 6.-7. Jh.* Hrsg. Cs. Bálint. (=Varia Archaeologica Hungarica IX) Budapest 2000, s. 314.

58 DIGNAS, B. – WINTER, E.: *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals*. Cambridge 2007, s. 250.

59 PROCOPIOUS: *De Bello Gothico* II.2, BG II.22. ed. J. Haury – G. Wirth, Leipzig 1962 – 64.

60 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, s. 308-309.

61 SEBEOS: c. 38.

vu armádu, ktorá si počas prenasledovania ako jediná zo všetkých troch udržala bojaschopnosť.⁶² Na dovŕšenie sa zmocnil veľkej koristi vrátane osobnej Šahrvarazovej zbroje „zlatého štítu, jeho meča, kopije, zlatého opasku vykladaného drahokamami a obuvi“.⁶³ Herakleios učebnicovo uplatnil taktiku, ktorá bola známa z teórie bojov proti Peržanom, o ktorých bolo známe, že zanedbávajú ostražitosť svojich táborov.⁶⁴

Na jar roku 625 sa Herakleiovi podarilo i napriek problémom odraziť ďalšie Šahrvarazove útoky a nakoniec ustúpiť na vlastné územie. Niekedy v apríli roku 625 sa dostal do mesta Sebasteia, kde strávil celú zimu.⁶⁵ Jeho armáda zostala neporazená a jej morálka bola akiste vysoká, avšak Peržania mali stále viac vojakov, zatiaľ čo Herakleios stratil svojich severných spojencov.⁶⁶ Aj arménske zdroje hovoria o tom, že Peržania utrpeli počas prenasledovania veľké straty, ale dosiahli svoj cieľ – vyhnaní cisára z Perzie a opätovne obsadili svoje mestá.⁶⁷ Herakleios nutne potreboval nové čerstvé sily a spojencov, o ktorých by sa mohol oprieť, avšak rovnako tak aj Peržania. Do začiatku budúceho roka zavládol medzi oboma stranami pokoj zbraní.

Na jar roku 626 sa začala rozhodujúca fáza poslednej vojny antiky. Približoval sa definitívny bod zlomu v celom vyše dvadsať rokov trvajúcom konflikte. V predošlom roku perzskí generáli nedokázali ani v početnej prevahe eliminovať Herakleiovu armádu. Ich neúspechy museli ešte viac rozdráždiť už aj tak netrpelivého perzského kráľa, ktorý už rátal s trofejou víťazstva. Jeho úspechy mali pripomínať početné pamätníky po celej Perzii. Všetky mal však predstihnúť najväčší reliéf na celom Blízkom východe, na ktorý veľkokráľ plánoval naveky vytesať zničenie svojho najväčšieho mocenského rivala a jeho ríše.⁶⁸ Kvôli tomuto cieľu vsadil všetko na jednu kartu a celý konflikt plánoval razantne ukončiť jedinou mohutnou ofenzívou v Malej Ázii. Pre jej úspešnú realizáciu veľkokráľ nariadil mobilizáciu všetkých dostupných zdrojov v ríši a do zbrane povolal dokonca aj civilné obyvateľstvo a otrokov. Tieto čerstvé sily posilnili navyše ostrieľaní veteráni, ktorí sa pre svoje lemovanie na zbraniach preslávili pod názvom Zlaté kopije.⁶⁹ Husrav ich odobral Šahrvarzovi, čím zjavne vyjadril svoju nespokojnosť so svojím doposiaľ najúspešnejším generálom, ktorý v predošlom roku nedokázal úplne eliminovať Herakleiovu armádu. Šahrvarazov rival a konkurent Šahin dostal teraz to najlepšie, čo v ríši bolo. Torzo Šahrvarazovho vojska zatiaľ malo poslúžiť ako návnada, prostredníctvom ktorej chcel Husrav definitívne zničiť zvyšné byzantské sily. Touto návnadou mal byť rýchly prienik k Bosporu, ktorý mal cisára prinútiť k návratu domov a urýchlenej pomoci Konštantínopolu. Šahrvaraz sa vydal na pochod niekedy začiatkom mája roku 626. K byzantskej metropole sa presúval pravdepodobne južnou trasou, ktorá viedla cez horné povodie Tigridu, severnú Sýriu a Kilíku.⁷⁰ O niečo neskôr ho nasledoval aj Šahin, ktorý do Malej Ázie vstúpil pravdepodobne severnou trasou cez Theodosiopolis a Satalu.⁷¹

Herakleios sa ocitol opäť v krajne nepriaznivej situácii. Namiesto plánovaného útoku

62 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 312; SEBEOS, c. 38. Pozri tiež ZUCKERMAN, ref. 47, s.194.

63 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 312.

64 MAURICII STRATEGICON: XI.1, ed. T. Dennis. Wien 1981.

65 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 314.

66 HOWARD-JOHNSTON, ref. 1, s. 18-19.

67 MOVSES KALANKATUACI: II.10

68 Počiatok jeho výstavby nie je známy. Husrav plánoval zrejme viac pamätníkov, no najvýznamnejší mal stáť v Bistune, vzdialený 30 kilometrov od iného sasánovského reliéfu v Taq-i Bustane. Pozri HOWARD-JOHNSTON, ref. 8, s. 94, s príslušnou literatúrou.

69 THEOPHANES CONFESSOR: Chronographia, s. 315.

70 HOWARD-JOHNSTON, ref. 8, s. 94.

71 HOWARD-JOHNSTON, J.: The Siege of Constantinople in 626. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers

v spolupráci s Turkami v Zakaukazsku musel čeliť koncentrovanému útoku dvoch perzských armád smerujúcich k hlavnému mestu zo severnej a južnej trasy. Prostredníctvom nich Husrav vyvinul na cisára maximálny tlak, pričom logicky predpokladal, že takýto tlak prinúti cisára prísť ohrozenému mestu na pomoc. Opätovne sa však zmýlil. Herakleios totiž správne predpokladal, že ak sa pustí prenasledovať Šahrvaraza, Šahinova armáda udrie zo severu a dostane ho do klieští. Rozhodol sa teda, že hlavnému mestu nepríde na pomoc a namiesto toho sa pokúsi prekaziť spojenie oboch perzských armád. Cisár kontroloval hlavnú centrálnu maloázijskú trasu a po nej posielal do mesta správy o svojich pohyboch. Spolu s cisárskymi pokynmi poslal konštantínopolským obrancom posily, ktoré však nemohli byť veľké, pretože cisár potreboval všetky dostupné sily na plánovaný úder proti Šahinovej armáde.⁷²

Najneskôr v polovici júna dosiahol Šahrvaraz západný okraj Malej Ázie. Pred ním sa nachádzala iba Bosporská úžina a Konštantínopol.⁷³ Peržania ovládli maloázijské pobrežie od Chalcedónu ku Chrysopolu. Šahrvaraz zvolil vyčkávajúcu taktiku a spálil predmestia Chalcedónu a možno aj samo mesto. Generál akiste očakával príchod Šahinových posíl a nových spojencov Avarov, ktorí sa približovali k mestu. Lenže v čase prieniku avarského predvoja ku Konštantínopolu sa v júli 626 odohrala v severovýchodnej časti Malej Ázie jedna z kľúčových bitiek celej byzantsko-perzskej vojny.⁷⁴ Herakleiove sily nečakane prepadli Šahinovu armádu, ktorá sa nachádzala niekde medzi Koloneiou a Satalou v severovýchodnej časti Malej Ázie a úplne ju zničili. Žiaľ, podrobnosti tejto dôležitej bitky sa nedozvedáme.⁷⁵

O udalostiach informuje len neskorší kronikár Theofanes. V svojom diele často vychádza zo súdobých zdrojov, tentoraz ich nevyužil, alebo jednoducho nemal k dispozícii. Udáva len, „že s božou pomocou prostredníctvom orodovania všetkými ospevovanej Bohorodičky sa po vypuknutí boja spustilo neočakávané krupobitie, ktoré zahubilo mnohých barbarov, zatiaľ čo šik Rimanov požíval bezvetrie. Rimania obrátili na útek Peržanov a zabili z nich veľké množstvo.“⁷⁶ Podľa kronikára Šahin zomrel po skončení bitky, vraj kvôli zármutku z jej výsledku. Husrav nechal jeho telo zabalzamovať do soli a dopraviť k sebe a voči jeho mŕtvoľe sa údajne dopustil mnohých neprístojností.⁷⁷ Celkom dobre však môže ísť o neskoršiu legendu. Perzské pramene, z ktorých čerpal arabský historik Al-Tabari, udávajú, že Šahin sa zdržiaval na Husravovom dvore ešte rok po prehratej bitke. Upadol vraj do nemilosti a bol odvolaný z funkcie vojenského veliteľa – možno práve kvôli vojenskej katastrofe z predošlého roku.⁷⁸ V každom prípade ide o poslednú zmienku o tomto generálovi, ktorý sa nadobro vytratil zo scény poslednej vojny antiky.

from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993. Ed. C. Mango and G. Dagron. Variorum 1995, s. 131.

72 K týmto posilám pozri HURBANÍČ, M.: Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626. In: *Vojenská história*, roč. 12, 2008, č. 1, s. 21-22.

73 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 132-133.

74 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 134.

75 KAEGLI, ref. 10, s. 132.

76 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, s. 315.

77 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, s. 315.

78 AL-TABARI, ed. C. E. Bosworth, *The History of Al-Tabari*. Vol. 5. The Byzantines, The Lakhmids and Yemen. New York 1999, s. 322.

KORISTNÍCKY NÁJAZD ALEBO HRA VELMOCÍ?

Boli to naozaj Peržania, kto podnietil avarského kagana k doposiaľ nevidanej vojenskej akcii – útoku na samotnú byzantskú metropolu? Bola táto akcia dlhodobo naplánovaná, alebo šlo iba o dodatočnú koordináciu avarskej a perzskej armády? Stimulovalo Avarov k tejto akcii perzské zlato, alebo ich vlastné koristnícke ciele? Historici sa tieto otázky snažia zodpovedať už od začiatku 20. storočia, avšak sotva kedy bude možné vyriešiť definitívne stanoviská. Tému o vopred naplánovanom avarsko-perzskom spojení formulovali už starší autori.⁷⁹ Až o päťdesiat rokov neskôr spochybnil „konšpiračnú teóriu“ útoku srbský byzantológ Franjo Barišić. Podľa neho išlo o dodatočné zosúladenie dvoch pôvodne samostatných ťažení. Útok na Konštantínopol bol skôr dielom agresívnej politiky avarského kagana, než výsledkom spoločnej akcie avarsko-perzskej koalície. Perzská akcia pri Chalcedóne mala len demonštračný charakter s cieľom demoralizovať konštantínopolské obyvateľstvo a oslabiť psychologický dopad Herakleiovej ofenzívy.⁸⁰ Nakoniec Barišić upozorňuje na to, že spoločná dohoda o obliehaní bola vraj uzatvorená až v sobotu 2. augusta, teda až v piatom dni od začiatku celého obliehania.⁸¹

Na druhej strane tézu o vopred dohodnutom spoločnom útoku dlhodobo zastával grécky bádateľ Andreas Stratos, ktorý je presvedčený o tom, že v pozadí avarského útoku bolo predsa len perzské zlato. V opačnom prípade podľa neho len ťažko možno vysvetliť stretnutie Šahrvarazovej armády a Avarov na brehoch Bospora.⁸² Aj iný grécky byzantológ Byron Tsangadas považuje útok za vopred dohodnutú akciu.⁸³ Podľa neho o tom svedčí okamžité nadviazanie kontaktu medzi Peržanmi a Avarmi, akonáhle sa posledne menovaní objavili na európskej strane Bosporu. Aj on považuje Peržanov za strojcov celej akcie.⁸⁴ O koordinovanom pláne útoku hovoria aj najnovšie príspevky z pera Walera Pohla a Jamesa Howarda Johnstona.⁸⁵

Aj autor nedávno vydanéj monografie o cisárovi Herakleiovi Walter Kaegi pripúšťa množstvo špiónov na perzskej i avarskej strane, z čoho podľa neho vyplývala veľká pravdepodobnosť vzájomnej komunikácie, hoci tá bola zrejme nepravidelná.⁸⁶ Naposledy sa touto otázkou detailne zaoberal maďarský filológ a byzantológ Samuel Szádeczky-Kardoss, ktorý upozornil na dve trasy, ktorými sa poslovia mohli uberať. Prvá viedla cez pričiernomorské stepi, zatiaľ čo druhá cez Malú Áziu. Posledne menovanú vylúčil, avšak vyššie spomenutý diplomatický kontakt Gótovej s Perziou svedčí o tom, že cesty, ktorými sa uberali tajné diploma-

79 Z mnohých pozri napríklad PERNICE, A.: *L'imperatore Eraclio. Saggio di storia bizantina*. Firenze 1905, s. 139; STANOJEVIĆ, S.: *Vizantija i Srbi II*. Novy Sad 1906, s. 22.

80 BARIŠIĆ, F.: Le siège de Constantinople par les Avars et les Slaves. In: *Byzantium*, roč. 24, 1954, s. 391; podobne WALDMÜLLER, L.: *Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert*. Amsterdam 1976, s. 276.

81 BARIŠIĆ, ref. 80, s. 390-391; podobne IVANOV, S. A.: Paschalnaja chronika. In: *Svod drevnejšich pismennych izvestij o slavjanach II (VII – IX vv.)*, ed. S. A. Ivanov, G. G. Litavrin, V. K. Ronin, Moskva, 1995. Kagan iniciátorom spojenecva i útoku, s. 80, pozn. 2.

82 STRATOS, ref. 1, s. 188. Podľa neho mohli Peržania mohli podnietiť Avarov darmi a zlatom (s. 180). Podobne aj taliansky byzantológ Agostino Pertusi hovorí o zosúladení pokusov Peržanov a Avarov. Podľa neho sa Avari už dávnejšie snažili dobyť mesto a získať jeho poklady. Pozri PERTUSI, ref. 18, s. 207.

83 TSANGADAS, B. C. P.: *The Fortifications and Defense of Constantinople*. New York. East European Monographs no LXXI 1980, s. 101.

84 TSANGADAS, ref. 83, s. 256, pozn. 139 a s. 257, pozn. 143.

85 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 131. POHL, ref. 3, s. 249.

86 KAEGI, ref. 10, s.134:

tické posolstvá, mohli prebiehať aj na nepriateľskom území.⁸⁷ Maďarský bádateľ považoval za dostupnejšiu severnú trasu, pretože podľa neho čiernomorske stepi ovládali v tom čase Avari. Po víťazstve nad Antami roku 602 mohli Avari dočasne rozšíriť svoju sféru vplyvu ďalej na východ, no ich vyslanci by tak či tak museli prechádzať aj oblasťami, ktoré kontrolovali perzskí nepriatelia – Turci.⁸⁸

Väčšina zainteresovaných historikov je presvedčená o koordinácii perzského a avarského postupu. Odvoláva sa pritom najmä na súdobé pramene k obliehaniu Konštantínopola.⁸⁹ Žiaľ, byzantské správy nemajú charakter diplomatických správ, preto je veľmi obtiažne rekonštruovať pozadie tejto dohody. V správe o avarskom obliehaní, ktorá je súčasťou Veľkonočnej kroniky (Chronicon paschale) sa píše toto: „*Lebo prekliaty Salbaras (Šahrvaraz), veliteľ perzského vojska, očakával – ako sa javilo, a ako bolo v konečnom dôsledku dokázané skutkami – príchod najbezbožnejšieho kagana Avarov. Mnohé dni bol (Šahrvaraz) pri Chalcedóne a všetky predmestia a paláce a kostoly bezbožne zapálil a zostal naostatok až do príchodu oného muža (kagana).*“⁹⁰ Správa výslovne konštatuje koordináciu tohto útoku medzi Avarmi a Peržanmi, avšak jej autor i napriek dobrej informovanosti nevie nič o pozadí perzsko-avarskej aliancie. Tú podľa neho potvrdzovali až „skutky“, teda pokus kagana priamo zaangažovať Šahrvarazovu armádu pri dobýjaní mesta. Iný súdobý svedok, Theodoros Synkellos podáva ešte menej konkrétnych informácií. Celý útok interpretuje podľa biblických schém ako vzburu Chaldejcov a Asýrčanov (Peržanov) podporovaných zo západu barbarským psom (pod ktorým mal na mysli avarského kagana).⁹¹ Podľa Synkella začal kagan s vojenskými plánmi a prípravami na obliehanie ihneď, ako sa dozvedel o odchode cisára do vojny s Perziou.⁹² Už vtedy kagan údajne zhromažďoval barbarské kmene a pripravoval ozbrojencov a stroje na dobytie mesta a zháňal plavidlá „za účelom prepravy národov po mori“.⁹³ To by ale doslovne znamenalo, že Avari začali s plánmi ešte v roku 624, keď sa cisár vypravil na svoju druhú výpravu proti Perzii. To je málo pravdepodobné, pretože Avari museli svoje aktivity smerovať proti vzbúreným Slovanom v Panónii a na jej okrajoch.⁹⁴ Takisto je nepravdepodobné, že by byzantský duchovný mal podrobné správy o avarských prípravách na obliehanie. Jeho interpretácia vlastných príčin útoku je typickou biblickou schémou, v ktorej sú barbarské národy iba nástrojom Boha, ktorý trestá množstvo a rôznorodosť hriechov obyvateľov Konštantínopola a ríše. Ani Synkellos nevie nič o pozadí tohto útoku, avšak rozhodujúcu úlohu v ňom mala zohrať údajná hrabivosť a nenásytnosť avarského kagana. „*Nie je totiž nič, čo mohlo a môže nasýtiť túto pijavicu*“ – ako príznačne dodáva v tejto súvislosti.⁹⁵

Viac svetla do celej záležitosti nevnáša ani tretí zo súdobých prameňov Georgios Pisides.

87 SZADECKZY-KARDOSS, ref. 57, s. 314.

88 Pozri POHL, ref. 3, s. 273.

89 Z ďalších autorov pozri ČÍČUROV I. S.: *Vizantijskie istoričeskie sočinenija: »Chronografija« Feofana »Brevijarij« Nikifora*. Moskva 1980, s. 98. POHL, ref. 3, s. 249. Podľa Lubomíry Havlíkovéj, bolo ťaženie Peržanov na Západ výsledkom predchádzajúcich rokovaní s avarským kaganom, ktorý porušil mier. Pozri HAVLÍKOVÁ, L.: Obléhání Konstantinopole roku 626 ve světle byzantsko-íránských vztahů. In: *Časopis Matice moravské* 98, s. 1979, 1-2, s. 130.

90 CHRONICON PASCHALE, s. 717-718.

91 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 300.13-301.9.

92 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 302.19-25.

93 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 302.22-23.

94 STEINHÜBEL, J.: Původ a najstaršie dejiny Nitrianskeho kniežatstva. In: *Historický časopis*, roč. 46, 1998, č. 3, s. 381-385; STEINHÜBEL, J.: *Nitrianske kniežatstvo*, Bratislava 2004, s. 27-32.

95 THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 301.14.

Vo svojej poéme venovanej obliehaniu Konštantínopola hovorí o zauzlenej a spletenej vojne, ktorej sa zúčastnili viaceré etniká: „*Lebo nebola to jednoduchá a jediná vojna, pretože sa zmiešaná rozpínala v množstve spletených a rozmanitých mocností. Lebo Slovan s Hunom a Skýt s Bulharom, hneď zasa Méd so Skýtom sa spojili, odlišní v jazykoch a sídlach, navzájom vzdialení a pomáhajúci si na dialku, pohli sa proti nám jednou vojnou....Z jednej strany teda penila a prudko sa vzpínala živiteľka Skýtov Skylla, z perzskej strany sa hlasnou ozvenou zasa rozliehala Charybda.*“⁹⁶

Pisides však hovorí, že i napriek veľkej vzdialenosti a rôznosti jazykov si zmienené etniká pomáhali, teda zjavne koordinovali svoje akcie. Osud Konštantínopola a jeho duchovného vodcu patriarchu Sergia prirovnával básnik k osudu Odysea a jeho druhov, ktorí sa plavili medzi mýtickými morskými obludami Skyllou a Charybdou. Zjavne tu má na mysli iba hlavných aktérov obliehania Avarov (Skýtov) a Peržanov.⁹⁷

Neskorší byzantský kronikár Theofanes uvádza, že perzský kráľ poslal Šahrvaraza proti Konštantínopolu „*aby dohodol spojenectvo Hunov zo Západu (ktorých nazývajú Avarmi) s Bulharmi, Slovanmi a Gepidmi, aby [následne] postúpili proti mestu a oblahli ho*“.⁹⁸ Kronikár teda konštatuje, že Šahrvaraz mal dohodnúť spojenectvo (doslovne zjednotiť súhlasom) Avarov s ďalšími etnikami, teda Slovanmi, Bulharmi a Gepidmi. Sotva tu však mal na mysli ich rovnocennosť z pohľadu uzatvárania dohody. V tomto prípade ide iba o prostý výpočet etník, ktoré sa na útoku zúčastnili.⁹⁹ Ak sa perzská strana kontaktovala s Avarmi, potom svoju výzvu na spoluprácu mohla adresovať len avarskému kaganovi, ktorý disponoval najvyššou autoritou, ako to názorne dokladá celý priebeh obliehania.

Iný neskorší byzantský kronikár – patriarcha Nikeforos hovorí o tom, že Avari porušili mier a uzavreli dohodu s Peržanmi: „*A práve tak ako by si jedni aj druhí navzájom podělili trácky Bospor, Peržania dobyli ázijské časti a Avari zasa zničili trácku oblasť. Vzájomnými slovami (sľubmi), sa barbari dohovorili spoločne dobyť Byzantion (Konštantínopol)*“.¹⁰⁰ V pôvodnom gréckom origináli kroniky sa v poslednej vete namiesto barbarov nachádza termín Avari, ktorý však príliš nedáva zmysel. Niektorí túto pasáž interpretujú v tom zmysle, že zničiť Konštantínopol mali na základe spoločného dohovoru iba Avari, zatiaľ čo Peržanom mala ostať ázijská časť impéria. V texte sa však jasne hovorí o dvoch stranách (Avaroch a Peržanoch) ktoré sa dohovorili na spoločnom útoku.¹⁰¹

Peržania mali nepochybne dôvod osloviť nepriateľov Byzancie na západe. Prinútili by tým Herakleia, aby sa stiahol z perzských území, čím by mohli obnoviť svoju ofenzívu v Malej Ázii.¹⁰² Cisárov smelý protiútok, ktorý začal od roku 624, ohrozoval zraniteľné centrá perzskej moci.

Mali Peržania skutočne záujem podieľať sa priamo na obliehaní byzantskej metropoly? Podľa všetkého nie, pretože inak by zorganizovali námorné sily v prístavoch vo východnej časti Stredozemného mora, ktoré kontrolovali. Tento fakt by mohol zodpovedať údaj-

96 GEORGIOS PISIDES, *Bellum avaricum*, ed. A. Pertusi, Giorgio di Pisidia. Poemi. I. Panegirici epici [Studia patristica et Byzantina 7]. Ettal, 1960, v. 197-206.

97 Pozri SZÁDECZKY-KARDOSS, ref. 57, s. 315.

98 THEOPHANES CONFESSOR: *Chronographia*, s. 315.

99 Podľa Gennadija Litavrina však naopak táto zmienka znamená, že kaganova moc bola obmedzená. LITAVRIN, G. G.: Feofan Ispovednik. In: *Svod drevnejšich pismennych izvestij o slavjanach II (VII – IX vv.)*, ed. S. A. Ivanov, G. G. Litavrin, V. K. Ronin, Moskva, 1995, s. 310.

100 NIKEPHOROS: *Breviarium*, c. 13.

101 Pozri ČIČUROV, ref. 89, s. 172.

102 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 133; KAEGI, ref. 10, s.46.

nému deleniu Byzantskej ríše medzi Peržanmi a Avarmi, o ktorom sa zmieňovali neskorší byzantskí kronikári.¹⁰³ Peržanom skutočne chýbalo na dobytie mesta loďstvo, avšak ani tento fakt sám osebe ešte nemusel nič znamenať. Počas útoku na Alexandriu perzské sily pohotovo využili rybárske lode a so svojimi oddielmi v skorých ranných hodinách vstúpili do prístavu a dobyli mesačnú bránu, v dôsledku čoho guvernér mesta Isaakios vydal metropolu Egypta do ich rúk.¹⁰⁴ Sotva však možno predpokladať, že pri pobreží Bosporu zostali pred príchodom Šahrvarazovej armády nejaké dostupné plavidlá. Aj keby ich Peržania mali, museli by v prvom rade podstúpiť nerovný námorný súboj s byzantskými loďami, ktoré strážili prieplav.

Hlavnú váhu v ofenzívach proti Byzancii na Balkáne vždy zohrávali Avari. Prienik Šahinovej armády v roku 615 k Malej Ázii časovo korešpondoval s veľkou avarskou ofenzívou proti kľúčovým oporným bodom východného Illyrica.¹⁰⁵ Táto ofenzíva sa uskutočnila po dlhých rokoch prímeria s byzantskou stranou, ktoré vydržalo aj počas nanovo vyvolaného konfliktu s Perziou po nástupe Foku roku 602. Uvedená časová zhoda môže byť ešte považovaná za náhodu. Bola však skutočne náhoda, že v čase prieniku Herakleiovej armády severovýchodným smerom ku Kaukazu v roku 622 zastavili jej ofenzívu správy o opätovnom porušení mieru zo strany Avarov? Cisár sa musel stiahnuť a nasledujúceho roka sa pokúsiť o obnovu mieru s kaganátom, čo opätovne umožnilo Peržanom naplno rozvinúť operácie v Malej Ázii.

Husrav musel mať eminentný záujem na odvrátení cisárových útočných plánov. Avšak aj Avari sa mohli obávať priebehu tohto konfliktu. Možno tušili, že Byzancia už nebude môcť platiť. Takisto sa mohli obávať, že ak cisár vyhrá, bude mať dostatok priestoru a možnosti skončiť s avarskou hegemoniou na Balkáne.¹⁰⁶ Vyše dva roky trvajúci konflikt s nadunajskými Slovanmi po vypuknutí Samovho povstania naštrbil autoritu kagana, ktorý musel prijať existenciu nových politických pomerov v Karpatskej kotline. Ponuka perzskej strany mu prišla vhod, aby si napravil svoju mocenskú reputáciu a dosiahol mobilizáciu všetkých dostupných síl barbarika. Kagan musel však nejako zdôvodniť porušenie uzatvorených zmlúv. Prestala byzantská strana Avarom platiť? Heraklios by sotva po svojom odchode zamýšľal vyprovokovať kagana k vojne, inak by mu formálne prostredníctvom listu nezveril svoje deti do opateru. Jednou z možných príčin vypovedania vojny mohla byť práve revolta miešancov v kaganáte, za ktorej podnietenie mohol kagan formálne obviniť byzantskú stranu.¹⁰⁷

Zo všetkého najviac však kagan v tom čase potreboval dosiahnuť úspech, ktorý by pozdvihol jeho mocenskú autoritu otrasenú porážkami, ktoré Avarom uštedrili slovanskí rebeli pod vedením Sama.¹⁰⁸ Perzskí vyslanci i vlastní zvedovia ho mohli opakovane presvedčať o tom, že mesto bez elitnej armády a cisára nie je dostatočne pripravené na obliehanie. Avari nemali záujem obsadiť Konštantínopol a urobiť z neho centrum svojej moci. Ich cie-

103 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 133.

104 STRATOS, ref. 1, s. 113-114.

105 Pozri HALDON, J.: The Reign of Heraclius. A context for Change? In: *The Reign of Heraclius (610 – 641): Crisis and Confrontation*, ed. G. J. Reinink and B. H. Stolte. Leuven, Paris, Dudley, MA, 2002, s. 3.

106 CHRONICON PASCHALE, s. 170.

107 STRATOS, ref. 1, s. 178-179. Pozri tiež STRATOS, A. N.: The Avars' Attack on Byzantium in the Year 626. In: *Polychordia*. Festschrift Franz Dölger. Byzantinische Forschungen 2, 1967, s. 371.

108 POHL, ref. 3, s. 248. K štruktúre kaganátu pozri tiež: AVENARIUS, A.: Stepné národy v Európe: charakter a vývoj avarskej spoločnosti. In: *Historický časopis*, roč. 36, 1988, č. 2, s. 150.

lom bolo mesto dobyť a vyrabovať, alebo v horšom prípade odísť od jeho hradieb za štedré výkupné.

KONŠTANTÍNOPOL PRED ZAČIATKOM OBLIEHANIA

14. mája roku 626, iba niekoľko týždňov pred začiatkom avarského útoku, sa v Konštantínopole objavili nepokoje kvôli nedostatku potravín. Vtedajší prefekt mesta Ioannes Seismos sa pokúsil zvýšiť cenu štátneho chleba z 3 na 8 medenákov. K výbuchu nespokojnosti došlo počas bohoslužby v chráme sv. Múdrosti (Hagia Sofia). K prostým občanom sa pridali aj oddiely palácových gárd (scholae), ktoré si zrejme na rozdiel od ostatných obyvateľov uhájili bezplatné prídely štátneho chleba.¹⁰⁹ Seismove reštrikčné opatrenia súviseli s prípravami na obliehanie. Perzské oddiely pod vedením Šahrvaraza sa blížili k ázijskému brehu Bospora a mestská rada v tomto čase už mala správy o blížiacom sa veľkom avarskom vojsku. Bezplatné prídely chleba pre palácové oddiely vláda plánovala zrejme udeliť bojaschopnejším mobilným jednotkám, ktoré sa v tomto čase začali sťahovať do mesta.¹¹⁰ Vehementné protesty ľudu i gárd nakoniec viedli k zosadeniu Seisma a k zničeniu jeho oficiálnych portrétov. Vtedajší prefekt pretória Alexander sľúbil urobiť okamžitú nápravu a zabezpečiť dodávky pre masu v nezmenenej cene.¹¹¹ Zdá sa, že aj gardy si udržali svoje bezplatné prídely, takže situácia v meste sa čoskoro upokojila. Vláda teda musela mať k dispozícii potravinové rezervy, nakoľko o ďalších nepopulárnych opatreniach pred i počas obliehania už nemáme ďalšie správy.¹¹²

Medzitým sa pomaly ku Konštantínopolu približovalo veľké avarské vojsko. Najneskôr do začiatku júna sa Avari spolu s ďalšími etnikami priblížili k blízkosti Adrianopola (dnes Edirne v európskej časti Turecka). Kagan rozložil svoje mnohopočetné sily v blízkosti mesta, no zrejme sa nezaťažoval jeho dobýjaním. Na tomto mieste Avari zotrvali približne mesiac. Pomerne dlhý čas vyplnili zbieraním zásob, organizovaním trénu a dopravy drevených dielov, ktoré potrebovali na konštrukciu obliehacích strojov.¹¹³

Na konci júna sa kagan rozhodol zastrašiť obyvateľov Konštantínopola. Nechal rozhlásiť, že hodlá prekročiť posledné byzantské opevnenie pred Konštantínopolom, zvané Dlhé hradby a zmocniť sa všetkého čo bolo za nimi. Čoskoro nato, dňa 29. júna, pricválal k Dlhým hradbám avarský predvoj a prekročil ich bez akéhokoľvek odporu. Predvoj bol početný, súdobý prameň udáva, že predmestia zaplavilo okolo 30 000 nepriateľov.¹¹⁴ I keď išlo o vojenský odhad vierohodného zdroja, predsa sa len tento počet zdá na vtedajšiu dobu pomerne vysoký. Avari sa utáborili na predmestí zvanom Melantias, ktoré sa nachádzalo len niekoľko kilometrov od Konštantínopola na najdôležitejšej transbalkánskej ceste Via Egnatia.¹¹⁵

Zvyšky tráckej armády sa ešte v tom istom dni stiahli pred presilou do hlavného mesta.

109 CHRONICON PASCHALE, s. 715-716.

110 WHITBY, M.: Ericsson's Postulated Textual Transposition. In: *Chronicon paschale 284-628 AD*, ed. Mich. and Mar. Whitby, Liverpool 1989, s. 201-202.

111 CHRONICON PASCHALE, s. 716.

112 Vo vnútri Konštantínopolu mohli byť použité 2 až 3 km² pre poľnohospodárske potreby spolu s priestorom pred Theodosianskymi hradbami. KODER, J.: Fresh Vegetables for the Capital. In: *Constantinople and its Hinterland*. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April 1993, ed. C. Mango and G. Dagron. Aldershot 1995, s. 53.

113 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 137.

114 CHRONICON PASCHALE, s. 717.

115 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 138.

Boli to sily, ktoré ponechal Herakleios na jeho ochranu. Okrem byzantského vojska sa do mesta uchýlili aj početné zástupy obyvateľstva z nechránených predmestí.¹¹⁶ V tomto čase zrejme Avari zničili veľký Valentov akvadukt, ktorý privádzal do mesta vodu.¹¹⁷

V čase príchodu avarskej jazdy vrcholil čas žatvy a úroda sa stále nachádzala na poliach. 8. júla sa časť obyvateľov Konštantínopola rozhodla získať zásoby pre mesto pod ochranou vojenských oddielov z mesta.¹¹⁸ Regentská rada už v tomto čase naisto rákala s obliehaním a snažila sa zabezpečiť dostatočnú potravinovú rezervu. Keďže sa Avari neukazovali, obyvatelia zbierali obilie až do vzdialenosti desiatich míľ od mestských hradieb.¹¹⁹ Počas týchto prác náhle tieto skupiny prepadli Avari, avšak byzantská ochranka zložená z jazdcov a ich panošov dokázala civilov obrániť a dopraviť ich v bezpečí naspäť do mesta.

Približne tisíc avarských jazdcov sa premiestnilo ku konštantínopolskému predmestiu Sykae (dnes istanbulska časť Galata).¹²⁰ Avari pricválali k jednej z najužších častí Bosporu, kde stál chrám sv. Makabejcov. Na druhej strane Bospora, pri mestečku Chrysopolis, sa zhromaždila Šahrvarazova perzská armáda. Spojenci potvrdili svoju prítomnosť svetelnými signálmi.¹²¹

POSLEDNÝ POKUS O ZMIER

Horiace plamene zapálených vatier na oboch brehoch Bospora jasne svedčili o tom, že Avari a Peržania sa na takomto poznávacom znamení vopred dohodli.¹²² Avarský kagan však veľmi dobre vedel, že mesto pre neho predstavuje takmer neprekonateľnú prekážku, i napriek neprítomnosti cisára a jeho armády. Neúspech v celej akcii mohol významným spôsobom naštříbiť jeho povest' víťazného vodcu všetkých zadunajských barbarov. Kagan potreboval tribút, ktorý zvyšoval jeho mocenskú prestíž a rešpektovanú pozíciu v militarizovanej avarskej spoločnosti. Tieto poplatky Avari vždy interpretovali ako prejav slabosti ríše a svojej vlastnej nadradenosti.¹²³ Počítal Bajanov syn s možnosťou výkupného za svoj odchod? Nesporne áno, ako nám o tom hovorí jedna zo súdobých správ o obliehaní.¹²⁴ Podľa nej kagan vyslal do Konštantínopola byzantského vyslanca Athanasia, ktorý sa spolu s ním nachádzal v Adrianopole. Athanasiova prítomnosť v tábore kagana zjavne nebola náhodná. Išlo bezpochyby o skúseného diplomata a znalca avarských pomerov. Práve on mal hlavnú zásluhu na uzavretí mieru s kaganátom na prelome rokov 623/24 po diplomatickom incidente z leta 623, pri ktorom Herakleios takmer padol do avarského zajatia. Žiaľ, správa neudáva bližšie okolnosti, za akých sa Athanasios ocitol v tábore avarského kagana. Tieto cenné informácie akiste stáli v pôvodnej oficiálnej správe o obliehaní. Jej súčasná podoba, ktorú obsahuje Veľkonočná kronika, sa zachovala v značne poškodenom stave.¹²⁵

116 CHRONICON PASCHALE, s. 717,2-10.

117 BARIŠIĆ, ref. 80.

118 CHRONICON PASCHALE, s. 717,11-22.

119 CHRONICON PASCHALE, s. 717,11-22.

120 CHRONICON PASCHALE, s. 717,22-718,2.

121 CHRONICON PASCHALE, s. 718,2-4; THEODOROS SYNKELLOS: De obsidione Constantinopolis, s. 304,31-35.

122 SPECK, P: Die Interpretation des Bellum Avaricum und der Kater Mechlempé. In: *Poikila byzantina VI*, Bonn 1987, s. 384.

123 Sumárne pozri POHL, ref. 3, s. 209-215.

124 CHRONICON PASCHALE, s. 718,4 – 719,4. K týmto rokovaniam pozri najmä SPECK, ref. 122, s. 371- 402.

125 Zostavovateľ Veľkonočnej kroniky však zrejme správu z neznámych dôvodov neprepísal celú. Súčasný poškodený text kroniky však môže vyplývať aj z toho, že jej originál sa do 10. storočia zachoval v značne poškodo-

Athanasia museli k Avarom vyslať členovia regentskej rady Konštantínopola. Nevieme, kedy ho takouto úlohou poverili. Sotva to však mohlo byť až po 29. júni, teda v čase prieniku avarského predvoja do bezprostredného okolia mesta.¹²⁶ Keď sa totiž Athanasios vrátil, zistil, že v čase jeho neprítomnosti došlo k posilneniu mesta vojskom a zlepšeniu jeho obranyschopnosti. Vyslanec musel byť teda mimo mesta dlhší čas, minimálne mesiac alebo aj viac, za ktorý by sa takéto opatrenia dali urobiť. Je teda možné, že sa vydal k Avarom už po začatí ich vojenského ťaženia v skorých jarných mesiacoch roku 626.¹²⁷ Rozsiahle prípravy na takúto veľkú akciu a sústreďovanie vojska akiste neunikli pozornosti početných byzantských špehov. Regentská rada mohla patrikia poveriť misiou v čase, keď sa objavili prvé správy o pohybe kaganovho vojska. Athanasios mal za úlohu preskúmať podmienky, za ktorých kagan upustí od útoku na Konštantínopol. „*Chod' a zisti, ako si ma chcú uctiť obyvatelia mesta a čo mi chcú dať, aby som odišiel*“ – lakonicky vraj vyslancovi odkázal kagan.¹²⁸ Táto strohá správa naznačuje, že rozhovory sa dotýkali len výkupného, pretože v tomto momente ešte avarský vodca nekládol ultimatívne požiadavky na vydanie mesta. Vyvolával tak zdanie, že nemal záujem o jeho dobytie. Koniec-koncov, Avari často dávali prednosť finančnému odškodneniu pred rizikom dlhšieho obliehania.¹²⁹

Athanasios sa odobral naspäť do Konštantínopola niekedy v druhej polovici júla.¹³⁰ Tu však na neho čakalo veľké prekvapenie. Tí istí magistráti, ktorí ho poverili misiou, mu teraz vyčítali, že Avarom vopred slúbil finančné odškodnenie za ich odchod. Athanasios sa však bránil a tvrdil, že jeho ústretový postoj voči Avarom nebol jeho vlastnou iniciatívou, ale dôsledným naplňaním inštrukcií regentskej rady.¹³¹ Na svoju obhajobu ďalej uviedol, že v čase pobytu u Avarov nemal informácie o zmenách, ktoré sa v meste udiali. Nevedel o tom, že do Konštantínopola dorazili posily a že došlo k celkovému zosilneniu hradieb.¹³² Počas neprítomnosti Athanasia v meste sa muselo teda odohrať niekoľko skutočností, ktoré zásadným spôsobom zvrátili priebeh dovtedajších udalostí. Veď regentská rada bola pôvodne naklonená ústupkom a neželala si priamu konfrontáciu s Avarmi. Zástupcovia strany „mieru“, ktorí mali v tom čase zrejme v rade prevahu, poverili patrikia, aby zistil podmienky prípadnej dohody s Avarmi. Ani kagan túto myšlienku celkom nezavrhol, hoci konkrétne požiadavky nepredložil. Lenže v čase neprítomnosti Athanasia v Konštantínopole sa do mesta dostalo cisárske posolstvo a v jeho sprievode zrejme aj menšie posily, ktoré poslal na pomoc cisár Herakleios. Okrem toho sa do mesta stiahla aj zvyšná časť tráckej armády rozmiestnená v priestore Dlhých hradieb.

Pre ďalšie kroky regentskej rady bol teda určujúci Herakleiov list. Jeho obsah poznáme len sprostredkovane, no vieme, že v ňom prikazoval regentskej rade, aby podnikla všetky dostupné kroky k zabezpečeniu obrany metropoly. Prečo však cisár riskoval obliehanie, keď vždy mohol rátať s možnosťou dohody? Nesporne tak učinil preto, že sa mu podarilo zničiť najelitnejšiu perzskú armádu pod vedením Šahina. O tomto víťazstve okamžite informoval obyvateľov mesta. Cisár však sľuboval aj skorý príchod posíl pod vedením svojho brata

nom stave. Osoba, ktorá v tomto čase prepisovala text kroniky, mala tak sťaženú úlohu pri rekonštrukcii jej pôvodného obsahu. Pozri: SPECK, ref. 122, s. 384.

126 BARIŠIĆ, ref. 80, s. 378.

127 STRATOS, ref. 1, s. 174; KAEGI, ref. 10, s. 133.

128 CHRONICON PASCHALE, s. 718.

129 Porovnaj SPECK, ref. 122, s. 385.

130 POHL, ref. 3, s. 249; HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 135.

131 CHRONICON PASCHALE, s. 718.

132 CHRONICON PASCHALE, s. 717.1-718.18.

Theodora, ktoré sa medzičasom urýchlene presúvali k mestu na pomoc. Všetky tieto skutočnosti stavali radu pred úplne novú situáciu a radikálne ovplyvnili jej náhľady na ďalšie riešenie krízy. Athanasios sa ich výčitkám oprávnene bránil, no ako správny diplomat súhlasil, že bude kagana o celej záležitosti informovať. Ešte pred svojím odchodom sa predsa len chcel presvedčiť o brannej sile mesta. Na jeho podnet sa uskutočnila narýchlo zvolaná vojenská prehliadka, počas ktorej sa pred jeho očami údajne zhromaždilo približne 12 000 jazdcov.¹³³

Po tomto zhromaždení si archonti Konštantínopola opätovne povolali patrikia, aby mu „uložili povinnosť podniknúť všetky kroky, aby sa prekliaty kagan priblížil k hradbám, teda mestu“.¹³⁴ Mal Athanasios vskutku kagana vyprovokovať k útoku?¹³⁵ Boli si Byzantínci naozaj takí sebaistí svojou pozíciou, že sa uchýlili až k takejto krajnosti? Ak áno, aby si potom možno vysvetliť ich neustálu snahu o mier počas celého priebehu obliehania? Dokonca ešte 2. augusta počas stretnutia kagana s vybranými zástupcami mesta, vrátane skúseného avarského „experta“ Athanasia, sa byzantská strana opätovne snažila uzmierniť si nepriateľa príslubom výkupného. Nie bez dôvodu sa niektorí filológovia domnievali, že text správy je na tomto mieste poškodený a celú pasáž pozmenili pridaním záporky – Athanasios mal podľa toho podniknúť všetko, aby sa Avari nepriblížili k mestu. Tento postoj sa zdá pochopiteľnejší. Vyslanec mal zrejme hrať na čas a pokúsiť sa zadržať kagana od ofenzívnych plánov vágnymi príslubmi. Z Konštantínopola sa odobral niekedy na konci júla 626. Keď však prišiel do oblasti Adrianopola, kde stále táborili avarské sily, rozzúrený kagan ho odmietol prijať. Kagan už musel mať indície, že Byzantínci hrajú na čas. Za jeho kategorickým správaním sa však mohlo skrývať aj niečo iné. Avarský vodca totiž už musel mať informácie o perzských silách, ktoré táborili pri Chalcedóne a zrejme už s Peržanmi dohodol ďalší postup. Hoci kagana k útoku na byzantskú metropolu s najväčšou pravdepodobnosťou podnietili Peržania, nemuselo to znamenať, že nemohol hrať na obe strany a pri lepšej ponuke akceptovať byzantské návrhy. Ak však Athanasios počas svojej druhej misie nepriniesol príslub ničoho konkrétneho, kagan, ak si chcel zachovať tvár, musel vsadiť všetko na jednu kartu – pokúsiť sa o dobytie mesta. „*neustúpim pokiaľ nezískam mesto i tých, čo sú v ňom*“ – bola jeho odpoveď.¹³⁶

Sotva možno súhlasiť s tvrdením, že ak by kagan prišiel skôr, mohli jeho slovanskí spojenci premiestniť na svojich lodiach perzské oddiely, a tým zvýšiť svoju údernosť.¹³⁷ Byzantská flotila bola pripravená na stráženie Bosporskej úžiny, ako sa to dozvedáme z pokynov cisára Herakleia, o ktorých sa zmieňuje rétorickou formou očitý svedok obliehania Georgios Pisides.¹³⁸ Avarom tak neostávalo nič iné, než pokúsiť sa predbežne zdolať mesto najskôr vlastnými silami.

133 CHRONICON PASCHALE, s. 718.19-22.

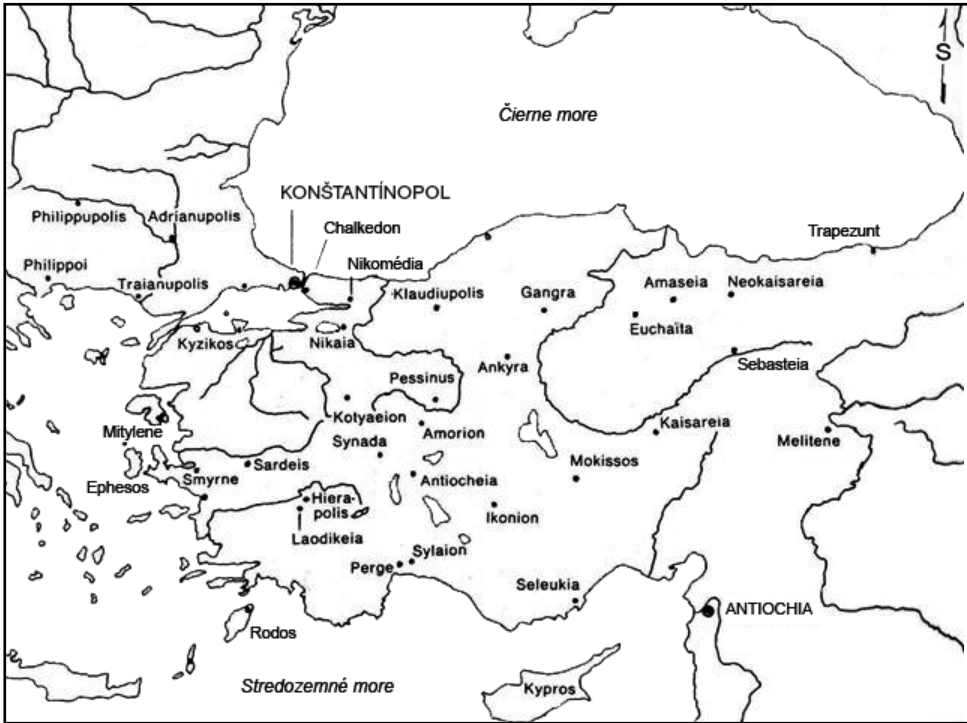
134 CHRONICON PASCHALE, s. 718-719.

135 HOWARD-JOHNSTON, ref. 71, s. 135.

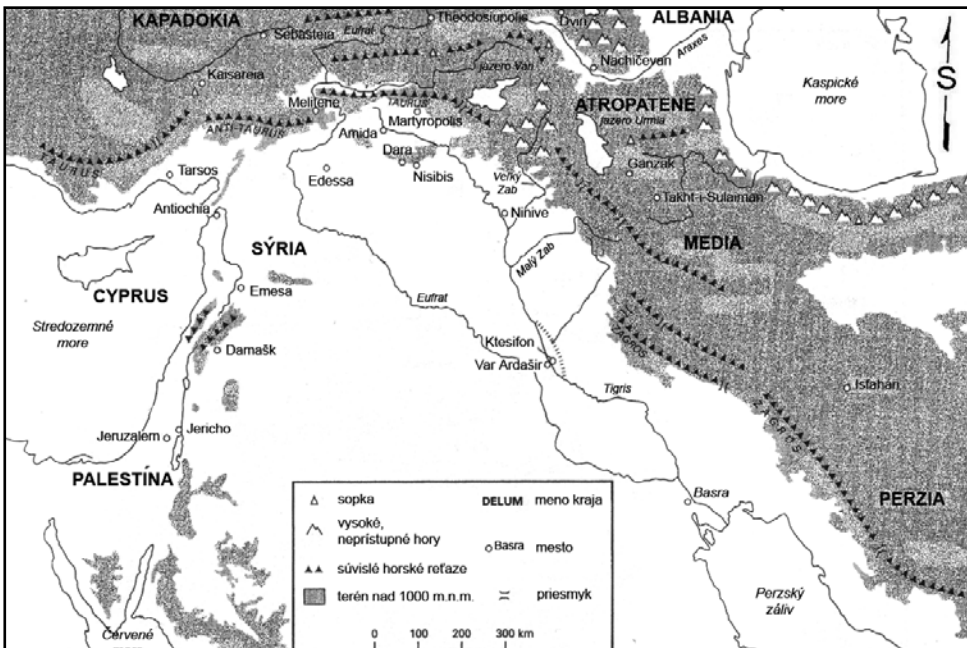
136 CHRONICON PASCHALE, s. 719.

137 TSANGADAS, ref. 83, s. 102.

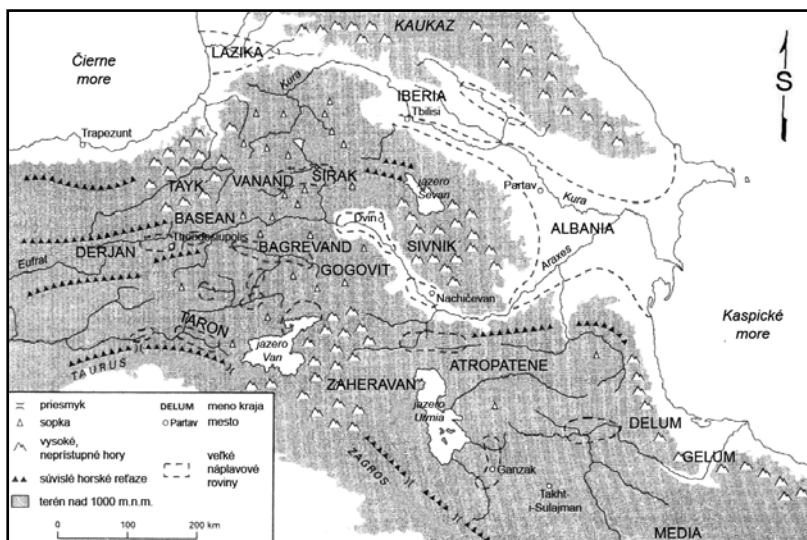
138 GEORGIOS PISIDES: Bellum avaricum, v. 276-277.

Malá Ázia

Blízky východ

Kaukazský
región

M. HURBANIČ: HISTORISCHE ZUSAMMENHÄNGE UND URSACHEN DES AWAREN- ANGRIFFS GEGEN KONSTANTINOPEL IM JAHRE 626

Angriff der Awaren auf Konstantinopel kann man nicht als Resultat der räuberischen Politik des Kaganats, sondern mehr als Ergebnis des diplomatischen Spiels der damaligen Mächte – Byzanz und Persien – betrachten. Seit 602 haben sie sich untereinander gekämpft. Das Ausmaß der Auseinandersetzung war so zerstörend, dass sie sich von den bisherigen Feindseligkeiten diametral unterschied. Beide Mächte bemühten sich in ihrer Schlussphase (624 – 628) auch weitere politische Vereinigungen einzubeziehen. Vor allem Byzantiner brauchten Verbündete, da sie nicht imstande waren den Konflikt durch friedliche Mittel beenden zu können. Der byzantinischen Diplomatie gelang es nicht nur Unterstützung einiger christlichen Vasalen der Perser in Kaukasus, sondern vor allem Bündnis mit dem Kaganat der Westtürken zu gewinnen. Es ist höchst wahrscheinlich anzunehmen, dass Herakleios Suche nach ausländischen Feinden Persiens die Perser zu einem ähnlichen Vorgehen provoziert hatte. Von den eventuellen Möglichkeiten kamen nur die Awaren in der Frage, weil zu dieser Zeit nur sie mit solcher Kraft verfügten, die Mitte des Reiches – Konstantinopel – zu bedrohen. Die damaligen Kaiser Persiens hatten sich bis dahin nicht versucht Awaren zu seinen Verbündeten machen. Dies bedeutet jedoch nicht, dass sie über die Probleme der Byzantiner mit ihren westlichen Feinden – Awaren und Langobarden – nichts wussten. Wenn sich Perser Diplomatie bemühte die Awaren Pakt mit dem Byzanz zu kündigen, so konnte dies das im Laufe, spätestens am Ende 625 geschehen. Eventuelle Möglichkeiten der Kommunikation waren nicht risikofrei. Einige Fälle aus der Vergangenheit zeigen, dass Kommunikation und Schließung der Bündnisse auf Distanz durchgeführt werden könnten, wie es die Goten-Mission in Persien im 538 dokumentiert.

Die Teilnahme der Perser an dem Friedensbruch seitens Awaren bestätigen auch überlieferte byzantinische Quellen, obwohl sie über ihre Hintergründe keine konkreteren Angaben bringen. Herakleios plante 626 Türken beim Einmarsch nach Persien zu nutzen, aber sein Gegner Husrav hat seine Pläne mit gewaltiger Offensive zwei Perser Armeen in der Kleinasien durchgekreuzt. Gleichzeitig begann der Angriff der Awaren gegen Konstantinopel. Auch nach dem Einmarsch nach Byzanz ließ sich der awarische Kagan einen freien Raum für eventuelle Verhandlungen mit Konstantinopeler Regentrat, die Kaiser Herkleios vertrat. Kagan hat vage byzantinische Zusagen schließlich abgelehnt. Nachrichten über Šahrvaraz's Armee an anderer Seite des Bosphorus haben Kagan wahrscheinlich dazu bewegen, einen direkten Angriff auf Konstantinopel zu unternehmen.

VELITEĽSKÉ PÔSOBENIE GENERÁLA JURAJA OTTLÝKA V POVSTANÍ FRANTIŠKA II. RÁKOCZIHO*

PETER KÓNYA

KÓNYA, P.: Commander's service of Juraj Ottlyk in the Uprising of Frantisek II Rákoczy. *Vojenská história*, 3,12, 2008, pp. 24 – 46, Bratislava.

The author focuses on the activities of one of the most remarkable personalities of our early- modern history, the representative of well-off Slovak Evangelic yeomanry. The author follows his active participation in the last anti – Habsburg uprisings, when he became renowned for the participation in the uprising of Frantisek II Rákoczy, serving in the highest ranks of the uprising Headquarters. In addition, he was in the background of many of the contemporary political decisions. Henceforward he kept his military service and served in many commander's ranks in the army, despite that the extent is not well known with him. The main target of this work is to present the personality of Juraj Ottlyk in his leading of various troops of military units in the last anti-Habsburg uprising.

Military History. Anti-Habsburg's uprisings. Military personalities- Juraj Ottlyk.

Juraj Ottlyk (inak aj Otlík) (1656 – 1730) patrí k najpozoruhodnejším osobnostiam našich ranonovovekých dejín. Pochádzal síce z radov majetnejšieho slovenského evanjelického zemanstva, vďaka svojim schopnostiam sa mu však podarilo zaujať postavenie, ako máloktorému z magnátov. Aktívne sa zapojil do posledných protihabsburských povstaní a získal v nich popredné hodnosti a úrady. No takisto bol politicky a vojensky činný aj počas leopoldovského absolutizmu a istý čas pôsobil vo vysokej dôstojníckej hodnosti i v habsburskej armáde. Najviac sa preslávil počas povstania Františka II. Rákócziho (Rákoci), kde sa uplatnil v najvyšších úradoch povstaleckého štátu a stál v pozadí viacerých politických rozhodnutí. Naďalej však ostával aj vojakom a zastával rôzne veliteľské funkcie v kuruckej armáde, aj keď tento rozmer jeho činnosti je menej známy. Cieľom tohto príspevku je priblížiť osobnosť Juraja Ottlyka vo vedení rôznych jednotiek kuruckých vojsk v poslednom protihabsburskom povstaní.

Juraj Ottlyk sa narodil roku 1656 v Horných Ozorovciach v rodine podžupana Trenčianskej stolice. V detstve prišiel o otca, ktorý zahynul na následky zranení v bojoch proti Turkom vo vojne v rokoch 1663 – 1664. Študoval niekoľko rokov v Kremnici a na Kolégiu hornouhorských stavov v Prešove, úplné vzdelanie však nezískal. Po matkinom vydaji žil v skromných podmienkach a musel sa živiť službou u Ostrosithovcov (Ostrošitovci). V ro-

* Redakčná poznámka: Na výslovnú žiadosť autora uvádzame mená v maďarskej ortografii a v zátvorke prepisu mena podľa pravidiel slovenského pravopisu.

ku 1683 sa pridal k Imrichovi Thökölymu (Tököli), ktorého poznal zo štúdia v Prešove. Zastával rôzne veliteľské funkcie v kuruckom jazdectve až po plukovníka dvorných karabiniarov. Viackrát sa vyznamenal na čele diverzných oddielov, napr. počas obliehaní Prešova v rokoch 1683 –1685. Pri poslednom obliehaní padol v auguste 1685 do zajatia, odkiaľ sa mu podarilo ujsť a dostať sa do Košíc. Po zajatí vodcu odboja Turkami prešiel ku generálovi Caprarovi a s jeho pomocou sa podarilo dosiahnuť veľmi výhodné kapitulčné podmienky mesta. Po prechode k panovníkovi mu ostala plukovnícka hodnosť, v ktorej sa v lete nasledujúceho roka zúčastnil obliehania Budína. Vyznamenal sa v niektorých bojoch, po zranení sa však vrátil domov. Na jar 1687 bol zatknutý a predvedený pred krvavý Prešovský súd, odkiaľ sa mu podarilo na zásah panovníka dostať. V prvých rokoch 18. storočia pôsobil ako správca veľkostatku, ktorý patril vojvodovi Salmovi v Hatvane, kde ho zastihli správy o vypuknutí nového povstania.¹

Ako vysoký cisársky dôstojník a úradník jedného z jeho radcov sa s odbojom nestotožňoval a stál na strane panovníka. Pod dojmom správ o postupe Rákócziho (Rákoci) vojska na západ opustil v lete 1703 Hatvan a urýchlene sa odobral do Trenčianskej stolice. Štyri týždne po jeho odchode Hatvan obsadili kuruci, ktorí nielen vyplienili Salmov veľkostatok, ale odohňali aj všetok Ottlykov dobytok a zmocnili sa jeho majetku.²

Po návrate do Ozoroviec začal organizovať obranu stolice proti postupujúcim kurucom. Väčšina stoličnej šľachty zachovávala vernosť panovníkovi a bola pripravená postaviť sa proti povstalcom. K opatrnému postoju zemanov nabádali aj vlastné skúsenosti z predchádzajúceho povstania, sprevádzaného plienením a represiami cisárskych vojsk.

Už 18. septembra písal stolici list generál gróf Šimon Forgách (Forgáč) o kurucoch postupujúcich do Nitrianskej stolice a vyzýval insurekčné vojsko, aby sa pridalo k jeho jednotkám v Nitre, kde sa sústreďovali rôzne oddiely cisárskeho vojska spolu s posádkou Rábu (Győr), pod hlavným velením podmaršala Schlicka.³ Avšak už o niekoľko dní porazili cisárske jednotky oddiely kuručov, vedené Ladislavom Ocskaym (Očkai) a zmocnili sa rozsiahlej oblasti na juhu stredného Slovenska vrátane Levíc a banských miest. Až koncom októbra dobyl späť banské mestá podmaršal Leopold Adam Schlick.⁴

Ottlyk sa nezúčastnil výpravy stoličného vojska k Leviciam, ale po zvážení situácie sa rozhodol s rodinou opustiť nie práve bezpečný kaštieľ v Ozorovciach a utiahol sa za hradby Trenčína. Podobne učinili aj všetky ostatné významnejšie zemianske rodiny v stolici. Medzitým vyzval panovník stoličnú šľachtu, aby zhromaždila insurekčné vojsko a odvelila ho k jeho armáde. Na kongregácii, konanej v meste, zvolili zemia Ottlyka za kapitána stoličnej insurekcie. Podľa ďalšieho Leopoldovho listu dostal hodnosť plukovníka a rozkaz na zhromaždenie desiatich stotín. Ottlyk v priebehu niekoľkých dní zostavil na území Trenčianskej stolice štyri stotiny vojakov a ďalších šesť zamýšľal vytvoriť v susedných stolicích – Turčianskej, Oravskej a Liptovskej. To sa mu však už nepodarilo, pretože tie sa pridali k Rákóczimu.⁵

1 Blížšie napr. KÓNYA, P.: *Uhorské vlastenectvo elity uhorského pôvodu v období protihabsburských povstaní na príklade zemana Juraja Ottlyka*. In: Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.-20. storočia (Ed. Šutaj, Š.) Prešov 2007, s. 21-32; KÓNYA, P.: *Ottlyk György, II. Rákóczi Ferenc udvarmestere*. In: *Évfordulós tanácskozások 2007, Satu Mare 2007*, s. 72-77.

2 *Felsőozoróci és Kohanóci Ottlyk György önéletírása*. In: *Történelmi naplók 1663-1719* (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1875, s. 82.

3 Štátny archív (ŠA) Bytča, Trenčianska župa, Missilles r. 1703: List generála Forgácha z 18. IX. 1703.

4 KÖPEČZI, B. – R. VÁRKONYI, Á.: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2004, s. 635.

5 Ottlyk György önéletírása, s. 83.

Štyri stotiny stoličného vojska Ottlyk riadne vyplatil a okamžite dal k dispozícii cisárske-
mu veleniu. Podmaršal Schlick sa medzitým ocitol v obklúčení vo Zvolene, podarilo sa mu
však z neho dostať a odtiahol k Bojniciam, kde očakával posily vedené generálom barónom
Adamom Ritschanom.. Ten pred niekoľkými dňami prešiel cez Branišský priesmyk s 330
jazdcami a 700 pešiakmi do Trenčianskej stolice. Dorazil do Žiliny, kam na rozkaz Dvornej
vojnovkej rady boli odvelené aj jednotky trenčianskych insurgentov, vedené Ottlykom. Zo
Žiliny odtiahli do Rajca, kde sa utáborili. V noci však dorazil k mestu kurucký veliteľ (ne-
skorší generál) Urban Czelder (Celder) s asi 1 000 vojakmi a došlo k bitke, ktorá sa skonči-
la nerozhodne a na svitaní sa kuruci stiahli. Generál Ritschan s Ottlykom a trenčianskym
županom Illésházým (Ilešházi) pokračovali v pochode smerom k Bojniciam, s cieľom spo-
jiť sa so Schlickovou armádou. Pôvodne zamýšľali prejsť cez Fačkov, pre blízkosť Czelde-
rových kurucov sa to však neodvážili. Odtiahli k Domaniži a cez Belušu došli ku Košu na
Hornej Nitre. Tam sa spojili s vojskom podmaršala Schlicka a spolu sa odobrali do Tren-
čína. O tri dni však odtiahli pod Schlickovým vedením smerom na Prešpork. Spolu s ni-
mi tiahol aj Ottlyk, no došiel iba do Kostolian, kde sa od cisárskej armády odpojil a spolu
s trenčianskym vojskom sa vrátil do Trenčína. Podľa Ottlykových spomienok mu pri roz-
lúčke podmaršal vyjadril uznanie za príkladné vedenie insurgentov a odporúčal ho velite-
lovi Trenčianskeho hradu, pričom sľúbil, že posilní trenčiansku posádku cisárskou jazdou
aj pechotou.⁶

Generál Ritschan sa stiahol z Trenčianskej stolice na broumovské panstvo na Morave,
kam začiatkom novembra pozval komisárov Trenčianskej stolice, s cieľom dohodnúť sa na
ďalšom spoločnom postupe so stoličným vojskom. Plánoval spojenie svojich vojakov s tren-
čianskymi insurgentmi a cisárskou armádou dislokovanou v Sliezske.⁷

Niekedy začiatkom novembra 1703 sa tak Ottlyk s trenčianskou šľachtou uzavrel v opev-
nenom Trenčíne. Územie stolice postupne obsadzovali kurucké oddiely, ku ktorým sa hro-
madne pridávali miestni poddaní. V okolí mesta sa pohyboval so svojimi jednotkami ka-
pitán Wilhelm Winkler. Ottlyk so stoličným vojskom ich viackrát napadol, pričom sa mu
podarilo získať cennú korisť: zbrane, bubny, zástavy a zajatcov. Postupne sa mu však zača-
lo stoličné vojsko rozkladať. Jeho morálku narušala jednak povstalecká propaganda, sľubu-
júca oslobodenie od všetkých poddanských povinností, jednak plienenie kuruckých oddie-
lov. Tie totiž konfiškovali dobytok a ďalší majetok stoličných pešiakov, čo spôsobovalo ich
hromadné úteky z mesta. Napokon zo štyroch stotín ostalo Ottlykovi nie viac ako dvadsať
vojakov.⁸

Cisár Leopold nebol vtedy schopný poskytnúť hradnej posádke a už vôbec nie celej stolici
účinnú vojenskú pomoc. Jeho generál gróf Šimon Forgách (Forgáč) sa snažil aspoň o udr-
žanie banských miest a ciest smerujúcich k Bratislave. Zrejme z toho dôvodu poslala Uhors-
ská kancelária stolici 18. novembra 1703 list s rozkazom, aby sa insurekčné vojsko odobralo
na juh, na líniu Váhu a Dunaja.⁹ Čoskoro však Forgách utrpel porážku a kurucké jednot-
ky obsadili banské mestá.

Od začiatku roka 1704 zintenzívnena činnosť kuruckých vojsk v okolí mesta a vo februári
začal kapitán Ján Sréter Trenčín obliehať. Dňa 10. februára obsadili povstalci jedno z pred-
mestí. Keďže sľúbená pomoc od Schlicka ani od iného cisárskeho veliteľa neprišla, rozho-

6 Tamže, s. 85-86.

7 ŠA Bytča, Trenčianska župa, Missilles r. 1703: List generála Ritschana z 31. X. 1703.

8 Ottlyk György önéletírása, s. 86.

9 ŠA Bytča, Trenčianska župa, Missilles r. 1703 (R 1691-1704): List Uhorskej kancelárie z 18. XI. 1703.

dol sa na druhý deň veliteľ mesta stiahnúť so všetkými svojimi vojakmi do bezpečnejšieho hradu. Spolu s ním odišiel aj župan gróf Mikuláš Illésházy (Ilešházi)¹⁰, šľachtici Beréniovcí, Ruttkay a tridsiatnik Štefan Zirsics (Ziršič). Obranu mesta zveril šľachtickým insurgentom pod velením Ottlyka a ozbrojeným mešťanom. Tento čin posmelil kuruckého veliteľa, ktorý s asi 3 000 vojakmi opäť zaútočil na mesto, obsadil predmestia a ostreľoval obrancov.¹¹

Po odchode vojakov začali zemaniam aj mešťania zvažovať vyhliadky svojho ďalšieho odporu proti presile povstalcov. Akiste viacerí, najmä evanjelici, sympatizovali s Rákóczim a jeho politickým programom. Ďalší jednoducho „nemali chuť brániť mesto, zunovali ich neustále stráže, keď dňom i nocou museli byť v zbrani“.¹² Na druhý deň po odchode župana nadviazali kontakty s kapitánom Sréterom a 13. februára sa dohodli na podmienkach kapitulácie. V noci potom tajne otvorili kurucom dolnú bránu, ktorí tak bez vedomia cisárskeho veliteľa zaujali mesto. V tú istú noc z obavy pred pomstou veliteľa odtiahli z Trenčína šľachtici. Vojaci z hradu namierili na mesto delá a začali ich ostreľovať. Zrejme však pre tmú nikoho nezranili a podarilo sa im trafiť iba niekoľko volov. Z hradu potom aj nasledujúci deň ostreľovali mesto a predmestia. Kuruci zanechali v Trenčíne posádku pod velením kapitána Winklera v sile asi 500 mužov. Zemaniam, ktorí neodišli v noci, opustili mesto nasledujúci deň.¹³

Po príchode do Ozoroviec našiel Ottlyk iba vyplienené hospodárstvo, podobne ako pred dvadsiatimi rokmi, počas predchádzajúceho povstania. Všetok dobytok mu kuruci odvieďli a rozkradli aj ďalší jeho majetok. V situácii, keď v dôsledku zmeny politických pomerov opäť prišiel o všetko, rozhodol sa Ottlyk vstúpiť do tábora povstalcov. Prijal výzvu grófa Mikuláša Bercsényiho, aby sa dostavil do Šintavy. Tam ho čakal najprv tvrdý výsluch, kvôli jeho činnosti na strane panovníka, napokon mu však Bercsényi ponúkol veliteľskú funkciu v povstaleckej armáde. Prijal ju a dostal velenie jazdeckého pluku plukovníka baróna Gašpara Pongráca (Pongrác), ktorý sa kvôli nejakému priestupku dostal do väzenia.¹⁴ Tak sa stal Ottlyk opäť kurucom, viac-menej dobrovoľne, aj keď sa neskôr snažil svoj postup zľahčiť tým, že „inak konať nemohol“. Ani po rokoch si neodpustil poznámku, že po celý čas „mal v ústach príchut' Thökölyho (Tököli) vojny a jej neporiadneho priebehu, z čoho mal stále obavy“.¹⁵

Začiatkom roka 1704 cisár Leopold vymenoval za nového veliteľa vojska v Uhorsku poľného maršala Siegberta Heistera, ktorý v druhej polovici marca prekvapil Károlyiho (Károli) a prinútil ho opustiť Zadunajsko. Medzitým sa Bercsényi, v ktorého vojsku bol aj Ottlyk so svojím plukom, presunul k Prešporku, kde sa utáboril pri Majcichove. Tam sa stretli s predsunutými hliadkami Heisterovho vojska, ktoré rýchlo postupovali po rozohnaní Károlyiho oddielov. Bercsényi sa rozhodol vyhnúť boju a ustúpil k Šintave, kde sa utáboril pri moste. Vzhľadom na blízkosť Heisterových jednotiek prekročil Váh a nový tábor si zriadil pri Velkom Kýre v Nitrianskej stolici. Tam svoje jednotky rozdelil. Sám sa odobral s voj-

10 Trencsénvári napló. In: Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról (Eds. Köpeczi, B. – R. Várkonyi, Á.). Budapest 1973, s. 416.

11 Ottlyk György önéletírása, s. 87.

12 Tamže.

13 Trencsénvári napló. In: Rákóczi tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról (Eds. Köpeczi, B. – R. Várkonyi, Á.). Budapest 1973, s. 416.

14 Ottlyk György önéletírása, s. 88; Heckenasz, Gusztáv: *Ki-ki csoda a Rákóczi szabadságharcban*. Budapest 2004, s. 344.

15 Ottlyk György önéletírása, s. 88.

skom do Levíc a Ottlyka na jeho vlastnú žiadosť poslal do Trenčína s úlohou reorganizovať kurucké oddiely obliehajúce mesto a chrániť cestu na Trnavu.¹⁶

V Trenčíne bola od polovice februára prítomná kurucká posádka pod velením kapitána Winklera, ktorá síce hrad ustavične ostreľovala z diel, na jeho dobytie však bola slabá. Kuruci vyslali na hrad niekoľko posolstiev s cieľom presvedčiť obrancov, aby sa vzdali. Medzi nimi bol aj Ottlyk, ktorý už 28. februára dorazil do Trenčína s listom od Bercsényiho zo Serede a na druhý deň ho na hrade prijal župan Mikuláš Illésházy.¹⁷ Po druhý raz rokoval s Illésházom 13. – 14. marca, samozrejme, opäť bez výsledku. Začiatkom nasledujúceho mesiaca (2. apríla) písal z Trnavy županovi list o potvrdení prímeria.¹⁸

V okolí Trenčína zostavil vojsko zložené zo šestnástich stotín jazdy a 2-tisíc ozbrojených poddaných, ktorých 1. mája 1704 priviedol k Bercsényimu do Šintavy.¹⁹ Potom sa s jednotkou s 300 jazdcami odobral do Nitrianskej stolice na lúky pri Očkove. Odtiaľ sa jednej noci vybral k Leopoldovu, aby odohnal dobytok posádky pevnosti. Dostal sa pritom do potýčky s cisárskymi vojakmi v počte asi 50 pešiakov a niekoľko jazdcov. Tam sa stal svedkom drastických udalostí. Keď prekvapení vojaci prosili o milosť, rozkázal ich ušetriť, jeden pešiak však naňho z bezprostrednej blízkosti vystrelil (prestrelil mu čapicu z kunej kožušiny), načo kuruci pobili všetkých cisárskych vojakov. Po boji sa vrátili do Očkova.²⁰

Na druhý deň dostal Ottlyk jazdeckou poštou od Károlyiho rozkaz, aby sa aj so svojimi vojakmi urýchlene dostavil k armáde do Trstína. Tam sa chystal postaviť na odpor niekoľkotisícovému vojsku cisárskeho generála Ritschana, ktorý vtrhol z Moravy do Trenčianskej stolice. V prvých dňoch mája pritiahol Ottlyk so 4-tisícmi vojakov k Trenčínu, odkiaľ pred ním bez boja ustúpil veliteľ mesta Imrich Bezeg. Mesto obsadil 3. mája 1704. Posilnil posádku a tiahol ďalej na juh, s úmyslom spojiť sa s generálom Heisterom v Prešporskej stolici. Nemal správy o tom, že v uplynulých dňoch podnikol Bercsényi protiútok a zatlačil Heistera späť do Zadunajska. Keď sa o tom generál Ritschan dozvedel, rozhodol sa radšej vrátiť na Moravu. No vtedy už proti nemu poslal Bercsényi silný jazdecký oddiel v sile asi 3-tisíc mužov. Pri ústupe cez Malé Karpaty ho prekvapili Bercsényiho jednotky v blízkosti Smoleníc.²¹

Strhla sa tak jedna z prvých významnejších a pre kurucov víťazných bitiek povstania na našom území, známa ako bitka pri Smoleniciach. Bercsényi mal k dispozícii bližšie neurčiteľné kurucké jednotky v sile asi 15-tisíc mužov. Popri Károlyiho (3 000) a Ocskayho pluku (1 500) medzi nimi bolo aj 300 husárov, ktorých priviedol z Trenčianskej stolice Ottlyk.²² Na úzkej ceste v horskom teréne zaútočili na Ritschanovo vojsko kuruckí pešiáci spolu s niekoľkými tisíckami sedliakov ozbrojených valaškami, šablami a puškami. Spôsobili generálovi značné škody a vzali im všetky vozy. Ritschan ponechal svojich vojakov na bojisku a s asi 1-tisíc pešiakmi sa utiahol do kaštiela v Jablonici. Po príchode celého kuruckého vojska na

16 Tamže, s. 88-89.

17 Trencsénvári napló, s. 417.

18 Tamže, s. 418, 420.

19 *Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez 1704-1712*, I (Ed. Thaly, K.), Budapest 1875, s. 31: List z 1. V. 1704.

20 Ottlyk György önéletírása, s. 89.

21 *Forgách Simon emlékirata*. In: Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról I. (Ed. Kópeczi, Béla – R. Várkonyi, Ágnes). Budapest 1973, s. 485-486.

22 MARKÓ, Árpád: *II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok*. (Ed. Mészáros, Kálmán). Budapest 2003, s. 55.

čele s Bercsényim sa rozhodol vzdať. Generál a jeho vojaci sa dostali do zajatia, všetkých vozov, zásob a diel sa zmocnili kuruci. Ujsť sa podarilo iba asi 200 jazdcov.²³

Ottlyk zasiahol až do poslednej fázy smolenickej bitky. Keď sa kuruci po svojom víťazstve pustili do zbierania koristi, vydalo sa ďalších asi 1 200 pešiakov s dvoma delami za generálom Ritschanom smerom k Jablonici. Do cesty sa im však postavil Ottlyk so svojimi vojakmi. Cisárske jednotky sa zastavili a zatiaľ dorazili aj Bercsényiho jazdci, ktorí ich prenásledovali už od Smoleníc. Ottlyk zaútočil neďaleko od Cerovej, načo cisárski pešiaci ustúpili k Plaveckému hradu, kde sa zastavili pri kaštieli. Kuruci ich neprenásledovali, lebo im to znemožňovala bohatá korisť, ktorou boli naložení. Generál Ritschan sa medzitým uzavrel v kaštieli v Jablonici, kam sa presunul Ottlyk aj ostatné kurucké jednotky. Podvečer bol už pri kaštieli Bercsényi s asi 2-tisíc pešákmi a vyslal ku generálovi trubača s ponukou na kapituláciu. Ritschan reálne zvážil svoje možnosti a rozhodol sa rokovať o vzdaní sa. Vyjednávania viedli dvaja cisárski a dvaja kuruckí dôstojníci. Bercsényi rokovania poveril Imricha Ebeczkého a Ottlyka. Ich výsledkom bola okamžitá kapitulácia, pričom všetci vojaci a dôstojníci, vrátane generála, padli do zajatia. Kuruci ich odviekli do Trnavy, kde ranených umiestnili v špitáli. Cisárski dôstojníci si pritom mohli ponechať vlastné kone. Bercsényi potom odviekl svoju armádu do Majcichova, kde sa kuruci utáborili a rozpredali získanú korisť.²⁴

Smolenická bitka bola dlho jediným významnejším vojenským stretnutím povstania, na ktorom sa Ottlyk osobne zúčastnil vo veliteľskej funkcii. Zdá sa, že práve on mal nemalý podiel na víťazstve kurucov a zajatí generála Ritschana.

Po niekoľkých dňoch sa kurucké vojsko rozdelilo. Generál Károlyi (Károli) s počtom asi 3-tisíc mužov opustil tábor. V Šamoríne prekročil cez prievoz Dunaj a začal vojenské operácie v Zadunajskej. Kvôli očakávanej koristi sa však za ním odobrili aj mnohí iní vojaci z majcichovského tábora a ďalší zasa odišli s korisťou domov. Keď sa to Heister dozvedel, rozhodol sa zaútočiť na oslabené kurucké vojsko. To sa však zavčasu stiahlo. Ottlyka s asi 500 jazdcami poslal Bercsényi na moravské hranice, s úlohou podniknúť výpady na Moravu a kontrolovať okolie Skalice, ktorá sa nedávno pridala k Rákóczimu.²⁵

V polovici mája sa zdržiaval v Topoľčiankach, kde sa pripravoval na vpád na Moravu. Keďže k dispozícii mal iba asi 500 jazdcov, vyslal kuruckého plukovníka Luzsinszkeho (Lužinský), aby zhromaždil stoličné oddiely. Ďalších 350 pešiakov, vedených plukovníkom Winklerom, poslal na posilnenie banských miest. Mnohí z nich cestou ušli, tých dal potom pochytať a uväzniť v bánovskom kaštieli. Na Moravu sa však ani posilnený stoličnou pechotou vpadnúť neodvážil, a pretože zamýšľal zničiť habsburské vojsko v priesmykoch, žiadal od Bercsényiho ďalších jazdcov.²⁶

Začiatkom júla po nejakej menšej bitke sa spojil s Ocskaym a s asi 2 500 vojakmi a 500 ozbrojenými sedliakmi prekročil Dunaj pri Rasticiach.²⁷ O niekoľko dní sa na čele 3 000 jazdcov pohyboval na Morave, a keď sa márne snažil vylákať deväť stotín cisárskej jazdy utá-

23 *Forgách Simon emlékirata*. In: Rákóczi tükö. *Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról I.* (Ed. Köpeczi, Béla – R. Várkonyi, Ágnes). Budapest 1973, s. 485-486.

24 Ottlyk György önéletírása, s. 90-91.

25 Tamže.

26 MOL Budapest, P 396: Károlyi Család Levéltára, Acta politica, Acta Rákóczina, 1704, 1-A-15: Ottlykov list Bercsényimu zo 16. V. 1704.

27 *Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez 1704-1712, I* (Ed. Thaly, K.), Budapest 1875, s. 73: List z 8. VII. 1704.

borených v Strážnici, vrátil sa s bohatou korisťou domov.²⁸ V auguste sa potom spolu s jednotkami Ladislava Ocskayho a Wilhelma Winklera zúčastnil na dobytí a obsadení Brunova na Morave, kým sa generál Breuner s niekoľko tisíc vojakmi, určenými na obranu hranice, vyhýbal boju s kurucmi.²⁹

Popri iných úlohách sa Ottlyk v nasledujúcich týždňoch opäť niekoľkokrát objavil aj pod obliehaným Trenčínom. Už na konci mája spolu s Františkom Poturnaym, Imrichom Bezeghom (Bezeg) a Alexandrom Luzsinszkym velil kurucom, ktorí sa utáborili vo Veľkých Bierovciach a začali obliehať mesto, pričom niekoľkokrát vpadli na zle chránené predmestia.³⁰ Na začiatku ho Bercsényi znovu vyslal do Trenčína, kde sa spolu s Pavlom Prileszkým (Príleský) snažil presvedčiť obrancov o kapitulácii mesta.³¹ V jeseni Ottlyk ešte niekoľkokrát písal do pevnosti listy týkajúce sa uzavretia či predĺženia prímeria.³²

Začiatkom septembra sa mal dostať do Bercsényiho tábora vo Veľkom Kýre a o niekoľko dní nato mal spolu s Ocskaym ísť k Pezinku. Tam však nedorazil, lebo medzičasom ochorel.³³ No už 12. septembra mu Bercsényi zveril velenie nad svojím vojskom v Dolnej Strede. V nasledujúcich dňoch sa rozhodol Ottlyka s Ocskaym poveriť vpádom do Rákúska.³⁴ O týchto udalostiach sa neskôr pri písaní svojho životopisu z pochopiteľných dôvodov nezmieňoval. Ponosoval sa však, že časté a rýchle ťaženia mu neboli po vôli.

To bol podľa jeho vlastných slov jeden z hlavných dôvodov, pre ktorý sa v jeseni rozhodol prijať miesto Rákócziho dvormajstra. V tejto funkcii pôsobil až do konca povstania a v nasledujúcich rokoch sa pre zaneprázdnenosť na dvore vojenských akcií aktívne zúčastňoval iba výnimočne. Bercsényi zrejme nemal hneď k dispozícii podobne skúseného veliteľa jazdy, a tak už o niekoľko dní, 18. októbra 1704, v jednom liste poznamenal, že by „*tam bol na osov pán Ottlyk*“.³⁵

V lete roku 1705 sa Ottlyk nepriamo zúčastnil ďalšej bitky povstania medzi Červeným Kameňom a Budmericami, ktorá však pre kurucov už zďaleka nebola taká úspešná ako pred rokom pri Smoleniciach. V auguste 1705 sa Rákóczi s hlavnými silami usiloval obklúčiť a zničiť početne menšie vojsko hlavného veliteľa cisárskej armády v Uhorsku maršala Ludwiga Herbevilleho. Najprv sa pokúsil vlákať cisársku armádu do pasce severne od Hlohovca a východne od Serede, medzi riekami Váh a Dudváh, v dňoch 4. a 5. augusta 1705. Usiloval sa tak nielen zničiť 12-tisícové nepriateľské vojsko, ale najmä zabrániť mu v zásobovaní a posilnení posádok obliehaného Leopoldova a Trenčianskeho hradu. Napriek tomu, že kuruci disponovali početnou prevahou, nepodarilo sa im realizovať manéver na obklúčenie a vinou chýb koordinácie veliteľov napokon silnejší povstalci pred maršalom ustúpili. Tejto operácii sa zúčastnil aj Ottlyk ako veliteľ kuruckej pechoty a zohral v nej nie práve pozitívnu úlohu. Podľa svedectva účastníka týchto udalostí francúzskeho dôstojníka Louisa Lemaireho práve v momente, keď s rozostavenými delami čakali na hlavné povstalecké sily,

28 Tamže, s. 75.

29 THALY, K.: *Ocskay László II. Rákóczi Ferencz brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703-1710*. Budapest 1905, s. 44.

30 Trencsénvári napló, s. 424.

31 Tamže, s. 429.

32 Tamže, s. 434, 435.

33 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez 1704-1712, I (Ed. Thaly, K.), Budapest 1875, s. 111: List zo 4. IX. 1704.

34 Tamže, s. 136.

35 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez 1704-1712, I (Ed. Thaly, K.), Budapest 1875, s. 222: List z 18. X. 1704.

aby uzavreli do pasce približujúcich sa cisárskych vojakov, priniesol Ottlyk Rákócziho rozkaz na stiahnutie kanónov a obsluhy.³⁶

Herbeville sa po ústupe kuruckého vojska najprv utáboril v Trnave a odtiaľ v snahe vyhnúť sa otvorenej bitke, pochodoval smerom na Moravu. Keď zišiel z krajinskej cesty, aby obišiel kurucov, ktorí ho čakali v Cíferi, pochodoval ďalej po úzkych cestách v dolinách Malých Karpát. Práve tento terén považovali Rákócziho generáli za najvhodnejší na útok, podobne ako v predchádzajúcom roku pri Smoleniciach. Napriek Rákócziho pochybnostiam o úspechu stretnutia v teréne, kde sa nemohla rozvinúť kurucká jazda, Ebeczky (Ebecký), Ocskay, Esterházy, dokonca i sám Bercsényi ho presviedčali o výhodnosti postavenia jeho jednotiek a radili mu zaútočiť na Herbevilleho v údolí medzi Červeným Kameňom a Budmericami. Na naliehanie niektorých z nich nahováral Rákócziho na tento manéver aj dvormajster Juraj Ottlyk, ktorého názor si vodca odboja, vzhľadom na jeho skúsenosti z predchádzajúceho povstania, vážil.³⁷ Nepriamo tak prispel k porážke povstaleckého vojska v budmerickej bitke. Herbeville odhadol zámery povstalcov a preskupil svoje jednotky, pričom kuruckí velitelia na čele s Bercsényim nedokázali koordinovať svoje sily a nesplnili niektoré Rákócziho rozkazy. V bitke síce cisárske vojsko utrpelo výraznejšie straty, kurucká jazda však prepadla panike a z boja ušla. Z bojového poľa sa potom stiahli aj ostatné oddiely a stretnutie sa tak skončilo nečakaným víťazstvom maršala Herbevilleho.³⁸

Dňa 13. apríla 1706 v Nových Zámkoch vymenoval František II. Rákóczi Juraja Ottlyka za prefekta všetkých thökölyovských majetkov.³⁹ S novou funkciou tak v apríli 1706 získal Ottlyk ďalšie povinnosti: starať sa okrem rákócziiovských a skonfiškovaných majetkov aj o rozsiahle statky, patriace kedysi otčimovi kniežaťa (tiež z veľkej časti skonfiškované odporcom odboja). V súvislosti s týmto úradom sa viac venoval správe, kontrole a riadeniu hospodárenia na nich, čo tvorilo významnú časť hospodárstva povstaleckého štátu.

V lete 1706 uvažovali vodcovia odboja o ďalšom, vojenskom úrade pre Ottlyka. Rákóczi aspoň formálne obnovil tradičné vojensko-správne funkcie z predchádzajúceho storočia, tzv. hlavné kapitanáty. Od jari 1706 zamýšľal obsadiť úrad dolnouhorského hlavného kapitána (generála) so sídlom v novozámockej pevnosti, za ktorého chcel pôvodne menovať maršala Bercsényiho. Ten však o tento post nemal záujem a navrhoval radšej generála baróna Štefana Sennyeyho (Šeňneji).⁴⁰ Pritom zdôrazňoval, že vicegenerálom musí byť evanjelik, lebo „*inak vybuchne (slovenské) impérium s Petrőczim (Petrőci)*“.⁴¹ Na toto miesto Bercsényi jednoznačne navrhoval Ottlyka, lebo, ako písal, nevedel „*určiť iného okrem pána Ottlyka spomedzi vojsk v tomto kraji*“, iba poznamenal, že nevie, či „*Jeho Výsosť by chcela byť bez neho*“.⁴² Nie je jasné, či preto, alebo z iného dôvodu, no Rákóczi vtedy upustil od úmyslu obsadiť úrad dolnouhorského hlavného kapitána.

Niekedy v druhej polovici roka 1707 vytvoril Rákóczi nový vrcholný úrad hospodárskej

36 Louis Lemaire: *Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig*. In: Rákóczi tükkör. Naplók, jelentések, kéziratok a Rákóczi-szabadságharcról I. (Ed. Köpeczi, Béla – R. Várkonyi, Ágnes). Budapest 1973, s. 194-195.

37 II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Budapest 1978, s. 358.

38 KÖPECZI, B. – R. VÁRKONYI, Á.: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 2004, s. 255-259.

39 HECKENASZT, G.: *Ki-ki csoda a Rákóczi szabadságharcban*. Budapest 2004, s. 320.

40 MÉSZÁROS, K.: *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigádérosai*. Budapest 2006, s. 53.

41 Tamže. Pod „slovenským impériom“ rozumeli súčasníci územie na severe dolnouhorských stolíc, ovládané slovenskou evanjelickou šľachtou.

42 Székési gróf Bercsényi Miklós levelei II. (1706-1708) (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1877, s. 173.

správy – Dvornú hospodársku radu – na riadenie svojich rodových, zdedených a skonfiškovaných majetkov. Na jej čele stálo samo knieža a funkciu podpredsedu vykonával Ottlyk.⁴³

Ku koncu roka 1707 však opäť figuruje ako veliteľ početnejších kuruckých jednotiek, a to bez toho, že by bol zbavený jedného či druhého úradu na kniežacom dvore. Počas svojho pobytu v Trenčianskej stolici v októbri 1707 upozorňoval maršala Antona Esterházyho (Esterházi) na slabú posádku v Ilave, ktorá by sa ľahko mohla stať korisťou cisárskeho vojska z Nového Mesta nad Váhom. Tí práve vtedy porazili menšiu pešiu jednotku pri Soblahove. Vzhľadom na nedostatok vojakov navrhoval použiť poddaných na obsadenie postavení pri Ilave. O vojenských kvalitách trenčianskych sedliakov nemal však vysokú mienku, zato sa veľmi pochvalne vyslovoval o obyvateľstve Oravy, kde bolo podľa neho množstvo ozbrojeného ľudu, ktorý iba čakal na to, aby mohol vystúpiť po boku kurucov, „pripravený na insurrekciu“.⁴⁴ Navrhoval tak okamžite získať až tisíc vojakov. Každopádne však žiadal poslať aspoň niekoľko sto kurucov na posilnenie posádok v Ilave a v Bánovciach. Vojsko z Nového Mesta sa totiž viackrát objavilo na okolí, čo spôsobilo paniku medzi obyvateľstvom, schovávajúcim svoj majetok a dobytok v horách. Zrejme medzitým zmenil názor aj na trenčianskych poddaných, ktorých navrhoval ozbrojiť a zaradiť ku kuruckým pešiakom.⁴⁵

V prvých dňoch novembra na rozkaz Rákócziho vtrhol Ottlyk s niekoľkými jazdeckými plukmi do susedného Sliezska. Cieľom tejto dlhšie plánovanej akcie malo byť obsadenie dvoch bližšie neurčených sliezskejších miest a získanie potravín pre zásobovanie vojska.⁴⁶ Bezprostredným podnetom pre Ottlykov vpád boli nepokoje sedliakov, búriacich sa proti stále sa zvyšujúcim daniam, o ktorých sa Ottlyk dozvedel v septembri počas pobytu v Humennom.⁴⁷ Zrejme tam sa zrodil plán na výpravu do susednej dŕžavy, pravdepodobne aj s úmyslom zistiť možnosť využitia miestneho povstania na vojenské ciele kurucov. Sliezske obyvateľstvo, rovnako stavy, ako i sedliaci, z viacerých príčin sympatizovali s Rákócziom a jeho odbojom. Ottlykova výprava trvala krátko, týždeň, od 29. októbra do 5. novembra 1707. Jeho jazdecké vojsko sa ukázalo ako nedostatočné na splnenie plánovaného cieľa, a preto žiadal vyslať na pomoc husársky pluk Ladislava Ocskayho. V liste, písanom z Bialej (Bieliz), informoval o utrpení obyvateľstva Sliezska pod habsburským vojskom i o zničení a vyčerpaní krajiny. Keďže pomoc zrejme nedostal, po niekoľkých dňoch sa vrátil do Trenčianskej stolice.⁴⁸

Na začiatku novembra písal Bercsényi o tom, že k Ottlykovi do Bánoviec poslal pluky Szalaiho (Salai), Mikháziho (Mikházi) a Pavla Orosza (Oros) s prapúrom Urbana Czeldera⁴⁹, ktorým však pre zdravotné ťažkosti nemohol veliť. O necelý týždeň nato vyslal potom Bercsényi samotného Ottlyka do Ružomberka, aby upokojil poddaných a zrejme aj naverboval nových vojakov.⁵⁰ O tri dni, 11. novembra, odviezol na rozkaz Rákócziho šesť plukov do Topoľčian.⁵¹ V druhej polovici mesiaca už očakával Ottlyka aj Ocskayho s ich jednotka-

43 Ottlyk György önéletírása, s. 80-81.

44 OSzK – Fol. Hung. 1389, 7, fol. 108: Ottlykov list Antonovi Esterházymu z 29. októbra 1707.

45 OSzK – Fol. Hung. 1389, 7, fol. 108: Ottlykov list Antonovi Esterházymu z 29. októbra 1707.

46 CZIGÁNY, I.: „Sliezska záhada“ – otázky kuruckého ťaženia r. 1708. In: Neďaleko od Trenčína... Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej. (Ed. Segeš, V., Šedová, B.) Trenčianska Turná – Bratislava 2008, s. 92.

47 MOL Budapest, P 566, III., XXII: List Jánovi Radvanskému z 22. X. 1707.

48 MOL Budapest, P 566, III., XXII: List Jánovi Radvanskému z 3. XI. 1707.

49 Székési gróf Bercsényi Miklós levelei II. (1706-1708). Budapest 1877, s. 467: List z 3. XI. 1707.

50 Tamže, s. 480: List z 8. XI. 1707.

51 II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival 1703-1712, II. (Ed. Thalý, Kálmán). Budapest 1873, s. 134: List z 11. XI. 1707.

mi v Bojniciach.⁵² Tieto nové veliteľské úlohy Ottlyka boli akiste tiež jednými z dôvodov na jeho povýšenie.

Dňa 23. novembra 1707 povýšil Rákóczi Juraja Ottlyka na tzv. „brigadiera“.⁵³ Táto hodnosť, zodpovedajúca dnešnej hodnosti brigádneho generála, bola v uhorskej vojenskej tradícii nová. Kurucké hlavné velenie ju prevzalo z Francúzska a určená bola pre veliteľov veľkých jednotiek pechoty a jazdy. V kuruckom vojsku neboli brigádnici označovaní za generálov tak ako je to v súčasnosti, a vo vojenskej hierarchii stáli medzi plukovníkmi a generálmi. Tak sa Ottlyk, napriek tomu, že od jesene 1704 vojskám spravidla už nevelil, fakticky stal koncom roku 1707 generálom. Je zaujímavé, že vo svojom životopise sa o tejto udalosti vôbec nezmienil.⁵⁴

V lete 1708 sa Ottlyk ako kniežací dvormajster zúčastnil pochodu celej armády na severozápad aj nešťastnej bitky pri Trenčíne. Dokonca sám zohral istú úlohu pri zmene Rákócziho plánu, keď sa rozhodol namiesto rýchleho pochodu do Sliezska zasiahnuť do lokálnych bojov na Považí a napokon neobliehať Leopoldov, ale Trenčiansky hrad. Predovšetkým Ottlyk spolu s ďalšími vysokými dôstojníkmi, ktorí udržiavali písomný styk s Trenčanmi, radil kniežatstvu, aby zaútočil na zásobovaciu kolónu cisárskeho generála Viarda, smerujúcu k Trenčianskemu hradu. Po jej zničení sa mal potom ľahko zmocniť pevnosti.⁵⁵ Takisto neskôr, keď sa Rákóczi opäť prikláňal k obliehaniu Leopoldova, ktorého okolie na rozdiel od Trenčína dokonale poznal, Ottlyk spolu s Ocskayom, Luzsinszkym, barónom Zaym (Zai) a Mednyánszkym (Medňanský) rezolútne stáli za plánom Bercsényiho na dobytie Trenčianskeho hradu.⁵⁶

Ottlyk bol priamym účastníkom trenčianskej bitky. Počas boja sa nachádzal v Rákócziho štábe a mohol tak sledovať jej priebeh, ktorý neskôr stručne opísal v svojej autobiografii:

„Lebo r. 1708 knieža s Bercsényim a celým vojskom skutočne právom zakúsil bič Boží. Keď sa dostal k Trenčínu, za chrptom s hámorským lesom, mal dobrých osem tisíc pešiakov, jazdeckého vojska nie oveľa menej a štrnásť poľných tarasníc. Hajster (Heister) pritom s piatimi tisícmi jazdcov, bez akejkoľvek pechoty, prešiel pri Novom Meste nad Váhom, ani nemysliac, žeby sa s nami mal stretnúť. Avšak, naraziac na naše vojská, najprv, poraziac pri Rozvadziach kurucký oddiel viac ako poldruha stovky jazdcov, prišiel za ich chrptom až celkom k Hámrom. Vtedy skoro ráno sa v kuruckom tábore strhol poplach. Knieža s Bercsényim, zodvihnúc tábor, zoradili vojská, avšak neschopní velitelia zostavili vojsko tak hanebne, že múdri nemeckí generáli ako Hajster, pán Pálffy (Pálfi), prehliadli ich neporiadnosť. Lebo aj oni, vyšlúc nemecké vojsko v líniiach na sedličianske vršky smerom k lesu, videli, akí sú kuruci silní a začali s pochodom ku Trenčínu. Najprv začali pochodovať okolo turnianskeho majera, odtiaľ cez priekopu, ktorá bola pod hámorským lesom, na vrchol vrška, ležiaceho v smere hámorského lesa, tam začali rozvíjať líniu. Naše vojsko tiež vyslali na ten kopec nad hámorským lesom, no vskutku hanebne: lebo pechotu oddelili od jazdy, jednu jej časť nechali v údolí, druhú časť odvedli k lesu a tretiu k hámorskému lesu. Nemci pritom stále len lpeli na týchto líniiach a ak by ich tí boli tam rázne napadli, boli by Nemci upadli do úplnej hanby. Avšak, nevedomosť vždy spôsobu-

52 Székési gróf Bercsényi Miklós levelei II. (1706-1708). Budapest 1877, s. 498; List z 21. XI. 1707.

53 HECKENASZT, G.: Ki-ki csoda a Rákóczi szabadságharcban. Budapest 2004, s. 320. Keďže v súčasnosti táto hodnosť neexistuje, ale zodpovedá brigádnemu generálovi, bude správne nazývať Ottlyka aj ďalších kuruckých „brigadierov“ generálmi.

54 Kvôli zmeneným politickým pomerom v krajine v čase písania svojich spomienok.

55 II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Budapest 1978, s. 405.

56 THALY, K.: Ocskay László II. Rákóczi Ferenc brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703-1710. Budapest 1905, s. 243.

je veľké škody, a tak, keď sa Nemci chceli od nás so ctou oddeliť, vtedy na ľavom krídle (Pekri) stretnutie Srbov s vojskom pána Štefana Ebeczkého (Ebecký) skončilo tak hanebne, keď chceli kuruci zahnať útočiacich Srbov a potom sa opäť zoradiť do línií, bičom veľkého Boha, bez akéhokoľvek nebezpečenstva, bez akejkoľvek zbabelosti spôsobili sami vo vlastných radoch zmätok a začali utekať a následne aj ďalšie vojská zanechali zostavu a už sa pohli k Mníchovej Lehote. Nemci sa zamysleli a vidiac to, s radosťou vpadli nášmu vojsku do chrbta, najprv ženúc celú jazdu lesom a lehotianskym údolím, potom sa obrátil proti pechote, najmä palácovému pluku, ktorý regulérne stál v hámorskom lese, no jeho plukovník Ján Szent-Iványi (Sentiváni) sa správal psovsky. Lebo, pochytiac prvú zástavu, odcvával na konskom chrbte a svoj pluk tam nechal zničiť. Bez veľkého krviprelievania ho však nebolo možné poraziť, no nemeckí dôstojníci vyhlásili milosť, aby zložili zbrane, že ich omilostia. Vzhľadom na to nepremyslene zložiac zbrane, mnohých z nich zabili, ďalších ako dobytok, tak hnali do trenčianskeho zajatia. Sám Rákóczi vo veľkom cvale s koňom spadol, schytil ďalšieho koňa, avšak ten, na ktorom cváľal, ihneď zdochol. V tomto zmätku jedna časť Rákócziho vojska hanebne utekala hore údolím, priekopami, druhá časť, ako aj knieža cez inovecký kopec strminou ku Zlatníku.⁵⁷

Ottlyk utekal tým istým smerom ako Rákóczi, za ktorým zaostal, keď sledoval tragický priebeh bitky, pričom uvažoval, „z akého dôvodu sa rozutekalo také krásne vojsko.“⁵⁸ Preto knieža dohonil až za kopcom.

Z domácich si vybrali sprievodcu a v neskorých večerných hodinách dorazili k Topoľčiankam. Pri Nitrianskej Strede prekročili Nitru a v kaštieli v Strede sa ubytovali. Okolo polnoci k nim dorazil aj Bercsényi. V Nitrianskej Strede strávili noc až do svitania. Zo strachu o rodinu sa rozhodol odprevadiť manželku do bezpečia Bojnického hradu. S veľkými ťažkosťami sa mu podarilo prehovoriť Rákócziho, aby ho pustil do Uheriec. Po príchode sa mal potom k nemu pripojiť v Topoľčiankach.⁵⁹

Keď tam na druhý deň okolo poludnia dorazil, manželku už v kaštieli nenašiel, keďže medzitým sa sama vypravila smerom k Bojniciam, cez Fačkovský priesmyk do Trenčianskych Teplíc. Do Teplíc chcel ísť aj Ottlyk a ostať tam cez noc, avšak zistil, že Heister okolo piatej popoludní obsadil už celý kraj okolo Bánoviec. Po týchto správach opustil Uherce a vybral sa cez hory k Topoľčiankam. Kurucké vojsko našiel na svitaní utáborené v údolí, bez akéhokoľvek zabezpečenia alebo stráží. Rákócziho s Bercsényim našiel v topoľčianskom kaštieli, pričom sa ešte vôbec nechystali na cestu. Podľa Ottlyka zachránil vtedy knieža i s Bercsényim, pričom mali šťastie, že cisárske vojsko sa nepohlo z Bánoviec večer, lebo to by už ráno zatlačilo vodcu odboja do topoľčianskeho kaštieľa. Dali sa preto rýchlo na ďalší ústup a už popoludní vystriedal kurucov v Topoľčiankach Heister.

Vzhľadom na rýchly postup cisárskej armády sa Bercsényi rozhodol odvieť svoju manželku z Bojníc na bezpečnejšie miesto, na hrad Muráň. Túto úlohu zveril Ottlykovi, ktorému dal k dispozícii 30 jazdných karabinierov a 15 dôstojníkov z kniežacej šľachtickej gardy. Vydali sa smerom ku Svätému Krížu, kde sa však dozvedel, že Bercsényiho manželka medzitým už odišla do Banskej Bystrice.⁶⁰

O niekoľko dní sa vrátil do Rákócziho tábora. Vodca odboja s Bercsényim ho koncom leta 1708 poverili dôležitými úlohami, spojenými s obnovou zničenej armády a zabezpečením rozvrátených severozápadných stolíc v prvých týždňoch po nešťastnej trenčianskej bitke.

57 Ottlyk György önéletírása, s. 110.

58 Tamže, s. 110.

59 Tamže, s. 111.

60 Tamže, s. 112.

Na niekoľko mesiacov sa vtedy dvormajster opäť zmenil na vojaka a veterán kuruckej i protitureckej vojny začal energicky plniť svoju novú úlohu.

Pôvodne bol Ottlyk poverený organizovaním šľachtickej insurekcie Trenčianskej, Nitrianskej a Oravskej stolice, ako aj zostavením pešieho vojska z poddaných v týchto stolicích. Keďže na splnenie týchto rozkazov sa vydal opäť do Trenčianskej stolice, dostal ešte ďalšiu, dôvernú úlohu. Vzhľadom na to, že ešte v priebehu trenčianskej bitky došlo k niekoľkým dezerciam kuruckých dôstojníkov a vojakov a k Rákóczimu sa dostali správy o rokovaní niektorých veliteľov s chorvátskym podbánom maršalom Jánom Pálffym, poveril Ottlyka vyšetrením možných prípadov zrady na území Trenčianskej stolice. Konkrétne myslel najmä na husárskeho generála Ladislava Ocskayho, ktorý ignoroval viaceré jeho rozkazy.⁶¹

Na zabezpečení obrany stolíc, ktoré boli po trenčianskej bitke najviac vystavené možnému postupu cisárskej armády, sa mali pôvodne podieľať traja brigádni generáli: Štefan Petróczi, Juraj Ottlyk a Ladislav Ocskay. Petróczi (Petröci) mal zostaviť jednotky z insurekcie spomínaných troch stolíc, Ottlyk najmä zburcovať trenčianskych a oravských poddaných, ozbrojených puškami a kosami a obidvaja sa potom mali spojiť s Ocskayho husárskym plukom. Spolu mali potom postupovať k Bojniciam a po prípadnom páde Nitry k Solčanom, kde sa k nim mali pripojiť pešie pluky Wilhelma Winklera a Urbana Czeldera, spolu s ozbrojenými pohronskými poddanými pod vedením plukovníka Jána Srétera.⁶² Avšak vzhľadom na to, že Petróczi bol chorý a Ocskay so svojimi husármi reagoval na rozkazy iba veľmi neochotne, prevzal hlavné velenie nad týmito akciami Ottlyk. Už 14. augusta písal Bercsényi Rákóczimu o tom, aby Petróczi velenie nad svojimi jednotkami aj insurekciou prenechal Ottlykovi, ktorý musel zabezpečiť aj časť stolice, chránenú Ocskayho jazdou, lebo ten sa stiahol na Lietavský hrad.⁶³

Zakrátko po príchode na územie stolice sa dvormajster stretol s generálom Ocskaym a už po prvom rozhovore nadobudol presvedčenie o jeho zradných úmysloch, na čo hneď upozornil aj Bercsényiho.⁶⁴ O generálovej zrade ho ešte viac presvedčil jeho odchod z Trenčína na hrad Lietavu. Bercsényi však Ottlykove domnienky a dôkazy nepovažoval za dostačujúce pre Ocskayho zajatie. Preto dvormajster nariadil aspoň uväznenie hlavného strážmajstra (mjr.) Martina Szentiványiho, ktorý počas trenčianskej bitky opustil peší pluk a neskôr sa štyri mesiace zdržiaval mimo svojich jednotiek.⁶⁵

Rovnako svedomito sa venoval aj svojej ďalšej úlohe. Na lednickom panstve zhromaždil pomerne kvalitné vojsko, zložené z dobre vycvičených Rákócziho poddaných, vyzbrojených puškami. V priebehu niekoľkých dní podnikol inšpekčnú cestu po všetkých hradoch v stolici a podnikol najnutnejšie opatrenia na posilnenie ich obranyschopnosti. Snažil sa spojiť aj s Ocskaym, aby sa v zmysle Bercsényiho rozkazu spolu vydali k Bojniciam, ten však jeho výzvy ignoroval a v tajnosti presunul svoj majetok do Poľska. Odmietol aj Ottlykovu ponuku na ubytovanie svojej rodiny na Oravskom hrade, lepšie opevnenom ako Lietava, čo vzbudilo ďalšie dvormajstrove podozrenia. V tom istom čase mu Rákóczi zveril velenie pluku jazdeckých karabinierov plukovníka Alexandra Luzsinszkeho a podriadil mu aj peší pluk brigádneho generála Urbana Czeldera.⁶⁶ Keďže pôvodne im mal veliť Ocskay, ten-

61 THALY, K.: Ocskay László..., s. 267.

62 Tamže, s. 267.

63 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 19: Bercsényiho list zo 14. VIII. 1708.

64 Tamže.

65 THALY, K.: Ocskay László..., s. 269.

66 Tamže.

to čin kniežata dokladá tak pretrvávajúcu nedôveru k Ocskaymu, ako aj presvedčenie o veliteľských schopnostiach a oddanosti Ottlyka. Ako ukázali udalosti nasledujúcich dní, nepriamo tak zachránil tieto kvalitné jednotky pred deštrukciou alebo dokonca prechodom k nepriateľovi.⁶⁷

Počas korešpondencie aj osobných rokovaní s Ocskaym nadobudol Ottlyk podozrenie voči ďalšej vysokopostavenej osobnosti povstaleckého štátu, titulárnemu biskupovi a Rákócziom poverenému administrátorovi Nitrianskej diecézy Ladislavovi Pyberovi. Generál aj biskup vedeli o podozrení dvormajstra i kniežata, a preto sa pokúsili očistiť v očiach Bercsényiho. Celú vec skresľovali ako konflikt dvormajstra-evanjelika proti katolíckemu biskupovi a generálovi, na čo využili aj nedávny konflikt Ottlyka s ilavským prepoštom.⁶⁸ Tieto argumenty pomerne ľahko presvedčili Bercsényiho, ktorý mal už skôr konflikty s Ottlykom, okrem iného aj pre jeho prílišnú angažovanosť v záujme evanjelickej cirkvi.

Podľa pôvodného plánu mal postupovať Ottlyk spolu s Petrőczim a Ocskaym k Bojniciam a odtiaľ k Solčanom, kde sa mali spojiť s Andrásyho (Andráši) vojskom z oblasti banských miest.⁶⁹ Bercsényi s nimi rátal pri posilnení obrany Nitry, ktorú v najbližších týždňoch zamýšľal podmaršal Pálffy dobyť. Tieto plány sa však napokon neuskutočnili. Ottlyk síce zhromaždil asi 2 000 ozbrojených poddaných z Trenčianskej a rovnako i z Oravskej stolice, tí však odmietli odísť do Nitrianskej stolice. Trenčania boli ochotní iba vpadnúť na Moravu, kde, keďže tam nebola prítomná armáda, mali možnosť získať bohatú korisť⁷⁰ a Oravčania zasa chceli zabezpečiť severné okresy stolice proti zbojníkom, ktorí prenikali z Poľska a terorizovali dediny. K Bojniciam sa tak 25. augusta vydal z Veľkých Uheriec so značne zmenšeným vojskom. Po ceste odviezol vojenských zajatcov z Topoľčian, ktoré bránilo iba 60 pešiakov.⁷¹ V liste Jánovi Radvanskému informoval o mnohých prechodoch na stranu nepriateľa i ťažkej situácii Nitry, obrancovia ktorej, napriek štvordňovému prímeriu, nemohli bez pomoci zvonku dúfať v záchranu mesta.⁷²

Práve, keď Ottlyk so svojou pechotou vyrazil z Uheriec smerom do Bojníc, veliteľ Nitry barón Gašpar Révay (Révaj) po štvordňovom obliehaní vydal pevnosť Pálffymu. Pri dobytí Nitry zohral nemalú úlohu aj spomínaný, Ottlykom zo zrady podozrivý biskup Pyber, ktorý ako administrátor diecézy vyvíjal tlak na viacerých kňazov i dôstojníkov v záujme kapitulácie pevnosti.

Ottlyk so svojimi insurgentami a ozbrojenými sedliakmi tak dorazil už prineskoro na to, aby mohol zabrániť strate Nitry. Prekvapivo rýchly pád dobre opevneného Nitrianskeho hradu a ďalšie udalosti odhalili krízu kuruckej moci v severozápadných stolicích. Po trenčianskej katastrofe, ktorá znamenala rozpad majestátnej povstaleckej armády, otriasol dôverou obyvateľov stolíc, najviac postihnutých postupom Heisterovho a Pálffyho vojska, v povstanie a jeho vodcov. Šľachta Nitrianskej a Trenčianskej stolice, vrátane vyšších povstaleckých dôstojníkov, sa obávala obsadenia svojich majetkov a ich následnej konfiškácie. Mnohí šľachtici preto odmietali nastúpiť do insurekčného vojska a iba neochotne reagovali na Ottlykove výzvy. Ďalší začali hľadať cestu k zblíženiu s cisárskymi veliteľmi, k čomu ich pobádal najmä generál Pálffy operujúci v Nitrianskej stolici. Svoju úlohu tu iste zohrala aj

67 Koncom augusta totiž spolu s Ocskaym prešiel k Pálffymu aj väčší počet jeho vojakov.

68 THALY, K.: Ocskay László..., s. 280.

69 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 25: Bercsényiho list z 20. VIII. 1708.

70 THALY, K.: Ocskay László..., s. 283.

71 Tamže, s. 284.

72 Magyar Országos Levéltár (MOL) Budapest, P 566, III., XXII: List Jánovi Radvanskému z 25. VIII. 1708.

skrytá nevôľa šľachty voči vodcom povstania. Tak sa aj v stolicích, obsadených zatiaľ kurucmi začali rozširovať rady labancov, a to aj z niekdajších oddaných Rákócziho prívržencov.⁷³ Hrozilo pritom, že spolu so šľachtickými dôstojníkmi prejde na stranu panovníka aj väčšina ich vojakov.

Toto nebezpečenstvo si uvedomoval i Ottlyk, ktorý bol priamo v zasiahnutej oblasti a veľmi dobre poznal mentalitu slovenského zemanstva. Dvornajster preto vyvíjal mnohostrannú aktivitu v záujme udržania obyvateľstva severozápadných stolíc a celistvosti vojska. Na jednej strane neúnavne povzbudzoval posádky kuruckých hradov, zemanov i poddaných na dedinách, na strane druhej pokračoval vo vyšetrovaní pripravovanej zrady, pričom sa do jeho podozrenia dostávali nové osoby, neraz aj z blízkeho okolia kniežata. Predovšetkým však naďalej zhromažďoval svedectvá a indicie proti Ladislavovi Ocskaymu. Ocskayho najbližším komplicom pri príprave rozsiahleho sprisahania s cieľom previesť početné kurucké jednotky k Pálffyemu sa stal biskup Ladislav Pyber, už skôr podozrievaný Ottlykom. Ako administrátor diecézy a nitriansky župan mal v stolici veľkú autoritu a ľahko sa mu podarilo presvedčiť viacerých zemanov, aby sa pridali k panovníkovi. K tomu mu pomáhali niektorí duchovní, zastávajúci vysoké funkcie v povstaleckom štáte.⁷⁴

Bol to práve Pyber, ktorý po páde Nitry poskytol Ottlykovi prvý konkrétny dôkaz o pripravách zrady, keď 26. augusta pozval viacerých významných nitrianskych a trenčianskych zemanov na veľkolepý obed do kaštiela vo Veľkých Uherciach. Po obede ich hojne ponúkal vínom, pričom im prečítal list generála Ocskayho, povzbudzujúci na prechod k panovníkovi. Niektorí o dva dni, 28. augusta, spolu s ním odišli do Topoľčian, do tábora generála Pálffyho. Už v predchádzajúci deň, po vyzradení obsahu jeho listu, prešiel v Preseľanoch k bánovmu vojsku spolu s mnohými svojimi vojakmi aj Ocskay. Ottlyk sa o obede v Uherciach dozvedel od plukovníka Jána Bossányiho (Bošáni), ml., ktorý nereflektoval na biskupovu ponuku a vyhľadal dvornajstra v jeho tábore v Slovenskom Pravne.⁷⁵

Samozrejme, Ottlyk o naplnení svojho podozrenia okamžite informoval Rákócziho, pričom zdôraznil chybný postup Bercsényiho, ktorý dôveroval Ocskaymu a ignoroval viaceré jeho podozrenia. Rovnako trpkó konštatoval, že spolu so šľachtickými prebehlikmi prišli aj o časť Ocskayho a Luzinského jazdeckého pluku a zvýšilo sa riziko, že Ocskayho príklad budú nasledovať aj ďalší kuruci.⁷⁶

Okamžite po prechode Ocskayho, Pybera a ďalších k nepriateľovi začal Ottlyk vyvíjať veľkú aktivitu v záujme zabezpečenia obrany Trenčianskej a Nitrianskej stolice. Rozposlal listy na všetky kurucké hrady od Ledníc po Bojnice, v ktorých upozorňoval ich veliteľov na Ocskayho zradu, a aby jeho ani ďalších nových labancov nevpustili do pevnosti ani s nimi nerokovali. Najväčšiu pozornosť venoval dobre opevnenému a chránenému Bojnickému hradu, na ktorý sa ešte koncom augusta usilovali preniknúť Ocskayho husári.⁷⁷

Keďže po prechode Ocskayho s časťou jeho husárov neostali v Trenčianskej stolici počet-

73 Veľká časť stoličnej šľachty vnímala ďalšie pokračovanie vojny ako veľkú záťaž a mala záujem na uzavretí mieru s panovníkom pri zachovaní niektorých výtvarných povstania, garantujúcich najmä jej politické, hospodárske a konfesijné záujmy. Pálffy poznal tieto nálady, a preto zvolil inú taktiku ako ukrutnosťami známy Heister a jeho úsilie o získanie významných osobností povstania na svoju stranu bolo viac-menej úspešné. Viacerí z prebehlikov patrili k najbližším Rákócziho ľuďom, ako Ocskay, bojujúci na jeho strane od leta 1703 alebo Pyber, ktorého knieža menovalo za administrátora Nitrianskej diecézy a iní.

74 THALY, K.: Ocskay László..., s. 293.

75 Tamže, s. 292.

76 Tamže, s. 293.

77 Tamže, s. 306-307.

nejšie kurucké jednotky, Ottlyk sa stiahol do Turčianskej (Slovenské Pravno) a Liptovskej (Ružomberok, Liptovský Sv. Mikuláš, Liptovský Sv. Peter) stolice a žiadal od Bercsényiho vyslanie jazdeckého pluku, aby mohol zabrániť Pálffymu s novými labancami v ich ďalšom pochode na východ. Na základe viacerých správ sa domnieval, že bude tiahnuť na Levoču. Zrejme preto navštívil začiatkom septembra Kežmarok.⁷⁸

Prechod Ocskayho, Pybera a viacerých zemanov k Pálffymu viedol k ďalšiemu prehĺbeniu krízy kuruckej moci na severozápade krajiny. Vidiek terorizovali cisárske jednotky i skupiny čerstvých labancov, rovnako ako aj bývalých Ocskayho husárov, ktorí odmietli nasledovať svojho veliteľa. Jedni plienili majetky kuruckej, druhí zas šľachty labancov a drancovali nechránené dediny. Rýchlo pokračoval i rozpad ešte stále povstaleckých jednotiek. Šľachtici i poddaní zo stoličných oddielov odchádzali domov, brániť svoj majetok a rodiny. Tento osud postihol po niekoľkých dňoch aj Ottlykom zhromaždené sedliacke vojsko, odoslané spolu so zvolenskou a tekovskou insurekciou k Žarnovici. Samotný Ottlyk veľmi výstižne zhodnotil túto situáciu slovami: „*viac škody nám spôsobilo Pyberovo a Ocskayovo labanstvo, než trenčianska porážka*“.⁷⁹

Vzhľadom na závažnosť situácie vyhovel Bercsényi Ottlykovým žiadostiam o poskytnutie jazdeckého vojska a už 4. septembra k nemu vyslal 2-tisíc jazdcov pod vedením generála Pavla Andrásyho (Andráši). Ten sa mal s dvormajstrom spojiť pri Bojniciach, nechať mu vojakov a vrátiť sa naspäť.⁸⁰ Ottlyka správa o príchode Rétheyho (Rétei) a Bokrosovoho (Bokroš) jazdeckého pluku povzbudila. Bezodkladne sa rozhodol vydať na západ, aby v Nitrianskej a Trenčianskej stolici zachránil zvyšky kuruckej moci. Okamžite podnikol opatrenia na vyhlásenie novej insurekcie v troch najohrozenejších stolicach a mobilizáciu kysuckých a oravských sedliakov v sile asi 4-tisíc mužov. Vo svojom nadšení oznamoval Rákóczi: „*Slovenské impérium sa nielen modlí za Tvoju výsosť, ale aj povstalo po jej boku*“.⁸¹

Tak sa Ottlyk na začiatku septembra 1708, mesiac po trenčianskej bitke, ako veliteľ poverený organizáciou obrany Trenčianskej, Turčianskej, Oravskej a horných častí Nitrianskej stolice s novými posilami opäť chopil svojej úlohy. Avšak v dôsledku úpadku povstaleckej moci iba s ťažkosťami zhromažďoval insurekčné vojsko, ktoré sa, podľa jeho slov, „*jeden deň rozšírilo, druhý deň zas rozišlo*“. Preto mu trvalo týždeň, kým so svojimi liptovskými a turčianskymi insurgetami dorazil k Bojniciam. Jeho meškanie komentoval Bercsényi slovami: „*Nikdy som veru netúžil po pánovi Ottlykovi tak ako teraz*“.⁸² Medzitým Rákóczi odvelil k dvormajstrovi ďalšie, zväčša jazdecké jednotky, a tak 11. septembra mal už k dispozícii šesť plukov, s ktorými sa mal v čo najkratšom čase presunúť do Topoľčan.⁸³

Nezdržal sa však dlho a už o dva dni, 14. septembra, bol v Bánovciach nad Bebravou, aby osobne zhromažďoval trenčiansku insurekciu, posilnenú o bývalých Ocskayho husárov vedených plukovníkom Pavlom Bokrosom a pluk Luzsinszkého jazdeckých karabinierov.⁸⁴

Tieto sily už pred niekoľkými dňami (pred 8. septembrom) posilnil Rákóczi o časť svojich

78 Tamže, s. 309, 316.

79 Tamže, s. 315.

80 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 63: Bercsényiho list zo 4. IX. 1708.

81 THALY, K.: Ocskay László..., s. 344.

82 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 69: Bercsényiho list Ottlykovi z 9. IX. 1708.

83 II. Rákóczi Ferencz fejedelem leveleskönyve levéltárának egykorú lajstromaival 1703-1712, II. (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1873, s. 134: List z 11. IX. 1708.

84 THALY, K.: Ocskay László..., s. 369.

gardových jednotiek (šľachtická stotina, dvorní karabinieri Juraja Ordódyho), ktoré odvelil do Nitrianskej stolice a zveril pod Ottlykovo velenie. Rákóczi si uvedomoval mimoriadnu dôležitosť jeho pôsobenia na čele vojsk v Trenčianskej stolici v chaose po nedávnej katastrofe, o ktorom ho dvormajster podrobne písomne informoval. Zároveň mu oznámil, aby nešetril peniazmi na vojsko, vyplatil vojakom mesačný žold a všetko robil podľa svojho najlepšieho úsudku. Zároveň ho však vyzýval k opatrnosti, aby „*ani svoje vojsko, ani seba nevyviedol zo Spišskej a Šarišskej stolice, lebo tak jeho osobu, ako i jeho vojsko bude ešte potrebovať*“. V tom istom liste ho upozornil aj na zbojníkov v Oravskej stolici.⁸⁵

Počas krátkého pobytu v Bojniciach dospel Ottlyk k ďalšiemu podozreniu z príprav zrady, a to proti veliteľovi pešieho pluku plukovníkovi Gašparovi Thúróczymu (Turóci). Ten sa príliš dlho zdržiaval na okolí Prievidze, kde, bez akéhokoľvek poverenia, zhromažďoval bývalých Ocskayho husárov. Ottlyka na to upozornili jeho vlastní vojaci. Dvormajstrovo podozrenie vzbudila aj skutočnosť, že plukovník odmietal jeho ponuky na odoslanie svojej rodiny z nechránenej Prievidze do bezpečia Oravského hradu.⁸⁶

Po príchode do Trenčianskej stolice musel Ottlyk zápasiť s podobnými problémami ako počas pochodu z Liptova a Turca. Insurekcia sa schádzala veľmi pomaly, časť vojakov z pravidelných plukov sa svojvoľne rozišla a ďalší po získaní bohatej koristi tiež opustili jednotky. Počet Rétheyho a Bokrosových jazdcov poklesol na niekoľko sto mužov. Preto musel Ottlyk obnoviť disciplínu a odtiahol s týmito jednotkami na severozápad k Žiline a Púchovu, kde ich doplnil o ozbrojených poddaných.

Medzitým poslal svoje najkvalitnejšie vojsko, Luzsinszkého jazdných karabinierov vedených schopným veliteľom podplukovníkom Františkom Paurom, na juh a juhozápad s úlohou hliadkovať v okolí cisárskych pevností Trenčína, Ilavy a Nového Mesta nad Váhom a znepokojovať menšie jednotky. Podplukovník splnil očakávania a okrem viacerých úspešných útokov na cisárske oddiely vpadol na Moravu, kde postúpil až k Broumovu a rozprášil niekoľko sto cisárskych vojakov. Menší oddiel vojska porazil potom pri Ilave, kde rady jeho vojakov v priebehu jedného dňa rozšírilo tisíc poddaných ozbrojených puškami. Iní sedliaci neboli však takí priateľskí. Pod Vršatcom naňho zaútočili spolu s hradnou posádkou aj miestni poddaní, za čo mu Ottlyk rozkázal podhradie vypáliť.⁸⁷

V druhej polovici septembra zamýšľal Bercsényi z dvoch strán zaútočiť na Heisterovo vojsko v tábore neďaleko Nových Zámkov, prikázal preto Ottlykovi všetko svoje vojsko nasmerovať na juh. Rákóczi ho však upozorňoval, že by bolo dobre „*nechať Ottlykovi pri Nitre nejake vojsko*“.⁸⁸ Tieto plány však prekazil Ocskay.

Ten spolu s Heisterovými dragúnmi vyrazil proti Rétheyho jazde a ozbrojeným sedliakom, zhromaždeným poručíkom Javorkom, ktorí rozprášili vojsko, strážiace moravskú hranicu. Ottlyk vyslal tri pluky pod vedením Štefana Balogha (Balog) smerom k Nitre a sám sa vydal v ústrety Ocskaymu na Nové Mesto Nad Váhom. Z druhej strany zas k nemu vyslal z okolia Ilavy Luzsinszkého pluk vedený Františkom Paurom. Ocskay sa dokázal vyhnúť obklúčeniu, zmenil smer pochodu a utáboril sa pod Leopoldovom. Po správe o jeho ústupe nechal Ottlyk zastaviť Baloghovo vojsko, smerujúce k Novým Zámkom a zhromaždil pod svojím velením všetky kurucké jednotky. Spolu tak velil Baloghovmu, Bottyánovmu (Bo-

85 II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival 1703-1712, II. (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1873, s. 316: List z 8. IX. 1708.

86 THALY, K.: Ocskay László..., s. 370.

87 Tamže, s. 371.

88 II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival 1703-1712, II. (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1873, s. 337: List z 23. IX. 1708.

tán), Oroszovmu a Bokrosovmu pluku, dragúnským stotinám z plukov baróna Michala Révayho (Révai) a grófa Antona Esterházyho, granátnikom baróna Zayho a dvorným karabiniérom, vedeným jeho synom Alexandrom, v sile takmer tri a pol tisíc jazdcov. S touto armádou zamýšľal zaútočiť pri Leopoldove na Ocskayho. Ten sa však, posilnený ďalšími dragúnmi a nitrianskymi labancami, vydal na sever k Nitre a odtiaľ k Topoľčanom. Ottlyk ho zamýšľal vystopovať, vlákať do pasce a poraziť.⁸⁹

Tento plán však už Ottlyk nestačil realizovať, pretože na začiatku októbra musel napokon odoslať väčšiu časť svojho vojska, Štefana Balogha s tromi plukmi jazdy na prísny rozkaz Bercsényiho ku Vrábliam. S týmto rozkazom nebol spokojný, no márne poukazoval na skutočnosť, že sa nebude mať s čím postaviť proti Ocskaymu, disponujúcemu 700 dragúnmi a 500 labancami pri plienení severných stolíc.⁹⁰ Po splnení Bercsényiho príkazu ostali Ottlykovi iba menšie jednotky stoličných insurgentov Pavla Bokrosa, baróna Michala Révayho a jeho syna Alexandra. So zvyšnými, asi 800 jazdcami, ostal v Topoľčanoch, odkiaľ mal znepokojovať nepriateľskú posádku v Novom Meste nad Váhom.⁹¹

Už na druhý deň, 3. októbra, však Topoľčany opustil a s väčšinou vojska odtiahol na sever do Trenčianskej stolice. V mestečku nechal iba menší oddiel jazdcov pod velením Pavla Bokrosa.

Vôbec najväčšie starosti mal s nízkou disciplínou vojakov a situáciou na vidieku, ktorá jasne odrážala krízu povstaleckej moci. Ako písal v jednom z listov, od čias Thökölyho povstania nebol „v strede takýchto neposlušných vojsk“. Jednu z príčin videl v tom, že šľachtici boli už labancami a „získanie labancovho majetku je koristou vojakov“.⁹² Zrejme preto sa rozhodol obnoviť poriadok v Trenčianskej stolici, zamedziť vpády cisárskeho vojska z Moravy a Sliezska a prísne potrestať tých, ktorí sa pridali k panovníkovi. To sa mu sčasti už podarilo dosiahnuť, keďže podplukovník Paur úspešne zakročil proti trenčianskym labancom a generál Czelder so svojou pechotou zahnal na Orave oddiely, ktoré prenikli zo Sliezska. Po svojom príchode do stolice nariadil prísne vyšetriť podozrenie zo zrady a nechal obesiť každého, komu bola dokázaná spolupráca s nepriateľom. Na Oravu vyslal komisárov s úlohou vypočúvať katolíckych kňazov. Sám sa vybral s vojskom na Kysuce, kde sedliaci z Turzovky v spojení s vojakmi z Moravy odohnali dobytok z okolitých obcí k nepriateľovi a napadli v Jablunkovskom priesmyku Winklerových vojakov, strážiacich hranicu.⁹³

Ottlykov pochod do Trenčianskej stolice spomalil Ocskay, ktorý v snahe pomstiť sa dvoromajstrovi ako svojmu úhlavnému nepriateľovi, presvedčil generála Pálffyho, aby 3. októbra s počtom 5 000 jazdcov zaútočil na Topoľčany a zmocnil sa tak 3 500 kurucov, nevediac, že v mestečku ostal iba Bokros s asi stovkou vojakov.⁹⁴ Ten nepriateľa neočakával a podcenil nutné bezpečnostné opatrenia. Na druhý deň, 4. októbra na svitaní, tak hŕstku jazdcov prekvapil mohutný útok nepriateľa. Ottlyk udalosť komentoval slovami: „*tak dopadne Uhor pre svoju neopatrnosť*“.⁹⁵ Mnohí sa zachránili útekom, Bokros spolu s asi 30 vojakmi padol do zajatia.⁹⁶

89 THALY, K.: Ocskay László..., s. 376-378.

90 MOL Budapest, P 566, III., XXII: List Jánovi Radvanskému z 2. X. 1708.

91 THALY, K.: Ocskay László..., s. 381.

92 MOL Budapest, P 566, III., XXII: List Jánovi Radvanskému z 2. X. 1708.

93 THALY, K.: Ocskay László..., s. 383.

94 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 118: Bercsényiho list z 5. X. 1708.

95 MOL Budapest, P 566, III., XXII: List Jánovi Radvanskému zo 4. X. 1708.

96 THALY, K.: Ocskay László..., s. 387-389.

Po tejto udalosti sa Ottlyk vrátil, pozbieral roztratené zvyšky Bokrosovho oddielu, posilnil svoje vojsko o nitrianskych insurgentov a svojho syna Alexandra s majorom Elekom poslal znepokojovať posádku v Novom Meste nad Váhom. Tí potom viackrát napadli i Pálffyho vojsko vracajúce sa z Topoľčian do Nitry. Sám Ottlyk so zvyšnými jednotkami sa večer 4. októbra odobral smerom k Žiline, kde sa spojil s Luzsinszkého jazdou podplukovníka Paura. O niekoľko dní, 7. októbra, vtiahol na Kysuce, kde potrestal vinníkov vzbury, s Winklerovými pešíakmi a ozbrojenými sedliakmi vpadol na Moravu, a ako trest za spoluprácu s nepriateľom dal vypáliť mestečko Pruské s kláštorom. Od obyvateľstva moravských pohraničných dedín vybral výpalné a ponúkol im nové ochranné listy (staré vydal Ocskay). Napokon poveril Krištofa Ugrinovicša (Ugrinovič), Imricha Nedeczského (Nedecký) a Juraja Prileszkého (Prileský) uzavretím obchodnej zmluvy so Sliezscom, obyvatelia ktorého sympatizovali s povstaním.⁹⁷

Už o niekoľko dní však musel Ottlyk opäť opustiť Trenčiansku stolicu, aby sa zapojil do príprav obrany bankských miest, kam po neúspešnom obliehaní Nových Zámok postupovali zbory Heistera a Pálffyho. V polovici mesiaca (15. októbra) mu hlavný veliteľ rozkázal okamžite opustiť Žilinu a spolu so stoličnými vojskami a pechotou plukovníka Thúróczyho (Turóci) odtiahnuť ku Svätému Krížu.⁹⁸ Kuruci ostatne nemali veľké vyhliadky na obranu bankských miest, keďže v horskom teréne sa nedala využiť jazda a kvalitnej pechoty mali povstalci po trenčianskej bitke veľký nedostatok, podobne ako i schopných veliteľov. Zrejme aj to boli dôvody, pre ktoré sa Bercsényi rozhodol odveliť Ottlyka s hajdúchmi opäť na juh.

Ottlyk preto podnikol potrebné opatrenia na najnutnejšie zabezpečenie obrany severovýchodných stolíc a so zvyškami svojho vojska odtiahol ku Svätému Krížu. V Trenčianskej stolici ponechal Luzsinszkého pluk jazdeckých karabinirov, Czelderova pechota zabezpečovala obranu Liptovskej a prápor pešieho pluku baróna Pavla Andrásyho Oravskej stolice. Turčianskych stoličných pešiakov odvelil do Skleného a väčšina insurekcie ďalších stolíc sa mu svojvoľne rozišla. Ich zvyšok poslal pred odchodom domov s tým, aby sa v prípade potreby opäť zhromaždili. K dispozícii tak mal iba niekoľko stotín bývalého Ocskayho husárskeho pluku a už spomínaný Thúróczyho peší pluk. Je zaujímavé, že Ottlyk v jednom z listov hlavnému veliteľovi pochyboval o možnosti ubrániť bankské mestá, práve kvôli výraznej prevahe jazdy, ktorá v horskom teréne mohla byť skôr na práťaž.⁹⁹

Ottlykovou úlohou po príchode do Svätého Kríža mala byť obrana údolia Hronu a prístupu ku Kremnici a Banskej Štiavnici. Preto mu Bercsényi prikázal spojiť sa v okolí Žarnovice s tam hliadkujúcou pechotou, dragúnmi a ozbrojeným ľudom z bankských miest a Zvolenskej stolice. Dvornajster 21. októbra vyrazil so svojím vojskom z Bojníc a o dva dni sa v Babinej spojil s ďalšími jednotkami. Z ďalších strán mali banksú oblasť brániť generál Ján Sréter a generál Ján Csajággy (Čajági). 24. októbra zaujal Ottlyk obranné postavenie medzi Krupinou a Zvolenom, s veliteľským stanovišťom v Ostrej Lúke. Ešte v ten deň k nemu dorazili správy o rozpade pravého krídla obrany neďaleko Žarnovice, o ktorých sa išiel osobne presvedčiť s časťou jazdy, stiahnutej z Budče. Zároveň prikázal dragúnom a Thúróczyho pešiakom uzavrieť údolie Hrona a zvyšku jazdy podniknúť útok smerom na Žarnovicu. Príčinu zmätkov zistil na druhý deň, keď dorazil k poľným opevneniam pri Vozniciach, ktoré

97 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 125: Bercsényiho list z 8. X. 1708. Thaly, Kálmán: Ocskay László..., s. 390.

98 THALY, K.: *Ocskay László II. Rákóczi Ferencz brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703-1710. II.* Budapest 1905, s. 9-10.

99 Tamže, s. 15.

mali brániť ozbrojení zvolenský poddaní a štiavnickí baníci. Tí sa po správach o cisárskom vojsku, blížiacom sa k Novej Bani, rozutekali domov. Podobne sa zachovali aj pešiáci podplukovníka Štefana Groczkého (Grocký). Na mieste tak našiel iba jeho so sotva štyrmi desiatkami vojakov.¹⁰⁰

Útekom insurekčných vojsk z horských priesmykov stratili kuruci možnosť zadržať postup cisárskej armády. Bercsényi preto vydal rozkaz na ústup z banských miest, pričom nechal demontovať a odviezť banské a hutné stroje, zatopiť štôlne a podpáliť Zvolenský hrad. Ottlykovi prikázal stiahnuť sa do Bojníc a následne zabezpečiť obranu Liptovskej a Spišskej stolice.¹⁰¹

Tak sa začala Ottlykova posledná úloha na čele kuruckých vojsk v jeseni 1708. Na konci októbra mal dvormajster pod svojim bezprostredným velením viacero neúplných peších, no v prvom rade jazdeckých plukov a ich jednotiek: husárov plukovníka Jána Rétheyho, Mikuláša Labancza a plukovníka Pavla Bokrosa (velil im major Žigmund Elek), Luzsinszkého pluk jazdných karabinierov, Bercsényiho dragúnsky pluk vedený Jánom Nagyom (Nad'), stotiny Forgáčovho a Gyürkiho (Dürky) dragúnskeho pluku a neúplný peší pluk plukovníka Gašpara Thúróczzyho, o celkovom počte asi 1 500 jazdcov a 500 pešiakov. Tieto jednotky sa nachádzali na viacerých miestach Trenčianskej a Nitrianskej stolice. V susednej Turčianskej stolici umiestnil dragúnsku stotinu baróna Michala Révayho, na obranu Liptova stále ponechával peší pluk generála Urbana Czeldera a na Orave boli rozmiestnené jednotky pešiakov generála baróna Pavla Andrásyho (Andráši). Okrem nich mal k dispozícii i niekoľko sto šľachtických insurgentov a približne tisíc ozbrojených trenčianskych poddaných. Pod Ottlykovým velením sa tak na území piatich stolíc nachádzalo asi 2 500 jazdcov a 1 300 pešiakov, z nich však iba menšiu časť tvorili spoľahlivé regulárne jednotky. Ostatne, ani sám Ottlyk nemal o kvalite svojho vojska vysokú mienku, čo dokladá jeho konštatovanie, že ich „*bolo treba nútiť silou, tak ako psov palicou alebo korbáčom na zajace*“.¹⁰²

S takouto armádou mal na pomerne širokom území čeliť postupujúcim pravidelným zborom cisárskeho vojska maršala Pálffyho, posilneného o niekoľko sto Ocskayho labancov. Pod jeho velenie patril aj dobre opevnený a bránený Bojnický hrad a niekoľko hradov v Trenčianskej stolici (Budatín, Starý Hrad, Lednice, Považská Bystrica, Lietava), ktoré v najbližších týždňoch očakávali obliehanie.

Najexponovanejším i najsilnejším z nich bol Bojnický hrad, ležiaci najbližšie k postupujúcemu cisárskemu vojsku. Na konci októbra ho Ottlyk podľa svojich možností čo najlepšie zabezpečil na obliehanie, doplnil zásoby streliva a potravín, keď sa však 3. novembra od Prievidze priblížil k Bojniciam Pálffy, ustúpil do Trenčianskej stolice, pričom svoje jednotky rozdelil na dve časti. Sám si ponechal iba Rétheyho a Bokrosových husárov, Thúróczzyho pešiakov a Nagyových (Nad') dragúnov s Labanczovými jazdeckými karabiniermi odvelil do Trenčianskej stolice.

Bojnický hrad napriek dobrej výzbroji nedokázal dlho odolávať obliehaniu a 11. novembra kapituloval. Po strate Bojníc sa vojnové udalosti opäť preniesli na územie Trenčianskej stolice. Viac ako štvortisícové Pálffyho vojsko postupovalo na sever z dvoch strán. Smerom na Žilinu tiahol podmaršal Ebergényi (Ebergéni) s 1 500 jazdcami, 200 Ocskayho husárov a ďalšími jednotkami, pričom sám bán s hlavnými silami sa snažil preniknúť cez horské priesmyky do Turčianskej stolice, čím by Ottlykovi odrezal ústupovú cestu na východ. Jeho

100 Tamže, s. 19.

101 Tamže, s. 19-20.

102 Tamže, s. 32.

útoky už po niekoľko dní úspešne odrážal plukovník Ján Nagy so svojimi jazdnými karabínikmi. Na západe vtrhol z Moravy generál Hochberg k Lysej a spolu s trenčianskou hradnou posádkou začal obliehať Lednice.¹⁰³

Na druhý deň po dobytí Bojnického hradu sa Ottlyk rozhodol urobiť pokus o zastavenie Ebergényiho (Ebergéni) a Ocskayho postupu na Žilinu. Vo Fačkove nechal vybudovať šesť opevnených postavení, ktoré obsadili ozbrojení sedliaci a asi päťsto pešiakov plukovníka Thúróczyho. Podmaršal zaútočil na Fačkov na svitaní 12. novembra 1708. Pred cisárskou jazdou postupovalo niekoľko sto poddaných z Pálffyho bojnického panstva so sekeraami, určenými na rozoberanie zásekov na cestách v priesmyku. Thúróczy, ktorý bol už skôr dohodnutý s bánom, sa ani nepokúšal klásť nepriateľskej presile odpor, ale so svojimi pešiakmi opúšťal postupne jedno obranné postavenie za druhým. Po ústupe vojska sa rozutekali aj ozbrojení trenčianski poddaní.

Ottlyk zatiaľ čakal s hlavnými silami v Žiline. K dispozícii mal neúplné husárske pluky Rétheyho, Bokrosa a Luzsinszkého, spolu so šľachtickou insurekciou Trenčianskej stolice. Po príchode Thúróczyho pešiakov sa rozhodol pre posledný zúfalý pokus o zastavenie postupujúcej Pálffyho armády. Ráno 13. novembra umiestnil Rétheyho (Rétei) husársky pluk s časťou Luzsinszkého jazdeckých karabínierov a s Thúróczyho husármi v lese na rajeckej ceste s rozkazom prekvapiť postupujúceho nepriateľa. Ich nečakaný útok mal úspech a zastavil predvoj nepriateľskej jazdy. Avšak ešte počas boja sa podmaršal Ebergényi skontaktoval s plukovníkom Thúróczym, ktorý následne s väčšinou svojej pechoty a viacerými Luzsinszkého dôstojníkmi a vojakmi prešiel na jeho stranu. Táto zrada zaskočila dovtedy úspešne útočiacich kurucov. Réthey so svojimi husármi bojisko opustil a vrátil sa k Ottlykovi do Žiliny. Spolu s dvormajstrom a zvyškom ďalších jednotiek sa okamžite vydali smerom na Liptov, pričom až k Varínu ich prenasledoval Ocskay. Do Ružomberka dorazili na svitaní 14. novembra. Spolu s nimi sa do Liptovskej stolice siahli aj jazdní karabínieri Jána Nagya a husári Františka Deáka (Labanczov pluk), ktorí už nedokázali udržať turčianske horské priesmyky pred postupujúcim niekoľkotisícovým Pálffyho vojskom. Nechránenú Turčiansku stolicu obsadila Pálffyho armáda. Turčianski šľachtici, ktorí sa uzavreli na zle opevnených starých hradoch Blatnica a Sklabiňa, sa ešte v ten deň vzdali bánovi.¹⁰⁴

Aj po ústupe na Liptov kontroloval Ottlyk ešte stále niekoľko stolíc: Oravskú, Liptovskú, Gemerskú a Malohontskú. Pod jeho velením bolo desať rôznych plukov alebo ich častí a insurekcia niektorých stolíc. V polovici novembra velil dvormajster štyrom regulárnym jazdeckým plukom (Bercsényiho, Forgáčovho, Gyürkiho a Luzsinszkého), štyrom husárskym (poľným) plukom (Juraja Rétheyho, Jána Rétheyho, Františka Diáka a Pavla Bokrosa), dvom plukom pechoty (Andrássyho a Czeldera), štyrom stoličným práporom dislokoványm na Gemer, v Malohonte a Rimavskej Sobote a gemerskej stoličnej pechote umiestnenej v priesmykoch.¹⁰⁵ Na území Trenčianskej stolice sa aj po odchode Ottlyka ešte istý čas bránilo niekoľko malých hradov: Lednice, Považský hrad, Starý hrad, Budatín a Lietava. Napriek tejto pomerne veľkej sile bola však situácia dvormajstra a jeho vojska stále kritická. Po príchode na Liptov Ottlyk zistil, že horské priesmyky na hraniciach s Turcom a Oravou nie sú dostatočne opevnené a dal ich narýchlo obsadiť Andrássyho a Czelderovou pechotou. Oveľa väčším problémom však bola situácia vojska a obyvateľstva. Podľa jeho slov,

103 Tamže, s. 39.

104 Tamže, s. 39-42.

105 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thalý, Kálmán). Budapest 1878, s. 175: Bercsényiho list z 15. XI. 1708.

nemal (okrem pravidelných vojsk, brániacich prístupové cesty) „*ani 500 jazdcov, s ktorými by si mohol niečo počať*“. Keďže vojakom zakázal rabovanie, veľká časť ho opustila. Šľachta po množiacich sa prípadoch zrady prestal dôverovať, čo komentoval slovami: „*ľudia všade prechádzajú, neviem komu mám veriť*“. Náladu v stoliciach veľmi výstižne vyjadril: „*viacerí majú chuť na gate, než na konfederáciu*“. Nemalé problémy mu spôsobovali stovky tzv. exulantov, povstaleckých šľachticov a mešťanov utekajúcich z Trenčianskej, Nitrianskej a Turčianskej stolice so svojimi rodinami a majetkom. Jediné východisko videl preto v polovici novembra v poskytnutí posíl alebo uzavretí prímeria. V opačnom prípade sa obával straty aj ďalších stolíc.¹⁰⁶

V priebehu niekoľkých dní tak Ottlyk stratil dve stolice: Trenčiansku a Turčiansku. Napriek tomu, že disponoval pomerne silným vojskom, nepostavil sa nepriateľovi nikde v rozhodujúcej bitke a nepomohol ani obliehaným kuruckým hradom, predovšetkým Bojniciam. Ottlykovu taktiku, najmä vyhýbanie sa otvorenej bitke, rozdelenie vojska na menšie jednotky na rozsiahlom teritóriu a neustále ustupovanie kritizovali niektorí jeho dôstojníci, no najmä hlavný veliteľ Mikuláš Bercsényi.

Hlavný veliteľ čakal od Ottlyka otvorenú bitku v jemu dobre známom teréne, ktorá by mohla zastaviť Pálffyho postup, uľahčiť kuruckým silám pri Nových Zámkoch a pozdvihnúť morálku povstaleckej armády po trenčianskej katastrofe. Preto už 8. novembra písal rozhorčený list kniežatú, v ktorom sa ironicky vyjadroval na dvormajstrovu adresu slovami: „*Chvála Bohu, jeho milosť ešte Nemci nechytli! Iba rozhadzuje vojská, ako rak nohy; do Turca poslal dragúnov a Františka Diáka do priesmykov; sám iba s ľahkým vojskom s Jánom Rétheyom a Thúróczym sa vybral cez Fačkov ku Žiline. Na to sa veru nebojí o svoje stopy, pobýva si už tam v Žiline, kým neschovajú Trenčín do Oravy;*¹⁰⁷ *potom v Ružomberku čakám jeho milosť.*“¹⁰⁸

V ďalšom liste, z 15. novembra, po Ottlykovom príchode do Ružomberka, obvinil dvormajstra zo straty trenčianskeho Záhoria. Na Ottlyka sa už nespoliehal, lebo „*doteraz v priesmykoch, zvlášť vo Fačkove a Prievidzi, nedokázal oživiť duše Slovákov, najmä ak mal pri ruke pluky Andrásyho a Urbana Czeldera*“. Vyčítal mu, že ich „*nevzal ani tam, kam prikázal, ani tam nepoužil, ale na Liptove, vo Svätom Mikuláši a druhý vyslal z Oravy do Ružomberku, sám išiel s ničím ku Žiline a do Turca poslal nejaké vojská*“.¹⁰⁹

Udalosti z jesene 1708 tak spôsobili ďalšie vyostrenie napätia medzi Ottlykom a Bercsényim. Hlavný veliteľ už skôr (v liste z 8. novembra) žiadal odstránenie dvormajstra z velenia vojsk na severozápade a jeho nahradenie generálom Františkom Babocsaym. Rákóczi však Ottlykovi, ako jednému zo svojich najbližších ľudí, naďalej dôveroval. Napokon sám dvormajster požiadal 14. novembra Bercsényiho o pozbavenie velenia a nahradenie generálom hlavným strážmajstrom grófom Michalom Csákyom alebo generálom barónom Pavlom Andrásyom.¹¹⁰ So súhlasom Rákócziho odovzdal potom dvormajster 23. novembra 1708 ve-

106 THALY, K.: *Ocskay László II. Rákóczi Ferencz brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703-1710. II.* Budapest 1905, s. 43-44.

107 Teda, že chcel ustúpiť z Trenčianskej do Oravskej stolice. Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 165; Bercsényiho list z 8. XI. 1708.

108 Tamže.

109 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 170; Bercsényiho list z 15. XI. 1708.

110 THALY, K.: *Ocskay László II. Rákóczi Ferencz brigadérosa és a felső-magyarországi hadjáratok 1703-1710. II.* Budapest 1905, s. 45.

nie generálovi Františkovi Babocsaymu (Babočai) a opäť sa odobral do služby na kniežací dvor.¹¹¹

Bercsényi v jeseni 1708 pripisoval zodpovednosť za stratu Trenčianskej a Turčianskej stolice Ottlykovi a tento názor na konci 19. storočia prevzal aj známy historik Kálmán Thaly.¹¹² V skutočnosti však nie je možné ho takto jednoducho obviňiť z neúspechu povstaleckého vojska, ktorý mal ďalekosiahlejšie príčiny. Predovšetkým armáda po trenčianskej bitke bola vo veľmi zlom stave. Pluky boli neúplné, ich sebavedomie otrasené, morálka vplyvom viacerých prechodov na stranu nepriateľa vážne narušená. Takisto ani skladba vojsk nevyhovovala podmienkam, v akých sa viedol boj. Ottlyk mal výraznú prevahu jazdy, ktorú však v horskom teréne nemohol využiť. Pritom od začiatku pociťoval veľký nedostatok pravidelnej pechoty, čo sa pokúšal nahrádzať nekvalitnými stoličnými oddielmi zloženými z ozbrojených sedliakov. Kvalita kuruckých vojsk bola teda oveľa nižšia, než nepriateľských, aj keď ich početné stavy boli porovnateľné. Ottlyk však zabezpečoval obranu príliš veľkého územia a nevedel, odkiaľ prenikne nepriateľ. Cisárske jednotky mohli rovnako postupovať z banských miest smerom na Liptov, ako aj na Turiec z Hornej Nitry alebo z Nitrianskej do Trenčianskej stolice. Ďalšie vojská musel Ottlyk nechať na Orave pred útokmi zbojníkov z Poľska a na Kysuciach proti prípadným vpádom cisárskych jednotiek zo Sliezska. Zjednotenie všetkých jeho plukov bolo prakticky nerealizovateľné a odvelenie vojsk z ktorejkoľvek stolice by znamenalo otvorenie cesty nepriateľovi do jeho zázemia. K opatrnosti ho však nútili aj ďalšie dôvody. Ottlyk sa osobne zúčastnil trenčianskej bitky, kde bol svedkom skazy elitnej kuruckej armády. Videl zradu generála Ocskayho, biskupa Pybera, dôstojníkov brániačich Nitru i Bojnice a Thúróczyho s jeho pešiakmi. Právom sa tak mohol obávať, že v prípade bitky, ktorej výsledok bol prinajmenšom veľmi neistý, by časť jeho už aj tak demoralizovaných jednotiek prešla k nepriateľovi. Podobne riskantné by bolo spoliehanie sa na nedisciplinované stoličné oddiely, ak by sa neboli rozišli ešte pred bitkou. V takom prípade by mu vpád ďalších cisárskych vojsk do nechránenej Liptovskej či Turčianskej stolice znemožnil ústupovú cestu a prehratá bitka by tak znamenala stratu ďalšej kuruckej armády.

Koncom leta a v jeseni 1708 sa tak brigádny generál Juraj Ottlyk stal jedným z hlavných kuruckých veliteľov. Napriek formálne nižšej generálskej hodnosti dokázal viac ako štvrtroka pomerne úspešne zabezpečovať obranu najexponovanejšej frontovej línie povstania, a to v osobitne ťažkej situácii po tragickej trenčianskej bitke. Na túto skutočnosť upozorňoval aj Bercsényiho, keď ho v jednom z listov prosil, aby ho netituloval „brigádierom“, lebo okrem neho a dvoch – troch vyšších generálov nikomu nepodliehal.¹¹³ Dôvodov, pre ktoré mu Rákóczi zveril túto úlohu, bolo niekoľko. V prvom rade to bola akiste výborná znalosť terénu a miestnych pomerov, ďalej jeho organizačné schopnosti, autorita medzi evanjelickým zemanstvom a napokon aj skúsenosti z predchádzajúceho povstania a cisárskej armády. Napriek Bercsényiho kritike možno Ottlykovo pôsobenie v jeho najvyššej veliteľskej funkcii hodnotiť pozitívne. Počas troch mesiacov sa mu podarilo udržať Trenčiansku a časť Nitrianskej stolice v rukách povstalcov a zabránil tak rýchlemu obsadeniu banských miest, odkiaľ potom mohli byť odvezené najdôležitejšie zariadenia a znefunkčnené bane. Viazaním niekoľkých plukov panovníkovho vojska uľahčil situáciu kurucov v Nových Zámkoch a na

111 Tamže, s. 47.

112 Tamže. Thaly vôbec hodnotil Ottlyka veľmi negatívne, najmä v konfrontácii s Bercsényim. Felsőőzoróczi és Kohanóczi Ottlyk György önéletírása. In: Történelmi naplók 1663-1719 (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1875, predhovor, s. I-X.

113 Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez III. (1708-1711). (Ed. Thaly, Kálmán). Budapest 1878, s. 65: List z 5. IX. 1708.

ostatných miestach. Takisto sa mu podarilo obnoviť niektoré vojenské jednotky, rozprášané počas trenčianskej bitky a s posilami od hlavného veliteľa vybudovať na území zverených stolíc niekoľkotisícovú armádu. V neposlednom rade práve vďaka rozvážnosti a opatrnosti, s ktorou sa vyhýbal otvorenému stretnutiu so silnejším nepriateľom, o toto vojsko neprišiel a zabránil tak ďalšej vojenskej katastrofe povstania.

Velenie kuruckým vojskám v Trenčianskej a susedných stoliciach v závere leta a v jeseni 1708 bolo posledným pôsobením generála Juraja Ottlyka vo vojenskej funkcii. Odvtedy až do konca povstania sa venoval už iba svojim úradom na kniežacom dvore a v správe povstaleckého štátu.¹¹⁴ V závere povstania odišiel spolu s Rákóczim do Poľska, niekoľko týždňov po Satmárskom mieri sa však vrátil a zvyšok života strávil na svojom rodovom majetku v Horných Ozorovciach.

P. KÓNYA: TÄTIGKEIT DES GENERALS JURAJ OTTLYK ALS BEFEHLSHABER IM AUFSTAND FRANZ II. RÁKÓCZI

Juraj Ottlyk (1656 – 1730) gehört zu den bemerkenswerten Personen unserer Geschichte der frühen Neuzeit. Obwohl er aus dem wohlhabenden slowakischen evangelischen niederen Adels stammte, es gelang ihm dank seiner Fähigkeiten solche Position gewinnen, welche nur einige Magnaten erreicht hatten. Er nahm aktiv an den letzten antihabsburgischen Aufständen teil und er erwarb bedeutende Würden und Ämter. Er war jedoch bereits in der Zeit des leopoldinischen Absolutismus politisch und militärisch tätig und er wirkte einige Zeit als hoher Offizier in der habsburgischen Armee. Er wurde durch den Aufstand Franz II. Rákóczis berühmt, als er höchste Ämter des Aufstandsstaates bekleidete sowie hinter mehreren politischen Entscheidung stand. Er blieb jedoch weiterhin Soldat und bekleidete verschiedene Befehlsstellen in der kuruzer Armee, obwohl diese seine Tätigkeit weniger bekannt ist.

Am Anfang des Aufstandes organisierte Ottlyk Verteidigung des Trenčiner Komitates gegen Kuruzen und als Oberst befahl er der Komitatsinsurrektion. Seit Herbst 1703 zog er nach Trenčín zurück und im Februar 1704 gab er seinen Widerstand gegen Kuruzen auf. Mikuláš Bercsényi vertraute ihm mit Führung des Reiterregiments Gašpar Pongráczs, dem er bis Oktober befehligte, als er zum fürstlichen Hofmeister ernannt wurde, das Amt, der er bis zum Ende des Aufstandes bekleidete. 1704 teilte er an mehreren kleineren Schlachten teil, führte er einige Unternehmen nach Mähren und er tat sich in der Siegeschlacht bei Smolenice hervor. Am 23. November 1703 wurde er von Rákóczi zum „Brigadeführer (brigadéros)“ ernannt, was den heutigen Rang des Brigadegenerals entspricht. In den folgenden Jahren übte er die Funktion eines Befehlshabers nur selten aus.

Die bedeutendste Militärrolle als Befehlshaber spielte Ottlyk in der Zeit nach tragischer Trenčiner Schlacht im Sommer und Herbst 1708. Er wurde in der Mitte August von Rákóczy beauftragt, Verteidigung der westnördlichen Komitate sowie Zufahrtswege in die Bergbaustädte zu organisieren. Ihm standen hierbei einige 5000 Mann starke Reiter- und Infanterieregimente, die er teilweise aus den nach der Schlacht bei Trenčín zerstreuten Truppen und aus dem Komitatsheer aufgestellt hatte. Obwohl er nach drei Monaten Trenčiner und Turocer Komitat letzten Endes verließ, was Bercsényi kritisierte, man kann seine Tätigkeit nicht als negativ beurteilen. Er musste einen zu großen Raum kontrollieren und auch Qualität seiner Truppen war zu niedrig, um sich mit der gleich starken regelmäßigen Habsburger Armee vergleichen zu können. Dies war Grund, warum er keine offene Schlacht riskierte, da er wusste, dass das Ergebnis für Kuruzen keinesfalls günstig wäre.

¹¹⁴ V marci 1710 vymenovalo knieža Ottlyka za predsedu Dvornej hospodárskej rady. OSzK – Fol. Hung. 1389 (Pozostalost Kálmána Thalyho), 14, fol. 7: Patent o vytvorení Dvornej hospodárskej rady zo 7. III. 1710.

ÚČASŤ SLOVENSKEJ REPUBLIKY V PRVEJ FÁZE VOJNY PROTI ZSSR Z POHLADU NEMECKÝCH VOJENSKÝCH ORGÁNOV

IGOR BAKA

BAKA, I.: The perspective of German Military authorities of Slovakia participation in the first phase of the war against The USSR. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 47 – 65, Bratislava.

The study describes the short –not more than – a half- year military participation of Slovakia particularly throughout German documentation. The author chronologically describes the activity of German Military mission, the relationship and cooperation of Slovak politicians and soldiers with German offices, and then he observes German views of the development and results of Slovak mobilization in the East front. Meanwhile, he informs on the approach of German Army towards Slovak requests of militarization, refers to German opinions on the military value and morale of Slovak Army. Last but not least, he realistically comments on the details of the mission of Slovak delegation with leading German military and political representatives. The conclusion reports on the visit of Marshal W. Keitel in Bratislava, February 1942.

Military History Slovakia. WWII, Slovak participation in the war against The USSR.

Problematika účasti slovenskej armády vo vojne proti ZSSR sa v posledných rokoch teší veľkému záujmu historikov, ale aj laickej verejnosti.¹ Vo fondoch Vojenského historického archívu v Bratislave sa pritom nachádza množstvo archívneho materiálu, ktorý umožňuje skúmať rôzne aspekty nasadenia slovenských jednotiek na fronte takpovediac do detailov. Pri výskume tejto problematiky však netreba zabúdať ani na širšie súvislosti účasti Slovenska vo vojne. V týchto intenciách sú pomerne málo známe dokumenty nemeckej proveniencie, čo je pochopiteľné z hľadiska ich ťažšej dostupnosti. Medzi materiály, ktorých výskumom môžeme získať množstvo zaujímavých poznatkov, patria najmä dokumenty uložené vo fonde vojenskej spravodajskej služby, ktorej oficiálny názov bol Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr. Dokumenty sú uložené v Bundesarchiv-Militärarchiv (Spolkový archív – Vojenský archív) vo Freiburgu. Kópie mnohých dokumentov, nielen z tohto fondu, však možno študovať aj v materiáloch Alexandrijského archívu v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Z hľadiska predmetnej problematiky sú dôležité naj-

1 Dôkazom sú mnohé štúdie J. Bystrického, M. Lacka, P. Mičianika, P. Šumichrasta a iných, ale tiež prvé monografie, z ktorých možno spomenúť aspoň tie najdôležitejšie: MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941 – 1944). V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica : Dali-BB, s. r. o 2007; LACKO, M.: *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*. Bratislava : Ústav pamäti národa 2007; ŠUMICHRAST, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křídel, 2006.

mä dokumenty oddelenia Ausland, ktoré riadilo styk s vojenskými pridelenkami a udržovalo spojenie so Zahraničným úradom (Auswärtiges Amt – ríšske ministerstvo zahraničných vecí). Nachádzajú sa tu, okrem iného, pravidelné správy Nemeckej vojenskej misie pôsobiacej od roku 1939 na Slovensku, hlásenia nemeckého vojenského ataše z Bratislavy, či veliteľa ochrannej zóny atď. Veľmi cenné sú ich postrehy či hodnotenia činnosti slovenských politických a vojenských orgánov, ale aj samotných jednotiek na fronte, či konkrétnych zodpovedných osôb. Odkrývajú tiež celkové zákulisie rokovaní a diskusií o nasadení slovenskej armády na fronte. Sú tiež jedným z prameňov pri výskume zložitej problematiky vzťahu armády a spoločnosti v tomto období.

Výskum predmetnej problematiky som časovo ohraničil na jednej strane vstupom Slovenska do vojny, na druhej oficiálnou návštevou náčelníka OKW poľného maršala Wilhelma Keitela na Slovensku vo februári 1942. Táto návšteva sa uskutočnila krátko po porážke nemeckých vojsk pod Moskvou, teda po skončení prvej fázy vojny na východnom fronte. Pre slovenské vládne a vojenské špičky bola na jednej strane odmenou za dovtedajšiu účasť SR vo vojne, zároveň však nespĺnila očakávania, ktoré do nej Slováci vkladali, najmä v súvislosti s ich predchádzajúcim vystupňovaným úsilím o adekvátne prezbrojenie slovenských divízií a presnejším vymedzením ich úloh, ktoré by zodpovedali ich možnostiam vzhľadom na zmenenú situáciu na fronte.

Pre danú tému je dôležitá najmä činnosť Nemeckej vojenskej misie. Tu treba povedať, že poradné orgány nemeckej armády sa na Slovensku etablovali v zhode s ochrannou zmluvou z marca 1939, podľa ktorej sa, okrem iného, slovenská armáda mala budovať v zhode s nemeckou. Na Slovensku pôvodne už od mája 1939 pôsobila Nemecká vojenská komisia (DMK – Deutsche Militärkommission), ktorá sa podieľala na výstavbe slovenskej armády, na rokovaníach o ochrannom pásme, o vojenskom priemysle, angažovala sa v účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku atď.² Od 1. novembra začali na Slovensku oficiálne pôsobiť Nemecká vojenská misia (DHM – Deutsche Heeresmission in der Slowakei – termínom Heer sa v nemčine označuje pozemné vojsko³), ako aj Nemecká vojenská letecká misia (Deutsche Luftwaffenmission), ktoré tak vystriedali DMK (od 12. septembra používala názov Deutsche Heeresmission). Pôvodne bol na čelo Nemeckej vojenskej misie postavený genpor. Franz Barckhausen – veliteľ DMK (vymenovaný začiatkom októbra), už začiatkom novembra ho však vo funkcii vystriedal genpor. Paul von Otto. Šéfom nemeckej leteckej misie sa stal plk. Erhardt Krüger (od februára 1941 genmjr. Ludwig Keiper). Obidve misie mali pôsobiť ako poradné orgány pre slovenské MNO. Podľa nemecko-slovenskej zmluvy z 9. októbra nemali mať misie žiadne veliace právomoci, voči MNO mali mať poradnú funkciu, mohli byť však kedykoľvek „zasvätené“ do jeho nariadení. Poradná činnosť sa mala uskutočňovať v oblasti organizácie armády (aj vojnovnej), jej výcviku, školenia a zásobovania. Misie sa mali podieľať na upravovaní vojenských predpisov, zúčastňovať sa na cvičeniach, radiť vo všetkých otázkach obrany krajiny. DHM mala byť slovenskej strane nápomocná vo všetkých otázkach týkajúcich sa pozemného vojska, všeobecne brannej moci ako takej, zvlášť v otázkach dopravy, vojenského spravodajstva, branného hospodárstva, spojov. Šéf Nemeckej vojenskej misie teda usmerňoval aj činnosť dôstojníka pre branné hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier), pre vojenské spravodajstvo (Abwehroffizier), dôstojníka

2 K jej činnosti bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 36-60.

3 Doslovný preklad je Nemecká misia pre pozemné vojsko, takýto názov sa však nenachádza v žiadnom z dobových dokumentov, jednak preto, lebo vo vzťahu k slovenským orgánom mali obidve misie vystupovať jednotne.

pre spoje (Nachrichtenoffizier), dopravného dôstojníka (Transportoffizier), splnomocnenca pre železnice (der Bahnbevollmächtigte). Rozkazy na usmernenie činnosti však dostávali od orgánov určených Hlavným veliteľstvom brannej moci. Letecká misia mala pôsobiť ako poradný orgán pre vzdušné zbrane, ale aj civilné letectvo. Šéf DHM podliehal Hlavnému veliteľstvu pozemného vojska (Oberkommando des Heeres) a Šéf Nemeckej vojenskej leteckej misie Ríšskemu ministrovi vzdušnej dopravy a hlavnému veliteľovi vzdušných zbraní ríšskemu maršalovi Hermannovi Göringovi. V rozporných prípadoch malo rozhodovať OKW v spolupráci s obidvoma misiami. Avšak v rokovaní so slovenskými úradmi sa malo postupovať jednotne. Preto v týchto záležitostiach (ako aj v otázkach všeobecných záležitostí brannej moci) nemecké vojenské úradovne na Slovensku mali rešpektovať nariadenia šéfa Nemeckej vojenskej misie.⁴

Spolupráca s DHM vyústila v októbri 1940 do novej organizácie slovenskej armády. Jej výsledkom bol, okrem iného, zánik Hlavného vojenského veliteľstva a vznik Veliteľstva pozemného vojska (VPV) v Banskej Bystrici a Veliteľstva vzdušných zbraní (VVZ) v Bratislave mimo rámca MNO, podľa nemeckého vzoru. Nemeckej vojenskej misii sa tak podarilo preniesť viac kompetencií na podriadené orgány, ktorých činnosť mohla lepšie usmerňovať.

Treba však povedať, že spolupráca s ministrom národnej obrany gen. I. tr. Ferdinandom Čatlošom nebola spočiatku uspokojivá, keďže ten sa obával ich prílišného zasahovania do kompetencie MNO.⁵ Situácia sa stabilizovala po tom, čo Čatloš spolu s delegáciou slovenských dôstojníkov (prevažne príslušníkov Vysokej vojenskej školy) a vojenských akademikov⁶ v dňoch 21. augusta – 6. septembra 1940 absolvoval cestu po Ríši a obsadenom území Francúzska a Belgicka (včítane Maginotovej línie). Tu sa oboznámili s priebehom nedávno ukončených bojov na západe. Navštívili tiež viacero nemeckých vojenských škôl a oboznámili sa so spôsobom výcviku a výchovy nemeckého vojaka. Podľa viacerých hlásení to čo Čatloš a jeho delegácia videli, na nich zanechalo veľký dojem.⁷

Podľa štvrtročnej správy za júl – október 1941 Nemecká vojenská misia nepočítala s nasadením slovenskej armády vo vojne proti ZSSR. Podľa nej o využití Slovákov sa rozhodlo tesne pred 22. júnom.⁸ Slovenská armáda na túto z jej pohľadu novú situáciu nebola pripra-

4 Podľa hlásenia oddelenia OKW/Ausland z 11. 3. 1940 sa Nemecká vojenská misia skladala z 1 generála, 5 dôstojníkov a z pomocného personálu. Nemecká letecká misia pozostávala z 5 dôstojníkov a pomocného personálu. Bundesarchiv-Militärarchiv (BA – MA) Freiburg, Bestandssignatur (Bs.) RW5/V, Archivsignatur (As.) 450.

5 Archiwum Akt Nowych (AAN) Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 626 803, s. 627 023-35, správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku od apríla do septembra 1940.

6 Okrem Čatloša sa cesty zúčastnili plk. gšt. Augustín Malár, plk. del. Jozef Turanec, pplk. gšt. Rudolf Pilfousek, pplk. pech. Ján Imro, pplk. Vojtech Baumann, ďalej spolu 8 majorov, 20 stotníkov, 18 nadporučíkov, 5 poručíkov a 11 akademikov. Celá skupina pozostávala zo 68 osôb. BA – MA Freiburg, Bs. RH/31/IV, As. 24, správy o ceste slovenskej delegácie.

7 Napríklad podplukovník Langsdorff v správe o dojmach slovenských hostí napísal: „...Rozprával som sa s mnohými slovenskými dôstojníkmi o ich dojmach, pričom som v mnohých prípadoch zistil, že svoj obdiv nevedia vyjadriť slovami. Všetci sú z cesty nadšení.“ Účastník cesty stot. pech. Anton Cyprich v relácii o ceste, okrem iného, napísal: „...A keď sa znovu obraciam k otázke, ktorá armáda je silná a nepremožiteľná, musím znovu podľa výsledku na západe konštatovať, že len tá armáda je spoľahlivá a silná, ktorá je vyzbrojená hlavne po stránke mravnej, ktorá bojuje za spoločný ideál, ako armáda nemecká.“

8 19. 6. 1941 utajene pricestoval na Slovensko (po návšteve Bukurešti a Budapešti) náčelník nemeckého generálneho štábu (Hlavného veliteľstva pozemného vojska) genplk. Franz Halder. Na bratislavskom letisku Vajnory sa stretol s vedúcim predstaviteľom Nemeckej vojenskej misie na Slovensku genpor. Paulom von Ottom a s vojenským atašé nemeckého vyslanectva v Bratislave pplk. Heinrichom Beckerom. Genpor. P. von Otto dostal inštrukcie, že má informovať (pravdepodobne prostredníctvom nemeckého vyslanca) slovenskú vládu o nastávajúcom útoku na ZSSR, zároveň s odporúčaním, aby sa Slovensko na útoku „ihneď“ a „dobrovoľne“ zúčastnilo. 21. 6. nemecký vyslanec Hans Ludin Hitlerovo želanie oznámil prezidentovi J. Tisovi a predsedovi vlády

vená. Ako jeden z argumentov sa tu uvádza, že do vojny vstúpila so starými nemodernými čs. zbraňami. V prípade základnej výzbroje pechoty sa však s týmto tvrdením dá polemizovať.⁹ Pritom sa predpokladalo jej prezbrojenie modernými nemeckými zbraňami až v čase mieru po skončení vojny. Poukazuje sa pritom na to, že pre výcvik a výstavbu armády sa plánovali ciele v dlhšom časovom horizonte. Príprava armády na blížiaci sa konflikt sa pritom nezohľadňovala. Podľa DHM dokonca ani predstavitelia slovenskej armády s jej účasťou na ťažení nepočítali. Ako príklad sa v správe DHM uvádza, že prebiehajúca reorganizácia doplňovacej správy mala byť ukončená až 1. apríla 1942.¹⁰ Prebiehali tiež zmeny vo výcviku za pomoci nemeckých inštruktorov a nemeckých vojenských predpisov. V lete 1941 sa realizovali intenzívne zmeny vo výcviku na úrovni roty a konečným cieľom výcvikového roka mali byť zmeny aj na úrovni práporu.¹¹

Tu treba povedať, že vzhľadom na prípravy nemeckej armády, keď jej transporty prechádzali aj cez Slovensko, predstavitelia SR o prípravách na vojnu vedeli s určitým predstihom. Tomu prispôbili viaceré vojenské opatrenia v súvislosti s obranou teritória. Slovenská strana dokonca niekoľko týždňov pred začiatkom vojny prejavila vlastnú iniciatívu smerom k aktívnej účasti vlastnej armády na nemeckom útoku. Dôležitú úlohu tu hrala maďarská karta. Nemci totiž úplne nezavrhlí nádej, že za plnenie nemeckých žiadostí môže v budúcnosti prísť odmena v podobe revízie v prospech územných požiadaviek Slovenska (podobne sa stavali tiež k iným satelitom v juhovýchodnej Európe). Dôkazom je iniciatíva ministra národnej obrany gen. Čatloša. Ten už 2. mája 1941 navštívil vojenského atašé nemeckého vyslanectva pplk. Heinricha Beckera. V rozhovore s ním konštatoval, že existuje možnosť ozbrojenej akcie proti ZSSR (túto skutočnosť vydedukoval na základe presunov nemeckých transportov cez Slovensko), na ktorej sa pravdepodobne zúčastní aj Rumunsko a Maďarsko. V tejto súvislosti pplk. Beckera poprosil, aby kompetentným nemeckým miestam oznámil, že v prípade spoluúčasti Maďarska sa vojny chce zúčastniť tiež slovenská branná moc.¹² Čatlošova žiadosť zároveň jasne dokumentuje vlastnú iniciatívu slovenskej vlády (je málo pravdepodobné, že by išlo o jeho vlastnú iniciatívu) pri zapojení sa Slovenska do vojny.

V. Tukovi. Obaja súhlasili so vstupom Slovenska do vojny. Vojna bola pre nich vhodnou príležitosťou na prezentáciu svojej oddanosti Nemecku, s ktorým spájali ďalšiu existenciu SR. Zároveň vstup do vojny ešte pred Maďarskom považovali za osočný z hľadiska územných požiadaviek Slovenska voči svojmu susedovi. Blížšie pozri KATREBA, Z.: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu SR do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 2, s. 36-56.

9 Ide najmä o pušku vz. 24, ľahký gulomet vz. 26, ťažký gulomet vz. 37, ale aj 10, 5 cm kanón vz. 35.

10 V roku 1941 začala reorganizácia doplňovacej správy. Jej organizácia bola dovtedy založená na rakúsko-uhorskom systéme doplňovania, ktorý počítal s plánovanou mobilizáciou a so zverejnením prostredníctvom verejnej vyhlášky. Najväčšími nedostatkami tejto organizácie, ktorá bola počas trvania ČSR upravovaná len čiastočne, bola kmeňová príslušnosť záložníkov, teda priradenie záložníka k tomu útvaru, v ktorom naposledy slúžil a štatút domovskej príslušnosti záložníka, ktorý sa mal zhodovať s jeho trvalým bydliskom. To však bolo pri častej migrácii obyvateľstva za prácou problematické, keďže záložníci si neplnili ohlasovaciu povinnosť. Problémy spôsobovali tiež nedostatky teritoriálnej organizácie pre evidenciu záložníkov vedenú kmeňovými telesami, v ktorých záložník slúžil, resp. ku ktorým mal nastúpiť. V prípade mobilizácie to viedlo k nadmernému zataženiu dopravy, pretože záložníci by cestovali z miesta svojho bydliska aj k vzdialeným útvarom. Nevýhodou bol tiež fakt, že kmeňové (náhradné) telesá museli spolupracovať pri evidencii s civilnými orgánmi. MNO sa snažilo doplňovanie riadiť centrálné, a preto bola nedostatočne rozvinutá teritoriálna organizácia doplňovacej správy. Nepostačoval ani počet kvalifikovaných dôstojníkov a personálu. Na problémy v doplňovacej správe upozorňovala aj Nemecká vojenská misia, ktorá navrhovala konkrétne reorganizačné zmeny. Čiastočne sa jej návrhy realizovali už v reorganizácii doplňovacej správy z 1. 2. 1941. KATREBA, Z.: „Skrýť“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 3-4, s. 87-100.

11 Správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku za obdobie 22. 6. – 1. 10. 1941 z 10. 10. a 7. 11. 1941. BA – MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 8.

12 AAN Varšava, f. Mikrofilym aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 615238.

V súvislosti s mobilizáciou slovenskej armády, ktorá sa začala 22. júna, sa rozprúdila diskusia o tom, aké bude miesto a zastúpenie slovenskej armády na fronte. Podľa už spomínanej správy o činnosti DHM, táto navrhovala nasadiť slovenskú armádu len na krycie a zaisťovacie úlohy. Využiť ju na plnenie zložitej bojovej činnosti však neodporúčala, pretože na to nebola pripravená. S týmto názorom sa mal údajne stotožniť samotný minister národnej obrany a v tomto zmysle sa aj plánovalo konkrétne použitie armády. Mobilizáciou sa mala „mierová armáda (jej pešie zložky sa skladali z 2 divízií, z armádnych a zborových jednotiek a útvarov) posilniť na vojnové stavy“, to znamená, že jednotky a útvary mali byť postavené podľa vojnovnej organizácie. Toto odporúčal samotný gen. Čatloš. Zvlášť vyčlenená však bola menšia motorizovaná jednotka, ktorá bola ako Rýchla skupina nasadená priamo v prvej línii. Ako je známe, hranice Slovenska prekročila už 24. júna 1941. Podľa konštatovania Nemeckej vojenskej misie však slovenská strana pôvodnú dohodu nedodrжала, keď samotnú mobilizáciu realizovala v oveľa väčšom rozsahu, než bolo dohodnuté.¹³ Predstavitelia DHM sa v tejto súvislosti sťažovali na nedostatok vlastných kompetencií, keďže oficiálne vykonávali len poradnú funkciu a o zámeroch slovenskej strany neboli vopred informovaní. Tu treba zdôrazniť, že nemecká misia mala úzko spolupracovať s jednotkami na fronte, preto sa sem museli presunúť aj jej príslušníci. Genpor. Paul von Otto spolu so spojovacím dôstojníkom hauptmannom Elgerom pôsobili priamo na veliteľstve Armádnej skupiny. Okrem toho na ďalších veliteľstvách pôsobili nemeckí spojovací dôstojníci.¹⁴

Okrem neprimeraného posilnenia frontových jednotiek (podľa oficiálnych údajov mala slovenská armáda začiatkom júla na fronte 50 689 vojakov, 5. júla bol celkový stav armády 90 533 mužov, z toho 3 454 dôstojníkov) nastala podobná situácia aj v prípade výstavby náhradných jednotiek na Slovensku. Predstavitelia misie, samozrejme, zvažovali príčiny prehnanej iniciatívy zo slovenskej strany. Tvrdenia, že za tým stálo precenenie vlastných síl zo strany slovenskej armády, či nevhodné požiadavky slovenskej strany, DHM nevedela rukoplatne potvrdiť. Vylúčiť však nemohli ani maďarský faktor, snahu posilniť sa v prípade, že by Maďarsko využilo odvelenie väčšiny slovenských jednotiek na front. Na druhej strane túto obavu predstavitelia misie považovali za oprávnenú, pričom uvádzali pretrvávajúcu napätú situáciu na južnom pohraničí.¹⁵

V jednom z neskorších hlásení sa už priamo konštatuje, že snahou ministra národnej obrany bolo od začiatku udržať rámec mierovej armády na Slovensku. Podľa misie sa Čatloš takto rozhodol z dôvodu strachu z možného útoku zo strany Maďarska. Nemecká misia však dosiahla, že v každej posádke zostal len príslušný strážny oddiel (z ešte nie prepusteného mužstva ročníka 1939 a starších záložníkov) a výcvikový oddiel nováčikov (ročník 1941).¹⁶ Tu treba povedať, že zloženie náhradných jednotiek záviselo od trvania výcvikového obdobia a od požiadaviek na postavenie poľných jednotiek a, naopak, od ich návratu

13 V rámci skrytej mobilizácie od 22. 6. do 4. 7. do armády nastúpilo 56 858 vojakov. Základný rámec pre vojnovú organizáciu sa síce nezmenil, podľa Nemeckej vojenskej misie však došlo k neprimeraným zmenám v organizačnej štruktúre a obsadení podriadených jednotiek.

14 Slovenský národný archív (SNA), f. Alexandrijský archív, II C – 906, č. 000 649, Armáda – denný rozkaz č. 20 z 2. 7. 1941.

15 Na druhej strane, v snahe tlmíť rozpory medzi jednou a druhou stranou OKW ešte v roku 1940 zamietlo Čatlošovú snahu vystavať na maďarsko-slovenskej hranici opevňovacie systémy a bunkre. BA – MA, Bs. RW 5/As. 442, číslo 162, správa vojenského atašé v Bratislave na OKW/Ausland (cez Generálny štáb pozemného vojska – oddelenie atašé.

16 BA – MA Freiburg, Bs. RW 5, As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti misie od 1. 10. do 31. 12. 1941.

z poľa. Okrem toho koncentrácia výcviku špecialistov pre niektoré druhy zbraní si vyžiadala vytvorenie samostatných výcvikových stredísk.¹⁷

Podľa misie výsledok mobilizácie sa podpísal pod viaceré problémy pri nasadení slovenských jednotiek. Podľa nej prebehla podľa starých čs. mobilizačných plánov, charakterizoval ju strnulý a schematický spôsob myslenia slovenských dôstojníkov, ktorí sa neriadili vojenskými predpismi. Samozrejme, toto konštatovanie treba prijať s rezervou, na druhej strane možno súhlasiť s konštatovaním, že príchodom mnohých záložníkov (ktorí boli nedostatočne vycvičení) výrazne klesla bojová hodnota jednotiek. Tiež v dôsledku početnosti a zloženia štábov a jednotiek opäť vystúpili už v mieri odstránené nedostatky. Opäť sa zneprehľadnilo ich zloženie, namiesto rešpektovania nemeckého vzoru pri ich členení, začala viazať spolupráca medzi jednotlivými štábmi. Napriek všetkému uvedenému, misia konštatovala, že mobilizácia prebehla rýchlo a hladko.¹⁸ Nedostatky sa prejavili už počas presunu slovenských jednotiek z východného Slovenska k rieke San. Na úrovni štábov zavládol chaos (čo sa však bližšie nešpecifikuje), pričom tu sa konštatuje, že bez podpory nemeckej misie (ktorá už nemohla plniť len poradnú funkciu) by sa úplne zrútilo zásobovanie. Veľa problémov sa vyriešilo vytvorením nemeckých spojovacích štábov.

Podľa DHM od začiatku ťaženia prebiehali rozhovory medzi slovenskou a nemeckou stranou o možnostiach čo najväčšej účasti časti slovenských síl v priamych bojoch prvej línie. Išlo o možnosť posilnenia Rýchlej skupiny operujúcej na fronte. Že sa tak stalo, dokazuje jej reorganizácia na Rýchlu brigádu zo 7. júla. Velenie slovenskej armády sa však muselo od začiatku sústrediť na problémy, ktoré spôsobovala neutešená situácia v Armádnej skupine, (dve pešie divízie, dva delostrelecké pluky, armádne jednotky a jednotky vzdušných zbraní) postupujúcej na čele so samotným ministrom gen. Čatlošom v tyle frontových nemeckých vojsk. Slovenské velenie muselo uznať, že tieto jednotky postrádajúce modernú techniku boli ťažkopádne, v boji na fronte nepoužiteľné. Nepriamo sa tak potvrdzovala kritika zo strany nemeckej vojenskej misie, že rozsah mobilizácie bol prehnaný a kontraproduktívny. Do toho prišla známa bitka o Lipovec 22. júla, v ktorej Rýchla brigáda utrpela veľké straty.¹⁹ Podľa zistení Nemeckej vojenskej misie sa v boji neosvedčili velitelia, s výnimkou samotného veliteľa Rýchlej brigády plk.gšt. Rudolfa Pilfouska, naopak, mužstvo sa vyznamenalo. Pod veľké straty sa podpísal nevýhodný terén z pohľadu útočiacich Slovákov a celkový pomer síl v prospech protivníka.²⁰ Reorganizácia slovenskej armády na fronte sa preto stávala nevyhnutnosťou. Vtedajší náčelník štábu veliteľstva Armádnej skupiny pplk.gšt. Štefan Tatarko v tejto súvislosti už 6. júla požiadal o rozhovor spojovacieho dôstojníka pri veliteľstve hauptmanna Elgera. Sťažoval sa na nedostatočnú materiálnu vybavenosť jednotiek, ktorá znemožňuje ich veľké presuny. Vyslovil presvedčenie, že nie je žiadna nádej jednotky nasadiť na fronte, keďže sú 200 km za ním. Tatarko pritom navrhoval aj konkrétne riešenie.

17 Na konci roku 1941 bolo na Slovensku vyše 29-tisíc vojakov. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939-1945, tajné, šk. 15, číslo jednice (č.j.) 82 731; f. MNO 1939-1945, dôverné I. časť, šk. 171, č.j. 85 2/1.

18 Toto konštatovanie potvrdzuje aj štúdia vojenského historika Z. Katrebu, podľa ktorého to bol dôsledok už čiastočne zreorganizovanej doplnovacej správy. KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia...ref. 10.

19 Dodnes sa historici rozchádzajú v počtoch strát, ktoré tu Rýchla brigáda utrpela. Nemecká vojenská misia v hlásení do Berlína uvádzala 63 mŕtvych (z toho 6 dôstojníkov), 164 zranených (z toho 6 dôstojníkov), 17 nezvestných (z toho 1 dôstojník). Misia v hlásení uvádza aj celkové straty slovenských jednotiek od 22. 6. do 28. 9. 1941: 107 mŕtvych (z toho 9 dôstojníkov), 189 zranených (z toho 13 dôstojníkov), 30 nezvestných (z toho 1 dôstojník). Správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku za obdobie 22. 6. – 1. 10. 1941 z 10. 10. 1941. BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 8.

20 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 906, č. 000 675, krátky správa o boji pri Lipovci z 22. 7.

Rýchlu brigádu chcel dať priamo k dispozícii veliteľstvu 17. armády. Ostatné slovenské jednotky nemali už postupovať príliš ďaleko, ale mali byť poverené kryciami a bezpečnostnými úlohami. Elgera upozornil, že o týchto nedostatkoch vie aj samotný minister Čatloš, avšak o zastavení postupu jednotiek nechce nič počuť. Tatarko preto nemeckého dôstojníka poprosil, aby o tejto situácii informoval šéfa Nemeckej vojenskej misie genpor. Paula von Otta, ktorý by potom z titulu svojej funkcie dohovoriť Čatlošovi, aby prehodnotil svoje stanovisko. Podľa hlásenia, ktoré Elger z tohto stretnutia vyhotovil, sa so stanoviskom Tatarka stotožnil a prisľúbil pomoc.²¹

Gen. Otto sa pravdepodobne stotožnil s tvrdením pplk. Tatarka, o čom svedčí jeho hodnotenie Rýchlej skupiny v oficiálnej štvrtročnej správe nemeckej misie. V ďalšej fáze vznikali rôzne návrhy, Čatloš napríklad neúspešne navrhoval spojiť všetky slovenské útvary do jedného celku a podriaďiť ich slovenskému operačnému veleniu.²²

Do celej záležitosti sa nakoniec vložil aj samotný predseda vlády, ktorý jej predstavy urgoval priamo cez nemeckého vyslanca na Slovensku Hansa E. Ludina (v prítomnosti ministra Čatloša) 21. júla 1941 (teda deň pred Lipovcom). Upozornil pritom, že Armádna skupina sa nachádza 10 – 12 dní pochodu od nepriateľa, plní bezpečnostné a strážne úlohy. Poukázal tiež na zhoršujúcu sa morálku slovenských vojakov, ktorí podľa neho nechápu, na čo boli zmobilizovaní, keď nie sú nasadení na fronte. Upozornil, že v dôsledku technických príčin (transport na front) a nedostatočného výcviku nebolo možné nasadiť obidve slovenské divízie ako celok na fronte. Tuka prosil, aby z dvoch slovenských divízií bola sformovaná jednotka v sile brigády, ktorá by bola vybavená všetkými dostupnými prostriedkami. Mala sa tak stať okamžite bojaschopnou, následne mala na fronte posilniť samotnú Rýchlu brigádu. Zvyšok jednotiek navrhoval (v prípade ak nebude potrebné ich využitie na plnení bezpečnostných úloh v tyle) poslať domov. Ludin v hlásení pre Auswärtiges Amt odporúčal Tukovu žiadosť posunúť na nemecké Hlavné veliteľstvo brannej moci (OKW – Oberkommando der Wehrmacht) s pozitívnym odporúčaním. Ludin pritom vyjadril súhlas s Tukovým tvrdením, že spôsob využitia slovenských jednotiek má na ne zlé psychologické účinky, a že ich preto treba vo väčšej miere nasadiť na fronte. Na zdôvodnenie návratu zvyšku nepotrebných jednotiek navrhoval uviesť hospodárske dôvody.²³ Zahraničný úrad sa pridržiaval Ludinových odporúčaní a v týchto intenciách 24. júla intervenoval za Tukovu žiadosť priamo na OKW.²⁴ Otázka ďalšieho postavenia slovenských jednotiek na fronte sa napokon prostredníctvom náčelníka OKW poľného maršala W. Keitela dostala až k samotnému A. Hitlerovi. Po analýze záznamu z rokovania J. Tisa so šéfom DHM gen. Ottom privítal želanie Slovenska ďalej aktívne prispievať k boju proti ZSSR. Rovnako privítal úmysel slovenskej vlády, a to vyčleniť z dvoch divízií Armádnej skupiny pohyblivé sily na posilnenie Rýchlej brigády, tak, aby ju bolo možné zreorganizovať na Rýchlu divíziu. Hitler pritom súhlasil s materiálnou výpomocou novovytvorenému útvaru. Počítal tiež so znížením početných stavov armády na 32-tisíc mužov plánovaných v mierovom rozpočte. Tieto snahy Hitler podporoval vzhľadom na potreby vojnového hospodárstva; chcel, aby boli prepustení muži, ktorí nie sú využiteľní či už priamo v prvej línii alebo ani pri plnení bezpečnostných úloh. Hitler

21 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 906, č. 000 429, správa hauptmanna Elgera z 8. 7. 1941.

22 Bližšie pozri MIČIANIK, ref. 1, s. 182-190; Podľa P. Jaška o potrebe zmeniť niečo na charaktere účasti slovenskej armády sa Čatloš definitívne presvedčil až po krvavej bitke pri Lipovci. Toto tvrdenie však sponchyňuje už vyššie uvedená intervencia V. Tuku z 21. 7., pri ktorej Čatloš asistoval. Pozri tiež JAŠEK, P.: Generál Jozef Turanec. In: *Pamät národa*, roč. IV, 1/2008, s. 9.

23 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, Ludin Zahraničnému úradu 21. 7. 1941.

24 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, č. 5 627 828, záznam pre vojnový denník z 25. 7. 1941.

vyjadril prosbu, aby slovenské jednotky aj počas reorganizácie zabezpečili bezpečnosť im zvereného územia.²⁵

V niektorých prácach sa objavuje tvrdenie, že návratom veľkej časti slovenských vojakov z frontu sa naplnilo predchádzajúce úsilie slovenských politikov znížiť účasť vlastnej armády na fronte na minimum. V skutočnosti efektívnosť účasti na vojne sa reorganizáciou armády ešte zvýšila. Podobne hodnotil tieto zmeny aj minister Čatloš počas vystúpenia v sneme 7. októbra, kde prítomných poslancov ubezpečil, že „...skutočná účasť našich branných síl v bojoch za hranicami sa však nezmenšila...“²⁶

Ako je známe, pre ťažkopádnosť väčšiny slovenských jednotiek (v dôsledku problémov s ich technickým vybavením), ako aj vinou strát sa armádna skupina čoskoro reorganizovala. Bola vytvorená Rýchla divízia (RD), ktorá napriek tomu, že nebola plnohodnotne motorizovaná, mala bojovať na fronte, a tiež Zaisťovacia divízia (ZD), ktorá sa mala podieľať na plnení úloh na okupovanom území. Na Slovensko sa vrátilo 35 623 mužov. Veliteľstvo armádnej skupiny bolo nahradené veliteľstvom poľného zboru. Aj to sa však čoskoro reorganizovalo na Spojovací štáb, ktorý bol nakoniec začiatkom decembra zrušený. Na reorganizácii sa výrazne podieľala aj samotná nemecká misia. Na druhej strane kritizovala neprehľadnosť organizovania náhradných jednotiek na Slovensku. Tiež fakt, že Čatloš držal v pohotovosti viac vojakov ako bolo s nemeckou stranou dohodnuté. Musel prisľúbiť, že do 1. novembra 1941 prepustí toľko záložníkov, aby počet celej armády nepresiahol 32-tisíc mužov. To sa mu však nepodarilo, ešte začiatkom roku 1942 mala armáda 46 – 47-tisíc mužov, neskôr jej početné stavy ešte vzrástli. Nemecká misia sa tiež podieľala na výcviku nováčikov na jeseň 1941. Výsledky, ktoré sa dostavili pod vedením nemeckých dôstojníkov a poddôstojníkov, hodnotila ako uspokojivé.

V hláseniach nemeckej vojenskej misie nájdeme aj hodnotenie bojaschopnosti slovenských útvarov v poli. Pri hodnotení Rýchlej divízie sa konštatuje, že túto nemožno porovnávať s hodnotou nemeckej divízie. Na druhej strane sa konštatuje, že divízia je zložená prevažne z aktívnych dôstojníkov a mužstva, spôsob výcviku však nezodpovedá jej použitiu na ťažké bojové úlohy. To sa ukázalo pri jej nasadení v bojoch o Kyjev v septembri 1941, kde sa napriek tomu držala veľmi dobre.²⁷ Podobne bola hodnotená tiež Zaisťovacia divízia. Vo všeobecnosti je tu vyzdvihnutá tiež hodnota radového slovenského vojaka, ktorý je považovaný za udatného. Pozitívne sú hodnotení tiež velitelia, včítane najmladších ročníkov dôstojníkov a poddôstojníkov z povolania, ktorí absolvovali výcvik v tzv. vzorných rotách²⁸, resp. na nemeckých vojenských školách. Na druhej strane väčšina dôstojníckeho

25 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 081, poznámky pre Keitela z 28. 7. 1941.

26 Tesnopisecké správy zo zasadnutí Snemu Slovenskej republiky (ďalej len TS SSR), 71. zasadnutie zo 7. 10. 1941.

27 Podľa P. Mičianika Rýchla divízia bola v týchto bojoch „nasadená na pokojný obranný úsek, pričom aktívnych operácií sa zúčastnila len vyčlenená osobitná skupina. Slovenskí vojaci sa tu držali dobre.“ MIČIANIK, ref. 1, s. 212.

28 Pod nemeckým dohľadom boli už v máji 1940 vytvorené tzv. vzorné rotý (podľa nemeckého vzoru) pri peších a delostreleckých plukoch. Ďalším rozkazom MNO z 10. 7. boli zriadené vzorné rotý, resp. eskadrony tiež pri pluku útočnej vzby (PÚV), jazdeckom priezvednom oddieli (JPO) 1, telegramom a ženijnom pluku. Pre jednotlivé druhy zbrane boli zo strany Nemeckej vojenskej misie určení nemeckí dôstojníci – poradcovia – dočasne premiestnení na Slovensko. Ich úlohou bolo, okrem iného, vypracovať konkrétne programy výcviku tej ktorej zbrane. Paralelne s tým, aby bola armáda čo najlepšie pripravená na plnenie úloh, malo sa aj plnenie výcvikových plánov prispôbiť nemeckému vzoru. Zdokonalenie výcviku sa malo dosiahnuť tiež organizovaním špeciálnych kurzov v nemeckej armáde pre slovenských dôstojníkov. Podstata zmien vo výcviku mala podľa Nemeckej vojenskej misie spočívať v osvojení si nemeckej disciplíny, vojenskej mentality – preklenutie bariéry medzi dôstojníkom a mužstvom. Zodpovednosť za výcvik mal niesť každý veliteľ, čím sa mala rozvíjať

zboru (zvlášť najstaršie ročníky odchované „českou armádou“) si podľa misie dobré vysvedčenie nevyslúžila.

Pravidelné hlásenia o činnosti vypracovávala tiež Nemecká letecká misia, ktorá mala na starosti slovenské vzdušné zbrane. Tu treba povedať, že napriek veľkému záujmu o činnosť slovenských vzdušných zbraní zo strany slovenskej historiografie, dokumenty tejto misie (dostupné aj v SNA) zostali doteraz takmer nepovšimnuté. Vzhľadom na obmedzenie rozsahu štúdie, nebudem sa tejto otázke podrobnejšie venovať. V súvislosti s činnosťou slovenských vzdušných zbraní vo vojne proti ZSSR sa v hlásení misie už v lete 1941 konštatuje, že príprava na ich nasadenie prebehla s predstihom, ešte pred začatím vojny, a týkala sa najmä protiletadlovej obrany. Tu treba dodať, že väčšina opatrení mala obranný charakter, ktorý však bolo možné kedykoľvek zmeniť.²⁹ Činnosť slovenského letectva pritom bola hodnotená pozitívne, podobne ako u pešieho vojska. Misia sa pritom od začiatku prihovárala za bezplatné prezbrojenie vzdušných zbraní nemeckou stranou, najmä lietadlami Messerschmitt Bf 109 a Henschel Hs 126.³⁰

Za svoju ochotu participovať vo vojne proti ZSSR si slovenské vládne a armádne špičky vyslúžili uznanie v podobe oficiálnej návštevy v Hitlerovom hlavnom stane Wolfsschanze vo Východnom Prusku (dnes poľský Kętrzyn). Ohľadne datovania návštevy sú v slovenskej historiografii nepresnosti.³¹ Podľa oficiálnej správy o priebehu rokovania (netýka sa rokovaní o politických otázkach), ktorú vyhotovil nemecký vojenský atašé na Slovensku pplk. Heinrich Becker,³² sa zahraničná služobná cesta slovenských politikov a vojakov uskutočnila v dňoch 19. – 22. októbra 1941. K Hitlerovi však 15-členná slovenská delegácia na čele s Tisom, Tukom, Čatlošom, Machom, Černákom, gen. II. tr. Alexandrom Čunderlíkom (k tomu treba pripočítať Nemcov pôsobiacich na Slovensku na čele s vyslancom Hansom Elardom Ludinom a šéfom Nemeckej vojenskej misie genpor. Paulom von Ottom) pricestovala až 20. októbra. Vzhľadom na predmet témy sa sústredím len na vojenskú problematiku rokovania (záznam z rokovaní o politických, či hospodárskych otázkach zatiaľ nie je známy). Hneď prvý deň návštevy Tiso s Tukom rokovali s ríšskym ministrom zahraničných vecí Joachimom von Ribbentropom. Naopak, gen. Čatloš v sprievode šéfa Nemeckej vojenskej misie na Slovensku genpor. Otta a vojenského atašé pplk. Heinricha Beckera rokoval s náčelníkom OKW poľným maršalom Wilhelmom Keitelom v mapovej miestnosti. Rokovalo sa o zotrvaní slovenských divízií na fronte v zimnom období. Čo sa týka Rých-

vlastná iniciatíva a zodpovednosť. Tieto zásady sa premietli do výcvikových smerníc slovenskej armády. VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940-1942, škatuľa 19, č.j. 159 977; AAN Varšava, f. Mikrofily alexandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 626803, s. 627 023-35, správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku od apríla do septembra 1940.

29 Už od 30. 4. začali vychádzať rozkazy, ktoré určovali prostriedky a úlohy pre teritoriálnu obranu proti lietadlám a armádu obranu proti lietadlám (AOPL), neskôr tiež ich aktiváciu. Vychádzali tiež rozkazy pre stále roty guľometov proti lietadlám (SRGPL), ktoré mali za úlohu chrániť dôležité objekty proti leteckým útokom a aktivované mali byť ešte pred mobilizáciou. Začali sa organizovať cvičenia hlásnej služby, podľa nemeckého systému. Tieto a ďalšie opatrenia nabrali na intenzite po 18. 6. 1941 niekoľko dní pred začiatkom vojny, kedy bolo nariadené tiež organizovanie obrany proti parašutistom poplachovými oddielmi, nariadené cvičenia OPL (ktorá bola aktivovaná) a jednotiek SRGPL. Krátko nato bola vyhlásená velitelská pohotovosť útvarov vzdušných zbraní, vyšli aj smernice na boj proti parašutistom. Z rozsahu týchto opatrení, ktoré boli maskované ako cvičenia, možno predpokladať, že predstavitelia slovenskej armády v týchto dňoch už vedeli, že za krátko vypukne vojna. KATREBA, „Skrýť“ mobilizácia...ref. 10.

30 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa o činnosti slovenských vzdušných zbraní v letných mesiacoch.

31 Upozornila na ne K. HRADSKÁ: *Prípady Wisliceny. Nacistické poradcovia a židovská otázka na Slovensku*. Bratislava 1999, s. 38, 93.

32 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 019-28.

lej divízie genpor. Otto načrtoľ možnosť jej stiahnutia do priestoru východného Slovenska, kde by bola doplnená materiálom, čiastočne prezbrojená, mužstvo by sa zdokonalilo vo výcviku. Tento návrh však nenašiel u prítomných žiadnu odozvu. Keitel pritom poukázal na problémy s transportom pri spätnom presune divízie na Slovensko. S týmto návrhom nemeckej misie bol oboznámený aj vtedajší veliteľ RD plk. Jozef Turanec, ktorý to však rezolútne odmietol.³³ Čo sa týka Zaisťovacej divízie, tu sa konštatovalo, že pravdepodobne zostane v dovtedajšom priestore. Ďalej sa diskutovalo o zásobách munície, slovenskej strane bolo odkázané, že zatiaľ sa ešte musí uspokojiť so starými zásobami po čs. armáde. S tým priamo súvisel kľúčový problém účinkovania slovenských divízií na východnom fronte, a to bola otázka ich prezbrojenia. Keitel súhlasil s tým, že slovenská armáda musí byť prezbrojená nemeckými zbraňami, tak ako to bolo dohodnuté už v roku 1939.³⁴ Na druhej strane upozornil, že v danej situácii sa musia uprednostniť požiadavky nemeckej armády, keďže tie sú vzhľadom na neutíchajúce boje obrovské. Čatloš v tejto súvislosti žiadal najmä prezbrojenie slovenského letectva. Keitel ho však odkázal na veliteľa Luftwaffe ríšskeho maršala Hermanna Göringa. Rokovalo sa tiež o veľkosti slovenskej armády. Genpor. P. von. Otto v tejto súvislosti upozornil, že na základe rozhodnutia samotného A. Hitlera sa počíta s tridsaťdva tisícovou armádou, ktorá však má byť v dôsledku povolania záložníkov rozšírená o ďalších 12-tisíc (toho času ešte o ďalších 4 800 mužov navyše, teda 16 800). Keitel voči tomu nemal žiadne pripomienky.³⁵ Prejednávala sa tiež otázka postavenia nemeckej menšiny v slovenskej armáde, hovorilo sa najmä o probléme, ktorý vyplýval z veľkého nedostatku poddôstojníkov nemeckej národnosti (keďže viacerí slúžili vo Waffen SS).³⁶ Slovenská strana navrhovala, aby aspoň časť týchto osôb (asi 60) bola vyňatá z Waffen SS a začlenená do slovenskej

33 JAŠEK, ref. 22, s. 10.

34 Toto bolo dohodnuté už v auguste 1939 v súvislosti s rokovaniami o veľkosti slovenskej armády. V tom čase došlo k dohode, pravdepodobne v súvislosti s blížiacou sa vojnou proti Poľsku, ponechať zbrane pre 125 tisíc mužov slovenskej armády a pre ďalších 25 tisíc ako náhradu úbytku. 18. 8. túto požiadavku schválil samotný predseda vlády J. Tiso. Spolu s tým sa doriešili tiež otázky výzbroje slovenskej armády. Nadpočetná vojenská výzbroj nachádzajúca sa na slovenskom území mala slúžiť na zásobovanie slovenskej armády, v budúcnosti sa už čs. zbrane nemali vyrábať a slovenská armáda sa mala prezbrojiť nemeckými zbraňami. O všetkých týchto dohodách z 18. 8. sa spísal protokol, ktorý bol podpísaný s malými zmenami 23. 8. TULKISOVÁ, J. – NIŽŇANSKÝ, E.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 52-53.

35 Podľa štvrtročnej správy Nemeckej vojenskej misie (1. 10. – 31. 12. 1941) mala slovenská armáda v decembri 1941 45 765 mužov, z toho poľná armáda 16 747 mužov.

36 Vládne nariadenie z 24. 2. 1939 oslobodilo karpatských Nemcov od vojenskej služby v rámci československej armády. Po vzniku Slovenského štátu sa situácia zmenila a s vojenskou službou karpatských Nemcov súhlasila aj Nemecká ríša, avšak vytváranie osobitných nemeckých jednotiek považovalo OKW za neúčelné. Podobne odmietavo sa spočiatku k tejto otázke stavala tiež slovenská vláda, svoj postoj zmenila pod nemeckým tlakom. Pôvodne sa počítalo s existenciou nemeckého pluku. V júli 1939 sa na príslušníkov nemeckej menšiny opäť začala vzťahovať branná povinnosť. Počas vojny proti Poľsku sa príslušníci nemeckej menšiny (boli to najmä členovia Freiwillige Schutzstaffel – polovojenská organizácia Nemeckej strany na Slovensku) organizovali najskôr v strážnom prápore Spiš, ktorý podliehal šéfovi Nemeckej vojenskej komisie v Bratislave, od polovice septembra tvorili I. prápor pešieho pluku 35. Časť Nemcov slúžila aj v iných jednotkách. Počiatočnú snahu sústrediť Nemcov do jednotiek s vlastným statusom však MNO oklieštilo. Na jeseň 1939 sa vytvoril „nemecký“ peší prápor v Spišskej Novej Vsi (od leta 1940 v Kremnici) a tiež „nemecký“ delostrelecký oddiel v Žiline (od polovice decembra do februára načas v Kežmarku). Obidve jednotky sa od začiatku potýkali s nedostatkom dôstojníkov a hlavne rotmajstrov, neskôr poddôstojníkov z povolania. Veliaca a služobná reč týchto oddielov však bola slovenská. Aby sa odlišili, nosili ich príslušníci na golieri blúzy a pláštá malý odznak (na mieste, kde sa nosilo číslo útvaru) vo forme malého plechového štítku s hákovým krížom. Príslušníci nemeckej menšiny však mohli byť zaradení aj do iných útvarov. Napríklad časť Nemcov prezenčnej služby bola už v roku 1940 zaradená aj do pracovnej služby. Mnohí karpatskí Nemci sa už od roku 1939 dávali ilegálne naverbovať k SS. Do konca roka 1941 si túto cestu vybralo bezmála 600 dobrovoľníkov zo Slovenska. Dobrovoľný nábor sa však čoskoro zmenil, prostredníctvom rôznych nátlakových prostriedkov, na priame odvody brancov. Blížšie pozri

armády, k čomu sa však Keitel vzhľadom na ich potreby stal skepticky, prisľúbil však, že sa o tom porozpráva s ríšskym vodcom Heinrichom Himmlerom.

Po skončení pracovných rozhovorov všetci účastníci absolvovali slávnostné stretnutie s A. Hitlerom (spojené s obedom), ktorý ich oboznámil so situáciou na východnom fronte, s postavením nemeckých jednotiek a vojenskými cieľmi Ríše. V závere svojho monológu Hitler ocenil pomoc slovenskej armády a pochválil udatnosť slovenských vojakov. Podobne ako v roku 1939 po skončení vojny proti Poľsku zdôraznil, že na túto pomoc Nemecko nikdy nezabudne. Prítomných pritom ubezpečil, že Slovenský štát môže vždy počítať s ochranou Veľkonemeckej ríše. Podľa miestnych pozorovateľov tieto slová na slovenských hostí silne zapôsobili. Čatloš pritom z rúk samotného Hitlera prevzal Veľkokriž záslužného radu nemeckého orla s mečmi. Naopak poľný maršal Keitel dostal Slovenský vojenný víťazný križ I. stupňa s hviezdou.

Rokovanie následne pokračovalo u hlavného veliteľa pozemného vojska poľného maršala Walthera von Brauchitsch, ktorého však (údajne pre onemocnenie) zastupoval gen. Friedrich von Paulus. Na slávnostnej večeri s Hitlerom sa zúčastnil len Tiso s Tukom. Zvláštny vlak so slovenskou delegáciou opustil Hitlerov hlavný stan v neskorých večerných hodinách a na druhý deň zastavil v Romintene (dnes Kradсноlesje v Kaliningradskej oblasti) v severnom Východnom Prusku, kde mal svoje sídlo ríšsky maršal H. Göring. Tu sa však delegácia dlho nezdržala. Celá návšteva pozostávala zo slávnostného obeda a následnej Göringovej prednášky o „leteckej vojne“. Na záver ríšsky maršal prevzal z rúk J. Tisa významenie Slovenský vojenný víťazný križ s pozlátenou reťazou a hviezdou. Po skončení návštevy delegácia v popoludňajších hodinách odcestovala na Slovensko, kam prišla na druhý deň 22. októbra.

Okrem úradného záznamu o priebehu návštevy nemecké vyslanectvo na Slovensku spravovalo tiež hodnotenia viacerých slovenských predstaviteľov. Podľa všeobecného hodnotenia boli účastníci cesty „hlboko dojatí“, zapôsobili na nich „jednoduchosť a srdečnosť vodcu A. Hitlera“ a zvlášť už spomínané Hitlerove slová o ochrane Slovenského štátu. Veľký dojem na nich zanechal jednoduchý spôsob života v Hitlerovom hlavnom stane. Cesta bola podľa nemeckého vyslanectva úspechom pre ďalšiu činnosť všetkých nemeckých miest na Slovensku. Zaujímavé sú tiež hodnotenia jednotlivých osobností z dielne nemeckého vyslanectva na Slovensku, v čítane dvoch prítomných slovenských generálov. Pri hodnotení ministra gen. Čatloša sa síce konštatujú jeho jednoznačné „československé väzby“, na druhej strane sa upozorňuje, že treba brať s rezervou predsudky niektorých slovenských kruhov, ktorým prekážalo jeho evanjelické vierovyznanie. Čatlošov postoj k účasti Slovenska vo vojne je hodnotený veľmi pozitívne: „Už dlhšiu dobu stále jasnejší posun smerom k vyslovene pronemeckej orientácii bezpečne zodpovedá jeho vnútornému vývoju. Dnes, zvlášť od vstupu Slovenska do vojny (proti ZSSR – pozn. I.B.) patrí Čatloš nepochybne k v náš prospech pracujúcim vedúcim osobnostiam.“

Veľmi pozitívne bol hodnotený tiež gen. II. tr. Alexander Čunderlík, vtedajší veliteľ pozemného vojska: „ako najstarší dôstojník slovenskej brannej moci na základe jeho výchovy v rakúsko-maďarskej armáde jednoznačne „deutschfreundlich“.

Možno konštatovať, že nemecká strana bola spokojná s iniciatívou slovenskej vlády pri participácii na vojne proti ZSSR. V tomto zmysle považovali aj návštevu v Hitlerovom hlavnom stane za úspešnú.

SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 4, s. 102-108.

Asi najviac pertraktovanou problematikou na poradách bola otázka prezbrotienia slovenskej armády. Podľa správy Nemeckej vojenskej misie v Hitlerovom hlavnom stane dostala slovenská delegácia sľub priamo z úst nemeckého vodcu, že slovenská armáda bude prezbrotená ešte počas vojny.³⁷ Podľa nemeckého vojenského atašé pplk. Beckera slovenská strana Hitlerov sľub pochopila tak, že k prezbrotieniu musí prísť v čo najkratšom čase. K tomu sa pridával tlak Slovenskej národnej banky, ktorá chcela dodávkami zbraní znížiť značnú špičku na clearingovom účte súkromného obchodu.³⁸ V priebehu decembra navštívila Berlín slovenská delegácia na čele s gen. II. tr. Antonom Pulanichom, ktorá tu osobne predložila slovenské požiadavky. Na príprave pracovného programu delegácie sa podieľal aj šéf nemeckej misie gen. Otto. Spolu s Pulanichom urobili zoznam potrebného materiálu z hľadiska dôležitosti pre slovenskú armádu. Na prvom mieste žiadali tanky, potom delostrelectvo, bojové vozidlá, spojovací materiál. Počas rozhovorov 12. decembra slovenskú stranu nemeckí partneri ubezpečili o plnom porozumení OKW s jej žiadosťami a ich význame tiež z hľadiska vojensko-politických záujmov. Zároveň však boli Slováci upozornení, že o rozsahu a termíne prezbrotienia sa môže rozhodnúť až vtedy, keď bude celá záležitosť predostretá náčelníkovi OKW, k čomu malo dôjsť ešte v decembri. Prednostne prezbrotené malo byť delostrelectvo RD. Šéf DHM však upozorňoval, že jej prezbrotenie bude mať len vtedy zmysel, ak jej budú dodané bojové vozidlá a spojovací materiál. Len potom bude v plnom rozsahu použiteľná ako motorizovaný útvar.³⁹

S veľkými problémami sa potýkalo delostrelectvo, najmä v dôsledku mňajúcich sa zásob munície. Slovenská armáda totiž disponovala len zbraňami čs. výroby, a muníciu do nich nemecká strana už nevyrábala. Nemecká strana však túto komplikovanú situáciu Slovákom neulahčovala. Keitel na jednej strane odmietol ďalej vyrábať muníciu do bývalých čs. delostreleckých zbraní, na druhej strane v odpovedi (formulovanej cez OKW/Ausland) pre Nemeckú vojenskú misiu odmietol urýchlené dodanie 105mm ľahkých poľných húfnic leFH.18 (leichte Feldhaubitze 18) a 10, 5 cm kanónov K 18 do 15. januára.⁴⁰ Vyslovil len predpoklad, že prednostne RD by mohla byť prezbrotená od marca 1942, k ZD sa však predbežne odmietol úplne vyjadriť.⁴¹ Treba povedať, že prvé kusy 105mm ľahkých poľných húfnic leFH.18 k slovenským jednotkám v roku 1942 skutočne dorazili.

OKW si, samozrejme, uvedomovalo, že neplnením sľubov v tejto oblasti hazarduje s úprimnou ochotou slovenskej strany na čele s Tisom, Tukom a Čatlošom spolupracovať. V tomto duchu bol koncom januára 1942 informovaný aj samotný náčelník OKW poľný maršal W. Keitel.⁴² Slovenské žiadosti pritom priamo podporil aj nemecký vyslanec v Brati-

37 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie od 1. 10. do 31. 12. 1941.

38 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa vojenského atašé z 15. 1. 1942.

39 Bližšie pozri SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 057, správa OKW/Ausland z 23. 12. 1941.

40 DHM už 28. 10. upozorňovala, že slovenská armáda má k dispozícii len obmedzené množstvo munície do bývalých čs. delostreleckých zbraní. Varovala, že z dlhšieho časového hľadiska je situácia neudržateľná, keďže ani v Ríši, ani v Protektoráte Čechy a Morava nie sú ďalšie zásoby tejto munície. Upozornila pritom na pôvodný mierový plán prezbrotienia armády, ktorý sa však v dôsledku vojny odložil. Nasadením slovenskej armády na fronte však táto otázka nadobudla podľa misie nový zmysel. Preto aj v súvislosti s muníciou navrhovala dva varianty, buď naďalej vyrábať muníciu do pôvodných čs. delostreleckých zbraní alebo prezbrotiť armádu nemeckým delostreleckým materiálom. Tento druhý variant odporúčala realizovať aspoň v prípade RD do 15. 1. 1942. SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 055-6, žiadosť Nemeckej vojenskej misie z 28. 10. 1941 na Hlavné veliteľstvo pozemného vojska (OKH – Oberkommando des Heeres), Generálny štáb pozemného vojska – oddelenie atašé

41 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 045-6, OKW/Ausland Nemeckej vojenskej misii 3. 12. 1941.

42 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, OKW/Ausland W. Keitelovi z 28. 1. 1942.

slave H. E. Ludin. V rozhovore s vojenským atašé pplk. Beckerom 12. decembra upozornil, že ak počas návštevy v Hitlerovom hlavnom stane dostali sľub na prezbrojenie, tak ho treba aj splniť, pretože odmietnutie by mohlo mať zlé psychologické následky. V tejto súvislosti varoval, že nie je vhodné v takejto situácii vyťahovať „legionársku otázku“. Tým mal na mysli kritiku tých dôstojníkov, ktorí boli za svoju účasť v čs. légiách podozrievaní z „protislovenského zmýšľania“. Medzi týmito dôstojníkmi bolo podľa neho mnoho spoľahlivých osôb, prípadné necitlivé zásahy by mohli vyvolať nepochopenie.⁴³ Samotný atašé sa však k uspokojivému naplneniu slovenských žiadostí staval skepticky, keďže si uvedomoval, že nemecký vojnový priemysel nedokázal pokryť ani dopyt vlastnej armády. Uprednostňoval však čiastočné postupné prezbrojenie, ktoré by akceptovala jedna aj druhá strana. Slovenská strana mala pochopiť, že z nemeckej strany sa robí maximum, a že Wehrmacht pristupuje k tomuto problému skutočne so všetkou vážnosťou. Na druhej strane si Becker veľmi dobre uvedomoval, že bez nových zbraní nie je možné zvyšovať podiel Slovenska na „boji proti bolševizmu“. Tu je veľmi dôležitá Beckerova poznámka, že slovenská strana by na túto požiadavku pristúpila, všetko však závisí od nemeckej strany.

Becker pritom podobne ako Ludin upozorňoval aj na psychologický a politický aspekt plnenia, resp. neplnenia slovenských prosieb, najmä keď sľub na prezbrojenie dal samotný Hitler.⁴⁴

V súvislosti s prietahmi okolo dodávok materiálu sa začali objavovať hlasy, že pokiaľ slovenské jednotky nebudú prezbrojené, mali by sa radšej stiahnuť. Ako už bolo spomenuté, touto myšlienkou sa v Hitlerovom hlavnom stane netajil ani samotný šéf Nemeckej vojenskej misie genpor. Otto. Nemecká vojenská misia upozorňovala tiež na hlasy, podľa ktorých Nemci nedodali zbrane preto, lebo samotná nemecká armáda ich nemá dost.⁴⁵ V januári 1942 MNO muselo len konštatovať, že „bez splnenia minimálneho požiadavku pre Slovenskú armádu nie je možné rátať s úspešným aktívnym zasahovaním Slovenskej armády do operačných akcií v tejto vojne“. 2. marca 1942 sa minister národnej obrany gen. F. Čatloš obrátil na predsedu vlády V. Tuku, ktorému zaslal požiadavky na prezbrojenie slovenskej armády. Upozornil pritom, že najmä v dôsledku nedostatku motorových vozidiel musel už v auguste 1941 zredukovať slovenskú armádu v poli. Opäť pritom pohrozil, že bez splnenia aspoň minimálnych požiadaviek nie je možné rátať s úspešným zasahovaním slovenského vojska do operácií už na jar 1942.⁴⁶

OKW však o stiahnutí slovenských jednotiek neuvažovalo. Samotný Zahraničný úrad pritom už 21. januára informovalo, že stiahnutie Rýchlej divízie v súčasnosti neprichádza do úvahy. Ako príčinu uviedlo prekážky v zabezpečení transportu, ako aj celkovú situáciu na fronte, kde bola RD kratšie ako iné nemecké a talianske jednotky. OKW odmietlo tiež myšlienku nahradiť RD jednotkami Zaisťovacej divízie, keďže tá k tomu nemá ani materiálne, ani personálne predpoklady. Ohľadne prezbrojenia slovenských jednotiek OKW upozornilo, že k tomu dôjde postupne, po menších častiach.⁴⁷

43 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, záznam rozhovoru medzi Beckerom a Ludinom z 21. 1. 1942.

44 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa vojenského atašé z 15. 1. 1942.

45 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5, As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie od 1. 10. do 31. 12. 1941.

46 VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945, tajné, šk. 18, inventárne č. 71.

47 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, správa OKW pre Zahraničný úrad z 21. 1. 1942. Až v júni 1942 pluk útočnej vozby oficiálne prevzal 20 nových LT vz. 38 čo umožnilo opätovné nasadenie tankov na fronte. Počas ústupu na Krym však Rýchla divízia utrpela opäť veľké straty v obrnenej technike. Pritom tieto tanky v dôsledku technickej zaostalosti a nepočetnosti nemohli konkurovať najmodernejšej technike. V roku 1942 sa

Otázky týkajúce sa prezbroyenia slovenských divízií rezonovali tiež v koncoročnej správe o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku (od 1. 10. – do 31. 12. 1941).⁴⁸ Z nej sa však dozvedáme aj ďalšie dôležité informácie. Je možné si vytvoriť celkový pohľad DHM na účasť Slovenska a jeho armády na východnom ťažení. Veľká pozornosť sa tu venovala spomínanej októbrovej návšteve u Hitlera. Tá pôsobila podľa správy priaznivo aj na širokú verejnosť. V konečnom dôsledku mala dopad aj na kredit slovenskej armády, ktorý stúpol aj v očiach samotných politikov. Vďaka jej pôsobeniu na fronte Hitler opäť vyzdvihol Slovensko a zdôraznil odhodlanie brániť jeho samostatnosť. Vzrástol tiež záujem samotného prezidenta Tisa o armádu. Ako dôkaz sa tu uvádza fakt, že už krátko po návrate od Hitlera sa vybral na východný front na inšpekčnú cestu k slovenským jednotkám.⁴⁹

Veľmi pozitívne je v správe hodnotený gen. I. tr. F. Čatloš. Spoluprácu s ním považovala misia za úspešnú a dôveryhodnú. Konštatuje sa tu pritom, že Čatloš nadobúda ako politik čoraz väčší vplyv, pričom je pozitívne naladený a pracuje s veľkou energiou. Jeho rozhodnutia sú však často unáhlené. Napríklad, keď sa z ničoho nič rozhodol cestovať na front, neinformoval o tom ani svojich spolupracovníkov. Kritiku si vyslúžil tiež jeho údajný nezáujem o výcvik vojska. Pozitívne je tu hodnotená tiež činnosť Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici, na čele s gen. Čunderlíkom. Pozitívne boli prijímané tiež iniciatívne návrhy samotnej misie.

Aj keď materiálne otázky zostali nedoriešené, s činnosťou oboch divízií na východnom fronte bola misia spokojná. Chválila ich dlhé presuny, ale aj nasadenie v boji, i napriek malým počtom. Na rozdiel od ostatných spojencov si vyslúžili „*ineingeschränkten Lob aller deutschen Dienststellen ein*“. S uznaním misia priznala tiež fakt, že napriek vlastným upozorneniam, že RD je schopná plniť len ľahšie úlohy (vzhľadom na nedostatok kvalitného materiálu), táto obstála aj v ťažkých zimných podmienkach vynikajúco. Tieto konštatovania však neplatili pre celú slovenskú armádu rovnako. Príčinou však nebolo mužstvo, ale dôstojníci, ktorým misia vyčítala nedostatky v bojovej pripravenosti, sklon k pohodlnosti, slabé odhodlanie priniesť obeť: „*Laxný prístup k životu ale aj ponímaniu vojenskej služby je pre nich typický tak na fronte, ako aj doma. Či v zázemí alebo na fronte*“. V samotnom boji (kde sú prinútení okolnosťami) však svoje kvality preukázať vedia. V správe sa pritom konštatuje, že Čatloš sa snaží doceliť nápravu tvrdými trestami, úspech však nemal. Nedostatky misie stále nachádzala v práci štábov.

Náladu rukujúcich vojakov správa hodnotila pozitívne. Misia ocenila najmä ich discipli-

vedenie slovenskej armády rozhodlo vyzbrojiť PÚV modernými nemeckými strednými tankmi PzKpfw. IV s dlhohlavňovým 75mm kanónom. Nemci s tým nesúhlasili (pre ich nedostatok) a slovenskej armáde povolili len nákup menej výkonných stredných tankov PzKpfw. III. K prezbroyeniu PÚV týmito vozidlami však tak tiež nedošlo. Päť kusov slovenská strana prevzala v roku 1943. Nevyhovujúca bola tiež letecká výzbroj. Tu bola však slovenská strana nakoniec úspešnejšia. V júli 1942 armáda dostala prvých 10 odkúpených Messerschmittov Bf 109 E. V tej dobe však už išlo o zastarané stroje. Dodaniu lietadiel predchádzalo preškolenie slovenskej skupiny pilotov a pozemného personálu na tieto typy lietadiel v dánskom Grøve. Čiastočne prezbroyené z nemeckej strany v roku 1942 bolo aj delostrelectvo. Keďže RD mala problémy so zásobovaním strelivom, rozhodlo sa velenie slovenskej armády už na začiatku roku 1942 o prezbroyenie delostreleckých jednotiek nemeckou výzbrojou. V roku 1942 boli dodané prvé kusy 105 mm ľahkých poľných húfníc leFH.18 (leichte Feldhaubitze 18). Bližšie pozri FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenskej armády 1939-1944. In: *Historie a vojenství*, roč. 46, 1997, č. 2, s. 106-109; KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 2. 1939-1944*. Bratislava 2000.

48 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5, As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti misie.

49 Bratislavu opustil 30. 10. v sprievode gen. Čatloša, šéfa DHM genpor. Otta a ďalších osobností. Počas cesty po okupovanej Ukrajine navštívil okrem iného mestočko Lipovec, kde Rýchla brigáda utrpela veľké straty, ale aj dobyť Kyjev. Cestu ukončil 5. 11. Bližšie pozri MIČIANIK, ref. 1, s. 250-253.

novanosť. Čo sa týka výcviku, upozorňovala na nedostatok inštruktorov, keďže mnohí boli na fronte. Ohľadne výcviku sa správa uznalivo vyjadruje o ochote Veliteľstva pozemného vojska spolupracovať s nemeckými inštruktormi a akceptovať podnety samotnej misie.

Správa si všima tiež z nemeckej strany viackrát pertraktovanú „legionársku otázku“. Reagovala tak na silné väzby viacerých vyšších dôstojníkov na bývalú čs. armádu, kde boli preferovaní príslušníci čs. légii z čias prvej svetovej vojny. Misia navrhovala túto otázku v čase vojny riešiť pokojne. Odvolávala sa pritom na sľub samotného Čatloša, že v roku 1942 penziónuje bývalého legionára plk. pech. Jána Imra, ktorý bol pre Nemcov „nepoučiteľný“. K jeho prepusteniu však nedošlo. Väčšina bývalých legionárov sa podľa misie správala navonok lojálne, sem zaradili aj samotného gen. Čatloša.

V súvislosti s nasadením slovenských jednotiek na východnom fronte sú zaujímavé tiež postrehy už spomínaného vojenského atašé v Bratislave pplk. H. Beckera. V správe z januára 1942⁵⁰ sa tiež venuje najmä otázke prezbrojenia. Zaoberal sa však aj vojensko-politickými otázkami. Všimol si nálady širokej verejnosti, pričom upozornil, že ani v poslednom štvrtroku 1941 sa vojenskej propagande nepodarilo umlčať chýry o ohromných stratách slovenskej armády, ktoré sa objavovali vždy, keď spravodajstvo informovalo o jej účasti na tvrdých bojoch. Zdôraznil vystúpenie ministra národnej obrany v slovenskom sneme a jeho vďaka smerom k Nemecku.⁵¹

Becker sa pochvalne vyjadril aj o výstave ukoristeného sovietskeho materiálu, ktorá bola slávnostne otvorená za prítomnosti najvyšších predstaviteľov štátu na čele s prezidentom J. Tisom v októbri 1941 vo vojenskom múzeu na Tehelnom poli. Podľa neho vystavený materiál dokumentoval slabú silu sovietskych síl, a bežný návštevník sa mohol len presvedčiť o správnosti boja proti bolševizmu. Pod dojmom udalostí sa podľa Beckera profiloval tiež postoj prezidenta J. Tisa. Zvlášť vyzdvihol jeho vzťah k slovenským jednotkám na fronte, ktorý sa utužil počas návštevy Zaisťovacej divízie na okupovanej Ukrajine začiatkom novembra 1941. Tu sa mohol na vlastnej koži presvedčiť o stupňujúcich sa ťažkostiach, ktoré museli prekonávať bojujúci vojaci. Na druhej strane mohol vidieť tiež „Sowietparodies“, čo len prispelo k jeho pochopeniu správnosti vstupu Slovenska „do veľkého obranného boja proti bolševizmu“. Na druhej strane Becker upozornil, že slovenská vláda musí v budúcnosti vynaložiť väčšie úsilie pri propagácii účasti na vojne v radoch širokej verejnosti. Aj keď jedným dychom dodal, že nálady verejnosti boli v posledných týždňoch uspokojivé. Dokonca napísal, že „obyvateľstvo je, ako už bolo oznámené, spokojné so súčasnou situáciou“.⁵² Vláda však podľa neho mala mať na pamäti, že zázemie musí byť úzko previazané s frontom. V celkovom hodnotení opäť zdôraznil, že vedúce miesta na Slovensku sa snažia podieľať na obrannom boji proti bolševizmu, a to nasadením vlastnej armády, ako aj hospodárstva. Zároveň opäť prizvukoval, že slovenská vláda musí pridať v úsilí pripraviť obyvateľstvo na horšie časy, hlavne na ďalšie obete a všeobecné obmedzenia.

Možnosť prerokovať otázky postavenia slovenských jednotiek na východnom fronte sa predstaviteľom slovenskej vlády naskytila počas návštevy náčelníka OKW poľného maršala W. Keitela na Slovensku vo februári 1942, od ktorej si veľa sľubovali. Kardinálnym problémom z pohľadu slovenskej strany bola najmä otázka prezbrojenia Rýchlej divízie. Urgovali

50 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa vojenského atašé z 15. 1. 1942.

51 Becker mal na mysli Čatlošovo vystúpenie na 71. zasadnutí Snemu SR 7. 10. 1941. Na margo slovenskej armády tu okrem iného povedal: „...bude i nadalej lojálne bojovať za novú a aj pre nás spravodlivú Európu, ktorú plánuje a gigantickým usilovaním nastoluje a uskutočňuje Voľca veľkého nemeckého národa Adolf Hitler“. Tieto jeho slová vyvolali v pléne búrlivý potlesk. TS SSR, 71. zasadnutie zo 7. 10. 1941.

52 „Das Volk findet sich, wie bereits berichtet, mit dem augenblicklichen Zustand ab.“

najmä dodávku obrnených vozidiel. Túto otázku otvoril už počas oficiálneho rokovania 23. februára (za slovenskú stranu sa ho zúčastnili Tiso, Tuka a Čatloš) samotný predseda vlády V. Tuka. Upozornil pritom aj na nedostatok munície. Keitel na tieto prosby odpovedal diplomaticky, pričom sa vyhovárал najmä na dopravné problémy, ktoré bránia zásobovaniu jednotky na fronte materiálom. Na druhej strane zdôrazňoval, že nerobí rozdiely medzi slovenskými a nemeckými divíziami, a to aj v otázke obrnenej techniky. Poznamenal pritom, že v danej situácii museli s „českými zbraňami“ bojovať aj nemecké jednotky. Na druhej strane Tuka upozornil, že v prípade, ak by Rýchla divízia nebola uspokojivo prezborená, bolo by lepšie ju stiahnuť (nešpecifikuje však kam). Upozornil však tiež na ďalšiu dôležitú skutočnosť, ktorá determinovala slovenské požiadavky na prezborenie slovenských jednotiek. Keitelovi vysvetlil obavy slovenskej vlády, že v prípade, ak nedôjde k náprave, nezostane na Slovensku dostatok vojenského materiálu, čo dal do súvislosti s pretrvávajúcimi obavami z postoja Maďarska v takejto situácii. Tuka pritom otvorene naznačil obavy z postoja Nemecka k plneniu ochranných záväzkov v situácii, keď bolo zaneprázdnené vojnou na východe. Poukázal aj na ochrannú zmluvu, ktorej platnosť síce nespochybnil, ale upozornil, že Nemecko ako ochranca nemôže vystupovať v úlohe „ovčiackeho psa“, ktorý stráži „stádo ovci.“ Slovensko malo mať prostriedky aj na vlastnú obranu. Keitel však podobné obavy zmietol zo stola. Zdôraznil, že Nemecko na 100 percent garantuje nezávislosť Slovenska a porušenie integrity jeho hraníc by sa chápalo ako porušenie integrity nemeckých hraníc. Tuka však išiel vo svojich návrhoch ešte ďalej. Aby sa aspoň čiastočne odstránili problémy s transportom a zásobovaním slovenských jednotiek, opýtal sa Keitela, či by nebolo možné uvažovať o tom, že by územie, kde pôsobili slovenské jednotky, mohla slovenská strana sama obhospodarovať a spravovať. Keitel však na túto otázku nevedel (alebo nechcel) dať odpoveď a slovenskú stranu odkázal na ríšskeho ministra pre okupované východné územie Alfreda Rosenberga.⁵³

Keitelova návšteva pre slovenskú stranu nepriniesla výsledky, ktoré do stretnutia s náčelníkom OKW vkladali. Tu si treba uvedomiť, že Keitel bol krátko pred návštevou Bratislavy v januári 1942 v Budapešti, kde získal maďarský prísľub vyslať na front takmer celý ich možný vojenský kontingent, t.j. 9 peších brigád a jednu slabšiu tankovú divíziu. Preto možno vysloviť hypotézu, že od Slovákov toho veľa neočakával, ani im nič nesľuboval. O priazeň Nemecka sa predsa vzájomne pretekali väčšie štáty ako Maďarsko a Rumunsko. Na druhej strane Čatloš s Keitelom dohodol organizačné zmeny v zastúpení OKW na Slovensku. Zmeny inicioval samotný Čatloš, ktorý chcel zjednotiť a sprehľadniť zastúpenie nemeckých vojenských orgánov na Slovensku. Po vzájomnej dohode sa mala vytvoriť funkcia nemeckého generála pri veliteľstve slovenskej brannej moci, cez ktorého sa mali riešiť všetky požiadavky nemeckej strany.⁵⁴ Rozkazom náčelníka OKW z 18. marca 1942 sa vytvorila na Slovensku funkcia nemeckého generála pri slovenskom MNO. Nemecký generál zlučoval vo svojej osobe aj funkciu veliteľa Nemeckej vojenskej misie.⁵⁵ Z teritoriálneho hľadiska mu pod-

53 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445; SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, 5 627 896-98, správa o rozhovore z 23. 2. 1942.

54 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, Zvláštny vlak „Afrika“ 25. 2. 1942.

55 Podľa služobných pokynov podliehal bezprostredne náčelníkovi OKW. Jeho služobný obvod zahrňovalo územie celého Slovenska s výnimkou ochranného pásma. Túto funkciu od 15. 4. 1942 vykonával genpor. Fritz A. O. Schlieper, ktorý vo funkcii veliteľa Nemeckej vojenskej misie vystriedal genpor. Paula von Otta. Minister Čatloš sa však od začiatku snažil obmedziť priestor nemeckých vojenských orgánov na Slovensku. Dokazuje to aj jeho kritický postoj počas prípravy znenia slovensko-nemeckej zmluvy o pôsobení nemeckého generála na Slovensku, Nemeckej vojenskej misie a Nemeckej leteckej misie. Mal výhrady voči ich zasahovaniu do záležitostí účasti Slovenska vo vojne. Upozorňoval, že prechodom armády na „nemecký spôsob“ sa činnosť nemeck-

liehali všetky úradovne Wehrmachtu na Slovensku (s výnimkou Schutzzzone). Disciplinárne mu mali podliehať dôstojník Abwehru, dopravný, ako aj spojovací dôstojník.⁵⁶ Definitívne vymedzenie jeho postavenia však od začiatku komplikovali výhrady slovenského ministra národnej obrany gen. Čatloša, ale tiež samotného nemeckého vyslanca Ludina a vojenského atašé pplk. Beckera, ktorí sa obávali oklieštenia svojich kompetencií.⁵⁷

Možno konštatovať, že na základe dokumentov nemeckej proveniencie slovenská vláda a prezident Tiso v sledovanom období ochotne participovali na vojne proti ZSSR. Z hlásení a správ kompetentných miest sa zrači spokojnosť zo spolupráce so slovenskými orgánmi na čele s gen. I. tr. Čatlošom a jeho ministerstvom národnej obrany. Je známe, že slovenská strana sa chcela vstupom do vojny zavďačiť Nemecku na úkor Maďarska, keďže do budúcnosti sa nevzdávala revízie Viedenskej arbitráže. Ochotu slovenskej strany participovať čo najväčšou mierou na vojne dokumentuje už správa Nemeckej vojenskej misie za tretí štvrtý rok 1941. Podľa nej aj samotná mobilizácia prebehla vo väčšom rozsahu, ako zamýšľala nemecká strana. Slovenská strana pritom prišla od začiatku aj s vlastnou iniciatívou a predstavami o svojej účasti na vojne, čo sa ukázalo napríklad už v súvislosti s reorganizáciou poľnej armády v júli 1941, ako aj v súvislosti s návrhmi na jej prezbrotie. Rýchle víťazstvá postupujúcej nemeckej armády len potvrdzovali v mysliach kompetentných orgánov správnosť zaangažovania sa Slovenska vo vojne. Z tohto hľadiska mala podľa nemeckých dokumentov na slovenskú vládnu garnitúru veľký psychologický účinok jej návšteva v Hitlerovom hlavnom stane vo Východnom Prusku. Tu dostali, podobne ako tomu bolo aj po vojne proti Poľsku, garancie vlastnej „nezávislosti“ z úst samotného Hitlera. Ich očakávanie ešte vzrástli po Hitlerovom uistení o prezbrotí slovenskej armády. V tejto súvislosti stúpala tiež kredit samotnej armády, ktorá si z nemeckej strany vyslúžila viaceré pochvaly. To však neznamená, že armáda nemala problémy, najmä s výcvikom, na ktoré nemecká strana intenzívne upozorňovala. Určité vytriezvenie však nakoniec priniesla otázka prezbrotia, najmä keď na slovenskej strane pretrvával pocit ohrozenia zo strany Maďarska, počas ich angažovania sa na východe. Fakt, že nemecká strana nebola schopná reflektovať v dostatočnej miere na slovenské žiadosti, odráža tiež stav v akom sa napriek víťazstvám postupne ocitla jej vlastná armáda, čo sa v plnej miere odrazilo neúspešnou ofenzívou na Moskvu, ktorá stroskotala v decembri 1941. Na druhej strane spolupráca s nemeckými vojenskými orgánmi (vojenský atašé, Nemecká vojenská misia) na Slovensku v otázke účasti slovenskej armády na fronte bola produktívna, bezkonfliktná. Nemci sa angažovali za riešenie z toho vyplývajúcich problémov – v zmysle zefektívnenia bojovej činnosti slovenských jednotiek, a to najmä v súvislosti s požiadavkou na prezbrotie slovenskej armády. V tomto prípade ich podporoval aj samotný vyslanec Ludin (pravdepodobne pod vplyvom vojenského atašé pplk. Beckera). Neochota pristúpiť minimálne k postupnému prezbrotiu mohla podľa nich mať negatívne psychologické a politické následky, keďže vládna garnitúra, ako aj spo-

kej vojenskej a leteckej misie stala bezpredmetnou. Za tejto situácie si SR a Nemecká ríša síce vymieňali rôzne návrhy, či verbálne nóty, avšak tie nijako nesmerovali k reálnemu uzavretiu novej zmluvy. Funkcia nemeckého generála bola nakoniec zrušená skôr (26. 9. 1944), než k dohode došlo. CHYTKA, S.: Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloše. In: *Vojenská historie*, roč. 8, č. 3, 2004, s. 91-112.

56 Nemecký generál mal úradovňu v Bratislave. Jeho štáb tvorilo časť členov Nemeckej vojenskej misie. Zvyšok sa presunul do Banskej Bystrice k Veliteľstvu pozemného vojska, pričom mu ale služobne naďalej podliehali. Jeho zástupcom bol šéf Nemeckej leteckej misie.

57 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 897.. 5 628 696-700, návrh služobného rozkazu pre nemeckého generála pri slovenskom MNO z ? marca 1942; s. 5 628712-3, Becker na OKW z 27. 2. 1942; s. 5 628 696, Beckerove poznámky z 28. 2. 1942.

ločnosť, reflektovali pozitívne na „spoločný boj s Ríšou proti hrozbe boľševizmu“. Slovenská strana pritom začala pomerne skoro zvažovať stiahnutie vlastných jednotiek z frontu, v prípade, že nebudú prezbrosené nemeckými zbraňami. Dôležitú úlohu tu hrala obava hrozby maďarského útoku v prípade, že väčšinu pôvodných zbraní odčerpá východný front. Zatiaľ však išlo len o nesmelé návrhy, ktoré však nemecká strana odmietla, okrem iného s poukazom na dopravné problémy. Na druhej strane v jednom z hlásení nemeckého vojenského ataše sa konštatuje, že v prípade uskutočnenia adekvátnych dodávok nemeckých zbraní je slovenská strana prístupná zvyšovaniu vlastného podielu na vojne proti ZSSR. Slovenskej účasti na fronte však OKW väčší význam neprikladalo, je otázne ktoré dôvody v tejto súvislosti uprednostňovalo, či vojenské na jednej, alebo psychologické a politické na druhej strane. Situácia slovenských jednotiek sa však výraznejšie nezlepšila ani v budúcnosti, aj keď k čiastočnému prezbroseniu z nemeckej strany nakoniec došlo. Akékoľvek plány slovenskej vlády v súvislosti s angažovaním sa na východnom fronte však v konečnom dôsledku pochovali pribúdajúce nemecké porážky, a to najmä od roku 1943.

I. BAKA: TEILNAHME DER SLOWAKISCHEN REPUBLIK IN DER ERSTEN PHASE DES KRIEGES GEGEN DIE UDSSR UNTER GESICHTSPUNKT DEUTSCHER MILITÄRDIENSTSTELLEN

Die Slowakische Republik hat sich von Anfang an mit den anderen deutschen Satelliten am Krieg gegen die UdSSR aktiv teilgenommen. Aus den Meldungen und Berichten der zuständigen Stellen geht hervor, dass sie mit der Zusammenarbeit mit den slowakischen Dienststellen in der ersten Phase des Krieges, also bis zur Niederlage der Wehrmacht bei Moskau, zufrieden waren. Es ist bekannt, dass die slowakische Seite damit Ungarn überholen wollte, da sie auch in der Zukunft an die Revision Wiener Schiedsspruchs dachte. Ihr Entgegenkommen, am Kriege soviel als möglich partizipieren, dokumentiert bereits der dritte Vierteljahresbericht 1941 der deutschen Heeresmission. Laut dieses verlief auch die Mobilmachung in einem größeren Umfang als die deutsche Seite gedacht hatte. Die slowakische Seite kam hierbei von Anfang an mit eigener Initiative und eigenen Vorstellungen über ihre Teilnahme. Die raschen Siege vorrückender deutscher Armee haben in den Gemütern zuständigen Stellen die Richtigkeit der Entscheidung, die Slowakei in den Krieg einzuspannen, nur bestätigt. Laut deutscher Dokumente hat auf die slowakische Garnitur ihr Besuch im Hitlers Hauptquartier tief psychologisch eingewirkt. Hier erhielt sie, ähnlich wie nach dem Polenfeldzug, von Hitler selbst Zusage seiner eigener „Unabhängigkeit“. In diesem Zusammenhang stieg auch Vertrauen der Armee selbst, die von deutscher Seite mehrmals gelobt wurde. Dies bedeutet jedoch nicht, dass die Armee sich problemlos entwickelte. Sie hatte Schwierigkeiten, insbesondere mit der Ausbildung, worauf von der deutschen Seite intensiv hingewiesen wurde. Die Frage der Umrüstung brachte schließlich eine bestimmte Ernüchterung, zumal an der slowakischen Seite das Gefühl der ungarischen Bedrohung immer anwesend war. Die Zusammenarbeit mit den deutschen Militärdienststellen (Militärattaché, Deutsche Heeresmission) in der Slowakei war auf der anderen Seite in der Frage der Teilnahme der slowakischen Armee an der Front produktiv, konfliktlos. Die Deutschen bemühten sich die Gefechtskraft der slowakischen Truppen verstärken, und zwar vor allem im Zusammenhang mit der Forderung der Umrüstung der slowakischen Armee. Ungefällig zu sein, die Armee minimal umzurüsten, könnte nach ihnen negative psychologische und politische Folgen gehabt haben, da die Regierungsgarnitur sowie die Gesellschaft positiv auf den „gemeinsamen Kampf mit dem Reich gegen Bolschewismus“ reflektierte. Slowakische Seite hat relativ früh daran gedacht, eigene Einheiten aus der Front zurückzuziehen, wenn sie nicht mit den deutschen Waffen umgerüstet würden. Eine wichtige Rolle spielte dabei Befürchtung von Überfall durch Ungarn, und zwar in der Situation, wenn die Mehrheit der ursprünglichen Waffen an der Ostfront eingesetzt war. Es handelte sich inzwischen nur

um schüchterne Vorschläge, die deutsche Seite jedoch abgelehnt hatte, unter anderem mit dem Hinweis auf Verkehrsschwierigkeiten. Andererseits stellt der deutsche Militärattaché in einer seiner Meldungen fest, die slowakische Seite sei bereit ihre eigene Teilnahme am Kriege zu erhöhen, wenn die entsprechenden Lieferungen deutscher Waffen durchgeführten werden. Die Lage der slowakischen Truppen hat sich auch in der Zukunft nicht verbessert, obwohl es deutscherseits teilweise zu einer Umrüstung kam. Jedwede Pläne der slowakischen Regierung sich an der Ostfront zu engagieren, haben letzten Endes zunehmende deutsche Niederlagen begraben.

VZŤAHY SLOVÁKOV A ČECHOV V ZÁPADNOM VOJENSKOM ODBOJI A POSTOJE POĽSKEJ EXILOVEJ VLÁDY V ROKOCH 1939 – 1943

DUŠAN SEGEŠ

SEGEŠ, D.: The relations between the Slovaks and the Czechs in western military resistance and the approach of Polish Exile Government in 1939 – 1943. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 66 – 86, Bratislava.

The topic of Slovak- Czech relations in Czechoslovak military troops in the west in WWII represents a relevant phenomenon that was not particularly approached in history. There had been several analogies in the military environment between the quality and the development of political relations in the leadership of Czechoslovak (Czech and Slovak) resistance movement abroad. It was Slovak issue and mainly the solution after the War that had been prevailing in the movement. The relations between the Slovaks and the Czechs drew the general attention abroad in WWII. There had been an intensive interest of the Poles reflecting the Slovak issue not only in political but also in the military way. Poland was the first to enable and legally regulate the formation of Czechoslovak military troops abroad in WWII. (Czech and Slovak Legions). There was also a remarkable Polish- Slovak cooperation in the Middle-East, where Jozef Rudinský, a former close cooperator of Milan Hodža, initiated and managed the movement of Slovak members of 11th Czechoslovak battalion – the East. His main aim was that the Slovak soldiers resign from the Czechoslovak troops and form independent Slovak troops in exile, or enter the Polish Military Forces. This military-political action in 1943 was topped by Memorandum of the Slovak soldiers of 1st Czechoslovak independent armed brigade in Great Britain for Polish Minister of Defense Gen. Marian Kukiel that is the topic of this article.

Military History. Poland, Western Europe, Middle-East. World War Two. The relations between the Slovaks and the Czechs in western military resistance and the approach of Polish Exile Government in 1939 – 1943.

Národnostné rozpory v československých vojenských jednotkách na Západe za druhej svetovej vojny neboli natoľko závažné či dramatické, aby vážne ohrozovali bojovosť československej armády. Napriek tomu však predstavujú relevantný fenomén a nebolo by správne ponechať túto tému nepovšimnutú. Vo vojenskom prostredí totiž existovali mnohé analógie s vývojom a kvalitou politických vzťahov vo vedení československého (respektíve českého a slovenského) odbojového hnutia v zahraničí, v ktorom za druhej svetovej vojny rezonovala slovenská otázka a najmä problém jej riešenia po vojne. Štátna doktrína českoslovakizmu razená Edvardom Benešom a jeho súputníkmi z Československého národného výboru (ČSNV), a neskôr československou vládou, sa stretla s nesúhla-

som väčšiny slovenských politikov v exile (Milan Hodža, Štefan Osuský, Ján Lichner, Peter Prídavok a ďalší). Vážne výhrady ku konsekventnému čechoslovakizmu vyjadrili tiež aktívisti domáceho odboja na Slovensku.¹ Inak to nebolo ani vo vojenskej oblasti, kde nebola núdza o príležitostné prejavy nevraživosti českých vojakov vo vzťahu k Slovákom. Súviseli najmä so subjektívnym a veľmi emotívnym vnímaním udalostí z obdobia rokov 1938 – 1939, ktoré viedli k zániku československého štátu. Nejednen Čech v exile činil Slovákov spoluzodpovedných za rozbitie Československa a interpretoval ich správanie v tomto období ako zradu či nôž vrazený do chrbta.

To však neznamená, že slovensko-české vzťahy v československých vojenských jednotkách za druhej svetovej vojny možno označiť ako konfliktné spolužitie. Medzivojnové Československo a jeho multietnická armáda mali silný vplyv na svojich príslušníkov, čo sa prejavilo najmä tým, že po zániku ČSR a krátko po výbuchu druhej svetovej vojny vznikali v zahraničí československé vojenské jednotky s cieľom bojovať proti Nemecku a obnoviť československý štát. Tendencia interpretovať vzťah Slovákov a Čechov ako sériu konfliktov bola vlastná štátnej propagande Slovenskej republiky v záverečnej etape jej existencie (1944 – 1945), pričom jedným z dôležitých nástrojov tejto kampane boli argumenty svedčiace o skutočnej, predovšetkým však vykonštruovanej a preexponovanej diskriminácii Slovákov v čs. vojenských jednotkách v odboji v Poľsku, vo Francúzsku, Veľkej Británii i v ZSSR.²

Špecifikum slovensko-českého vzťahu a problémy, ako napr. percentuálne zastúpenie slovenských vojakov v dôstojníckom zbore čs. vojska za druhej svetovej vojny úzko súviseli s predvojnovým vývojom v československej armáde.³ Treba zdôrazniť, že národnostná otázka v čs. jednotkách na Západe sa neobmedzovala len na vzťah medzi Čechmi a Slovákami, ako by sa to na prvý pohľad mohlo zdať. O opaku presvedčivo vypovedá príklad československých (prevažne sudetských) Nemcov.⁴ Osobitný problém predstavovali židovskí občania Československa v čs. vojenských jednotkách.⁵

Vzťahy medzi Slovákami a Čechmi za druhej svetovej vojny vo všeobecnosti púťali pozornosť predstaviteľov cudzích štátov. Nešlo len o Francúzov, Britov, Američanov či Sovietov. Mimoriadne intenzívny bol záujem Poliakov, ktorí reflektovali slovenskú otázku nielen v politickej, ale aj vo vojenskej oblasti. V prípade prezentovanej štúdie je tento aspekt obzvlášť relevantný, pretože v kontaktoch medzi slovenskými a poľskými politikmi a vojakmi v zahraničnom odboji zohrala dôležitú úlohu nespokojnosť Slovákov s národnostnými pomermi v čs. vojsku na Západe.

Na osobitný vzťah Poľska k slovenskej otázke v československom vojsku na Západe upozornil český historik Jiří Friedl.⁶ Aj vedecké spracovanie kontaktov slovenských politikov

-
- 1 Bližšie pozri KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničnom odboji za druhé svetové války*. Praha : Karolinum 1999. Nesúhlas reprezentantov domáceho odboja na Slovensku (s výnimkou Vavra Šrobára a jeho najbližších spolupracovníkov) s čechoslovakizmom názorne dokumentujú rozhovory členov čs. vlády s delegátmi Slovenskej národnej rady, ktorí prileteli do Londýna v októbri 1944. Pozri PREČAN, V.: *Delegace Slovenské národní rady v Londýně (říjen – listopad 1944)*. Nové dokumenty. In: *Česko-slovenská historická ročenka 1999*, Brno : Masarykova univerzita 1999, s. 159-292.
 - 2 KORČEK, J.: Kontrapropaganda voči oslobodzovaniu Slovenska v roku 1945. In: ŠTEFANSKÝ, V. (ed.): *Záverečná fáza druhej svetovej vojny a oslobodenie Slovenska*. Bratislava : Vojenský historický ústav 1996, s. 109–111.
 - 3 Najnovšie ZÜCKERT, M.: *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität. Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918-1938*. München : Oldenbourg Verlag 2006.
 - 4 Pozri MARŠÁLEK, Z.: Českoslovenští občané německé národnosti v čs. brigádě ve Velké Británii 1939–1944. In: *Historie a vojenství*, roč. 46, 1997, č. 2, s. 131-155; RAŠKA, F. D.: Otázka služby sudetských Němců v československé armádě ve Velké Británii za druhé světové války. In: *Historie a vojenství*, roč. 53, 2004, č. 1, s. 23–33.
 - 5 Bližšie pozri KULKA, E.: *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha : Naše vojsko 1992.
 - 6 FRIEDL, J.: Slovenská otázka v československé armádě a Poľsko. In: *Slovenská republika 1939–1945*

(najmä opozičných k čs. vláde) s poľskou exilovou vládou za druhej svetovej vojny, bez ktorých nemožno vysvetliť súvislosti slovenského problému vo vojenskom kontexte, zostávalo donedávna doménou historikov z Českej republiky.⁷

SLOVÁCI V ČESKOSLOVENSKÝCH VOJENSKÝCH JEDNOTKÁCH V POLSKU, VO FRANCÚZSKU A VO VEĽKEJ BRITÁNII POD DROBNOHLADOM POLIAKOV

Vojenské jednotky, ktoré sa formovali zo Slovákov a Čechov v emigrácii krátko pred druhou svetovou vojnou, v jej priebehu predstavovali nepostrádateľnú zložku československého zahraničného odboja, respektíve jeho reprezentantov – spočiatku Československého národného výboru (ČSNV) združujúceho politických priaznivcov niekdajšieho prezidenta ČSR Edvarda Beneša, a neskôr československej exilovej vlády, ktorá v období 1940 – 1941 niesla prívlastok dočasná. Československé vojenské jednotky v exile boli fenoménom, ktorý mal niekoľko rozmerov. Prvý bol praktický – Slováci a Česi so zbraňou v ruke sa od samotného začiatku druhej svetovej vojny priamo zúčastňovali na bojoch proti nacistickému Nemecku a jeho spojencom a vyjadrovali tak túžbu po obnove Československej republiky. Druhý aspekt možno označiť ako morálny – príslušníci čs. jednotiek v zahraničí dávali nádej svojim rodákom v okupovanej vlasti, v Protektoráte Čechy a Moravy, resp. Slovákom na Slovensku, ktorí sa nestotožňovali so Slovenskou republikou a jej politickým režimom. Svoju úlohu zohral aj rozmer symbolický, a to jednak v chápaní významu čs. vojenských jednotiek na Západe, ako aj v doslovnom chápaní pojmu – konkrétne pri pohľade na ich početný stav a percentuálny podiel na celkovej vojenskej sile Spojencov za druhej svetovej vojny. Československé ozbrojené jednotky boli zároveň dôležitým politickým argumentom v diplomatickom úsilí československých politikov (v prvom rade E. Beneša) o to, aby od spojeneckých veľmocí dosiahli uznanie právnej kontinuity predmníchovskej Československej republiky.

Už v predvečer výbuchu druhej svetovej vojny Slováci tvorili podstatnú časť (49,5 % z celkového počtu 870 príslušníkov skupiny) odbojových ozbrojených zložiek vedených arm. gen. Levom Prchalom, ktoré sa formovali v Poľsku.⁸ O vzniku československej vojenskej jednotky v Poľsku sa rozhodlo 1. septembra 1939 – teda v deň útoku Wehrmachtu a slovenskej armády na Poľsko – na porade Ignacyho Moścického, prezidenta Poľskej republiky, gen. Felicjana Sławoja Składkowského, poľského premiéra a gen. Tadeusza Kasprzyckého, ministra vojny. Príslušný dekrét prezidenta Moścického datovaný 3. septembra bol oficiálne

očami mladých historikov IV, ŠMIGEL, M. – MIČKO, P. (eds.). Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB 2005, s. 156-164. Niektoré aspekty tejto problematiky Friedl načrtnol v monografii. Pozri FRIEDL, J.: Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády (*Polskie Siły Zbrojne*) za druhé světové války. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 40. Praha : ÚSD 2005.

7 Pozri hlavne NĚMEČEK, J.: *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*. Praha : Academia 2003; KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945*. Praha : Karolinum 2004. Okrajovo sa témou zaoberá KAMIŃSKI, M. K.: *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939-1943*. Warszawa : Neriton – Instytut Historii PAN 2005.

8 Gen. Lev Prchala pricestoval do Poľska 25. mája 1939 zo Slovenska. V úspešne zorganizovanom úteku mu pomohli pracovníci poľskej diplomatickej služby. Slovensko-poľskú hranicu prekročil na hraničnom priechode Podspády-Ždiar v aute Piotra Kurnického, tajomníka poľského vyslanectva v Bratislave. Pozri NĚMEČEK, J.: Armádní generál Lev Prchala a československý odboj v Poľsku. In: *Historie a vojenství*, roč. 43, 1994, č. 3, s. 111; KUKLÍK – NĚMEČEK, ref. 7, s. 52.

uverejnený o deň neskôr, teda 4. septembra 1939.⁹ Názov jednotiek znel „*légion tchèque et slovaque*“, čiže légie, resp. Legión Čechov a Slovákov, v poľštine Legion Czechów i Słowaków.¹⁰ Z retrospektívneho hľadiska treba zdôrazniť, že to boli práve Poliáci, ktorí ako prví umožnili a právne regulovali formovanie československých vojenských jednotiek v zahraničí za druhej svetovej vojny. Špecifikum slovenskej otázky vo vojenskom kontexte za druhej svetovej vojny a prístup Poľska k tomuto problému sa po prvýkrát prejavili práve pri vzniku Legiónu. Išlo totiž o Legión Čechov a Slovákov, a nie o československý Legión. Tento zdanlivo nepodstatný detail si všimli niektorí autori. Český historik Jan Němeček vyjadril názor, že názov Legión nebol náhodný a korešpondoval so zahraničnopolitickou líniou poľskej vlády, ktorá zásadne rozlišovala Slovákov a Čechov.¹¹ Poľský historik Henryk Batowski formuloval tézu, že prijatie názvu Legión odzrkadľoval zámer poľského politického vedenia neznechútiť a nepopudíť proti sebe tých Slovákov v odboji, ktorí chceli bojovať proti Nemecku a stáli na platforme samostatného Slovenska. Navyše, podľa Batowského bol text dekrétu koncipovaný pred 1. septembrom 1939, keď sa nedal odhadnúť postoj Ladislava Szathmáryho, vyslanca Slovenskej republiky vo Varšave.¹² V deň útoku na Poľsko však slovenský vyslanec odsúdil postup slovenskej vlády a 1. septembra 1939 požiadal o audienciu v poľskom ministerstve zahraničných vecí (Ministerstwo Spraw Zagranicznych – ďalej len MSZ), kde odovzdal list adresovaný šéfovi poľskej diplomacie Józefovi Beckovi. Protestoval v ňom proti obsadeniu Slovenska nemeckými vojskami a jeho použitiu ako vojenskej základne na útok proti Poľsku.¹³ Znenie prezidentského dekrétu o vzniku Legiónu zostalo napokon nezmenené bez ohľadu na Szathmáryho prehlásenie.

V Legióne nebola núdza o drobné incidenty svedčiace o istej nevraživosti Čechov k Slovákom, ktoré bezprostredne súviseli s vtedy ešte čerstvými udalosťami – rozdelením Česko-Slovenska a vznikom Slovenského štátu. Nejednen Čech si totiž postup Slovákov v marcových dňoch roku 1939 vysvetľoval ako zradu. Slovenských vojakov Legiónu pobúrili prejav arm. gen. Prchalu, ktorý 1. septembra 1939 navštívil vojenský tábor v Lešnej – veliteľ Legiónu totiž na adresu Slovákov povedal, že za to, čo vyviedli v marci 1939, by mali byť ponechaní za trest „*v nižině uherské Maďarům. Přijetí do svazku polsko-českého by si* [Slováci – pozn.

-
- 9 Dekrét bol uverejnený v anglickom znení v The Polish White Book. Official Documents concerning Polish-German and Polish-Soviet Relations 1933-1939. London; Melbourne : Hutchinson & Co. 1939, dok. č. 133, s. 134. V tejto publikácii je dekrét nesprávne datovaný dňom 1. 9. 1939. Porovnaj NĚMEČEK, J. a i.: *Dokumenty československé zahraniční politiky. Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940 (16. března 1939 – 15. června 1940)*, diel B/1. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, Historický ústav Akademie věd ČR, Karolinum 2002, dok. č. 81, s. 200-201.
- 10 Tamže, s. 200. K Legiónu pozri KUPLIŃSKI, J.: *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe od wiosny 1938 do jesieni 1939*. Gdańsk : Uniwersytet Gdański 1977, s. 157-289. Názvy légie a Legión sú synonymami a v odbornej literatúre sa bežne používajú ako rovnocenné pojmy. Porovnaj napr. NÝVLTOVÁ, D.: Legion Čechů a Slováků v Polsku r. 1939. In: *Historie a vojenství*, roč. 15, 1966, č. 1, dokument č. 1, s. 98-118. Autorka uverejnila český preklad dekrétu poľského prezidenta I. Moścického o vzniku Legiónu. Pozri tamže, s. 102. V českej literatúre sa používa aj označenie Poľský legion.
- 11 NĚMEČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej války. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 3, s. 450-451.
- 12 BATOWSKI, H.: *Agonia pokoju i początek wojny. Sierpień – wrzesień 1939*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie 1984, s. 358.
- 13 Archiwum Akt Nowych (ďalej AAN), Varšava, f. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (ďalej MSZ), mikrofilm (ďalej mf.) č. B 22750, signatúra (ďalej sign.) 6474, s. 120-121. V závere listu L. Szathmáry prosil J. Becka, aby list uverejnil. Protest Szathmáryho uverejnili v Poľskej Bielej knihe. Pozri The Polish White Book, ref. 9, dok. č. 134, s. 135. Porovnaj Ladislav Szathmáry. Statočný a svedomitý diplomat. In: *Do paměti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. MICHÁLEK, S. – KRAJČOVIČOVÁ, N. (eds.). Bratislava : Veda 2003, s. 549.

D.S.] *teprve museli zasloužit.*¹⁴ Prchala nevyklúčil možnosť, že po vojne bude naďalej existovať samostatný slovenský štát, čo sa dotklo mnohých Slovákov z Legiónu. Preto zostavili delegáciu v zložení des. ašp. Jozef Vojtech Krahulec, čat. Ján Pakan a por. Pavel Styk, ktorí na stretnutí s arm. gen. Prchalom zdôraznili svoju lojalitu k Československej republike.¹⁵

Z výpovede arm. gen. Prchalu pred londýnskym súdom roku 1943, ku ktorému sa vrátíme, však vyplýva, že slovenskí členovia Legiónu sa svojou bojovou morálkou v prvých septembrových dňoch roku 1939 rehabilitovali a generál si svoj názor na nich poopravil.

Do prvých bojov druhej svetovej vojny, ktoré sa niesli v znamení hrdinského odporu poľských jednotiek proti nemeckej a sovietskej vojenskej presile, však Legión až na účasť v protiletadlovej obrane mesta Tarnopol výrazne nezasiahol. Väčšina príslušníkov Legiónu sa vzdala Červenej armáde. Internovali ich v sovietskych vojenských táboroch a len torzu oddielu sa podarilo dostať do Francúzska, kde sa včlenil do formujúcich sa československých jednotiek.¹⁶ Výstavbu československých jednotiek v krajine Galského kohúta umožnila dohoda z 2. októbra 1939 o obnove československej armády vo Francúzsku, ktorú podpísali Édouard Daladier, francúzsky ministerský predseda a minister zahraničných vecí, a vyslanec Československa v Paríži Štefan Osuský v mene dočasnej vlády Československej republiky.¹⁷ Avizovaná čs. vláda však napokon nevznikla a suplovala ju neadekvátna náhrada v podobe Československého národného výboru (ČSNV), ktorý viedol Edvard Beneš. V novembri a decembri 1939 výbor získal uznanie Francúzska a Veľkej Británie. Politické vedenie československého zahraničného odboja však nebolo jednotné. Proti ČSNV a jej lídrovi totiž vystupoval jednak Štefan Osuský, ktorý niekdajšieho československého prezidenta vinil z toho, že pre osobné ambície obetoval šancu na vznik exilovej vlády, a jednak Milan Hodža, ktorý si ako niekdajší predseda vlády 1. Československej republiky nárokoval právo na popredné miesto vo vedení československého zahraničného odboja. Hodža postuloval myšlienku autonómneho Slovenska v rámci ČSR a kritizoval personálne zloženie ČSNV. Rozkol v česko-slovenskom tábore v exile sa dovŕšil 22. novembra 1939, keď Hodža v Paríži založil Slovenskú národnú radu (SNR) a stal sa jej predsedom.

Po septembrovej porážke roku 1939 sa do najvyšších štátnych funkcií Poľska dostali predstavitelia niekdajšej opozície sanačného režimu.¹⁸ Predsedom novej poľskej vlády so sídlom v Paríži, ktorú 30. septembra 1939 vymenoval prezident Władysław Raczkiewicz, sa stal generál Władysław Eugeniusz Sikorski, ktorý mal mimoriadne silnú pozíciu: bol totiž súčasne hlavným veliteľom poľských ozbrojených síl a plnil funkciu ministra vojenstva a ministra vnútra. Takto sa zabezpečila právna kontinuita poľského štátu.¹⁹

Medzi priamymi aktérmi súdobých udalostí, a napokon ani medzi historikmi nechýba

14 Citované podľa FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 105.

15 VANĚK, O.: Účasť Slovákov v začiatkoch protifašistického odboja v Poľsku (marec – september 1939). In: *Vojenská história*, roč. 1, 1997, č. 2, s. 25. Zápis o incidente s gen. Prchalom vyhotovený por. P. Stykom pozri tamže, s. 30-31.

16 K československo-sovietskej korešpondencii s cieľom umožniť evakuáciu príslušníkov Legiónu zo ZSSR pozri NĚMEČEK, Dokumenty, ref. 9, dok. č. 166, s. 341-342; tamže, dok. č. 169, s. 344; tamže, dok. č. 182, s. 361-362; tamže, dok. č. 245, s. 500-503.

17 Tamže, dok. č. 110, s. 241-245.

18 Myslí sa politický režim v Poľsku, nastolený po prevrate maršalka Józefa Piłsudského v máji 1926.

19 Pozri *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej*. Zbiór dokumentów, STANISŁAWSKA, S. (ed.). Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1965, dok. č. 54, s. 97, dok. č. 56, s. 98, dok. č. 57, s. 98, dok. č. 58, s. 98-99, dok. č. 59, dok. 60, s. 99, dok. č. 61, s. 100-102; WYRWA, T.: *Odbudowa władz Rzeczypospolitej w Paryżu i w Angers wrzesień 1939 – czerwiec 1940*. In: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej. Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego*, 1. diel. Zomp. red. BŁAŻYŃSKI, E. London : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie 1994, s. 1-31.

názor, že kontakty poľských kruhov s Hodžovou Slovenskou národnou radou, ktorá sa po zlúčení s Prípravným výborom Českej národnej rady 28. januára 1940 zmenila na Česko-Slovenskú národnú radu (Č-SNR), boli intenzívnejšie od stykov s Československým národným výborom, prípadne, že Hodža a jeho politický orgán tu mali prevahu v počte sympatizantov.²⁰ Pre poľskú exilovú vládu teda E. Beneš nebol jednoznačným lídrom čs. zahraničného odboja. Udržiavala kontakt nielen s Hodžom, ale prostredníctvom poľského veľvyslancu pri Svätej stolici Kazimierza Papéeho aj s vyslancom Slovenskej republiky vo Vatikáne Karolom Sidorom, ktorý bol všeobecne uznávaný za polonofila.²¹ Poliáci sa okrem toho netajili sympatiami k Slovákom a v úradných dokumentoch i v rozhovoroch s českými a slovenskými politikmi v exile upozorňovali na potrebu úplného zrovnoprávnenia Slovákov s Čechmi. Silný záujem poľských vládnych kruhov o slovenský aspekt sa však nepremietol do vojenských záležitostí. Poliáci sa v rozhovoroch s čs. vojenskými predstaviteľmi dôsledne držali pojmu československá armáda.²² Nijaké pramene totiž nepotvrdzujú ich zvláštny záujem o vyše 5 000 Slovákov z 1. čs. pešej divízie sústredenej vo francúzskom Agde, ktorí predstavovali 44,8 % z celkového počtu 11 405 príslušníkov divízie.²³ Jednou z príčin tohto stavu mohol byť krátky pobyt politických reprezentácií a vojenských zložiek Poľska a Československa vo Francúzsku, ktoré sa po porážke a kapitulácii francúzskej vlády 22. júna 1940 pred Nemeckom museli evakuovať do Veľkej Británie, a tiež pomerne slabá orientácia Poliakov v pomeroch v čs. vojenských jednotkách.

Z Francúzska na Albión sa evakovalo približne 4 000 vojakov a 900 letcov československej armády. Vojakov sústredili v stanovom tábore v Cholmondeley neďaleko Liverpoolu. K problémom, ktoré oslabovali súdržnosť mužstva, ako napr. úpadok morálky pod vplyvom nepriaznivo sa vyvíjajúcich vojnových udalostí a organizačne nezvládnutej evakuácie čs. občanov a vojska z Francúzska, respektíve vysoký počet nadbytočných dôstojníkov, sa krátko po udomácnení na britskej pôde pridružil ďalší. V radoch čs. vojska vypukla vzbura, ktorá mala ideologické pozadie. Pomerne silne tu pôsobila komunistická propaganda, vedena najmä bývalými interbrigadistami bojujúcimi za občianskej vojny v Španielsku, nazýva-

-
- 20 Archív Studium Polski Podziemnej, Londýn, STROŃSKI, S.: Pamiętniki, kapitola II., s. 126. Poľská historička Maria Turlejska hodnotí situáciu nasledovne: „*Vo francúzskom období, keď v Paríži pôsobila Česko-Slovenská Národná Rada založená bývalým československým premiérom a predstaviteľom slovenských agrárnikov Milanom Hodžom, ktorá nesúhlasila s Výborom Beneša (k tej boli Poliáci žičlivejší než k Výboru).*“ TURLEJSKA, M.: *Spór o Polskę. Szkice historyczne.* Warszawa : Czytelnik 1981, s. 107; pozri tiež WANDYCZ, P.: *Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers 1939-1943.* Bloomington : Indiana University Publications 1956, s. 35; KISIELEWSKI, T.: Idea unii polsko-czechosłowackiej. Problem partnerstwa. In: *Od poznania do zrozumienia. Polacy, Czesi, Słowacy w XX. wieku.* ORŁOŃ, E. (ed.). Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej 1999, s. 180-181; RUTKOWSKI, T. P.: *Stanisław Kot 1885-1975. Biografia polityczna.* Warszawa : DiG 2000, s. 208.
- 21 Bližšie pozri SEGEŠ, D.: Wspólna droga Kazimierza Papée z Karolem Sidorem – z historii stosunków polsko-słowackich w okresie II wojny światowej. In: *Niepodległość*, 55. zväzok, 2005, s. 284-316; KÁZMEROVÁ, L. – KATUNINEC, M.: *Dilemy Karola Sidora.* Bratislava : Kaligram 2006, s. 126-138.
- 22 Pozri napr. záznam z rozhovoru pplk. gšt. Karla Hrona, vojenského ataše ČSNV pri poľskej vláde so zástupcom ministra vojenstva (Ministerstwo Spraw Wojskowych) gen. Marianom Kukielom z 21. 5. 1940, uverejnený v NĚMEČEK, J. a i.: Dokumenty, ref. 9, dok. č. 240, s. 496.
- 23 Percentuálny údaj a počet vojakov ku dňu 27. 5. 1940 prevzatý z BYSTRICKÝ, J. – ČAPLOVIČ, M. – PURDEK, I. – ŠTAIGL, J.: *Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť 1918-2005.* Bratislava : Magnet Press 2005, s. 64. Otázka počtu Slovákov v čs. jednotkách rezonovala už v exile za 2. svetovej vojny: Milan Hodža, ktorý v októbri 1941 odcestoval z Londýna do Spojených štátov amerických, sa na stretnutí so slovenskými krajanmi v Detroiti 17. mája 1942 vyjadril o zložení čs. divízie vo Francúzsku takto: „*Či vy viete, rodáci moji slovenskí, že 65 percent tejto československej armády boli Slováci?!* [nasledoval silný potlesk publika]“. Zápisnica schôdze Ústrednej správy Slovenského národného združenia (SNS), 22. mája 1942 v hoteli Book Cadillac v Detroit/Michigan. Uverejnil ju aj tlačový orgán SNS – Roduverný Slovák, 3. jún 1942, č. 1. s. 5-12.

nými tiež „Španěláci“. Požadovali odstránenie „reakčných“ veliteľov a celkovú očistu „buržoázneho“ vedenia zahraničného odboja, majúc tým na mysli posilnenie komunistických zložiek osloboditeľského hnutia. Hlavným iniciátorom tejto akcie bol Vladimír Clementis.²⁴ Celkovo odoprelo poslušnosť 539 československých vojakov.²⁵ Na základe rozhodnutia Ministerstva národnej obrany boli dňom 27. júla 1940 všetky osoby „*po nesplnění služebního závazku zbaveny svých hodností a charakteru aspiranti – pokud je měly – a tímže dnem vyloučeny z čs. armády a předány britským úřadům*“.²⁶ Koncom júla 1940 ich britské bezpečnostné orgány zaistili a umiestnili v internačnom tábore v Oswestry, odkiaľ ich presunuli do internačného tábora v Yorku. V auguste 1940 putovali do tábora Sutton Park v Coldfielde a v októbri 460 z nich začlenili do britského vojenského pomocného ženijného zboru (Military Auxiliary Pioneer Corps), nasadzovaného prevažne pri obranných stavebných prácach.²⁷ Z 1. čs. divízie tak zostalo 3 276 vojakov.²⁸ Stojí za zmienku, že medzi internovanými „rebelantmi“ bolo niekoľko Slovákov, okrem iného aj Jozef Prídavok, brat internovaného tajomníka Česko-Slovenskej národnej rady a neskoršieho predsedu Slovenskej národnej rady v Londýne Petra Prídavka.²⁹ Kríza vyvolaná vystúpením vojakov z čs. vojska bola silným úderom pre vedenie československého zahraničného odboja a ako neskôr v spomienkach uviedol Edvard Beneš, „*na chvíli dost otrásla celým našim hnutím*“.³⁰ O priazeň odsunutých čs. vojakov sa usiloval arm. gen. Lev Prchala, ktorý podľa hlásenia čs. ministerstva vnútra podnikol kroky vo Foreign Office a vo War Office s cieľom získať ich pod svoje velenie, prípadne vteliť ich do poľskej armády ako samostatnú zložku.³¹ Tento plán však zostal púhym želaním.

Nepokoje v čs. vojenských jednotkách neunikli pozornosti poľských exilových politikov, ktorých vláda mimochodom mala rovnaké, ak nie ešte závažnejšie problémy s evakuáciou poľskej armády z Francúzska do Veľkej Británie.³² Tytus Filipowicz, člen poľskej Rady Narodowej (Národnej rady) a politický priaznivec Milana Hodžu rozširoval v poľskom politickom zákulisí informácie o situácii v československých jednotkách, ktoré obsahovali dva základné motívy – prenasledovanie Slovákov českými dôstojníkmi a vzburu komunistov a ich sympatizantov v čs. vojsku. Ignacy Izaak Schwarzbart, ktorý v Rade Narodowej reprezento-

24 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky II*. Brno : Atlantis 1994, s. 57.

25 ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západě (1939-1945)*. Praha : Mladá fronta 1997, s. 235. Počet vzbúrených vojakov, ktorý v svojich spomienkach uviedol Ladislav Karel Feierabend, štátny minister čs. dočasnej vlády, sa líši od predchádzajúceho údaju. Feierabend s odvolaním sa na referát ministra národnej obrany gen. Sergeja Ingra totiž napísal, že „*poslušnost odepřelo celkem 516 mužů a 4 důstojníci*“. FEIERABEND, ref. 24, s. 57.

26 Kmeňový rozkaz MNO – čj. 71/dův. 1940 č.1, 1. augusta 1940, čl. 8.

27 BROAD, T. – ČEJKA, E.: *Na západní frontě*. Praha : Naše vojsko 1965, s. 180.

28 ČEJKA, ref. 25, s. 234-235. O reakciách poľských politických kruhov na júlovú vzburu v čs. vojsku vo Veľkej Británii píše FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 161-162.

29 Vo veci Petra Prídavka intervenoval Ján Lichner u Edvarda Beneša v roku 1941, pričom poukazoval na nesprávnosť obvinení voči Prídavkovi zo strany čs. vojenskej správy. K listu pre Beneša pripojil Prídavkovo vyjadrenie s názvom Prečo som vystúpil z našej armády? Pozri Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ďalej AÚTGM), Praha, f. Edvard Beneš (ďalej EB) II/1, šk. 227, sign. 38-27-4, list J. Lichnera pre E. Beneša z 22. 3. 1941. Stanovisko J. Prídavka zo 17. 3. 1941 je priložené k listu. Menný zoznam vojakov uverejnil na webovej stránke www.geocities.com/britsky_historik_Richard_Gaskell. Pozri http://www.geocities.com/czechandslovakthings/WW2_CzSkB_1st_mutiny.htm

30 BENEŠ, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Orbis 1948, s. 179. O kríze v čs. vojsku píše aj FEIERABEND, ref. 24, s. 56-58.

31 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 226, sign. 38-27-1, hlásenie dôverníka „N“ z 18. 1. 1941.

32 Do polovice júla 1940 sa Poliakom podarilo evakuovať z Francúzska do Veľkej Británie len cca. 28-tisíc poľských vojakov. Ich straty predstavovali vyše 60%. Pozri BIEGAŃSKI, W.: *Wojsko Polskie we Francji 1939-1940*. Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej 1967, s. 358.

val židovskú menšinu sa od Filipowicza dozvedel, že vojaci „utekajú z českej armády, ostalo len 1700 (!) vojakov. Beneš vedie ťažký boj. Slováci sa bránia“.³³ Ak tento číselný údaj konfrontujeme s faktami, vychádza najavo, že Filipowiczova informácia o počte vzbúrených vojakov čs. armády vo Veľkej Británii bola úplne nepresná.

Aj v nasledujúcom období sa v čs. vojenských jednotkách vo Veľkej Británii sporadicky vyskytovali problémy, ktoré priamo súviseli s nespokojnosťou slovenských vojakov, prípadne s ich aktivitami, ktoré z politického hľadiska nekorešpondovali s hlavným cieľom československého zahraničnopolitického vedenia – obnovou predmníchovskej Československej republiky. Bohumil Laušman, sociálny demokrat a člen československej Štátnej rady v Londýne koncom augusta 1941 počas zasadnutia tohto orgánu vyčítal ministrovi národnej obrany div. gen. Ingrovi vzťahy v čs. armáde v Anglicku. Laušmanove kritické slová sa týkali najmä agitácie niektorých slovenských vojakov, ktorých nazval separatistami.³⁴

O ďalšom incidente v čs. vojsku s národnostným motívom, ktorý bol v istom zmysle symptomatický, informoval Ján Lichner, člen Štátnej rady Pavla Macháčka, podpredsedu a člena branného výboru tejto inštitúcie. Lichner navštívil vojenský tábor čs. vojska vo Veľkej Británii krátko po návrate z niekoľkomesačného prednáškového turné po slovenských a českých krajských spolkoch v Spojených štátoch amerických. Jedným z postrehov, ktoré si Lichner odniesol z návštevy čs. jednotiek, bola nespokojnosť slovenských vojakov. Tá pramenila z viacerých príčin. Lichner spomenul Macháčkovi niekoľko prípadov, o ktorých sa dozvedel počas návštevy vo vojenskom tábore v Leamingtone – malej obce neďaleko mesta Coventry v strednom Anglicku, ktoré bolo od októbra 1940 do mája 1942 hlavným výcvikovým strediskom čs. brigády. Na základe rozhodnutia vojenskej správy sa v čs. jednotkách popri češtine mala vyučovať aj slovenčina. Ako však vyplývalo z Lichnerovej skúsenosti, skutočnosť vyzerala tak, že učiteľovi, ktorý mal viesť vyučovanie slovenského jazyka, nedávali príslušné orgány k dispozícii auto, ktorým sa mal k jednotkám dopraviť. Ďalší incident s národným pozadím opísal Lichner nasledovne: „Slovák, ktorý sa hlásil „tu som” namiesto „zde”, bol potrestaný.“³⁵ Slovenský politik a neskôr minister poľnohospodárstva v čs. exilovej vláde (1942 – 1945) bol pobúrený vyjadrením českého dôstojníka, ktorý pred vojnou slúžil v Dolnom Kubíne, a ktorý sa pred ním mal vyjadriť, že „všetkých Slovákov vyvraždí po svojom návrate“.³⁶ V povojnových spomienkach sa Lichner vyjadril aj k problémom v čs. armáde, pričom konštatoval, že gen. Rudolf Viest sa ako štátny minister v čs. ministerstve národnej obrany veľmi nezaujímал o slovenské záležitosti a všetko ponechával na ministra div. gen. Sergeja Ingra, ktorému Lichner vyčítal neschopnosť československých dôstojníkov v ich prístupe k Slovákom.³⁷ Po vojne písal o nenávisti českých dôstojníkov k Slo-

33 Yad Vashem, Archive Division, Jeruzalem, denník Ignacyho Schwarzbartha, mf. č. M-2/746, s. 119343, zápis z 27. 11. 1940.

34 Laušman okrem iného povedal: „Není maličkost, jestliže slovenští separatisté stupňují svou aktivitu a udržují pravidelné styky mezi jednotlivými útvary. Ba stalo se, že u kulometky, když se konala poddůstojnická škola, do níž byl vyslán voj. Jaroš, svob. Tůnák, který udržuje pravidelně spojení s Londýnem, kam i občas zajíždí, mu vytykal, že chce sloužit jako děsloužící – Čechům.“ Národní archiv (ďalej NA), Praha, f. Státní rada v Londýně 1940-1945, šk. 71, s. 13, bod 35, B. Laušman gen. S. Ingrovi, 20. 8. 1941.

35 AÚTGM, f. EB II/1, šk. 226, sign. 38-27-j, záznam P. Macháčka z rozhovoru s J. Lichnerom z 23. 3. 1942.

36 Tamže. O ďalšom prípade informovali Milan a Fedor Hodžovci J. Lichnera v liste z 27. 10. 1941, v ktorom okrem iného napísali: „Slob. Orth sa asi pred mesiacom postrelil, údajne pre prenasledovanie a šikanovanie, pretože je Slovák. Dlho zápasil so smrťou, teraz však už je mimo nebezpečie.“ AÚTGM, f. EB II/1, šk. 234, sign. 38-[60/2].

37 Lichner napísal: „Vytykal som mu [rozumej Ingrovi – pozn. D.S.] neschopnosť dôstojníkov ešte vo Francii, keď nevedeli získať dôveru Slovákov a následkom toho nám asi 10 000 Slovákov vojakov zostalo vo Francii. Po evakuácii do Anglie nevedel [Ingr – pozn. D.S.] zvládnuť ani tú malú armádu a vystúpilo mu asi 800 vojakov.“ LICH-

vákam a rôznych príkoriach, ktoré im títo spôsobovali. „*I tu [rozumej v britskom exile – pozn. D.S.] sa stal prípad, – spomínal si Lichner v 60. rokoch minulého storočia – že za prihlásenie tu som, a nie zde dostal vojak 14 dní kasárniaka. Boli i také prípady, že niektorí vojaci sa pokúšali i o sebevraždu, niektorí i zošaleli.*“³⁸

Prešľapy českých dôstojníkov, o ktorých hovoril a písal Ján Lichner, síce neboli všeobecným pravidlom v ich prístupe k slovenským vojakom, no vyskytovali sa. O jednom z incidentov začiatkom novembra 1943 informoval týždenník *Mladé Československo*, ktorý v Londýne vydávali československí komunisti. Noviny priniesli informáciu o Slovákovi (jeho priezvisko neuviedli), ktorý pri nástupe odpovedal „*Tu som*“, na čo ho por. del. Karel Veverka napomenul: „*Žádné tu som, máme svůj úřední jazyk a žádný jiný není povolen!*“³⁹ Priležitostne sa o podobných prípadoch bolo možné dočítať na stránkach *Mladého Československa* v rubrike s názvom „*Vojáci nám píší*“.

Roku 1943 za zaujímavých okolností vyplávali na povrch podrobnosti o Legióne Čechov a Slovákov v Poľsku a jeho veliteľovi arm. gen. Levovi Prchalovi. Všetko uviedol do pohybu súdny proces v hlavných úlohách s arm. gen. Levom Prchalom na jednej strane a Bohušom Benešom, synovcom prezidenta E. Beneša na druhej strane. Bola to jedna z najväčších afér československého zahraničného odboja za druhej svetovej vojny, ktorá sa na istý čas stala témou číslo jeden pre Slovákov, Čechov a Poliakov v londýnskom exile. Proces bol Prchalovou odpoveďou na článok B. Beneša (napísaný pod redaktorskou značkou Tenax), uverejnený 2. januára 1942 v denníku blízkeho a financovanému čs. vládou *Čechoslovák* pod titulom *Do posledního roku?* Autor článku zaútočil proti arm. gen. Prchalovi, ktorého obvinil z pokusu organizovať „separátny odboj“ v Poľsku s pomocou beckovského režimu, pričom operoval pojmami prchalovština a kahánkovština. Prchala sa týmto výrazom a celkovým kontextom článku cítil dotknutý, a keď sa mu Beneš na jeho výzvu verejne neospravedlnil na stránkach *Čechoslováka*, podal na neho žalobu. Ferdinand Kahánek sa už brániť nemohol, pretože roku 1940 zomrel v Rumunsku. Ozval sa však Štefan Osuský, ktorý od B. Beneša nedostal odpoveď na otázku, či sa zmienka v spomínanom článku o problémoch čs. odboja v Paríži týkala jeho osoby, a preto ho zažaloval.⁴⁰ Československá strana sa obávala, že v priebehu súdneho procesu prídu na pretras rôzne a pre čs. oficiálne kruhy nie vždy príjemné záležitosti z politického zákulisia, a preto sa snažila doceliť, aby súdne pojednávanie bolo neverejné. Intervencie čs. ministerstva zahraničia v britskom Foreign Office však boli neúspešné. Aj britské ministerstvo zahraničia však malo výhrady k súdnemu procesu, pretože mu zaváňal takpovediac praním špinavého prádla čs. zahraničného odboja. Súdne pojednávanie sa tak začalo až v októbri 1943. Bolo verejné, v hojnom počte ho navštevovala slovenská a česká opozícia, ako aj pracovníci československých a poľských štátnych úradov. Bohuša Beneša, ktorého čs. vláda medzitým poslala do Spojených štátov amerických a zverila mu funkciu konzula ČSR v San Franciscu, zastupoval obhajca Serjeant Sullivan. Najprv prišiel na rad arm. gen. L. Prchala. V súvislosti s jeho výpoveďami a miestami nešikovnými otázkami obhajcu B. Beneša vyšli najavo zaujímavosti o vzťahu Čechov a Slo-

NER, J.: Pamäti. In: *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939*. Spomienky aktérov historických udalostí, 1. diel. BYSTRICKÝ, V. – LETZ, R. – PODOLEC, O. (eds.). Bratislava : AEP 2007, s. 228. Lichnerov číselný údaj o vojako, ktorí vystúpili z čs. vojska, je nepresný.

38 Tamže, s. 229.

39 *Mladé Československo*, Londýn, 7. 11. 1943, s. 4.

40 Procesu gen. Prchala a Š. Osuský versus B. Beneš venujú podrobnú pozornosť nasledovné práce: KUKLÍK – NĚMEČEK, ref. 7, s. 411-430; MICHÁLEK, S.: *Diplomat Štefan Osuský (1889-1973)*. Bratislava : Veda 1999, s. 163-166.

vákov v zahraničnom odboji a najmä o Legióne v Poľsku. Z kópie stenografického záznamu z druhého dňa súdnej rozpravy vyplýva, že obhajoba doktríny čechoslovakizmu v podaní právnika britskej kancelárie zastupujúcej B. Beneša bola miestami zahanbujúcou kompromitáciou. Právnik zastupujúci synovca čs. prezidenta obviňoval Prchalú, že s pomocou poľskej vlády chcel v Poľsku zorganizovať samostatné slovenské jednotky a nevedomoval si, že organizovanie Legiónu Čechov a Slovákov vedie k rozbíjaniu československej jednoty. Arm. gen. Prchala sa proti tomu ohradil a na otázku Benešovho obhajcu, či myšlienka boja proti Nemcom bola viac populárna medzi Slovákami, ktorí sa chceli od Čechov odtrhnúť, generál pripustil, že práve Slováci boli rozhodnejšími stúpenkami vojny s Nemeckom ako Česi, pretože ich iritoval pocit, že musia žiť pod nemeckým jarmom. Na otázku sudcu Croom-Johnsona, či má dôkaz, že organizovanie Legiónu bolo pokusom oddeľovať Slovákov od Čechov Sullivan odpovedal, že Poliáci vždy zdôrazňovali rozdiely medzi Slovákami a Čechmi a chceli obidva národy rozdeľovať.⁴¹ Poľské vyslanectvo pri čs. vláde si zaobstaralo stenografický záznam súdnej rozpravy a na jeho základe vypracovalo podrobnú správu pre Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ).⁴² Pokus o kriminalizáciu arm. gen. Leva Prchalú spojený s pokusom o obžalobu „Beckovho“ Poľska sa skončil neúspešne. Prchalovo meno bolo pred súdom očistené a sudca nariadil redakcii vládneho denníka *Čechoslovák*, aby sa Prchalovi verejne ospravedlnila a zaplatila mu odškodné.⁴³ Poľský *Dziennik Żołnierza*, ktorý procesu s arm. gen. Prchalom venoval podrobnú pozornosť, kvitoval konečný výrok súdu s veľkou satisfakciou.⁴⁴

SLOVÁCI V ČESKOSLOVENSKÝCH JEDNOTKÁCH NA STREDNOM VÝCHODE A ICH KONTAKT S POĽSKÝMI VOJAKMI

Prekvapivo živé boli kontakty medzi poľskými a slovenskými vojakmi z čs. vojska na Strednom východe a v severnej Afrike. Palestína bola pre Čechov a Slovákov spočiatku len prestupnou stanicou na ceste do Francúzska. V lete 1940 sa na Strednom východe začala organizovať prvá československá vojenská jednotka. Po francúzskej kapitulácii sa 206 českých a slovenských dobrovoľníkov presunulo na územie pod britskou správou.⁴⁵ Ich početný stav sa zvyšoval a 25. októbra 1940 vzniklo Československé výcvikové stredisko – Východné pod velením plk. Josefa Koreša a 11. československý peší prápor – Východný velený pplk. Karлом Klapálkom, z ktorého sa v máji 1942 sformoval 200. ľahký čs. protiletadlový pluk. Nadriadeným orgánom čs. vojenských jednotiek bola Československá vojenská misia na Strednom východe so sídlom v Jeruzaleme, ktorej náčelníkom bol div. gen. Ondřej Mězl (krycie meno Andrej Gak).⁴⁶ Československé vojsko na Strednom východe sa podobne ako čs. jednotky vo Veľkej Británii potýkalo s problémom nadbytočných dôstojníkov a vzhľa-

41 The National Archives (ďalej TNA), Londýn, f. Foreign Office (ďalej FO) 371, 38932 (číslo spisu), C 288 (číslo dokumentu). Sullivan neuspel ani s absurdnými tvrdeniami typu: „prchalovština [prchalism] opisuje akciu gen. Prchalú, no jeho osobne sa netýka“, prípadne nepresnými zjednodušeniami, že Prchala sa nechcel podriaďiť Edvardovi Benešovi a viedol separatistickú akciu, režim Becka chcel odtrhnúť Slovenska od Československa a „hnutie Prchalú“ mu v tom pomáhalo. Tamže.

42 AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 23, s. 330-331, správa A. Tarnowského pre MSZ, ktorú ministerstvo poslalo 27. 10. 1943 veľvyslanectvu vo Washingtone a vyslanectvu v Lisabone. Príloha: stenografický záznam z druhého dňa rozpravy procesu gen. Prchala versus B. Beneš a iní z 13. 10. 1943. Tamže, s. 336-340.

43 KUKLÍK, NĚMEČEK, ref. 7, s. 429.

44 FRIEDL Na jedné frontě, ref. 6, s. 317.

45 BROD, T.: *Tobrucké krsky*. Praha : Naše vojsko 1967, s. 33-44; ČEJKA, ref. 25, s. 309-315.

46 Pozri Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945. Kol. autorov. Praha 2005, s. 195-196.

dom na špecifickosť prostredia a vysoký počet príslušníkov židovského pôvodu tiež s anti-semitizmom. Nemenej podstatný bol ďalší problém – napäté vzťahy a konflikty medzi českými a slovenskými príslušníkmi práporu, ktorých častým motívom boli výčitky Čechov voči Slovákom, že v marci 1939 zradili republiku.⁴⁷ Početný stav Slovákov v československých vojenských jednotkách na Strednom východe postupne rástol: v júni 1942 ich bolo 250 z celkového počtu 1 342 mužov, a do konca decembra 1944 prešlo registratúrou čs. vojenských úradov 2 489 vojakov, pričom 402 z nich sa prihlásilo k slovenskej národnosti.⁴⁸

Osobitnú skupinu v rámci čs. jednotky predstavovali Slováci z rehoľného rádu Školských bratov (Institutum Fratrum Scholarum Christianorum), pochádzajúci prevažne z početných a chudobnejších slovenských rodín, ktorých rehoľa v mladom veku (zväčša ako 12 až 14-ročných) posielala na štúdium na školách vo Francúzsku. Tí, ktorí absolvovali štúdium vo Francúzsku a nevrátili sa domov, pôsobili ako učitelia na francúzskych cirkevných školách v krajinách Stredného východu a severnej Afriky – v Sýrii, Libanone, Egypte a vo francúzskych kolóniách.⁴⁹ Po vyhlásení mobilizácie vo Francúzsku Vojenská správa Československého národného výboru rozhodla, že mobilizácia do československých jednotiek sa vzťahuje aj na slovenských Školských bratov, ktorých považovala za československých štátnych občanov. Známe sú osudy slovenských rehoľníkov v Egypte, kde ich podľa čs. údajov pôsobilo 26. Za schopných vojenskej služby uznali 18 z nich. Tých, ktorí prejavovali oduševnenie pre boj za Československo, bolo spočiatku veľmi málo, niektorí dokonca argumentovali tým, že vzhľadom na existenciu Slovenskej republiky nie sú povinní nastúpiť na výkon vojenskej služby v čs. armáde.⁵⁰ Nakoniec sa síce podriadili, no na znak protestu sa odmietli zúčastniť slávnostnej večere organizovanej československým vyslanectvom v Káhire, ktorá predchádzala ich odchodu do Palestíny. V novembri 1940 do výcvikového tábora československých jednotiek v Gedere napokon dorazilo len 14 z nich.⁵¹ Podľa spomienok veliteľa 11. československého pešieho práporu – Východného pplk. Karla Klapálka im povely v češtine robili nemalé problémy a medzi sebou sa rozprávali po francúzsky, nie po slovensky.⁵² Medzi 16 rehoľníkmi, ktorí boli povolani na nástup vojenskej služby, boli Martin Kopaničák a Michal Oravec, signatári memoranda slovenských príslušníkov 1. Československej samostatnej obrnenej brigády z roku 1943 pre poľského ministra obrany gen. Mariana Kukielu. Oravec napokon do Palestíny necestoval, pretože ochorel na týfus.⁵³ Pricestoval až neskôr. Tí, ktorým sa nepodarilo prepraviť do Palestíny pred kapituláciou Francúzska, sa pridali k československým jednotkám na Strednom východe až neskôr. Nemožno spochybníť skutočnosť, že Slováci v čs. jednotkách na Strednom východe sa osvedčili v boji. Nie všetci sa

47 FRIEDL, Slovenská otázka, ref. 6, s. 157-158.

48 ŠIMUNIČ, P.: Národnostná otázka v Slovenskej armáde a česko-slovenských zahraničných jednotkách 1939-1945. In: *Z vojenskej histórie Slovenska 1918-1948*. Zborník vedeckých štúdií. Trenčín : Veliteľstvo armády SR v Trenčíne 1994, s. 106-107; BYSTRICKÝ a i., ref. 23, s. 68.

49 PEJS, O.: Vojenští duchovní ve Skupině čs. armády na Středním východě (1940-1943). In: *Vojenská historie*, roč. 4, 2000, č. 3-4, s. 24.

50 Takto argumentovali Ján Kacvinský a Štefan Novotný. Pozri MORAVEC, M.: Slovenští Školští bratři v československé armádě na Blízkém východě. In: *Vojenská historie*, roč. 3, 1999, č. 1, s. 72.

51 A síce: Ján Bružik, Juraj Flak, Michal Frankovič, Ján Gura, Pavel Hopta, Ján Kacvinský, Štefan Kapusta, Martin Kopaničák, Jozef Kula, Ondrej Lopuch, Michal Novotný, Štefan Novotný, Peter Olejár a Július Šofránsko. PEJS, ref. 49, s. 24. Voj. Frankovič neskôr spolupracoval s československou vojenskou rozhlasovou skupinou, ktorá vysielala z Káhiry. Pozri RULF, E.: *Volá Káhira 1939-1945. Vzpomínky na čs. vojenské rozhlasové vysílání z Káhiry*. Olomouc : Votobia 2000, s. 221-222, 225, 229.

52 Klapálek, K.: *Ozvěny bojů*. Praha : Naše vojsko 1987, s. 34-35; PEJS, ref. 49, s. 25. Nedá sa však vylúčiť, že slovenskí rehoľníci sa dorozumievali po francúzsky aj preto, aby im Česi nerozumeli.

53 MORAVEC, ref. 50, s. 71; PEJS, ref. 49, s. 24, ref. 12.

však dokázali stotožniť s myšlienkou obnovy predmníchovskej Československej republiky so všetkými jej dôsledkami, to znamená bez osobitného politického a národného postavenia Slovencov a Slovákov v spoločnom štáte. Nebola im cudzia idea autonómneho, prípadne samostatného Slovenska, ktoré by bolo súčasťou širšieho stredoeurópskeho štátneho celku – federácie, respektíve konfederácie, v ktorej malo figurovať aj Poľsko. Slováci, ktorí boli stúpenkami tejto myšlienky, nachádzali podporu u Poliakov, s ktorými nadviazali priamy kontakt najneskôr koncom októbra 1941. Vtedy totiž 11. čs. peší prápor – Východný dorazil do Tobruku, aby sa zúčastnil obranných bojov o tunajší prístav. Československý prápor bol z praktických dôvodov zaradený do bojovej zostavy poľskej samostatnej brigády Karpatských strelcov (Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich) velenej plk. Stanisławom Kopańským.⁵⁴ Poliáci na Strednom východe postrehli nespokojnosť časti Slovákov v čs. jednotke a aktívne zasahovali do česko-slovenského sporu. Mali Slovákov presvedčovať, aby sa domáhali náležitého zastúpenia v Čs. vojenskej misii v Jeruzaleme, pretože po odpočítaní všetkých Židov podľa Poliakov predstavovali početne najsilnejší element.⁵⁵ Časť Slovákov v Palestíne nepatrila k podporovateľom Edvarda Beneša, ale sympatizovala so Štefanom Osuským a s Milanom Hodžom, ktorí sa pre politické a iné rozdiely dostali do otvoreného konfliktu s vedením československého hnutia v exile.

Znepokojenie Československej vojenskej misie na Strednom východe nad vzťahmi v čs. jednotke vzrástlo, keď na scénu aktívne vstúpil Jozef Rudinský, niekdajší osobný tajomník Milana Hodžu, bývalý predseda Československej zemedelskej akadémie a hlavný redaktor novín *Slovenský hlas*. Rudinský po prepustení z väzenia v Ilave koncom decembra 1939 emigroval zo Slovenska do Juhoslávie. Napriek opakovaným prosbám mu československé zastupiteľské úrady neposkytli cestovné formality potrebné na cestu do Francúzska.⁵⁶ Ťažko nevidieť za týmto postupom čs. orgánov aj ich tendenciu podporiť Edvarda Beneša na úkor Milana Hodžu a blokať príjazd spolupracovníkov toho druhého do Paríža, kde obidvaja politici na prelome rokov 1939/1940 zvädzali súboj o post lídra československého zahraničného hnutia.⁵⁷ Rudinský každopádne získal tento dojem, čo ovplyvnilo jeho ďalší postoj k československej exilovej vláde a Edvardovi Benešovi. Pred okupáciou Juhoslávie Nemcom odcestoval z Belehradu a v lete 1941 zakotvil v Palestíne, kde udržoval stále styky s poľskými diplomatickými a vojenskými kruhmi.⁵⁸ Z fragmentov jeho vystúpení možno usudzovať, že čoraz razantnejšie vysúval do popredia slovenskú samobytnosť a propoľské akcenty. Dňa 27. augusta 1941 mal prednášku v Poľskom dome v Jeruzaleme, ktorú zorganizoval poľsko-československý výbor, nazývaný tiež komitét. Tieto výbory sa zakladali po podpísaní poľsko-československej deklarácie o konfederácii z 11. novembra 1940 všade tam, kde Poľsko a Československo mali svoje diplomatické zastúpenie (okrem iného v USA, Indii a v Palestíne). Je pozoruhodné, že text Rudinského referátu v poľštine s názvom *Stosunki słowacko-madziarskie a zagadnienie środkowo-europejskie* (Slovensko-maďarské vzťahy a problém strednej Európy) sa zachoval nielen v archíve poľského ministerstva zahraničia,

54 K priebehu bojových operácií v obrane Tobruku a v ich rámci aj k poľsko-československej spolupráci bližšie pozri BROD, ref 39, s. 135-138; HRBEK, J.: *Tobrúk 1941*. Praha : Naše vojsko 1997.

55 FRIEDL, Slovenská otázka, ref. 6, s. 158.

56 JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania (Kapitoly z občianskeho odboja)*. Bratislava : EPOCHA 1969, s. 29.

57 Podiel viny za neposkytnutie pomoci v pravý čas iste nesie aj Štefan Osuský, československý vyslanec v Paríži.

58 RUDINSKÝ, J.: *Československý štát a Slovenská republika*. München : Akademischer Verlag Dr. Peter Belej 1969, s. 251.

ale aj vo fondoch čs. štátnych úradov.⁵⁹ Rudinský v svojom vystúpení zdôrazňoval strategický význam Slovenska pre strednú Európu, keď okrem iného tvrdil, že „vojenský, hospodársky a politický význam Slovenska presahuje jeho vojenskú silu“, a preto „*má priam kontinentálny význam*“. Vyzdvihoval skutočnosť, že línia prebiehajúca pozdĺž osi Malacky – Píerov – Žilina je poslednou baštou Dunajskej kotliny, ktorá Slovensko spája so severnou Európou. Slovenská politika sa mala usilovať o vytvorenie takého politického organizmu, v ktorom by existovala „*rovnováha proporcií medzi tým, čo [Slovensko – pozn. D.S.] má, a tým, čo poskytuje*“ – tvrdil Rudinský. Nazdával sa, že imperatívom pre Slovákov bolo vytvorenie jednotného bloku spájajúceho Slovensko, Čechy a Moravu, Podkarpatskú Rus a Poľsko. Rudinský komentoval aj zloženie čs. štátnych inštitúcií v exile, pričom konštatoval, že okrem Milana Hodžu, Jána Paulíny-Tótha, Štefana Osuského, respektíve Petra Prídavka nemá nikto mandát na to, aby politicky reprezentoval Slovensko.⁶⁰

Obsah Rudinského prednášky sa znepáčil prítomným vojakom z čs. jednotiek na Strednom východe, ktorí o jej priebehu podali podrobné hlásenia. Npor. Františkovi Skokanovi, pridelencom čs. vojenskej misie v Jeruzaleme, sa nepozdávalo, že Rudinský „*nepriamo nabádal Poláky a dával jim nádeje pro prípadné jednání Poláků se skupinou Slováků, stojících mimo oficiální čs. kruhy*“. Npor. Skokanovi okrem toho prekážalo, že svojím prejavom „*rozleptával řečník [rozumej Rudinský – pozn. D.S.] jednotu československou*.“ Rudinského tendencia predstaviť vzťah Čechov k Slovákom v negatívnom svetle bola podľa autora hlásenia v ostrom kontraste s veľmi lichotivými, ba priam podlízavými zmienkami o Poliakoch.⁶¹ Príslušníci čs. vojenských jednotiek prítomní na stretnutí v Poľskom dome boli neprijemne prekvapení, pretože Rudinský prekročil tematický záber prednášky, ktorej hlavným cieľom bolo „*otřást starou láskou, kterou mají Poláci k Maďarům*“ – ako to charakterizoval náčelník Čs. vojenskej misie div. gen. Ondřej Mězl „Gak“.⁶²

Vystúpenie Jozefa Rudinského nezostalo bez reakcie československej exilovej vlády. Štátneho ministra Huberta Ripku znepokojila skutočnosť, že spoločný štátny útvar Československa a Poľska mal byť v Rudinského interpretácii tripartitický, čiže Slovensko malo byť jeho samostatným členom. Ripka považoval za neprípustné, aby Rudinský na verejnom fóre rozhodoval, kto je a kto nie je oprávnený reprezentovať politické záujmy Slovenska, a preto odporučil čs. generálnemu konzulovi v Jeruzaleme Josefovi Kadlecovi, aby zasiahol proti Rudinskému.⁶³ Kadlec konal okamžite a po odchode niektorých členov československo-poľského výboru sa s Poliakmi dohodol na jeho reorganizácii. V novom komitáte sa už nenašlo miesto pre Rudinského.⁶⁴ Československá strana intervenovala vo veci Rudinského aj v poľskom generálnom konzuláte v Istanbule. Tunajší poľský konzul Karol Bader tlmočil ministerstvu zahraničia sťažnosť neznámeho člena výboru poľsko-československej spolupráce v Istanbule, ktorý ho upozornil, že predstavitelia Československa v Palestíne vnímajú spoluprácu Poliakov s Rudinským ako pokus využívať Slovákov proti Čechom. Súčasne va-

59 Pozri Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív (ďalej VÚA – VHA), Praha, f. Fondy militárij bývalého Studijného ústavu ministerstva vnútra (ďalej FMBSÚMV), sign. 20-3-25, príloha k hláseniu gen. Ondřeja Mězla („Andreja Gaka“) z 12. 9. 1941.

60 AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 18, s. 717-718. Ďalším dôležitým činiteľom, ktorý sa mal zohľadniť pri usporiadaní pomerov v strednej Európe po vojne, bol podľa J. Rudinského slovensko-maďarský antagonizmus.

61 VÚA – VHA, f. FMBSÚMV, zbierka 20, sign. 20-3-25, hlásenie npor. Skokana z 5. 9. 1941. Porovnaj FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 291.

62 VÚA – VHA, f. FMBSÚMV, zbierka 20, sign. 20-3-25, hlásenie gen. Ondřeja Mězla („Andreja Gaka“) z 12. 9. 1941.

63 Tamže, správa H. Ripku č. 477/42/dův., 12. 2. 1942.

64 AÚTGM, f. EB II/1, sign. 40/XVIII/Polsko/30, šk. 471, list J. Kadleca pre H. Ripku z 21. 3. 1942.

rovali Poliakov pred návratom k politike, ktorú nazvali „politikou 'Varšava–Ružomberok““, čím mali na mysli predvojnové kontakty poľských oficiálnych kruhov s Andrejom Hlinkom a polonofilským krídlom Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany reprezentovaným Karolom Sidorom.⁶⁵

Československá vojenská misia na Strednom východe označila Jozefa Rudinského za *spiritus movens* opozičných Slovákov v Palestíne, ktorí v jej správach figurujú pod trocha mäťúcim názvom Slovenská liga. Rudinského blízkym spolupracovníkom a akousi prevodovou pákou v čs. jednotkách na Strednom východe bol vojak Pavol Baláž, ktorý pred vojnou pôsobil ako právnik v Bratislave. Kontakt so Slovákami, príslušníkmi 11. československého pešieho práporu – Východného a neskôr 200. ľahkého čs. protitietadlového pluku Rudinský udržiaval aj pomocou voj. Tibora Rotha a voj. Michala Oravca. Mimoriadne čulé boli kontakty skupiny Slovákov s Poliakmi v Palestíne, ktoré sa neobmedzovali len na vojenské kruhy: Rudinský spolupracoval s bývalým maršalkom poľského Sejmu Witoldom Grabowským, poručíkom zdravotnej služby, ktorý v Palestíne používal meno Suczyński.⁶⁶ Udržiaval kontakt aj s členmi Západoslonského výboru a propagátormi myšlienky poľsko-československej konfederácie Włodzimierzom Stępniewským a Edmundom Romerom, ktorí sa po úteku z Juhoslávie zdržiavali v Jeruzaleme.⁶⁷ Blízke vzťahy Rudinského spájali najmä s Janom Kazimierzom Wierzbianským, bývalým tlačovým atašé poľského vyslanectva v Prahe, ktorý po odchode z Bukurešti roku 1940 pôsobil na poľskom generálnom konzuláte v Palestíne.⁶⁸ Wierzbianski bol podobne ako predtým Rudinský členom poľsko-československého výboru v Jeruzaleme, v ktorom pôsobil až do odchodu na post tlačového atašé vo vyslanectve Poľska v Káhire.

Slovensko-poľské kontakty na Strednom východe neunikli pozornosti tunajších československých vojenských orgánov. Vďaka pedantnej práci týchto orgánov, ktorým neunikol takmer žiaden krok opozičných Slovákov, disponoval náčelník Čs. vojenskej misie na Strednom východe aktuálnymi a podrobnými informáciami o stykoch medzi Slovákami a Poliakmi v Palestíne. Rtn. Arnošt Kacíř, pridelenec Čs. vojenskej misie v auguste 1942 sumarizoval hlásenia čs. vojakov o pozadí slovensko-poľských kontaktov a prišiel k záveru, že Wierzbianski, ktorého charakterizoval ako horlivého stúpenca politiky bývalého ministra zahraničia Józefa Becka dostal príkaz od poľského generálneho konzula Witolda Ryszarda Korsaka, aby sa skontaktoval so Slovákami, avšak „*jen s těmi, kteří dosud neupustili od své autonomistické politiky*“. Činnosť Wierzbianského bola podľa hlásenia v rozpore s oficiálnou politickou líniou poľskej vlády, ktorej funkcionári sa údajne postavili „*proti jeho protičeskej politice*“. Politickým vodcom Slovákov, ktorých mal Wierzbianski kontaktovať, bol Jozef Ru-

65 AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 55, s. 55, depeša K. Badera pre MSZ, č. 324, odoslaná 19. 9. 1941; odpis depeše s vyjadrením vyslanca K. Morawského pozri Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (ďalej AIPMS), Londýn, f. MSW, sign. A.9.II/3, správa K. Morawského č. 49/C/41, 24. 9. 1941.

66 FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 300-301.

67 VÚA–VHA, f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 77, š. 25, hlásenie rotmajstra A. Kacířa z 30. 11. 1942. O pôsobení Komitету po odchode z Turecka pozri AAN, f. AIH, MSZ, mf. č. 60, s. 372, správa A. Ponińskiego pre MSZ, 15. 4. 1942; tamže, s. 472, správa A. Ponińskiego pre MSZ, 8. 10. 1942. Porovnaj GNIAZDOWSKI, M: Návrh Západoslonskej federácie z roku 1940 : epizoda z dejín spolupráce Poliakov, Čechov a Slovákov počas II. svetovej vojny. In: *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Z odp. red. Z. Poláčková. Bratislava : Veda 2005, s. 135-148; TENŽE: Współpraca Polaków z Czechami i Słowakami na Bałkanach podczas II wojny światowej. In: *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko-czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. DĄBROWSKI, D. (ed.). Wrocław : Kolegium Europy Wschodniej 2003, s. 130-133.

68 Wierzbianski bol šéfredaktorom časopisu *Gazeta Polska*, ktorý vydávalo Centrum Informacji na Wschodzie sídliače v Jeruzaleme.

dinský, ktorý poskytoval Poliakom „*velmi nesprávné falesné informace o postoji Čechů ke Slovákům*“ a tvrdil, že „*jim [rozuměj Slovákům – pozn. D.S.] bylo Čechy ubližováno.*“ Spojencom Rudinského mal byť voj. Pavol Baláž z čs. práporu, ktorý ho často navštevoval.⁶⁹ Z dobrej informovanosti J. Rudinského o vojenských záležitostiach a „*poměrech jednotlivých národních skupin v čs. jednotce*“ autor hlásenia usudzoval, že „*tyto informace jsou od voj. dra. Baláže*“. Z ďalších poznatkov rtn. Kaciňa vyplývalo, že Slováci na Strednom východe vytvorili protičeskú skupinu, ktorá by s pomocou poľských politických kruhov mala v budúcnosti žiadať autonómiu pre Slovensko.⁷⁰

Ako vyplýva z prípisu na hlásení, náčelníka Čs. vojenskej misie v Jeruzaleme div. gen. Mézla „Gaka“ zaujala najmä činnosť voj. Baláža a nariadil jeho ďalšie sledovanie.⁷¹ Na výsledok čakal necelý mesiac – od škpt. Otakara Bendu, čs. poľného prokurátora na Strednom východe, dostal podrobné hlásenie o činnosti slovenských vojakov z čs. jednotky zoskupených okolo J. Rudinského a P. Baláža. Za detailné informácie o aktivitách a kontaktoch slovenskej opozície škpt. Benda vďačil vo veľkej miere jednému z jej členov, voj. Tiborovi Rothovi, ktorý zrejme v obave pred perzekúciami čs. vojenskými orgánmi prijal úlohu informátora Čs. vojenskej misie. Krátko predtým bol totiž voj. Roth odsúdený čs. poľným súdom v Jeruzaleme. Oslovil ho voj. P. Baláž, ktorý – spoliehajúc sa na to, že pre pocit krivdy zo zákroku „českých“ vojenských orgánov vo voj. Rothovi nájde vhodného poslucháča – ho oboznámil s tajnými prípravami politickej akcie vedenej J. Rudinským. Jej cieľom bolo vystúpiť proti politike Edvarda Beneša a čs. exilovej vlády s pomocou Britov, slobodných Francúzov a najmä poľských katolíckych kruhov. Cieľ sa mal dosiahnuť spojením nespokojných Slovákov v zahraničí (v Spojených štátoch amerických, vo Veľkej Británii, v neutrálnych štátoch) a na Slovensku v spoločnej organizácii, ktorá mala po vojne na mierovej konferencii vystúpiť v mene samostatného Slovenska. Prípravy mali vyústiť do vytvorenia spoločného slovensko-poľského katolíckeho bloku, ktorý by po vojne s pomocou Britov, amerických Slovákov a Poliakov predstavoval jadro silného spolku stredoeurópskych štátov. Tento spolok mal plniť rolu hrádze proti bolševizmu a mal byť protiváhou oficiálnej zahraničnej politiky československej vlády v exile, ktorá podľa tvorcov tejto myšlienky prejavovala silnú afinitu k Sovietskemu zväzu. Os slovenského hnutia, ktoré pracovalo v súlade so spomenuťou koncepciou, mali stelesňovať Štefan Osuský, ktorý sa v marci 1942 definitívne rozišiel s československým štátnym zriadením v zahraničí, Milan Hodža, ktorý od októbra 1941 na pôde USA propagoval politický program samobytného Slovenska a stredoeurópskej federácie a Peter Prídavok, ktorý sa po prepustení z britského internačného tábora štylizoval do úlohy hlásnika stúpcov slovenskej samostatnosti v exile. Stranou nemal zostať ani Karol Sidor, vyslanec Slovenskej republiky vo Vatikáne. Ako ďalej vyplývalo z hlásenia čs. poľného prokurátora, predstavitelia slovenskej opozície na Strednom východe sa pokúšali vytvoriť komunikačnú sieť a kontakt s Londýnom, USA a Vatikánom. V tomto predsavzatí výraznou mierou pomáhali Poliáci, ktorí Rudinskému a jeho spolupracovníkom zabezpečovali

69 Vojak Tibor Roth figuruje aj na zozname príslušníkov 1. čs. zmiešanej brigády umiestnenej v Cholmondeley z augusta 1940, ktorý vypracoval britský historik Richard Gaskell. Pozri http://www.geocities.com/czechandslovakthings/WW2_CzSkB_lst_chol1b.htm

Pravdepodobne to bol menovec T. Rotha zo Stredného východu.

70 VÚA-VHA, f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízky a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 66, šk. 9, hlásenie rtn. Arnošta Kaciňa pre gen. Ondřeja Mézla, Jeruzalem 8. 8. 1942. Porovnaj FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 300.

71 VÚA-VHA, f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízky a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 66, šk. 9, prípis gen. Ondřeja Mézla na hlásení rtn. Kaciňa z 8. 8. 1942.

písomný kontakt medzi Palestínou, Egyptom, Sýriou a Veľkou Britániou prostredníctvom Červeného kríža. Slovenskí vojaci z čs. jednotiek na Strednom východe sa mali dorozumievať aj pomocou kláštorov v Betleheme (pôsobili tu Slováci kňaz Habšuda a Gažík, respektíve Gražík), Tiberias, Damasku a Bejrúte. Osobné kontakty slovenskej opozície s Poliakmi sa podľa zistenia čs. poľného prokurátora uskutočňovali v Jeruzaleme v kaviarni Brasil, v reštaurácii Farberov a v bytoch J. Rudinského a W. Grabowského alias Suczyńského. Rudinský ani Baláž nezaháľali – prvý z nich mal spolupracovať s poľskými katolíckymi kruhmi a druhý koncipoval memorandum o mocenskom postavení Československa v strednej Európe. Poľný prokurátor škpt. Benda zahrnul do hlásenia vskutku pestrú, no jednostrannú charakteristiku obidvoch postáv: Jozef Rudinský podľa neho trpel „*jistým druhem velikášství. Pro svoji povahu není schopen vážné akce* – pokračoval škpt. Benda – *a inklinuje k tiché práci (klášterní) intrikánské v domnění jako lidé dnešního slovenského státu, že pracuje na věci světového formátu. Je to tichý blázen ze salonů odmítnutých, který se může stát nebezpečným.*“⁷² V podobnom tóne je napísaná charakteristika voj. Pavla Baláža, ktorý podľa škpt. Bendu bol „*chorobně zatížený snílek*“, ktorý sa cítil byť odstrčený, a preto bol schopný „*provést nejnebezpečnější věci. (...) Činí dojem člověka nenormálního* – pokračoval v diagnóze čs. poľný prokurátor – *Dr. Baláž popírá vše čsl., ať jde o zahraniční vládu, armádu nebo jinou instituci – jen né čs. peníze*“ – konštatoval škpt. Benda.⁷³ Iste tým narážal na skutočnosť, že v roku 1941 sa československá vláda na žiadosť Milana Hodžu pokúšala získať Baláža do svojich služieb: minister zahraničných vecí Jan Masaryk poslal depešu s pokynom pre čs. konzula J. Kadleca, aby Balážovi vyplácal 25 libier ako zálohu a navrhol, ako by sa ho dalo využiť.⁷⁴ Balážova činnosť v nasledujúcom období je jasným dôkazom, že čs. úradom sa nepodarilo kúpiť si jeho poslušnosť. Československý poľný prokurátor teda mal k dispozícii množstvo indícií, ktoré svedčili o pozadí činnosti slovenských vojakov z čs. jednotiek na Strednom východe a iste by stačili na to, aby niektorých jednotlivcov postavil pred poľný súd, rozhodol sa však nepodnikať unáhlené kroky. Škpt. Benda doporučil div. gen. Mézlovi „Gakovi“, aby tzv. slovenská opozícia „*byla zpravodajsky sledována*“. Presvedčoval ho síce, že „*akce sama nemá valného významu*“, avšak nepodceňoval nebezpečie, že po vybudovaní fungujúcej komunikačnej siete by sa Rudinskému, Balážovi a iným ich činnosť mohla „*zvrhnout v nepřátelskou zpravodajskou agenci*“.⁷⁵ Náčelník Československej vojenskej misie súhlasil s postupom, ktorý navrhol škpt. Benda a na margo jeho hlásenia napísal: „*sledovat dál a až budou fakta, pak zakročit*“.⁷⁶

Poľný prokurátor nahádzal všetkých Slovákov do jedného vreca, čím sa dopustil viacerých nepresností. Slováci, predstavitelia opozície voči čs. vláde, ako Š. Osuský, M. Hodža či P. Prídavok, totiž v nijakom prípade nepracovali v súlade s akýmsi spoločným politickým programom. Slovenská opozícia v exile, ktorá býva v literatúre označovaná ako protibenešovská⁷⁷, bola heterogénna. Jej hlavní predstavitelia uzatvárali nanajvýš krátkodobé spoje-

72 Tamže, hlásenie škpt. O. Bendu pre gen. O. Mézla čj. Pr. přes. 35/V-dův. taj. 42, 27. 8. 1942. Za kópiu dokumentu ďakujem PhDr. Jiřímu Friedlovi, PhD. Porovnaj FRIEDL, Slovenská otázka, ref. 6, s. 158-159.

73 VÚA –VHA, f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízky a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 66, šk. 9, hlásenie škpt. O. Bendu pre gen. O. Mézla, 27. 8. 1942.

74 AŮTGM, f. EBII/1, sign. 91/3, šk. 117, odpis depeše J. Masaryka do gen. konzulátu v Jeruzaleme z 23. 4. 1941. O intervencii u J. Masaryka v prospech P. Baláža Milan Hodža písal v liste Jánovi Lichnerovi z 27. 10. 1941. Pozri tamže, šk. 234, sign. 38-[60/2].

75 VÚA –VHA, f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízky a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 66, šk. 9, hlásenie škpt. O. Bendu pre gen. O. Mézla, 27. 8. 1942.

76 Tamže.

77 Pozri KUKLÍK, NĚMEČEK, ref. 7.

nectvá (ako napr. Prídavok s Osuským, resp. s Hodžom), ktoré sa zvyčajne končilo otvoreným rozchodom.⁷⁸ V jednej podstatnej veci sa však škpt. Benda nemýlil: Rudinský disponoval spojením s Petrom Prídavkom v Londýne. Ich korešpondenciu doručovali prostredníctvom poľského ministerstva vnútra (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – ďalej MSW) a jeho expozitúr v zahraničí. Svedčí o tom Prídavkov list z júna 1942, ktorý bol odpoveďou na Rudinského listy z februára 1942.⁷⁹ Poľské ministerstvo vnútra ho však Rudinskému nedoručilo. Dodnes je uložený v archíve Poľského inštitútu a Múzea gen. Sikorského (Instytut Polski i Muzeum imienia Generała Władysława E. Sikorskiego) v Londýne. Vďaka tomu sa môžeme oboznámiť s jeho obsahom. Všetko nasvedčuje tomu, že Rudinský sa živo zaujímal o situáciu v čs. jednotkách vo Veľkej Británii, a presnejšie o to, či Prídavok podnikol podobnú kampaň orientovanú na slovenských príslušníkov týchto jednotiek. Prídavok mu 18. júna 1942 odpovedal: „(...) *Pýtaš sa ma, či mám spojenie s našimi vojakmi. Tu a tam za mnou prichodia, ale nezáleží mi na práci vo vojsku, – písal Prídavok – a ani to nechcem robiť, aby ma nemohli obviňovať, že robím rozvrat v “armáde”. Ostatne je tu všeho všudy asi 600 Slovákov, z toho polovica bolševikov, v ktorých sa vlastenectvo prebudilo až teraz rok, keď Stalin bol “vstúpený” do vojny. Mohli sme tu mať slovenských vojakov pekných pár tisíc, – povzdychol si Prídavok – viac než českých, keby tie prasatá neboli vo Francii armádu najprv demoralizovali a potom, keď im boli nacisti v pätách, rozpustili. Veľmi mnohí statoční chlapi, ktorí sa chceli biť s Nemcami, ostali vo Francii a povedali, že im je už jedno, či ich Nemci povešajú alebo postrielajú, ale že sa do toho benešovského pekla už viac nevrátia. Tak asi z 80 % – tolko bolo Slovákov vo vojsku vo Francii (!) – ostali iba asi 13 %, a som si istý, že dve tretiny z toho sa nebudú chcieť vrátiť, leda, že by Slovensko bolo 45-tou republikou SSSR“ – zakončil Prídavok svoju málo optimistickú úvahu, ktorá obsahovala zopár nepresností.⁸⁰*

Možno teda vysloviť domnienku, že akcia, ktorú Rudinský pripravoval v čs. jednotkách na Strednom východe, nemala byť konečným cieľom, ale len prvým krokom na ceste k vyššiemu stupňu slovenských príslušníkov z československých ozbrojených síl a vytvoreniu samostatných slovenských vojenských jednotiek v exile. Roku 1942 však v Prídavkovi zatiaľ nenachádzal dostatočnú podporu. To sa mimochodom týkalo aj niektorých poľských štátnikov, ako ministra Stanisława Kota, najväčšieho sympatizanta Milana Hodžu v poľskej vláde. Kot v máji 1942 ukončil svoju nie veľmi vydarenú misiu v úlohe veľvyslanca Poľska v Sovietskom zväze a od júla 1942 do marca 1943 pôsobil v Palestíne ako štátny minister. Vzhľadom na skutočnosť, že Rudinský patril pred vojnou k blízkym spolupracovníkom M. Hodžu a hlásil sa k nemu aj za druhej svetovej vojny, teoreticky existovali dobré predpoklady na to, aby našiel pochopenie (a prípadne aj podporu) u Kota, s ktorým sa stretol v Jeruzaleme. Rudinskému však paradoxne zaškodili blízke kontakty s poľskými politikmi a funkcionármi, ktorí boli považovaní za predstaviteľov bývalého sanačného režimu. V poľskej vláde však práve Kot patril k najradikálnejším odporcom tohto politického tábora, a tak Rudinský uňho nepochodil.⁸¹

78 Ku konfliktu medzi P. Prídavkom a M. Hodžom na stránkach tlače pozri MŮDRY-ŠEBÍK, M.: Milan Hodža v Amerike medzi americkým Slovákmí. Články, reči, štúdie. Hodža a stredná Európa. Chicago : Geringer Press 1949, s. 156-161; SEGEŠ, D.: Ohlas súdobej krajanskej tlače na politické pôsobenie Milana Hodžu v USA v rokoch 1941-1944. In: *Milan Hodža – politik a žurnalista*. Editor Miroslav Pekník. Bratislava : Veda, ÚPV 2008, s. 187-188.

79 AIPMS, f. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (ďalej MSW), sign. A.9.VI. 3/1, list P. Prídavka pre J. Rudinského, 18. 6. 1942.

80 Tamže, s. 10. Ako som už uviedol, Slováci tvorili 44,8 % (teda nie 80 %, ako to uviedol Prídavok) z celkového počtu 11 405 príslušníkov čs. divízie.

81 Rtm. Kacíř z Čs. vojenskej misie na Strednom východe komentoval stretnutie Rudinského s Kotom nasledov-

Tento neúspech však Jozefa Rudinského a jeho najbližšieho spolupracovníka Pavla Baláza neodradil od toho, aby sa usilovali uskutočniť svoj zámer, ktorým bolo vyčleniť Slovákov z čs. jednotky na Strednom východe. V súlade s nariadením náčelníka Čs. vojenskej misie v Jeruzaleme div. gen. O. Mézla „Gaka“ boli obidvaja pod drobnohľadom čs. vojenského spravodajstva. Na základe indícií a svedectiev, ktoré nazbieralo, sa čs. vojenské orgány rozhodli pre rázny krok a Baláza internovali. Prišli totiž k záveru, že Baláz „*prováděl protistátní propagandu*“. Vyšetrením zistili, že podnikal návštevy za slovenskými vojakmi do Bath Galim, neďaleko Haify, kde sídlilo čs. výcvikové stredisko, a štal ich proti československému vedeniu. Jeho činnosť prinášala efekty, pretože ako vyplýva z hlásenia pre Čs. vojenskú misiu v Jeruzaleme, vždy, keď Baláz z tábora odchádzal, dalo sa „*na vojínech slovenské národnosti* [pozorovať – pozn. D.S.] *značné rozrušení a nechůť k práci*.“ Ďalej čs. vojenské orgány zistili, že Baláz a jeho spolupracovníci v náhradnej rote čs. výcvikového strediska – Východného, okrem iného vojak Radosa a vojak Krakovský, rozširovali medzi slovenskými vojakmi správy o tom, že na Strednom východe sa vytvorí samostatná slovenská armáda v rámci poľskej armády. Baláz tiež povedal des. Štěpánovi Sedlákovi a čat. Měšťanovi z čs. jednotky na Strednom východe (z výpovede prvého z nich čs. poľný súd na Strednom východe spísal zvláštny protokol), že pomocou istých poľských kruhov bude inštruovať slovenských príslušníkov z čs. vojska v tom zmysle, aby dezertovali a s pomocou Poliakov mal ďalej zabezpečiť ich prechod do Iránu, odkiaľ mali byť dopravení do Spojených štátov amerických.⁸² Politické heslá, ktorými Baláz a jeho spoločníci operovali, sa dali zhrnúť do nasledovných bodov: po vojne bude existovať poľský štát a jeho integračnou súčasťou bude Slovensko, pričom české krajiny a Morava dostanú autonómiu v rámci tohto štátu; bude vytvorená samostatná slovenská armáda pod poľských velením; koniec Československej republiky je istý, resp. jej obnova po vojne je vylúčená. Spomenuté heslá sa okrem čs. jednotiek, kde u Slovákov nachádzali odozvu, mali rozširovať aj v kaviarňach v Jeruzaleme a v Tel Avive, ako aj v byte voj. Krakovského.⁸³ Pokiaľ išlo o otázku trestu za tieto obvinenia, ktorá sa takmer automaticky nasúva, mali československé vojenské orgány na Strednom východe obmedzené pole manévru. Baláza ani Krakovského, ktorých medzitým prepustili z internácie, totiž nemohli postaviť pred vojenský súd, pretože už roku 1942 boli riadne prepustení z vojenskej služby na základe superarbitrácie. Okrem toho, v júni 1943, keď čs. orgány zhromaždili a zosumarizovali všetky dôkazy proti obidvom obvineným, sa po porážke vojsk Osi a obsadení Tunisu Spojencami skončili vojnové operácie v severoafrickom priestore. Skončilo sa tiež bojové nasadenie 200. ľahkého čs. protiletadlového pluku, ktorého príslušníci sa 5. júna 1943 spoločne s vojakmi z Čs. výcvikového strediska v Palestíne nalodili na palubu lode Mauretania a vyrazili na cestu do Veľkej Británie. Čs. poľný vojenský súd na Strednom východe ukončil svoje pôsobenie. V Palestíne zostalo len niekoľko desiatok vojakov a časť Čs. vojenskej misie, pri ktorej sa vytvoril administratívny štáb s úlohou sústreďovať československých občanov schopných vojenskej služby a odosielať ich prevažne na britské ostrovy. Členovia misie podnikli posledný krok s cieľom potrestať Baláza a Krakovského: predvo-

ne: „Dr. Rudimský (sic), který byl přijat ministrem [Kotom – pozn. D.S.] nepořídil ničeho a jeho návštěva zůstala úplně bezvýznamná.“ VÚA –VHA, f. Československá vojenská misie pro Balkán, Blízký a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 77, šk. 25, hlásenie z 30. 11. 1942. Porovnaj FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 301.

82 VÚA –VHA, f. Československá vojenská misie pro Balkán, Blízký a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 79, šk. 25, nedatované hlásenie o činnosti P. Baláza. Čs. vojenská misia v Jeruzaleme s najvyššou pravdepodobnosťou odoslala hlásenie čs. MNO do Londýna.

83 Tamže, inv. č. 78, šk. 25, úradný záznam a protokol z výpovede des. Š. Sedláka, 2. 6. 1943; FRIEDL, Na jedné frontě, ref. 6, s. 301.

lali ich na lekársku prehliadku s účelom nástupu vojenskej služby. Ani jeden z nich sa však na prehliadku nedostavil.⁸⁴

Z uvedených informácií vyplýva, že vo vojensko-politických plánoch Jozefa Rudinského a Pavla Baláža hralo ťažiskovú úlohu Poľsko. Napriek tomu, že šance na uskutočnenie týchto plánov, v ktorých by Slovensko tvorilo súčasť akejsi stredoeurópskej federácie pod patronátom Poľska, boli v kontexte medzinárodnej situácie roku 1943 takmer žiadne, je v nich evidentná nechuť k návratu do politickej reality predmníchovského Československa. Z poľskej perspektívy roku 1943 slovenská otázka nadobudla aktuálnosť a zmenila sa z takpovediac spiacieho problému na aktívny prvok poľskej zahraničnej politiky po prerušení rokovaní o poľsko-československej konfederácii a zmene priorit čs. vlády, ktorú Poliáci interpretovali ako „príklon k Moskve“. Treba podotknúť, že hlavné osobnosti Slovenska v zahraničí – Milan Hodža, Štefan Osuský, a tiež Peter Prídavok či Karol Sidor interpretovali zahraničnopolitické smerovanie čs. vlády podobne, respektíve rovnako. Slovenská otázka získala pre Poliakov dôležitosť ako jeden z prostriedkov eliminácie politiky čs. vlády. Tento trend sa dal pozorovať aj v Palestíne, kde bola silne zastúpená sanačná, čiže predvojnová poľská politická elita. Je veľmi pravdepodobné, že Rudinský okrem J. K. Wierzbiańskiego a exmarsalka W. Grabowského udržiaval kontakt aj s Wiktorom Tomirom Drymmerom, ktorý až do septembra 1939 pôsobil ako vedúci konzulárneho oddelenia (departementu) ministerstva zahraničných vecí a v rokoch 1935 – 1939 bol zástupcom riaditeľa kancelárie ministra zahraničných vecí Józefa Becka. V roku 1943 vyšla v Tel Avive brožúra s názvom A. B. C. stosunków polsko-czeskich (A.B.C. poľsko-českých vzťahov). Je veľmi pravdepodobné, že meno autora, ktorým bol Józef Lemański, je pseudonym W. T. Drymmera, vydavateľa tejto publikácie. Problematika medzivojnového Československa bola Drymmerovi dôverne známa, pretože dozeral na činnosť 2. expozitúry 2. oddelenia Hlavného štábu Poľského vojska (Ekspozytura 2 Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego). Úlohou organizácie bolo získavať informácie a pripravovať diverzné a sabotážne akcie aj na území Československa. Lemański venoval v brožúre samostatnú kapitolu Slovensku. Jej podstatná časť opisuje historický vývoj slovenského národa. Štátno-právny pomer Slovenska k českým krajinám určovala podľa Lemańskiego Žilinská dohoda zo 6. októbra 1938, ktorú schválilo Národné zhromaždenie a s ktorou sa „*naďalej stotožňujú zahraničné zoskupenia Slovákov*“. Problémom však bola „*vláda Dr. Beneša v Londýne*“, ktorá tieto právne akty neuznávala a „*naďalej stojí na stanovisku umelej koncepcie československého národa*“. Autor brožúry považoval Slovákov za mimoriadne dôležitý faktor politickej stabilizácie podunajského priestoru aj napriek tomu, že patrili k menej početným národom. Nepochyboval však o tom, že „*slovenský národ sa stal činiteľom rozhodujúcim o osude krajiny* [Slovenska – pozn. D.S.]“, ktorá mala mimoriadny geopolitický význam: „*z hospodárskeho, ako aj zo strategického hľadiska je totiž očividným faktom, – konštatoval Lemański – že ten, kto je pánom južných svahov Karpát, ten vládne v celej Podunajskej nížine. Z toho vyplýva, – pokračoval autor – že Slovensko bude vždy hrať dôležitú úlohu ako kľúčový bod* [zvýraznené v origináli – D.S.] *pre každý imperializmus, ktorý siaha po strednej Európe.*“⁸⁵

Je teda zrejmé, že slovensko-poľské zblíženie a vojenské plány jeho hlavných protagonistov v Palestíne mali hlbšie ideologické pozadie. Uskutočnenie týchto plánov zmaril presun československej vojenskej jednotky zo Stredného východu do Veľkej Británie v júni 1943.

84 VÚA – VHA, f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízky a Střední východ, Jeruzalem, inv. č. 78, šk. 25, úradný záznam z 2. 6. 1943 a rukopisná poznámka na margu dokumentu.

85 LEMAŇSKI, J.: A. B. C. stosunków polsko-czeskich. Tel Aviv : b. v. 1943, s. 30-40.

To však neznamenalo zánik politických aktivít slovenských príslušníkov čs. jednotiek a ich pokusov o blízku spoluprácu s Poliakmi. Na britskej pôde nadobudla táto spolupráca, ktorej základom bolo vytvorenie samostatných slovenských vojenských jednotiek na Západe nový rozmer.

Stanový tábor československých jednotiek v Cholmondeley vo Veľkej Británii, 1940

D. SEGEŠ: DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN SLOWAKEN UND TSCHECHEN IM MILITÄRISCHEN WIDERSTANDSKAMPF IM WESTEN UND DIE HALTUNG DER POLNISCHEN EXILREGIERUNG 1939-1943

Die Nationalitätenfrage in der tschechoslowakischen ausländischen Armee während des 2. Weltkriegs beschränkte sich keineswegs auf das slowakisch-tschechische Problem, sondern betraf auch die Sudetendeutschen und tschechoslowakische Juden. Trotzdem war das slowakisch-tschechische Verhältnis, und in seinem Rahmen die Frage nach der politischen Lösung der slowakischen Frage nach dem Krieg in vielerlei Hinsicht spezifisch. An dieser Stelle sei nur erwähnt, daß keiner der prominenten slowakischen Politiker – sei es der ehem. Ministerpräsident der Tschechoslowakei Milan Hodža oder der tschechoslowakische Gesandte in Paris Štefan Osuský – einen Kompromiß bezüglich der zukünftigen Stellung der Slowakei mit Edvard Beneš schließen konnte, da der ehemalige Präsident sehr streng und konsequent an der Konzeption des Tschechoslowakismus beharrte. Die Qualität des slowakisch-tschechischen Verhältnisses auf militärischer Ebene wurde durch mehrere Faktoren geprägt. Was die negativen Faktoren betrifft, so war es vor allem die ziemlich weit verbreitete Wahrnehmung der tschechischen Soldaten innerhalb der tschechoslowakischen Auslandsarmee, die Slowaken hatten sich an der Zerschlagung der Tschechoslowakei aktiv beteiligt und hatten die Republik verraten.

Auf der anderen Seite litten viele Slowaken unter dem Gefühl, sie werden auf Kosten ihrer tschechischen Kameraden benachteiligt und sie seien im Offizierskorps der tschechoslowakischen Auslandsarmee nicht entsprechend vertreten. Das Verhältnis zwischen Slowaken und Tschechen im politischen Exil während des 2. Weltkriegs zog die Aufmerksamkeit der Vertreter ausländischer Staaten an. Dabei handelte es sich nicht nur um Franzosen, Briten oder Sowjets. Vor allem das Interesse Polens, das die slowakische Frage sowohl auf politischer als auch militärischer Ebene reflektierte, war sehr intensiv. Im Falle des präsentierten Beitrags ist der polnische Aspekt äußerst relevant, da in den Kontakten zwischen slowakischen und polnischen Politikern und Soldaten im Exil während des 2. Weltkriegs die Unzufriedenheit der Slowaken mit den innerhalb der tschechoslowakischen Einheiten im Westen herrschenden Verhältnissen eine besondere Rolle spielte.

Schon am Vorabend des 2. Weltkriegs bildeten die Slowaken einen wesentlichen Bestandteil (die Hälfte) der ersten tschechoslowakischen militärischen Einheit in Polen unter Befehl von General Lev Prchala – der sog. Legion von Tschechen und Slowaken. Polen spielte eine besondere Rolle in der Anfangsphase des tschechoslowakischen ausländischen Widerstandskampfes, was sich u. a. daran zeigt (und was oft vergessen wird), daß es die polnische Regierung war, die als erste den rechtlichen Rahmen für die Entstehung tschechoslowakischer Einheiten im Ausland während des 2. Weltkriegs schuf.

Sehr intensiv waren die Kontakte unter polnischen und slowakischen Soldaten im Nahen Osten. Diese gingen spätestens auf Oktober 1941 zurück, denn zu dieser Zeit traf das 11. tschechoslowakische Infanterie-Bataillon – Ost in Tobruk ein und kämpfte an der Seite der polnischen Brigade der Karpathenschützen gegen die Wehrmacht. Innerhalb der slowakischen Angehörigen des tschechoslowakischen Bataillons lief eine von Jozef Rudinský, dem ehemaligen engen Mitarbeiter Milan Hodža's, und Pavol Baláz geleitete Propaganda. Das Ziel ihrer Aktivität war es, alle unzufriedenen Slowaken im Ausland in einer gemeinsamen politischen Organisation zu vereinigen, die nach dem Krieg die Interessen der Slowakei vertreten sollte. Die von Rudinský und Baláz im tschechoslowakischen Heer geführten und von Polen im Nahen Osten unterstützten Vorbereitungen sollten ihren Einklang in der Bildung eines slowakisch-polnischen katholischen Blocks finden, der seinerseits zur Grundlage einer Föderation von Staaten Mitteleuropas werden sollte. Laut dieser politischen Konzeption sollte es nach dem 2. Weltkrieg keine Tschechoslowakei mehr, sondern lediglich eine selbstständige Slowakei unter dem Patronat Polens geben. Zu den wichtigsten Partnern von Slowaken, deren Organisation in den Quellen der Tschechoslowakischen Militärmission im Nahen Osten als die "Slowakische Liga" bezeichnet wird, zählten auf polnischer Seite die Repräsentanten der "Sanacja" – der politischen Elite Polens der Zwischenkriegszeit. Das Hauptziel Rudinský's und Baláz's – nämlich der Ausstieg slowakischer Soldaten aus dem tschechoslowakischen Bataillon im Nahen Osten und ihre Aufnahme in die polnische Auslandsarmee – konnte zwar bis Juni 1943 nicht erreicht werden, wurde jedoch in Großbritannien erneut unternommen.

BRITSKO-IRACKÁ VOJNA V ROKU 1941¹

KAROL SORBY, ml.

SORBY, K., Jr.: 1941 British-Iraqi War. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 87–104, Bratislava.

The Middle East became heavily involved in the Second World War too. The German invasion of France, the entry of Italy into the war, and the capitulation of France, brought the war to the threshold of the Middle East. In these circumstances the Iraqi government refused to break off diplomatic relations with Italy and tried to get rid of British tutelage. The Iraqi government supported by the nationalist elements in the army refused to comply with British demands. On 1 May 1941 the Iraqi army invested the British air-base at al-Habbaniya. However, the British without warning began with the air bombardment of the Iraqi forces. After fierce struggle and with the use of RAF and the Transjordan Arab Legion, got the upper hand, and on 31 May the Iraqi army surrendered and the ministers fled out the country.

Military History. Iraqi. World War II. British-Iraqi War. 1941.

Pred rokom 1918 Irak nikdy neexistoval ako osobitná a nezávislá politická jednotka, začal existovať až ako výsledok povojnového usporiadania založeného na Sykesovej-Picotovej dohode z roku 1915. Britské vojská z Indie sa vylodili na juhu Iraku hneď na začiatku prvej svetovej vojny, ale vzhľadom na odpor osmanskej armády sa im prvé dva roky nepodarilo prelomiť front a postúpiť ďalej. Osmanská armáda sa začiatkom roku 1917 začala presúvať z Iraku na sever, aby čelila tlaku ruskej armády, a tak britské jednotky, ktorým velil generálporučík Stanley Maude, vstúpili do Bagdadu už 11. marca 1917.² Potom sa front ustálil a 20. októbra 1918, keď Osmanská ríša podpísala kapituláciu, sa britská armáda v Iraku nachádzala asi 20 km južne od Mosulu. A tak 8. novembra 1918 sa skončili vojenské operácie, ktoré trvali bezmála štyri roky a celý Irak, t. j. tri provincie (vilajety) ríše, baserská, bagdadská a mosulská, sa dostal pod britskú správu. Iracký ľud očakával, že Británia splní sľuby, ktoré dala Arabom a Iraku osobitne, t. j. vytvorenie nezávislej arabskej vlády, ale po víťaznej vojne Británia hľadela už iba na zabezpečenie svojich geostrategických a hospodárskych záujmov.

Predstavitelia národného hnutia pochopili, že Briti si chcú vytvoriť z Iraku kolóniu a nemajú záujem plniť sľuby dané Arabom, preto zintenzívnili odpor proti okupácii s cieľom získať úplnú nezávislosť, pričom veľký vplyv na odhodlanie Iračanov povstať proti Britom mala egyptská revolúcia roku 1919. Británia namiesto toho, aby reagovala na požiadavky ľu-

1 Štúdiá vypracovaná v rámci projektu VEGA-2/6095/26 v Ústave orientalistiky SAV „Národy a kultúry Ázie, Océánie a Afriky“. Hlavný riešiteľ: PhDr. Viktor Krupa, Dr.Sc.

2 LIDDEL HART, B. H.: *History of the First World War*. London : Pan Books 1970, s. 273.

du na sebaurčenie, sa poponáhľala spolu so svojimi spojencami rozhodnúť situáciu v svoj prospech. V San Remo sa 25. apríla 1920 uskutočnila schôdza, na ktorej si víťazné mocnosti rozdelili mandáty na ázijské štáty Osmanskej ríše. Mandát nad Irakom, Palestínou a Zjordánskom bol zverený Británii a mandát nad Sýriou a Libanonom Francúzsku.³ Správa o tom, že Británii bol zverený mandát nad Irakom prijali Iračania s rozhorčením; politická kríza v Iraku sa prudko prehľbovala a ľud, ktorý odmietal okupáciu krajiny a britskú koloniálnu nadvládu, sa začal pripravovať na rozhodný odpor. Povstanie vypuklo 30. júna 1920, rýchlo sa rozšírilo a trvalo niekoľko mesiacov, ale britská armáda ho s použitím všetkých zbraní kruto potlačila.⁴

Správy o povstaní v Iraku zaujali arabskú i svetovú verejnú mienku. Britská vláda musela zápasiť s domácou opozíciou nielen kvôli vyhladzovaciemu boju vedenému bezohľadne proti Iračanom, ale hlavne kvôli veľkým ľudským a materiálnym stratám, ktoré utrpeli Briti. To spôsobilo, že britská verejná mienka a britská tlač požadovali od vlády stiahnutie vojsk z Iraku. Iračania považovali povstanie za vojnu za nezávislosť a Briti si museli uvedomiť, že takáto nákladná politika nemá zmysel.⁵ Otázkou pre britských tvorcov politiky sa tak stalo ako zaistiť britské záujmy v krajine – bezpečnosť imperiálneho spojenia s Indiou a ochrana irackých a iránskych ropných polí – bez prijatia drahého a ťaživého bremena priameho vládnutia vrtošivému obyvateľstvu. Riešením bolo urovňať vzťahy s Irakom na základe zmluvy a znížiť náklady na zachovanie nadvlády tým, že vnútorné riadenie krajiny sa presunie na irackú vládu. S touto celkovou politikou na zreteli, sa Briti pustili do hľadania vládcu, s ktorým by mohli pracovať, a ktorý by bol prijateľný pre široké spektrum irackej populácie. Ich výber padol na emira Fajsala, veliteľa Veľkej arabskej revolúcie proti Turkom. Briti verili, že Fajsal bude umiernený, a že jeho povest' arabskej osobnosti medzinárodného formátu bude príťažlivá aj pre Irak.⁶

Rozhodnutie vytvoriť v Iraku hášimovskú monarchiu bolo prijaté na Káhirskej konferencii (12. – 14. marca 1921), ktorú riadil Winston Churchill, v tom čase britský minister kolónií. Po návrate do Británie Churchill vyhlásil v Dolnej snemovni v júni 1921, že vláda Jeho Veličenstva plne podporuje zvolenie Fajsala za kráľa Iraku. Fajsal priplával do Basry 23. júna 1921 a nebol prijatý s takým nadšením, ako sa očakávalo. Dočasná iracká vláda, ktorú Briti zostavili o rok skôr, prijala 11. júla rozhodnutie, že forma vlády v Iraku bude konštitučná monarchia. Ten istý deň štátna rada, poradný orgán, tiež vymenovaný rok predtým britskou správou, schválil rezolúciu vyhlasujúcu Fajsala za kráľa Iraku. Za prítomnosti sira Percyho Coxa, britského vysokého komisára, sa uskutočnilo zhromaždenie notáblov, politikov, náboženských hodnostárov a kmeňových náčelníkov, na ktorom vzdali Fajsalovi hold a 23. augusta 1921 bol Fajsal oficiálne vyhlásený za kráľa.⁷

Po korunovácii Fajsala za kráľa, Británia musela postupovať opatrne, aby nevyzeral ako britská bábkka. Jeho režim potreboval pokračujúcu britskú podporu britskej armády a letec-

3 MACMILLAN, Margaret: *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. London : John Murray 2003, s. 434.

4 OGANESJAN, Nikolaj O.: *Nacionalno-osvoboditeľnoje dviženije v Irake (1917 – 1958 gg.)*. Jerevan : Izdatel'stvo AN armjanskoj SSR 1976, s. 171-173.

5 ANTONIUS, George: *The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement*. Bejrút : Khayats bez roku vydania, s. 481.

6 SA'ÍD, Amín: *As-Sawra al-'arabija al-kubrú*. Vol. II. *Nidál bajna al-'Arab wa al-Faransjín wa al-Ingliš*. (Veľká arabská revolúcia. II. Zápas medzi Arabmi, Francúzmi a Britmi). Káhira : Maktabat Madbúli bez dátumu vydania, s. 339-343.

7 SHARABI, Hisham B.: *Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century*. Princeton : New Jersey : D. Van Nostrand Company 1962, s. 153-154.

tvá, aby udržal zdanie ústrednej kontroly, ale potreboval sa aj dištancovať od britského zovretia a nadväzovať vzťahy s miestnym obyvateľstvom. Británia uznala delikátnosť Fajsalovej pozície a zrevidovala podmienky mandátu tak, aby dovoľovali Iraku zvýšený stupeň autonómie v spravovaní svojich vnútorných záležitostí. To sa udialo radom zmlúv, z ktorých prvá bola podpísaná v roku 1922 a posledná v roku 1930. Podľa podmienok zmluvy z roku 1930, Irak mal dosiahnuť plnú nezávislosť v priebehu dvoch rokov, pričom Británia si mala ponechať vojenské a bezpečnostné privilégia podobné tým, ktoré prevládali v Egypte. Británia bola viazaná, aby prišla Iraku na pomoc v prípade vojny, a Irak musel poskytnúť Británii plné využívanie všetkých druhov dopravy potrebných na obranu.⁸ Zmluva tiež dovoľovala Británii dohliadať na rozvoj irackých ozbrojených síl požadovaním, aby sa zahraničný výcvik irackého vojenského personálu uskutočňoval v Británii, pričom zahraniční vojenský inštruktori musia byť Briti a všetky zbrane pre irackú armádu dodávala výlučne Británia. Aby mala dvojnásobne zaistené imperiálne záujmy, Británia dostala právo využívať v krajine dve letecké vojenské základne. V roku 1932 Irak riadne získal formálnu nezávislosť a bol prijatý do Spoločnosti národov.⁹ Najmenej pravdepodobný a najmenej pripravený následnícky štát Osmanskej ríše bol prvý, ktorý získal medzinárodné uznanie svojej suverenity.

Iracká armáda bola založená v roku 1921, ale počas prvej dekády jej vývoja, v podmienkach mandátu, ju Briti držali na minimálnych počtoch (7 500 mužov) a jednotkám velili britskí dôstojníci. Iracké vlády mali od začiatku záujem na vytvorení disciplinovanej národnej armády podľa európskeho vzoru, aby udržiavala vnútorný poriadok a stabilitu.¹⁰ V druhej polovici 20. rokov sa vlády pokúšali zaviesť všeobecnú brannú povinnosť, ale táto snaha narážala na tvrdý odpor britskej strany. Po formálnom ukončení mandátnej správy, keď Irak získal formálnu nezávislosť, obe strany uzavreli spojeneckú zmluvu. Podľa bodu 5 tejto zmluvy zodpovednosť za udržanie vnútorného poriadku a obranu Iraku proti vonkajšej agresii prešla na irackého panovníka.¹¹ Kráľ Fajsal I. sa preto snažil, napriek britskej neľúbosti, presadiť Zákon o národnej obrane, ktorý mal výrazne posilniť postavenie armády.

Je zrejmé, že britská vláda nebola ochotná vzdať sa práva neobmedzenej vojenskej kontroly životných imperiálnych komunikačných spojnic a ropy. Snažila sa to ospravedlniť tvrdením, že záujem je obojstranný, pretože ak chce nepriateľská mocnosť ohroziť britské záujmy, ozbrojenou silou vtrhne na iracké územie. Je preto v obojstrannom záujme, aby slabý Irak dovolil silnej Británii udržiavať armádu v Iraku s voľnosťou jej pohybu v prípade vojny. Britská vláda by nebola podpísala žiadnu zmluvu, ktorá by nebola zahŕňala tieto právomoci. Ak je potrebný dôkaz, vidíme, že britská *de facto* okupácia Egypta po prvej svetovej vojne trvala celých 18 rokov bez akejkoľvek zmluvy.¹² Úsilie zbaviť sa britskej nadvlády v irackej spoločnosti a najmä v armáde po celé medzivojnové obdobie stále silnelo.¹³

8 IRELAND, Philip Willard: *Iraq. A Study in Political Development*. London, Jonathan Cape 1937, s. 415.

9 CLEVELAND, William L.: *A History of the Modern Middle East*. Boulder – Colorado : Westview Press 2000, s. 204.

10 KHADDURI, Majid: *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*. London, Oxford University Press, 1951, s. 76.

11 Treaty of Preferential Alliance: The United Kingdom and Iraq, 30 June 1930. In: HUREWITZ, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East*. Volume II, A Documentary Record, 1914 – 1956. D. Van Nostrand Company, Inc. Princeton, New Jersey, 1956. Dok. 56, s. 178 – 181.

12 SORBÝ, Karol R.: *Arabský východ, 1945 – 1958*. Bratislava : Slovak Academic Press 2005, s. 26.

13 Po vstupe Iraku do Spoločnosti národov mala iracká armáda 549 dôstojníkov, 9 320 poddôstojníkov a vojakov a 794 civilného pomocného personálu. Čo sa týka výzbroje, mala 22 diel, 9 299 pušiek, 1 553 šablí, 111 guľometov *Wickers*, 137 guľometov *Louis* a 13 lietadiel. V roku 1940 sa stav irackého letectva zvýšil nasledovne: jedna letka spojovacia, jedna letka podporná, jedna letka stíhacia, jedna letka bombardovacia (*Savoy*) a jed-

Po získaní formálnej nezávislosti v roku 1932 a vstupe Iraku do Spoločnosti národov mala iracká armáda 549 dôstojníkov, 9 320 poddôstojníkov a vojakov a 794 civilného pomocného personálu. Čo sa týka výzbroje, mala 22 diel, 9 299 pušiek, 1 553 šablí, 111 guľometov *Wickers*, 137 guľometov *Louis* a 13 lietadiel. V roku 1940 sa stav irackého letectva zvýšil nasledovne: jedna letka spojovacia, jedna letka podporná, jedna letka stíhacia, jedna letka bombardovacia (*Savoy*) a jedna letka lietadiel *Breda*. Celkový počet lietadiel bol 72. Početný stav armády potom pomaly narastal a koncom 30. rokov mala štyri divízie.¹⁴

* * *

Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa pre velenie irackej armády stalo kľúčovou otázkou vyzbrojovanie jednotiek. Iracké vlády však túto požiadavku nepresadzovali dosť rozhodne a ani tí politici, ktorí vyhlasovali, že Irak je pripravený vstúpiť do vojny po boku Veľkej Británie, nevenovali tejto záležitosti náležitú pozornosť. Winston Churchill Iračanov kritizoval slovami, že „keď prišla vojna, Irak prerušil diplomatické styky s Nemeckom, ale nevyhlásil mu vojnu; keď však vstúpilo do vojny Taliansko, iracká vláda s ňou ani neprerušila styky“.¹⁵ Vývoj vzťahov medzi Irakom a Veľkou Britániou sa značne skomplikoval po nástupe tretej vlády Rašída ʿÁlího al-Kajlániho.¹⁶ Vtedy sa otvorene prejavilo negatívne britské stanovisko k vyzbrojovaniu irackej armády, v ktorej mali najväčší vplyv štyria národne orientovaní plukovníci,¹⁷ Britmi nazývaní „zlatý štvorec“, vystupujúci ako rozhodujúci arbiter moci v Iraku.¹⁸ Britská strana svoje odmietavé stanovisko odôvodnila tým, že Irak ešte nevyhlásil vojnu Nemecku, že neprerušil diplomatické styky s Talianskom a že vláda neobmedzila politické aktivity Palestínčanov v Iraku a obzvlášť ich vodcu, muftího Jeruzalema, Muhammada Amína al-Husajniho.¹⁹

V roku 1940 sa tak premiér Rašid ʿÁlí al-Kajláni, ako aj jeho minister zahraničných vecí Núrí as-Saʿíd, pokúšali presvedčiť britskú vládu, aby urýchlene splnila svoje záväzky voči Palestínčanom, tak ako boli uvedené v britskej Bielej knihe (White Paper) z roku 1939. Winston Churchill totiž vrelo prijal požiadavku sionistov, aby boli vyzbrojení na sebaobranu, lebo v tom videl príležitosť na stiahnutie britských jednotiek z Palestíny a ich použitie na iných frontoch.²⁰ A tak Briti podľa dohody stiahli svoje jednotky z Palestíny, ale nahradili ich silami sionistov, čo výrazne zhoršilo situáciu Palestínčanov a malo negatívnu odo-

na letka lietadiel *Breda*. Celkový počet lietadiel bol 72. In: Al-CHATTÁB, Radžáʿ Husajn: *Tašís al-džajš al-ʿiráqí wa tatawwur dawrihi as-sijásí min 1921-1941*. (Vznik irackej armády a rozvoj jej politickej úlohy od 1921-1941), Bagdad : University Press, 1979, s. 60-61.

14 Divízia sa vtedy skladala z troch peších brigád, troch praporov, jedného poľného a jedného horského delostreleckého oddielu, jednej ženijnej roty, jedného spojovacieho práporu, jednej poľnej ambulancie a jednej divíznej motorizovanej transportnej roty. In: TARBUSCH, Muhammad: *The Role of the Military in Politics: a Case Study of Iraq to 1941*. London : KPI 1982, s. 245.

15 CHURCHILL, Winston: *The Second World War*. Vol. III. *The Grand Alliance*. London : Casell 1968, s. 224.

16 Funkčné obdobie tretej vlády Rašída ʿÁlího al-Kajlániho trvalo od 31. marca 1940 do 30. januára 1941. In: AL-HASANÍ, as-Sajjid ʿAbdarrazzáq: *Tárih al-wizárát al-ʿiráqíja*. (Dejiny irackých vlád).V. diel : Bagdad, Dár aš-šuʿún at-ṭaǧáfíja al-ʿamma 1988, s. 130.

17 Do skupiny štyroch plukovníkov patrili: plukovník gšt. Saláhaddín as-Sabbágh, veliteľ 3. divízie rozmiestnenej v Bagdade a jeho okolí, plukovník gšt. Kámil Šabíb, veliteľ 1. divízie, plukovník Mahmúd Salmán, veliteľ letectva a plukovník gšt. Fahmí Saʿíd, veliteľ mechanizovaných jednotiek.

18 Al-BARRÁK, Fádíl: *Dawr al-džajš al-ʿiráqí fi hukúmat ad-difáʿ al-watání wa al-harb máʿa Británíja ʿám 1941*. (Úloha irackej armády vo vláde národnej obrany a vojna s Britániou v roku 1941). Bejrút, ad-Dár al-ʿarabíja li-l-mawsúʿát 1987 (2. vydanie), s. 171.

19 Al-CHATTÁB, Radžáʿ Husajn: *Tašís al-džajš al-ʿiráqí wa tatawwur dawrihi as-sijásí min 1921-1941*. (Vznik irackej armády a rozvoj jej politickej úlohy od 1921-1941), Bagdad : University Press, 1979, s. 226.

20 KIRK, George: *The Middle East in the War*. London : Oxford, University Press, 1953, 2. vydanie, s. 64.

zvu v arabskom svete. Nakoniec britská vláda 29. augusta 1940 zamietla všetky panarabské požiadavky a návrhy a ich riešenie odsunula na obdobie po vojne. Toto rozhodnutie vážne otriaslo postavením probritsky orientovaného Núrího as-Sa'ída a v centre irackej politiky sa ocitol Rašíd 'Alí al-Kajláni podporovaný štyrmi plukovníkmi.

Prevládajúcim znakom britskej politiky voči vláde Rašída 'Alího al-Kajlániho bola neskrývaná nedôvera vyplývajúca z rastu národných aspirácií. Britská strana sa stále vracala k tomu, že iracká vláda nedoriešila tri spomenuté záležitosti a s obavami sledovala vzrastajúcu moc štyroch plukovníkov. Keď sa iracká vláda obrátila na USA, aby si zabezpečila dodávky potrebných zbraní, britská vláda prekázala túto iniciatívu a zdôvodnila to argumentom, že tento krok sa neuskutočnil prostredníctvom Británie, ako to vyžaduje britsko-iracká zmluva. Keď sa Irak snažil zistiť formu a rozsah britskej pomoci v prípade jeho vonkajšieho ohrozenia, Británia ústne informovala irackého ministra obrany Táhá al-Hášimího, že táto otázka sa ešte len skúma, a že Basra sa stane hlavnou základňou pre túto pomoc, ktorá sa uskutoční v dvoch smeroch: 1. obrana ropných polí v oblasti Chánakín a severnej cesty medzi Irakom a Iránom; 2. obrana Basry a rieky Šatt al-Arab.²¹

Po porážke Francúzska a vstupe Talianska do vojny na strane Nemecka sa situácia ďalej vyostrovala. Rašíd 'Alí al-Kajláni síce vyjadril lojalitu k spojencom, ale Briti ho aj tak podozrievali, že hrá iba o čas, v nádeji, že Nemci ho vojensky, finančne i ekonomicky podporia. Vzhľadom na medzinárodnú situáciu nebol ochotný prerušiť diplomatické styky s Talianskom. Vláda sa 19. júna rozhodla vyslať do Turecka ministrov zahraničných vecí, Núrího as-Sa'ída a spravodlivosti Nádžího Šawkata, pričom hlavným cieľom bolo zistiť stanovisko Turecka k Sýrii v prípade rozpadu francúzskeho panstva. Turecký minister zahraničných vecí radil Iraku zachovávať neutralitu.²² Nádží Šawkat dostal ešte jedno diskrétné poverenie, aby nadviazal kontakt s nemeckým veľvyslancom Franzom von Papenom a zistil postoj Nemecka k Arabom všeobecne a osobitne k Sýrii a Palestíne po ich očakávanom víťazstve.²³ Franz von Papan sa priznal, že jeho vláda sa v súčasnosti nemá čas zaoberať touto otázkou, ale slúbil, že sa dostane na program. Nádží Šawkat uviedol, že Arabi sa teraz snažia zbaviť britského a francúzskeho kolonializmu a na Taliansko sa dívajú ostražito, lebo aj to je kolonialistická krajina. Teraz sa obávajú o svoju slobodu a nezávislosť, a preto žiadajú od Nemecka a jeho spojenca Talianska spoločné vyhlásenie o dobrých úmysloch voči arabským krajinám.²⁴

V tom čase, 21. júna 1940, sa britský veľvyslanec obrátil na irackého ministra zahraničných vecí so žiadosťou, aby vláda súhlasila s vyľodením britských síl v Basre, ktoré by sa odtiaľ presúvali irackým územím do palestínskej Hajfy. Žiadal tiež, aby britské sily popri vybudovaní trasy presunu z Basry do Hajfy mohli vybudovať v Basre, Bagdade a Mosule odpočinkové tábory pre svojich vojakov.²⁵ Túto požiadavku prijala iracká vláda so znepokojením, lebo v nej videla prvý krok na okupáciu Iraku,²⁶ ale napriek výhradám vyslovila s presunom britských vojsk súhlas. Opodstatnenosť irackých výhrad potvrdil W. Churchill v pre-

21 AL-CHAT'TÁB, ref. 18, s. 227.

22 AL-HASANÍ, as-Sajjid 'Abdarrazzáq: *Al-asrár al-chafíja fí harakat as-sana 1941 at-taharruríja*, (Tajomstvá oslobodzovacieho hnutia roku 1941). Bejrút : Matba'at dár al-kutub 1976, s. 61.

23 BIRDWOOD, Lord: *Nuri as-Said. A Study in Arab Leadership*. London : Cassell 1959, s. 176-177.

24 WARNER, Geoffrey: *Iraq and Syria 1941*. Bristol, Purnell Book Services bez dátumu vydania, s. 37; Ad-DURRA, Mahmúd: *Al-harb al-'iráqíja al-británíja 1941*. (Iracko-britská vojna 1941). Bejrút : Dár at-talí'a 1969, s. 143-145.

25 AL-HASANÍ, ref. 15, s. 161.

26 JÁGHÍ, Ismá'íl Ahmad: *Harakat Rašíd 'Alí al-Kajláni*. (Hnutie Rašída 'Alího al-Kajlániho). Bejrút : Dár at-talí'a 1974, 58.

jave v Dolnej snemovni v júni 1941, keď vyhlásil, že britská vláda bola rozhodnutá vyslať v júni 1940 vojenské sily do Iraku, ale potreba týchto vojsk na severoafrickom fronte na odrazenie útoku vojsk Osi prekazila tento zámer. Túto skutočnosť potvrdzuje aj jeho minister zahraničných vecí Anthony Eden.²⁷ To vyvracia všetky argumenty, ktoré boli v roku 1941 vznesené proti irackej vláde, že ona vyvolala agresiu.

Koncom roka 1940 hlboký rozkol tak v irackej verejnosti, ako aj vo vláde, už nebolo možno zakrývať. Na základe spomínaných kontaktov bola 23. októbra 1940 v rozhlase vysielaná deklarácia proarabských sympatií Osi a potom mnohokrát zopakovaná. Skupina politikov okolo Núrího as-Sa'ída, Džamíla al-Midfaiho a ďalších, ktorí zostávali verní Anglo-irackej zmluve, strácala pôdu pod nohami.²⁸ Talianske vyslanectvo v Bagdade, ktoré viedol splnomocnený minister Luigi Gabrielli, získavalo na popularite a očakávalo sa obnovenie spolupráce s Nemeckom. Premiér Rašíd 'Alí al-Kajláni napriek tomu, že nebol prívrženec Britov pre ich otvorenú protiarabskú politiku, sa naďalej hlásil k zmluve a odmietal obviňovania britského veľvyslanca sira Basila Newtona z nedostatku lojality. Britská vláda využila rozličné formy nátlaku na irackú vládu. Premiér Winston Churchill požiadal prezidenta F. D. Roosevelta, aby USA nedodali Iraku objednané zbrane, a americká strana mu vyhovela. Núrí as-Sa'íd sa dohodol s britským veľvyslancom, že podá demisiu, čím vyvolá vládnu krízu, a veľvyslanec požiada regenta, aby vládu odvolal.²⁹ Predseda vlády požiadavku odmietol s odôvodnením, že nie je v súlade s ústavou, nakoľko právo odvolať vládu prináleží iba kráľovi. Pod nátlakom štyroch plukovníkov regent nepresadil odvolanie vlády, ale musel 21. januára 1941 prijať demisiu ministra zahraničných vecí a spravodlivosti.³⁰

Situácia sa nevyvíjala podľa predstáv regenta, aj keď viacerí poslanci v snahe vyhovieť mu, činili na premiéra nátlak, aby rezignoval. Keď Rašíd 'Alí al-Kajláni v parlamente zaregistroval tieto iniciatívy smerujúce proti nemu, požiadal regenta o súhlas s rozpustením parlamentu. Regent namiesto riešenia zložitej politickej situácie, aby sa vyhol zodpovednosti, tajne odcestoval do ad-Díwáníje, kde mu poskytol ochranu veliteľ štvrtej divízie, dislokovanej v tomto meste, generálmajor gšt. Ibráhím ar-Ráwí.³¹ Tento krok považovali Briti za „veľmi rozumný“, pretože vláda 31. januára 1941 nakoniec podala demisiu a regent sa vrátil do Bagdadu. Novú vládu vytvoril vojak, brigádier gšt. Táhá al-Hášimí. Rašíd 'Alí al-Kajláni v rozlúčkovom prejave, ktorý sa dostal na verejnosť, otvorene poukázal na to, že musel odstúpiť pod tlakom cudzích záujmov na úkor národných záujmov Iraku, čím nepriamo obvinil Veľkú Britániu.³²

Štyria plukovníci, ktorí v decembri 1940 prestali podporovať Núrího as-Sa'ída pre zjavné probritské postoje, zostávali najvplyvnejšou silou. Ani Táhá al-Hášimí nezískal ich podporu, pretože kolísal a oni prešli do tábora (protibritskej) národnej revolúcie. Regent sa pokúšal oslabiť pozíciu štyroch plukovníkov tým, že 26. marca 1941 rozhodol o preložení plukovníka gšt. Saláhaddína as-Sabbágha z Bagdadu do provincie Dijálá a plukovníka gšt. Ká-

27 EDEN, Anthony: *Full Circle. The Memoirs of of Anthony Eden*. London : Cassell 1960, s. 242.

28 LONGRIGG, Stephen Hemsley: *Iraq, 1900 to 1950: A Political, Social and Economic History*. London : Oxford University Press, 1953, s. 285.

29 HIRSZOWITZ, Lukasz: *The Third Reich and the Arab East*. London : Routledge and Kegan Paul 1966, s. 106-107; JÁGHÍ, ref. 25, s. 61.

30 AL-HASANÍ, ref. 21, s. 83-85.

31 An-NÁSIRÍ, Táriq: *'Abdaliláh al-wasíj 'alá 'arš al-'Iráq, 1939 – 1958. Hajátuhu wa dawruhu as-sijásí*. ('Abdaliláh regent irackého trónu, 1939 – 1958. Jeho život a jeho politická úloha). Bagdad, al-Maktaba al-'álamiya 1990, s. 115-116.

32 AL-CHATTÁB, ref. 18, s. 243.

mila Šabíba z Bagdadu do ad-Díwánije, ale plukovníci odmietli tieto rozkazy splniť.³³ To spôsobilo výrazné oslabenie pozície premiéra, ktorý bol aj úradujúcim ministrom zahraničia a obrany, pretože okrem straty dôvery plukovníkov, nedokázal vyhovieť regentovi. Tým zároveň úplne skrachoval opozičný pokus politicky sa zbaviť „zlatého štvorca“.³⁴ Za tejto napätej situácie britská vláda vo februári 1941 vymenila svojho veľvyslanca v Iraku: namiesto sira Basila Newtona bol vymenovaný expert na blízkovýchodné záležitosti sir Kinahan Cornwallis, ktorý pricestoval do Bagdadu 2. apríla 1941.³⁵ Na svojej ceste do Iraku sa koncom marca stretol v Káhire s hlavným veliteľom britských síl na Blízkom východe generálom Archibaldom Wavellom, ktorý mu medziiným objasnil problémy týkajúce sa vojenských posíl v tejto oblasti a zároveň prediskutovali možnosť nasadenia ozbrojených síl, v tom čase dislokovaných v Indii.³⁶

Situácia sa vyostriala v noci z 1. na 2. apríla 1941. Štyria plukovníci a úradujúci náčelník generálneho štábu generálmajor Amín Zakí, sa zišli v tábore ar-Rašíd na okraji Bagdadu, zmobilizovali svoje jednotky a rozhodli sa uskutočniť prevrat. Potom Amín Zakí a Fahmí Sa'íd navštívili Táhá al-Hášimího, vysvetlili mu situáciu a „požiadali“ ho, aby podal demisiu; premiér nemal iné východisko ako vyhovieť, pričom sám nemal záujem o účasť v novej vláde. Vodcovia prevratu chceli zadržať regenta, ale niekto ho zavčasu varoval, takže náhlivo v prestrojení utiekol z paláca zadným vchodom na veľvyslanectvo USA.³⁷ Odtiaľ ho vedúci americkej diplomatickej misie, Paul Knabenshue, prikrytého dekou na podlahe diplomatického vozidla, prepašoval na britskú leteckú základňu al-Habbánija, asi 60 km západne od Bagdadu, kde sa uchýlil pod ochranu Britov.³⁸ Núrír as-Sa'íd v zlej predtuče utiekol na základňu al-Habbánija o dva dni skôr a odtiaľ odletel britským lietadlom do Ammánu.³⁹

Po úteku regenta z krajiny nastala krátka ústavná kríza. Vzhľadom na regentov útek nebolo možné pri poverení novej vlády postupovať zákonnou cestou. Generálny štáb armády vydal vyhlásenie, že konanie regenta má za cieľ zničiť národnú armádu a spôsobiť rozkol v radoch obyvateľstva. Vo vyhlásení sa ďalej uvádzalo, že bude vytvorená vláda národnej obrany.⁴⁰ Vláda národnej obrany, na čele ktorej stál opäť Rašíd 'Alí al-Kajlání, sa sformovala dňa 4. apríla 1941.⁴¹ Premiér následne navrhol zvolanie parlamentu na riešenie otvorených otázok, ale štyria plukovníci mali obavu ako sa zachová parlament, ktorý vyšiel z vôleb usmerňovaných regentom a Núrím as-Sa'ídom. Rašíd 'Alí al-Kajlání ich uistil, že v napätých situáciách prevláda u Iračanov vlastenectvo.⁴² Parlament sa zišiel 10. apríla. Premiér vo vystúpení objasnil zložitú situáciu vyvolanú regentovým útekem, pre ktorý nemohol pri-

33 AL-BARRÁK, ref. 17, s. 272.

34 JÁGHÍ, ref. 25, s. 74.

35 Kinahan Cornwallis pracoval ako britský expert na ministerstve vnútra v Bagdade od vzniku moderného Iraku do roku 1935. V tom roku ho Rašíd 'Alí al-Kajlání ako minister vnútra odvolal z miesta poradcu, takže v roku 1941 panovala medzi nimi aj osobná nevráživosť. Cornwallis bol toho názoru, že Rašíd 'Alí al-Kajlání a štyria plukovníci rokovanimi s Britániou len natahujú čas, kým mocnosti Osi nebudú schopné priamo zasiahnuť.

36 KIRK, ref. 19, s. 66.

37 Niektorí irackí autori uvádzajú, že regenta varoval sám premiér, ale on v svojich pamätiach píše, že sa pokúsil zavolať regentovi, ale nezastihol ho. Porovnaj: AL-BARRÁK, ref. 17, s. 239; AL-HÁŠIMÍ, Táhá: *Mudakkirát Táhá al-Hášimí, 1919 – 1943*, (Memoáre Táhá al-Hášimího). Bejrút : Dár at-tali'a 1967, s. 219-421.

38 WARNER, ref. 23, s. 86.

39 AL-HASANÍ, ref. 21, s. 115.

40 As-SULH, Raghíd: *Harbá Británijá wa al-'Iráq 1941, 1958*. (Dve vojny Británie a Iraku 1941, 1991). Bejrút, Šarikat al-matbú'át li at-tawzi' wa an-našr 1994, s. 176.

41 AL-HASANÍ, ref. 15, s. 222.

42 AL-BARRÁK, ref. 17, s. 248.

jať demisiu Táhá al-Hášimího a nedal poverenie na vytvorenie novej vlády. Odporučil odvolanie ĆAbdaliláha a na miesto regenta navrhol šesťdesiatdvaročného príslušníka hášimovského rodu *šarífa* Šarafa.⁴³ Zo 135 poslancov parlamentu bolo 94 prítomných, ktorí všetky predložené návrhy jednomyselne schválili.⁴⁴ Premiér potom požiadal nového regenta, aby neodkladne zabezpečil obnovenie ústavného poriadku v krajine. Vláda sa potom už v súlade s ústavou ujala svojej funkcie 12. apríla 1941.

Tým, že probritské iracké elity opustili krajinu, britská vláda sa rozhodla neuznať legitímnosť vlády, ktorá sa dostala k moci „štátnym prevratom“ a nerešpektovať jej požiadavky.⁴⁵ Rašíd ĆÁl al-Kajlání síce opakovane zdôrazňoval zámer vlády dodržiavať Anglo-irackú zmluvu, ale zároveň vyhlásil, že nová vláda nechce zatiahnuť Irak do vojny a bude viesť nezávislú a suverénnu politiku.⁴⁶ Veľvyslanec Kinahan Cornwallis presadzoval stanovisko svojej vlády, a tak sa vzájomné vzťahy menili na otvorené nepriateľstvo. Už o niekoľko dní poslal britskej vláde tri alternatívy na riešenie situácie: 1. použitie proti novej vláde silu; 2. uvaliť na ňu politický a hospodársky nátlak; alebo 3. uznať ju. Sám navrhoval prvú alternatívu. V nasledujúcej depeši zaslanej na Foreign Office Cornwallis uviedol, že keby sa Londýn rozhodol rokovať s al-Kajláním, nesmie pristúpiť na naťahovanie času. Prihlásenie sa k dodržiavaniu anglo-irackej zmluvy označil za pružný a taktický postup novej vlády, ktorý by nemal spôsobiť zmierenie sa s ňou a vzdať sa alternatív zvrhnúť ju silou.⁴⁷

Ernst Woermann, vedúci politického oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí, informoval 9. apríla 1941 ministra zahraničných vecí Joachima von Ribbentropa na jeho žiadosť o situácii v Iraku, pričom vysvetlil, že v súčasnosti je v Iraku vláda, ktorú možno označiť za vlasteneckú a sympatizujúcu s Osou, a že podľa dostupných správ má táto vláda plnú podporu armády. Vláda sa tvrdo postavila proti želaniu Britov umiestniť v Iraku britské vojská a proti neobmedzenému právu na presuny vojsk a materiálu cez Irak. Von Ribbentrop okamžite splnomocnil Woermanna, aby aktívne pokračoval v riešení tejto otázky a pokiaľ by bol potrebný súhlas Führera, on ho zabezpečí.⁴⁸ Ernst Woermann poslal, prostredníctvom talianskeho vyslanca v Bagdade Luigiho Gabrielliho, novej irackej vláde nasledujúce vyhlásenie: 1. Taliansko a Nemecko sledujú revolučné dianie v Iraku s veľkými sympatiami; 2. Taliansko a Nemecko odporúčajú viesť ozbrojený odpor voči Británii len čo vzťahy medzi zainteresovanými ozbrojenými silami potvrdia vyhliadky na úspech; 3. Nemecko a Taliansko sa aktívne pripravujú pomôcť vo forme dodávok zbraní a munície a dúfajú, že prekonajú ťažkosti s prepravou... talianska a nemecká vláda sú tiež pripravené podporiť Irak finančne.⁴⁹

Ribbentrop tak ako sľúbil, predložil irackú záležitosť Hitlerovi, pričom naznačil, že keď sa Briti v dostatočnej sile usadia v Iraku, využijú situáciu na prípravu obsadenia Sýrie a následne budú vyvíjať tlak na Turkov. Šikovne tým vzbudil záujem o Blízky východ u Führera, ktorý chcel mať v čase nemeckého útoku na ZSSR dočinenia s priateľským Tureckom. Ri-

43 As-SAHRAWARDÍ, Nadžmaddín: *At-táríh lam jabda' ghadan. Haqá'iq wa asrár Ćan thawrataj Rašid ĆÁl al-Kajlání 1941 wa 1958 fi al-Iráq*. (História sa nezačala včera – fakty a tajomstvá revolúcií Rašida ĆÁliho al-Kajláního 1941 a 1958 v Iraku). Bagdad : Dár aš-šu'ún at-ťaqáfa al-Ćamma 1989, 2. vyd., s. 47–48; Text premiérovho prejavu dňa 10. apríla v parlamente, in: Al-HASANÍ, ref. 21, s. 128-130.

44 As-SULH, ref. 39, s. 178.

45 CHURCHILL, ref. 14, s. 226. (České vydanie, s. 258)

46 Al-HASANÍ, ref. 21, s. 139-140.

47 As-SULH, ref. 39, s. 179-180.

48 WARNER, ref. 23, s. 95.

49 WARNER, ref. 23, s. 96.

bentrop naznačil viaceré možnosti na dodanie zbraní a munície do Iraku, o. i. obrátiť sa na Francúzov, aby uvoľnili zásoby uskladnené v Sýrii a pripraviť Luftwaffe na letecké zásobovanie v požadovanom okamihu. Oznamoval, že otázka leteckej podpory Iraku už bola predbežne a neformálne prediskutovaná s operačným oddelením Luftwaffe. Možnosť vojenských záväzkov Osi v budúcnosti bude závisieť od ďalšieho vývoja nemecko-francúzskych vzťahov, lebo nemecká podpora arabských aspirácií nevyhnutne posilní gaullistické smerovanie medzi Francúzmi.⁵⁰ Pred prijatím akéhokoľvek konečného rozhodnutia bude treba získať viac informácií o situácii v Iraku a iracká vláda by v žiadnom prípade nemala byť tlačaná do otvoreného boja s Britmi, kým nebude isté, že Irak je dostatočne silný, aby sa s pomocou Osi dokázal presadiť voči Britom.

Winston Churchill ešte 8. apríla poslal ministrovi pre Indiu memorandum, že situácia v Iraku sa komplikuje, a preto chce uvoľniť ešte jednu divíziu pre Blízky východ, lebo treba zaistiť Basru, kde by Američania chceli vytvoriť významnú základňu pre montáž lietadiel, a tento plán má prvoradý význam.⁵¹ Hlavný veliteľ britských vojsk v Indii generál Claude Auchinleck okamžite ponúkol jednu pešiu brigádu a pluk poľného delostrelectva, ktoré už boli nalodené a pôvodne mali odplávať do Malajska. V minulosti sa britské jednotky často vylodovali v Iraku na ceste do Palestíny a Egypta. V súvislosti s ofenzívou vojsk Osi v severnej Afrike nastala ešte väčšia potreba posilniť britské sily v týchto dvoch krajinách. Britské sily na Blízkom východe boli totiž vážne oslabené vyslaním expedičného zboru do Grécka a hlavne preto, lebo sily Osi zajali značnú časť z nich. Navyše, britské hlavné velenie malo záujem umiestniť vojská v Iraku nielen kvôli vzrastajúcemu nepriateľskému ovzdušiu v krajine: nemecká vzdušná prevaha v Egejskom mori znamenala, že komunikačné línie do Turecka cez Irak nadobudli mimoriadny význam.⁵²

Iracká vláda sa od začiatku obávala obsadenia krajiny britskými vojskami prechádzajúcimi cez Mezopotámiu. Britská vláda, ktorá s nevoľou prijímala „nacionalistické tendencie“ novej vlády Iraku ohrozujúce jej plány začleniť iracké územie a jeho zdroje do podpory britského vojnového úsilia, ju odmietala uznať. Vo vyhlásení z 3. apríla o tom, že Irak bude zachovávať všetky medzinárodné záväzky,⁵³ Rašíd ĆAlí al-Kajlání nemohol celkom zakázať vylodenie britských vojsk, a preto sa snažil dosiahnuť kompromis. Cornwallis sa však rozhodol využiť situáciu a so súhlasom britskej vlády požiadal 16. apríla o povolenie s presunom ďalších britských vojsk cez Irak. Zároveň informoval al-Kajláního, že len čo Británia získa bezpodmienečný súhlas na vybudovanie komunikačnej trasy cez Irak, Londýn okamžite rozšíri neformálne vzťahy s jeho vládou a zakrátko ju úplne uzná.⁵⁴ Iracká vláda so znepokojením sledovala, že Británia znova vkráča do starých kolonialistických praktík a nepostupuje v súlade so zmluvou. Už v polovici apríla bolo jasné, že britská verzia o prechode jej jednotiek z Basry do Palestíny je len zámienka, a že skutočným cieľom je vojenské ovládnutie Iraku.⁵⁵

Keď Kinahan Cornwallis 17. apríla oznámil irackej vláde, že sa k Basre blížia ďalšie tri lode vezúce okolo 3 500 vojakov z Indie a na druhý deň sa vylodia, predseda vlády Rašíd ĆAlí al-Kajlání odmietol udeliť povolenie na ich vylodenie, kým predtým vylodené sily neopus-

50 HIRSZOWITZ, ref. 15, s. 123.

51 CHURCHILL, ref. 14, s. 225. (České vydanie, s. 257)

52 CHURCHILL, ref. 14, s. 228. (České vydanie, s. 260)

53 Text vyhlásenia vysielaného v bagdadskom rozhlase večer 3. apríla 1941, in: AL-HASANÍ, ref. 21, s. 118-119.

54 HIRSZOWITZ, ref. 28, s. 142.

55 AL-CHATĀB, ref. 18, s. 259.

tia krajinu.⁵⁶ Následne predložil veľvyslancovi nasledovné podmienky pre britskú vojenskú prítomnosť v Basre: 1. Jednotky majú byť okamžite presunuté do Rutby, pohraničného mesta na ceste do Palestíny; 2. irackej vláde má byť v budúcnosti vždy včas oznámený akýkoľvek prísun britských jednotiek; 3. celkový stav britských vojsk na irackom území nesmie nikdy prekročiť stav jednej brigády; 4. žiadne ďalšie jednotky sa nesmú vylodiť, pokiaľ tie, ktoré už dorazili do Basry, neopustia Irak.⁵⁷

Keďže britská strana už nemohla tajiť pravdu, K. Cornwallis 28. apríla 1941 spupne odpovedal, že zmluva nepripúšťa žiadne také obmedzenia, a že Veľká Británia má právo na zriadenie vojenskej základne v Basre a na zriadenie a udržiavanie svojich komunikačných línii cez Irak.⁵⁸ Iracká vláda vyhlásila, že britské nároky sú v rozpore so zmluvou a zabezpečovanie obrany komunikácií v Iraku patrí do jej kompetencií a ohradila sa voči zvýšenej britskej vojenskej aktivite v krajine. Na stretnutí premiéra a ministra zahraničných vecí s britským veľvyslancom, ktorý ani nepredložil poverovacie listiny, iracká strana uviedla, že aj keď podľa článku 4 zmluvy sa hovorí o poskytovaní všestrannej pomoci, článok 5 stanovuje, že prítomnosť britských síl je obmedzená na dve letecké základne.⁵⁹ Na veľvyslancovu otázku, čo urobí vláda, keď sa ďalšie sily vylodia, premiér odpovedal, že zodpovednosť za také porušenie zmluvy poniesie britská vláda.⁶⁰ Napriek nesúhlasu irackej vlády sa 29. apríla vylodili v Basre nové jednotky a britský veľvyslanec zároveň nariadil evakuáciu všetkých britských žien a detí z Bagdadu na britskú leteckú základňu al-Habbánija ležiacu asi 80 km západne od Bagdadu.⁶¹

Velenie nad britskými pozemnými silami v Iraku prevzal generálmajor W. A. K. Fraser.⁶² Jednotkám RAF v Iraku velil letecký vicemaršal H. G. Smart a patrili k nim letecká výcviková škola v al-Habbániji a 244. bombardovacia letka na základni aš-Šu'ajba, neďaleko Basry, spolu to bolo 82 lietadiel (o. i. *Wellingtony*, *Gladiatory*, *Vincenty* atď.), z ktorých boli zostavené štyri perute.⁶³ Situácia v Iraku sa rýchlo zostrovala a vláda v presvedčení, že Británia hodlá okupovať krajinu, sa rozhodla postaviť na odpor voči britským plánom. Vojaci, ktorí sa nachádzali v tábore ar-Rašíd na okraji Bagdadu, dostali rozkaz presunúť sa k základni al-Habbánija, aby zabránili nedovoleným aktivitám Britov. Britský veľvyslanec protestoval proti tomu opatreniu, ale dostal odpoveď, že ide výlučne o „preventívne opatrenie“ s poukazom na predošlú irackú nótu o vylodovaní jednotiek v Basre a ich tranzit cez Irak.⁶⁴ Na základni slúžilo asi 1 000 príslušníkov letectva, pravdepodobne 1 200 asýrskych odvedencov⁶⁵ a asi 9 000 civilistov – Európanov, Indov a Asýrčanov. Popri leteckej výcvikovej škole tu boli letecké opravovne, sklady zásob, zbraní a munície a tiež nemocnica. Ešte 29. apríla

56 AL-HASANÍ, ref. 21, s. 147; AL-CHATTÁB, ref. 18, s. 260.

57 AL-HASANÍ, ref. 21, s. 143-144; KIRK, ref. 19, s. 68.

58 LONGRIGG, ref. 27, s. 289.

59 Treaty of Preferential Alliance: the United Kingdom and Iraq, 30 June 1930. In: HUREWITZ, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East*. Volume II, A Documentary Record, 1914 – 1956. D. Van Nostrand Company, Inc. Princeton, New Jersey, 1956, s. 178-181.

60 AS-SAHRAWARDÍ, ref. 29, s. 67.

61 LONGRIGG, ref. 27, s. 290; KIRK, ref. 19, s. 69.

62 PLAYFAIR, I. S. O.: *The Mediterranean and the Middle East. Vol. II, "The Germans come to the Help of their Ally" (1941)*. London, Her Majesty's Stationery Office 1956, s. 179.

63 CHURCHILL, ref. 14, s. 227. (České vydanie, s. 259)

64 KHADDURI, Majid: *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*. London : Oxford University Press, 1960, s. 222.

65 Išlo o mladých mužov z asýrskej menšiny, ktorá sa po vyhladzovacích útokoch irackej armády v polovici 30. rokov, postavila na stranu Britov proti Arabom.

posádku základne posilnilo 400 vojakov britského pešieho pluku, ktorí boli letecky prepravení z Indie na základňu aš-Šu'ajba, aby chránili vyloďovanie jednotiek v Basre, odkiaľ ich letecky presunuli na základňu al-Habbánja. Velil im plukovník O. L. Roberts.⁶⁶ Iracké velenie poslalo veliteľovi základne pokyn, aby zastavil všetky lety, a aby nikto neopúšťal priestor základne. Vicemaršal Smart odpovedal, že akýkoľvek zásah do bežného výcviku sa bude považovať za nepriateľský čin.

Rozhodnutie irackej vlády zaujať tvrdý postoj voči Britom bolo zásadové, ale netaktické. Pre mnohých pozorovateľov bolo prekvapujúce, keďže dovtedy nemecká podpora pre irackú vládu sa obmedzovala na verbálne vyhlásenia a sľuby, ktoré sa mohli ťažko splniť vzhľadom na neexistujúce nemecké zásobovacie trasy na Blízky východ. Mocnosti Osi mali potenciálne významnú úlohu v irackých záležitostiach. Po prvé, pôsobili ako hospodársky a ideologický magnet zbavujúci Britániu predošlých sympatií. Po druhé, pôsobili ako dráždivá provokácia alebo vhodná výhovorka, vyvolávajúca u Britov nutnosť konať. Po tretie, mali potenciál pôsobiť ako protiváha politickej alebo vojenskej akcii Británie.⁶⁷ V skutočnosti žiadna z týchto možných úloh sa nerealizovala. Niet dôkazov, že by politika premiéra a štyroch plukovníkov, hlavne ich postoj voči Británii, bol motivovaný niečím iným ako normálnym irackým nacionalizmom a arabizmom. Je všeobecne známe, že vojenská pomoc Talianska neexistovala, že pomoc Nemecka bola príliš malá a oneskorená a žiadala sa za to vysoká cena. Nemci sa obávali, aby vystúpenie Iračanov neprišlo skôr ako budú môcť účinne pomáhať jeho aktérom. Mali aj isté obmedzenia: ťažko mohli bombardovať ropné polia, ktoré chceli neskôr využívať.⁶⁸

Reakcia Londýna na dianie v Iraku bola provokatívna a bezohľadná. Vychádzala aj zo skutočnosti, že britskí náčelníci štábov dávali prednosť ozbrojenej intervencii pred uznaním irackej vlády národnej obrany. Briti sa práve museli boríť s nemeckou inváziou do Grécka a s postupom generála Erwina Rommela v Kyrenajke, a jediné čo mohli navrhnúť, bolo použiť letectvo nachádzajúce sa v Iraku a prípadne presun jedného britského práporu z Palestíny do al-Habbánje.⁶⁹ Situácia bola pre Londýn o to vážnejšia, že britská armáda bola v apríli 1941 porazená v Kyrenajke a úplne vytlačená z Grécka.⁷⁰ Výbor obrany v Londýne na zasadnutí 2. mája rozhodol, že britské vojenské velenie v Iraku musí žiadať o pomoc blízko-východné velenie. Generál Archibald Wavell, hlavný veliteľ britských blízko-východných síl, pri zadržiavaní útokov Osi nemal chuť oslabovať svoje vyčerpané jednotky. Preto v odpovedi náčelníkom štábov odporúčal, aby sa konflikt v Iraku pokúsili urovnať čo najrýchlejšie, a to rokovaním a dohodou s Iračanmi. Náčelníci štábov v obave pred možným vstupom Nemecka do tohto konfliktu, zavrhlí akúkoľvek dohodu s Iračanmi a zároveň požadovali maximálnu možnú leteckú podporu.⁷¹

Generál Wavell nakoniec sľúbil, že pošle z Palestíny jednotku, ktorá sa bude skladať z jednej mechanizovanej brigády 1. jazdeckej divízie, jeden poľný pluk, jeden motorizovaný peší prápor, sprevádzané tromi švadrónami zajordánskych pohraničníkov a mechanizovaný prápor zajordánskej Arabskej légie pod velením brigadiera J. B. Glubba. Táto jednotka nazvaná Habforce (Habbaniya Force) nemala obrnené vozidlá ani tanky a len málo protitlie-

66 Ad-DURRA, Mahmúd: *Al-harb al-iráqija al-británija 1941*. (Iracko-britská vojna 1941). Bejrút, Dár at-talí'a 1969, s. 247.

67 TARBUSH, ref. 13, s. 178.

68 TARBUSH, ref. 13, s. 179.

69 PLAYFAIR, ref. 61, s. 178.

70 LIDDEL HART, ref. 1, s. 137.

71 KIRK, ref. 19, s. 72.

tadlových a protitankových zbraní.⁷² Z Palestíny tiež nemohli očakávať rýchlu pomoc, lebo Wavell oznámil, že podnikne prípravy a urobí čo bude môcť, aby vyvolal dojem, že sa chystajú veľké sily pre akciu z Palestíny, čo by mohlo zapôsobiť na irackú vládu. Upozornil však, že sily, ktoré môže uvoľniť, sú nedostatočné a navyše môžu prísť neskoro.⁷³ Rozsah tejto pomoci mohol byť aj väčší, ale väčšina arabských vojakov sa odmietla zúčastniť bratovražedného boja. Pozoruhodná je výpoveď jedného z veliteľov zajordánskych pohraničníkov: „*My s Iračanmi nemáme žiaden spor, ale Briti zásadne nechávajú bojovať za seba iných.*“⁷⁴ Wavell, keď namietal voči vojenskej akcii v Iraku, viedli ho k tomu obavy z jej negatívnej odozvy v ostatnom arabskom svete. Neuvedomil si však, že skúsené a v boji preverené britské jednotky budú mať proti sebe v podstate neskúsených irackých vojakov s nejednotným velením. Jeho obavy sa teda nenaplnili a dianie v Iraku malo na vývoj udalostí na Blízkom východe pomerne malý vplyv.⁷⁵

Generál Wavell 4. mája dostal telegrafickú správu od náčelníkov štábov v Londýne: „*Náš zásah v Iraku je nevyhnutný. Museli sme vybudovať našu základňu v Basre a ovládnuť tento prístav, aby sme si v prípade nutnosti mohli chrániť perzskú ropu. Komunikačné línie do Turecka cez Irak tiež nadobudli väčší význam kvôli nemeckej leteckej prevahe nad Egejským morom. Pod tlakom mocností Osi sa situácia okolo al-Habbánije mohla vyvinúť podobne aj keby sme neboli poslali do Basry žiadne sily. Neskôr by sme museli v Basre čeliť odporu pri pokuse vylodiť sa, kým teraz sme získali spoľahlivé predmostie bez odporu... Nemôžeme robiť žiadne ústupky. Otázka bezpečnosti Egypta zostáva prvoradá, ale my musíme urobiť všetko, čo je v našich silách, aby sme udržali al-Habbániju a ovládali ropovod k Stredozemnému moru.*“⁷⁶

Vzhľadom na mimoriadny význam bezpečnosti Egypta a Palestíny bolo nevyhnutné obnoviť predošlé pomery v Iraku, pretože predlžovanie bojov mohlo ohroziť obranu týchto dvoch krajín. Náčelníci štábov odpovedali Wavellovi, že Výbor obrany nemôže pristúpiť na žiadne rokovania, iba keby si Irak priznal porážku, lebo sa treba zabezpečiť proti budúcim plánom Osi v súvislosti s Irakom. Boli presvedčení, že Rašíd ʿAlí al-Kajláni je dohodnutý s mocnosťami Osi a čaká iba na ich pomoc, aby mohol otvorene prejavíť protibritský postoj. Príchod Britov do Basry narušil jeho plány a teraz sa ukazuje skvelá príležitosť na obnovenie situácie smelou akciou bez odkladu. Hlavné velenie prevzalo zodpovednosť za vyslanie sily z Palestíny v najskoršom možnom čase. Wavell mal oznámiť Smartovi, že pomoc je na ceste a je jeho povinnosťou, aby bránil al-Habbániju až do konca.⁷⁷ Každoročné záplavy na juhu Iraku v tomto období a sabotáž komunikácií spôsobili, že britské posily z Basry mohli doraziť najskôr za šesť týždňov.

A tak 1. mája 1941 asi 9 000 slabo vyzbrojených irackých vojakov zabezpečovalo obklúčenie základne al-Habbánija. Cieľom tejto akcie nebolo dobyť základňu, ale získať istý prostriedok nátlaku voči britskej strane. Na základni bolo vyše 2 200 dobre vyzbrojených obrancov podporených obrnenými vozidlami a letectvom. Rokovania irackých vyjednávačov boli bezvýsledné, lebo britská strana sa nechcela dohodnúť, ale presadiť svoje požiadavky. Veľvyslanec Kinahan Cornwallis dostal inštrukcie, že môže prijať všetky potrebné kroky, aby ukončil obliehanie, vrátane leteckého útoku. Vicemaršal Smart sa preto rozhodol neča-

72 PLAYFAIR, ref. 61, s. 185.

73 CHURCHILL, ref. 14, s. 227. (České vydanie, s. 259)

74 WARNER, ref. 23, s. 113.

75 WARNER, ref. 23, s. 118.

76 KIRK, ref. 19, s. 70.

77 PLAYFAIR, ref. 61, s. 186.

kať a zaútočiť na iracké jednotky skôr ako získajú rozhodujúcu prevahu, a tak na svitaní 2. mája bez predošlého ultimáta letecké sily, ktoré mal k dispozícii, uskutočnili prekvapivý letecký útok na pozície obliehajúcich, aby ich prinútili stiahnuť sa.⁷⁸ Letecké útoky trvali štyri dni a bombardovanie zasahovalo nielen jednotky v okolí základne, ale aj vojenské a civilné ciele v Bagdade s cieľom podlomiť irackú bojovú morálku. Iračania odpovedali delostreleckou paľbou, ale tá bola nepresná a neúčinná, dokonca nedokázali zasiahnúť ani životne dôležitú vodnú vežu (zásobník s vodou) ani zabrániť leteckej evakuácii žien a detí.⁷⁹ Philip Guedalla poznamenáva, že delostrelecká paľba, ktorá mohla o všetkom rozhodnúť, bola neúčinná. Nebola tam nemecká ruka, ktorá by ju riadila.⁸⁰

Iracká vláda bola zaskočená britským leteckým útokom, ktorým sa fakticky začali boje označované za britsko-irackú vojnu. Reagovala na to vyhlásením stanného práva a prijala tieto opatrenia: 1. obnovenie vzťahov s Nemeckom a pozvanie nemeckého predstaviteľa do Bagdadu; 2. nadviazanie vzťahov so ZSSR; 3. vymenovanie majora letectva Madždadína an-Naqíba za styčného dôstojníka medzi Najvyššou radou obrany a nemeckým velením v Aleppe.⁸¹ (Na rozkaz plukovníka Mahmúda Salmána navštívil major letectva Madždadín an-Naqíb Aleppo, aby zistil druh a rozsah nemeckej leteckej pomoci Iraku. V tom istom čase prišli 100-členná nemecká a 120-členná talianska vojenská misia do Mosulu); 4. ukončenie služby britským dôstojníkom, poddôstojníkom a civilistom v Iraku zrušením ich zmlúv k 15. máju 1941; 5. splnomocnenie predsedu vlády na uzatvorenie zmlúv s ktorýmkoľvek cudzím štátom na nákup zbraní, munície a služieb pre armádu, za podmienok a cenu, ktoré uzná za vhodné.⁸²

Iracká vláda sa nepripravovala na vedenie vojenských operácií voči britským silám, a preto neprijala žiadne rozhodné opatrenia ako odpoveď na britské letecké bombardovanie napriek naliehaniu dôstojníkov. Nebol zavčas vydaný ani rozkaz na obsadenie základne al-Habbánija. Saláhaddín as-Sabbágh uvádza, že plukovník Fahmí Sa'íd napriek jeho rozkazu opevniť sa v mestách Fallúdža a ar-Ramádí, zaujal pozície na vyvýšenine nad základňou. Po britskom leteckom útoku v piatok 2. mája, požiadal Fahmího Sa'ída, aby nasledujúci deň zaútočil na základňu, ale on odkladal rozhodujúci útok a stratil iniciatívu, a tým aj rozhodujúcu bitku.⁸³ Pred svitaním 6. mája sa iracké jednotky stiahli na východ od al-Habbánije k mestu Fallúdža, čím umožnili obrancom oddýchnuť si a reorganizovať sily. Po uvoľnení obliehania al-Habbánije dalo hlavné velenie pokyn na likvidáciu irackého letectva. Jednotka Habforce pod velením generálmajora J. G. W. Clarka sa mala dať na pochod 11. mája a obnoviť kontrolu nad komunikačnou líniou a držať ju, pričom jej rýchly oddiel (asi 2 000 mužov a 500 vozidiel) pod velením brigadiera J. J. Kingstona bol vyslaný krížom cez púšť, aby čo najrýchlejšie dorazil do al-Habbánije. Hlavné velenie 7. mája oznámilo, že je nutné ďalej zasadzovať irackej armáde tvrdé údery kvôli zabezpečeniu britských síl pred prípadným zásahom síl Osi, a preto treba poraziť a diskreditovať vodcov národného hnutia v nádeji, že vláda Rašída 'Alího al-Kajláního bude vystriedaná. Generál Wavell prevzal 8. mája

78 PLAYFAIR, ref. 61, s. 183.

79 LONGRIGG, ref. 27, s. 292.

80 GUEDALLA, Philip: *Middle East 1940 – 1942. A Study in Air Power*. London : Hodder and Stoughton 1944, s. 140.

81 Al-CHAT'TÁB, ref. 18, s. 261.

82 Al-CHAT'TÁB, ref. 18, s. 262.

83 As-SABBÁGH, Saláhaddín: *Mudakkirát aš-šahíd al-'aqíd ar-ruqñ Saláhaddín as-Sabbágh. Fursán al-'urúba fi al-'Iráq*. (Spomienky martyra plukovníka gšt. Saláhaddína as-Sabbágha. Rytieri (pan)arabizmu v Iraku). Damašk, Aš-šabáb al-'arabí 1956, s. 255.

operačné velenie v južnom Iraku a informoval nového veliteľa tejto oblasti generálporučíka E. P. Quinana, že jeho úlohou nebude organizovať pochod na sever, ale zabezpečiť celú oblasť a pripraviť základňu na prijímanie ďalších posíl.⁸⁴

V čase, keď sa jednotka Habforce a jej úderný predvoj Kingcol (Kingston-column) zhromažďovala v Palestíne, tamojšie britské sily podnikli akciu na obsadenie irackého mesta Rutba, ležiaceho blízko zajordánskych hraníc. Jeho význam spočíval aj v tom, že v jeho blízkosti sa nachádzala významná čerpacia stanica ropovodu do Hajfy, označená H4. Okrem toho to bolo posledné miesto, kde sa nachádzala voda, lebo potom nasledovala 500 km cesta cez púšť až po mesto ar-Ramádí na Eufrate. Útok na Rutbu zo vzduchu uskutočnila 203. letka, ktorá tým uľahčila očakávaný prechod jednotky Habforce. Tá prekročila iracké hranice 13. mája a vzhľadom na správy z al-Habbáníje, že v ar-Ramádí sa nachádzajú značné sily a možno očakávať útok nemeckých lietadiel z letiska v Mosule, rozhodol sa priblížiť k základni z južnej strany, a nie zo západnej. Počas prechodu cez púšť boli jednotky Kingcol napadnuté nemeckými lietadlami a utrpeli mierne straty. Mali problémy aj s ťažkými vozidlami, lebo ich kolesá zapadali do piesku, a tak bolo treba hľadať vhodné úseky s pevnejším povrchom.⁸⁵

Iracká vláda nevypracovala ani po týždni bojov žiaden plán na riešenie mimoriadnej situácie. Na území, ktoré spravovala, vcelku vládol poriadok, ale tvrdá cenzúra, administratívne obmedzenia a vojenská kontrola dusili národný život. Železničná doprava bola prerušená alebo prestala. Armáde chýbalo rozhodné velenie, jej rozvedka bola v žalostnom stave a väčšina jednotiek sa ani nedostala do akcie. Velitelia útvarov odlišne hodnotili situáciu, mnohí odmietli rozkaz bojovať. Nepretržité britské bombardovanie zasahovalo posádky, kasárne a letiská a demoralizovalo nielen neskúsených irackých vojakov, ale aj v bojoch nepreverených dôstojníkov. Aj zatemňovanie budov a maskovanie v Bagdade spôsobovalo medzi civilistami viacej nedôvery ako istoty. ZSSR diplomaticky uznal Irak 12. mája, ale toto uznanie neznamenal pre Irak žiadnu pomoc. Mocnosti Osi nepristúpili k uznaniu Iraku, hoci ich rozhlasové stanice neprestajne povzbudzovali Iračanov, aby zvrhli britské jarmo.⁸⁶ Počiatočné iracké váhanie a nerozhodnosť stačili na to, aby sa britské jednotky skonsolidovali a boli pripravené na činnosť mimo vlastnej základne. Jednotky zostavy Habforce z Palestíny vedené jednotkami zajordánskej Arabskej légie, dorazili na základňu 18. mája.⁸⁷

V skutočnosti nemecká pomoc pre Irak neprišla až tak neskoro, a prvé lietadlá pristáli v Bagdade 11. mája. Syn poľného maršala von Blomberga, ktorý pilotoval jednu zo stíhačiek, však nemal šťastie, lebo jeho lietadlo zasiahli radostné výstrely Iračanov do vzduchu, a keď lietadlo pristálo, zistili že bol zasiahnutý a zomrel.⁸⁸ Nemecké lietadlá však boli čoskoro vyradené nedostatkom paliva, hoci iracká strana ubezpečovala Nemcov, že ho bude dostatok. Na naliehavú žiadosť irackého premiéra priletelo 12. mája do Sýrie 120 nemeckých lietadiel. Do Mosulu nakoniec dorazili len dve letky (bombardovacia s lietadlami *He-111* a ťažká stíhacia s lietadlami *Bf-110*) pod velením plukovníka Jungka v celkovom počte 24 lietadiel. Po prilete na letisko boli nemecké výsostné znaky okamžite premaalované na iracké.⁸⁹ V tom čase Nemecko pripravovalo vzdušný výsadok na Krétu, a preto boli jeho dodáv-

84 PLAYFAIR, ref. 61, s. 186.

85 PLAYFAIR, ref. 61, s. 188.

86 LONGRIGG, ref. 27, s. 293.

87 KHADDURI, ref. 63, s. 225.

88 GUEDALLA, ref. 79, s. 146.

89 WARNER, ref. 23, s. 106.

ky obmedzené, ale napriek tomu v polovici mája dorazilo z Nemecka niekoľko vlakov s výzbrojou cez Mosul, prevažne s puškami, guľometmi a muníciou z vojnovnej koristi vo Francúzsku. Letecká pomoc však prichádzala neskoro, a nie v takom počte, aby dokázala obrátiť výsledok konfliktu, lebo v tom čase boli iracké jednotky už značne dezorientované. Dokonca v ZSSR sa organizovali dobrovoľné jednotky letcov, ktorí mali posilniť iracké letectvo.⁹⁰

Prílet nemeckých letcov len znásobil britské úsilie ukončiť konflikt za každú cenu. Po príchode posíl z Palestíny na základňu al-Habbánija priletel aj vicemaršal letectva J. H. D'Albiac, aby vystriedal zraneného vicemaršala Smarta. K nemu sa pripojil generálmajor Clark a rozhodli sa, že silami, ktoré majú k dispozícii, zaútočia na mesto Fallúdža, ktoré dobyli 19. mája. Jedinou reakciou bola akcia nemeckého lietadla, ktoré bombami a guľometnou paľbou zaútočilo na letisko al-Habbánija.⁹¹ Iračania urobili dva rozhodné pokusy získať späť mesto Fallúdža, ale skončili sa neúspešne, lebo britské jednotky napadli a rozprášili prichádzajúce iracké zálohy. Iracké jednotky potom začali ustupovať pred menej početnými britskými silami, postupujúcimi s podporou letectva smerom k Bagdadu. Tým sa stratégia štyroch plukovníkov začala rozpadávať. Ich jedinou nádejou bola urýchlená pomoc zo strany mocností Osi. Za tejto situácie sa stiahli z Bagdadu aj obe vojenské misie, nemecká a talianska, smerom do Sýrie.⁹²

Po týchto udalostiach údajne už len iracký premiér a ďalší traja ministri boli za pokračovanie odporu, zatiaľ čo zvyšok už hľadal únikové cesty a aj bojová morálka štyroch plukovníkov klesala.⁹³ Generál Clark sa rozhodol vyhnúť sa prístupu k Bagdadu z juhu, aby sa vyhovel posvätnému mestu Karbalá a zaútočiť na hlavné mesto z dvoch strán: zo západu a zo severu. Brigadier Kingstone viedol jednu skupinu po hlavnej ceste, kým druhá skupina pod velením Glubba pašu sa presunula k severu. Kvôli povodniam trvalo Kingstonovým jednotkám deväť dní, kým prekonali necelých 50 km do Bagdadu. Všetky vozidlá museli byť preplavené na improvizovaných kompách, na ktoré sporadicky útočili nemecké lietadlá. Na ďalšiu prekážku narazili Kingstonove jednotky 28. mája pri kanáli al-Waššáš, asi 20 km od Bagdadu. Situácia nebola pre generála Clarka celkom uspokojivá, lebo útoky nemeckých lietadiel na základňu al-Habbánija sa stupňovali a on nemal žiadnu nádej na skoré posily. Pozícia Iračanov bola však horšia, lebo po príchode Kingstonových jednotiek sa medzi nimi začali šíriť fantastické chýry o britskej sile. Považujúc situáciu za beznádejnú, Rašíd 'Alí al-Kajlání a jeho prívrženci prekročili hranice do Iránu, čo bola jediná úniková cesta. V Bagdade zostal len minister hospodárstva Muhammad Júnis as-Sab'áwí, ktorý sa vyhlásil za vojenského generálneho guvernéra a začal organizovať odpor zvyšných vojenských jednotiek a civilistov, medzi nimi aj Arabov z Palestíny a Sýrie podporujúcich „povstalecký“ režim, ale zakrátko aj on utiekol. V Bagdade sa 29. mája vytvoril dočasný Výbor vnútornej bezpečnosti, ktorý zostavil primátor mesta Aršad al-'Umarí a vyzýval na zastavenie bojov a vyhlásenie prímeria.⁹⁴ Generál Clark až večer 30. mája s úľavou zobral na vedomie, že premiér a vláda opustili mesto.

Medzitým Výbor vnútornej bezpečnosti začal rokovať s britskou stranou. Aršad al-'Umarí v sprievode novovymenovaného úradujúceho náčelníka štábu podplukovníka Núraddína Mahmúda 30. mája navštívil Kinahana Cornwallisa požiadal o prímerie. Text dokumen-

90 KIRK, ref. 19, s. 75.

91 KHADDURI, ref. 63, s. 226.

92 Al-CHAT'TÁB, ref. 18, s. 263.

93 TARBUSCH, ref. 13, s. 180.

94 Al-CHAT'TÁB, ref. 18, s. 264.

tu zostavili Clark a D'Albiac. Aršad al-^cUmarí navrhol isté zmeny, aby prímerie vyzeralo ako vzájomná dohoda, ale Cornwallis povedal, že nie je splnomocnený robiť v texte zmeny. Podmienky prímeria, ktoré zahŕňali aj preambulu potvrdzujúcu „nezávislosť“ Iraku, boli nasledovné: 1. Všetky zrážky medzi oboma armádami budú okamžite zastavené; 2. Iracká armáda si bude môcť ponechať svoje zbrane, výstroj a muníciu, ale všetky jednotky musia prejsť do bežných mierových pozícií; 3. Všetci britskí vojnoví zajatci, či vojenský, letecký alebo civilní, musia byť okamžite prepustení; 4. Všetok nepriateľský (nemecký alebo taliansky) personál bude internovaný a jeho vojenský materiál zadrží iracká vláda podľa ďalších inštrukcií; 5. Mesto ar-Ramádí a jeho okolie musí iracká armáda vyprázdniť do 12. hodiny 1. júna; 6. Všetky zariadenia budú okamžite poskytnuté britskej vojenskej správe pre zaistenie nerušenej železničnej, cestnej a riečnej dopravy; 7. Všetci irackí vojnoví zajatci teraz v britských rukách, budú odovzdaní do rúk regenta, len čo budú náležite splnené všetky uvedené články.⁹⁵ Tak sa 31. mája 1941 skončili mesiac trvajúce boje medzi Irakom a Britániou. Britské jednotky nastolili v krajine „poriadok“ a 1. júna sa do Bagdadu vrátili regent ^cAbdaliláh, ^cAlí Džawdat al-Ajjúbí, Džamíl al-Midfa^cí, Núrí as-Sa^cíd a ďalší exponenti probritských síl.⁹⁶

O výsledku boja do konca mája 1941 v zásade rozhodli slabá pripravenosť irackej armády a značné britské posily z Indie. Ani osobná statočnosť irackých vojakov nevyvážila technickú prevahu a bojové skúsenosti vyspelej európskej veľmoci. Nemecká vláda zaujatá prípravami na útok proti ZSSR nezaradila konflikt v Iraku medzi svoje priority a podcenila jeho strategický význam. Generál Ian Smuts neskôr vyjadril názor, že keby bol Hitler viedol svoj útok na ZSSR cez Sýriu a Irak zároveň s útokom zo západu, výsledok vojny mohol byť opačný. Na otázku, čo tomu zabránilo, Smuts vyhlásil, že to bolo Grécko. „*Tých cenných šesť týždňov zmenilo svetové dejiny. Dalo nám čas na ovládnutie Sýrie a ochránenie Iraku pred povstaním.*“⁹⁷ Náčelník OKW, poľný maršal Willhelm Keitel poslal 2. júna 1941 talianskemu generálovi Cavallerovi túto správu: „*Iracká vláda zaútočila príliš skoro. Naša pomoc ešte nebola pripravená. Nemecko aj Taliansko boli odhodlané okamžite sprostredkovať efektívnu pomoc, ale stroskotalo to na príliš rýchly kolapse irackej armády a tiež na ťažkostiach s transportom jednotiek a výzbroje.*“⁹⁸

Regent ^cAbdaliláh vymenoval 4. júna novú vládu pod vedením Džamíla Midfa^cího, ktorá demonštrovala svoju „dobrú vôľu“ hneď 9. júna prerušením diplomatických stykov s Talianskom. Núrí as-Sa^cíd sa vrátil k moci ako predseda vlády až v októbri 1941 a jeho režim bol poznačený tvrdými sankciami voči tým, ktorí podporovali Rašída ^cÁlího al-Kajláního. Všetci štyria plukovníci „zlatého štvorca“ utiekli z krajiny. Traja do Iránu a Saláhaddín as-Sabbágh do Turecka. Postupne však boli všetci vydaní Britom a následne popravení.⁹⁹

* * *

Vláda národnej obrany vznikla v Bagdade 1. apríla 1941 za spomínaných podmienok a jej ústrednou osobnosťou sa stal Rašíd ^cÁlí al-Kajlání, ktorý už 12. apríla po demisii dočasnej vlády Táhá al-Hášimího, dostal oficiálne poverenie na zostavenie novej. Stačili mu len dva týždne na to, aby získal podporu väčšiny obyvateľstva a aby plne ovládol situáciu. V tom istom čase iracký parlament (Madžlis al-umma al-^ciráqí) zbavil funkcie regenta ^cAbdaliláha

95 PLAYFAIR, ref. 61, s. 332.

96 WARNER, ref. 23, s. 117.

97 KHADDURI, ref. 63, s. 234.

98 WARNER, ref. 10., s. 118.

99 WARNER, ref. 23, s. 117.

a menoval iného, ktorým sa stal *šaríf* Šaraf. Členmi vlády al-Kajláního sa stali významné iracké osobnosti ako Nádží as-Suwajdí vo funkcii ministra financií, Nádží Šawkat ako minister obrany a Muhammad Júnis as-Sab[‘]awí ako minister hospodárstva.

Už sám nástup tejto vlády k moci znamenal víťazstvo arabskej národnej línie v zápase, ktorý prebiehal medzi rozličnými politickými zoskupeniami. Znamenal začiatok realizácie požiadaviek a cieľov národnej línie. Išlo v prvom rade o úplné oslobodenie Iraku od okov britského vplyvu a o prijímanie jasných a rozhodných národných postojov v páľčivých celoarabských otázkach, o. i. poskytnutie nezávislosti Sýrii a Libanonu a urovanie palestínskej otázky. Nový režim, reprezentovaný vojenskými veliteľmi a politickými vodcami, viedla úprimná túžba zmeniť politické pomery v krajine, a najmä charakter medzinárodných vzťahov Iraku s cieľom dosiahnuť úplnú nezávislosť a oslobodiť krajinu od každého cudzieho vplyvu, najmä britského.

Avšak ideové a materiálne možnosti, popri existujúcich vnútorných a vonkajších podmienkach, zabránili novým vládcom Iraku uskutočniť túžby úplne a natrvalo. Je zrejmé, že samotné povstanie – napriek tomu, že naň vplývali objektívne podmienky – bolo vyvolané pokusom o odstránenie národného vojenského bloku vládou Táhá al-Hášimího, ktorú podporoval regent a požeňvalo britské veľvyslanectvo. Následné udalosti a praktická činnosť vlády Rašída [‘]Alího al-Kajláního nad všetky pochybnosti dokazujú, že povstanie nebolo plánovite pripravené. Napriek širokej podpore, ktorú vláda Rašída [‘]Alího al-Kajláního získala, jej program nepriniesol obyvateľstvu žiadne zlepšenie. Dokonca sám premiér priznal, že program jeho vlády sa ničím nelíši od programov jeho predchádzajúcich vlád. A tak naďalej vládla ideová a organizačná nekonceptnosť a rozpornosť. Stojí za zmienku, že tak najvýznamnejší vodcovia vlády národnej obrany, ako aj jej politickí odporcovia, Núrí as-Sa[‘]íd a ďalší, všetci patrili k rovnakej spoločenskej vrstve. Z toho vyplývalo, že k mnohým vnútropolitickým otázkam zaujímali podobné názory a postoje a váhavo pristupovali k realizácii zásadných spoločenských premien. Treba zdôrazniť, že značný počet vojenských veliteľov povstania ani veľmi nechápal nutnosť uskutočnenia spoločenských premien. Boli presvedčení, že k akýmkoľvek spoločenským reformám možno pristúpiť až po dosiahnutí panarabských cieľov a po likvidácii nadvlády kolonizátorov.¹⁰⁰

Treba povedať, že medzinárodná situácia na začiatku druhej svetovej vojny, t. j. porážky, ktoré utrpeli západní spojenci a víťazstvá, ktoré zaznamenali mocnosti Osi, to všetko pomohlo posilniť tieto názory medzi panarabistami, ktorí sa usilovali zjednotiť ľudové masy na národnom programe a vyhnúť sa zasahovaniu do sociálnej oblasti alebo zaujímať postoje, ktoré by mohli viesť k vyvolaniu vnútropolitického napätia. Národovci boli viacej naklonení zaujímať sa o problémy vonkajšie ako vnútorné. Keď sa pozrieme na politiku, ktorú uskutočňoval Rašíd [‘]Alí al-Kajlání vo vnútornej politike, môžeme povedať, že hnutie roku 1941 nebolo založené na žiadnej určitej, jasnej spoločenskej koncepcii, s výnimkou niekoľkých náznakov na spoločenské reformy a ľudskú spravodlivosť, a rovnako k tomu pristupovala väčšina vlád Iraku v sledovanom období, a socialistické názory boli v Iraku v tom čase nevítané. Dokonca aj skupina „al-Ahálí“, ktorá predstavovala umiernený sociálno-demokratický prúd, musela čeliť obvineniam z komunizmu. Od 1. júna 1941 sa obnovila predošlá situácia, keď Irak s britským požeňnaním riadili krajne konzervatívne sily. Táto situácia trvala až do revolúcie a zvrhnutia monarchie 14. júla 1958.

* * *

100 Al-BARRÁK, ref. 17, s. 252.

K. SORBY, JR.: THE BRITISH-IRAQI WAR OF 1941

The Second World War showed just how much British control of Iraq had been retained after the country achieved independence in 1932. Frustrated by British domination and stimulated by Axis propaganda, the nationalists were hoping for an Allied defeat in the war. Prime Minister Nuri as-Said and the royal family remained pro-British, and in September 1939 Iraq broke off diplomatic relations with Germany. In March 1940 Nuri as-Said resigned and gave way to an aristocratic Iraqi nationalist Rashid Ali al-Kaylani – a manoeuvre to make him share responsibility for unpopular pro-British policies.

Supported by four leading army Colonels, Rashid Ali al-Kaylani moved Iraq cautiously towards a neutral position in the war. He ordered weapons from Italy, and Japan that that Britain could not supply. Although the war was going badly for Britain, the Iraqi government still did not dare to denounce the Anglo-Iraqi treaty without guaranteed German support. In November 1940 the British government announced publicly that the prime minister of Iraq no longer enjoyed its confidence and began to exert pressure for his resignation. Iraqi resistance hardened and in April 1941 the four Colonels carried out a coup in favour of Rashid Ali. Nuri as-Said and the Regent escaped to Transjordan.

The British requested to move troops across Iraq from Basra to Palestine, however the Rashid Ali cabinet imposed the condition that the total presence of British troops within the frontiers of Iraq should not at any time exceed one brigade. Then Britain decided to intervene, on the ground that this contravened the Anglo-Iraqi treaty of 1930. Despite the superficially strong position of the Iraqi army *vis-a-vis* the small British forces in Iraq, with massive use of air force bombardment, Britain succeeded in reversing the situation and overthrowing the Rashid Ali regime. The promised German aid for the Iraqis arrived too late and in small quantities, as Hitler was preoccupied with preparations for invading the Soviet Union.

The Rashid Ali al-Kaylani government fled and the Regent and Nuri as-Said returned. Succeeding Iraqi governments cooperated effectively with the British, and Iraq became a base for an invasion of Iran to assure that its neutrality remained favourable to the Allies. In January 1943 Iraq declared war on the Axis powers. But the feelings which had given rise to the Rashid Ali revolt did not disappear. Many Iraqis of later generations were to regard him and his military colleagues as heroes of Iraq's struggle for independence.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

STÁŽ PREDSTAVITEĽOV SLOVENSKEJ VYSOKEJ VOJENNEJ ŠKOLY V NEMECKU (I./1941)

JAROSLAV KOZOLKA

KOZOLKA, J.: The documents of intership of Slovak delegation from Army War College in General Service School in Berlin, January 1941. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 105 – 115, Bratislava.

The published material provides the information on the contacts of the representatives of both schools- Army War College, Bratislava, and General Service School in Berlin- throughout World War II, as well as the intership of the teaching staff and the commanders staff at the school. First and foremost the report from the intership states the evaluating resolutions of the Slovak delegation on the Syllabus of General Staff officers of the German Army, the tuition. In addition it evaluates the German Military Doctrine putting it into comparison with the Slovak Military Doctrine. *Military History. Slovakia – Germany. WWII. Army War College. 1941.*

Dňa 14. februára 1940 bola v Bratislave za účasti prezidenta Slovenskej republiky Dr. Jozefa Tisa, predsedu vlády Vojecha Tuku, ministra národnej obrany gen I. tr. Ferdinanda Čatloša a ďalších významných hostí slávnostne otvorená Vysoká vojenná škola (ďalej VVŠ). VVŠ bola zriadená predovšetkým z iniciatívy gen. I. tr. F. Čatloša, ktorý si uvedomoval obrovský hendikep mladej slovenskej armády spočívajúci v akútnom nedostatku dôstojníkov generálneho štábu a intendancie. Vznik VVŠ bol zároveň aj vyvrcholením snahy o dotvorenie slovenského vojenského školstva. VVŠ mala vo vojenskom školstve plniť obdobnú úlohu, akú plnili pražská Vysoká válečná škola a Vysoká intendantská škola, ktoré mali v medzivojnovom Československu charakter vysokých vojenských škôl.¹ Vzhľadom na potreby armády a prihliadajúc na veľkosť a možnosti slovenskej armády bolo rozhodnuté, že na rozdiel od čs. vysokých vojenských škôl, bude zabezpečovať výučbu oboch dôstojníckych skupín iba jedna VVŠ, vnútorne členená na oddelenia generálneho štábu a intendancie.²

1 Medzivojnové pražské VŠV a VIŠ mali charakter vysokých vojenských škôl, ktorý nadobudli na základe dekrétu č. 2982 pres. – rozkazu prezidenta republiky o vojenskom školstve v roku 1934. Tým došlo k zrovnoprávneniu postavenia VŠV a VIŠ s civilnými vysokými školami.

2 Aj napriek snahám ministra národnej obrany gen. I. tr. F. Čatloša o priznanie VVŠ charakteru vysokej vojenskej školy, obdobne ako to bolo u medzivojnovej pražskej VŠV a VIŠ, tento zámer sa mu nepodarilo presá-

Už pri koncipovaní študijného programu 1. kurzu VVŠ, začínajúceho od 15. februára 1940, vedenie školy spolu s ministerstvom národnej obrany a Vojenskou správou riešili koncepčné otázky, obsahové zameranie školy, jeho štruktúru, dĺžku štúdia a ďalšie s tým súvisiace problémy. Študijný program a obsahové zameranie vyučovanej látky VVŠ z viacerých dôvodov obsahovo vychádzali zo študijného programu československej VŠV a VIŠ³, čo bolo logické aj vzhľadom na prevzatý i keď modifikovaný čs. model armády⁴, ako aj prevzaté a čiastočne modifikované čs. operačné a strategické umenie, vyplývajúce z limitovaných možností slovenskej armády.⁵ Zo slovenskej strany však nebolo možné opomenúť úspechy nemeckej armády, jej vojenského operačného a strategického umenia, keď vďaka modernému prístupu vo vedení vojny v prvom období druhej svetovej vojny slávila mimoriadne úspechy. Preto gen I. tr. F. Čatloš už vo svojej slávnostnej otváracjej reči dňa 14. februára 1940, keď pomenovával úlohy VVŠ, túto chápal ako „školu metód, ale i produktívnym intelektuálnym strediskom a prameňom doktríny, kde sa prepracovávajú idey, kde sa premýšľa, diktuje a srovnáva.... preto musí Vysoká vojenná škola upraviť zásady, ktoré budú tvoriť slovenskú vojnovú doktrínu.... ale i rozobrať rozličné vojenské doktríny typických i susedných štátov“. K preberaniu vzorov pre slovenskú vojenskú doktrínu ďalej uviedol, že „bývalá česko-slovenská armáda, v ktorej sme i my vyrástli, čerpala a takmer kopírovala všetko z francúzskej doktríny.... odklon bol, vzhľadom na odlišné potreby bývalej ČSR nevalný..... my máme už dostatočné vedomosti o nemeckej doktríne..... a máme ich už overené a upresnené spoločnou našou prácou s nemeckou armádou..... všetko toto nás už uspôsobuje, aby sme čo majú Nemci dobrého a osožného prevzali od nich“. K nemeckej doktríne ďalej uviedol, že „nemecká doktrinárska tradícia je taká závažná, že musíme po nej siahnuť prvej, než po ostatných doktrínach“.⁶

Nemecká strana predovšetkým prostredníctvom nemeckej vojenskej misie v Bratislave od počiatku vyvíjala enormnú snahu pomôcť slovenskej strane úspešne zvládnuť činnosť VVŠ, čo, pochopiteľne, malo tiež napomôcť k lepšiemu pripútaniu slovenskej armády k nemeckej a k lepšiemu využitiu slovenskej armády. Nemeckým predstaviteľom bolo zrejmé, že bez kvalitných štábných dôstojníkov a veliteľov nie je možné, aby akákoľvek armáda úspešne zvládala úlohy, ktoré sú na ňu vo vojne kladené. V tomto procese bolo zvolených viacero foriem pomoci. Mimoriadne aktívna nemecká vojenská misia v Bratislave sa podieľala na vyučovacom procese VVŠ prostredníctvom svojho člena mjr. gšt. Krayho, ktorý napomáhal pri vytváraní študijného programu VVŠ, obsahu vyučovaných tém a dokonca príležitostne aj prednášal frekventantom VVŠ.⁷ Ďalšiu významnú formu pomoci nemeckej strany pred-

diť. Návrh zákona o zriadení VVŠ ako vysokej vojenskej školy nebol schválený. Preto mala VVŠ iba charakter vyššej vojenskej školy.

- 3 Jedným z dôvodov bolo, že slovenská armáda využívala pre svoju činnosť čs. vojenské predpisy, a to vrátane operačných, intendantných a ďalších predpisov. Štruktúra vojenských jednotiek, útvarov i zväzkov až na určité čiastkové zmeny zostala fakticky totožná so štruktúrou platnou v ČSR. Významnou skutočnosťou bolo aj to, že prakticky celý slovenský vyšší dôstojnícky zbor bol vychovaný v čs. armáde, na základoch čs. vojenskej doktríny.
- 4 Slovenská armáda vychádzala pri kreovaní vlastných vyšších vojenských jednotiek z československého modelu. Najväčšia zmena oproti čs. armáde spočívala vo vytvorení Veliteľstva vzdušných zbraní podľa nemeckého vzoru, ktorému boli podriadené letecké zložky, ako aj jednotky protiletadlovej obrany a vzdušného spravodajstva (neskôr SPVZ – pozn. J. K.).
- 5 Velenie slovenskej armády napr. nemohlo vzhľadom na limitované množstvo záloh a obmedzené množstvo výzbroje v bojovej situácii počítať so sformovaním celých armád, ako to bolo v medzivojnovej ére v čs. vojsku (čs. armáda bola schopná mobilizačne postaviť štyri armády a zálohu hlavného velenia).
- 6 VHA Trnava, f. VVŠ, 1940, šk. 2, č. 589/Dóv. 1940
- 7 Okrem mjr. gšt. Krayho prednášali na VVŠ v priebehu jeho 1. kurzu aj ďalší nemeckí dôstojníci, ako napr.

stavovalo poskytovanie nemeckých vojenských predpisov pre účely výučby vo VVŠ, ale aj stáže slovenských dôstojníkov v kurzoch realizovaných na území Nemecka.

Ako už bolo naznačené, významnou formou spolupráce medzi nemeckou a slovenskou stranou bola stáž pedagógov VVŠ na berlínskej vysokej vojnej škole. Tejto stáži (dobovo nazývanej „skúsená“) sa zúčastnil veliteľ VVŠ plk. gšt. Augustín Malár, spolu s ďalšími určenými dôstojníkmi – profesormi VVŠ pplk. gšt. Ladislavom Lavothom, pplk. gšt. Viliamom Kanákom, pplk. gšt. Alojzom Ballayom a mjr. gšt. Elemérom Polkom, ktorí v danom období zastávali aj ďalšie významné veliteľské a štábne funkcie⁸. Stáž na berlínskej vojnej vysokej škole sa konala v čase od 8. do 15. januára 1941. Na základe návrhu šéfa vojenskej nemeckej misie na Slovensku sa slovenskí dôstojníci zúčastnili ako pozorovatelia v uvedenom termíne na výučbe 4. učebného kurzu vojnej vysokej školy v Berlíne.⁹ Cieľom skúsenej bolo nadviazať študijné styky s nemeckou školou, preskúmanie systému vyučovania na škole, ako aj obsahu vyučovanej látky, ďalej štúdiom nemeckej vojenskej doktríny (vyučovanej a aplikovanej na berlínskej škole) a skúseností získaných v poľskom a francúzskom ťažení v rokoch 1939 – 1940.

Slovenskí dôstojníci sa na stáži dozvedeli o najnovších vyučovacích trendoch nemeckej armády, ktoré ale boli poznačené vojnovými udalosťami, pričom sa bližšie oboznámili aj s nemeckou vojenskou doktrínou. Veliteľ školy ich informoval aj o skutočnosti, že nemecká vysoká vojnová škola v čase vojny fakticky nefungovala v takej podobe, ako bola zriadená, nakoľko v nej neprebíha štandardný niekoľkoročný vyučovací proces (typický pre mierové obdobie), ale v dôsledku vojnových udalostí na škole prebiehali iba kurzy v trvaní 10 týždňov.¹⁰ Zúčastňovali sa ich dôstojníci, ktorí vykonali prijímacie skúšky na školu ešte pred vojnou, a pred kurzom sa zúčastnili bojového nasadenia nemeckej armády v štábnych funkciách na vyšších štáboch.

Dojmy a poznatky slovenských dôstojníkov generálneho štábu na nemeckej škole boli zhrnuté v správe. Obsahovo mimoriadne zaujímavé je porovnanie slovenskej a nemeckej vojenskej doktríny. Tu je potrebné poukázať, že slovenskej vojenskej delegácii bolo ako prvej cudzej delegácii umožnené, aby sa bližšie oboznámila s vyučovacím procesom kurzu generálneho štábu nemeckej armády, aby preskúmala obsah vyučovacích osnov a učiva a umožnila porovnať ich s vyučovacím procesom na VVŠ v Bratislave. Napísaním správy po návrate delegácie z Nemecka na Slovensko bol poverený mjr. gšt. E. Polka.¹¹ Tu je zaujímavé, že vypracovaním správy bol poverený dôstojník (mjr. gšt. E. Polka), ktorý na rozdiel od ostatných členov delegácie ako jediný nebol absolventom celého štúdia pražskej VŠV.¹²

* * *

plk. gšt. Baensch – profesor berlínskej vysokej vojnej školy a pplk. gšt. Roeder. In: VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, spisy dôverné 1940, šk. 52, MNO č. 151.511/C I/1940 a VHA Bratislava, f. VVŠ, 1940, šk. 2, VVŠ č. 578/Döv.1940.

8 VHA Bratislava, f. VVŠ, 1940, kar. 2, MNO č. 276191/zahr. pol. 1940

9 VHA Bratislava, f. VVŠ, 1940, kar. 2, MNO č. 276191/zahr. pol. 1940

10 Podľa plánov nemeckej VVŠ sa po skončení vojny mali absolventi kurzov na VVŠ vrátiť späť na školu, kde mali absolvovať štúdium v dĺžke 2 rokov. Štúdium na Vysokej vojenskej škole v Berlíne trvalo v dobe mieru 2 roky. V správe mjr. gšt. E. Polka je ďalej uvedené, že v 1. ročníku sa preberala učebná látka na stupni peší pluk a divízia, v 2. ročníku sa pokračovalo vo výučbe na stupni divízia a informatívne na stupeň zbor.

11 VHA Bratislava, f. VVŠ, 1940, 1941, šk. 3.

12 Mjr. gšt. Elemér Polk, rovnako ako aj mjr. gšt. Ján Golian, začal študovať na pražskej VŠV v roku 1936. Z dôvodu mobilizácie v roku 1938 a na základe následných udalostí, ktoré negatívne ovplyvnili vývoj v ČSR, absolvoval iba prvé dva ročníky VŠV. Po vzniku samostatného Slovenského štátu bol ustanovovaný na vyššie veliteľsko-štábne funkcie, kde bolo predpísané vzdelanie absolventa VŠV, vďaka čomu získal štábnu prax. Následne bol preradený v decembri roku 1939 do skupiny dôstojníkov generálneho štábu.

Vo Vojenskom historickom archíve Bratislava sa v archívnych fondoch VVŠ 1940 – 1941 a VVŠ 1940 nachádzajú doposiaľ nepublikované dobové dokumenty pod názvom „Skúsená dôstojníkov generálneho štábu v Nemecku – odvelenie“, „Poznanky zo skúsených v Nemecku“ a „Denník zájazdu“, ktoré podávajú plastický obraz historickej udalosti – stáže (dobovo „skúsenej“ – pozn. J. K.) veliteľa a profesorov bratislavskej Vysokej vojennej školy na vysokej vojennej škole v Berlíne v dňoch 8. až 15. januára 1941. Predovšetkým „Denník zájazdu“ obsahuje mimoriadne cenné informácie slovenských dôstojníkov o vyučovacom procese na nemeckej vojnovnej škole, postrehy o nemeckej vojnovnej doktríne a jej porovnanie so slovenskou doktrínou. Obsah materiálu tvoria pôvodné dokumenty, ktoré boli určené pre potreby Vysokej vojennej školy v Bratislave, ale aj pre potreby ministerstva národnej obrany. Prepis dokumentov uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami. Jednotlivé záznamy sú radené chronologicky, v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave.

Dokument č. 1

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Čís. 276.191 zahr. pol. 1940

Bratislava, dňa 30. decembra 1940.

Vec: Skúsená dôstojníkov generálneho štábu v Nemecku – odvelenie.

Vysoká vojenná škola

Bratislava.

1. Na návrh šéfa vojenskej nemeckej misie a s povolením náčelníka štábu zúčastnia sa 4. učebného kurzu na vojennej vysokej škole v Berlíne v čase od 8. do 15. januára 1941 títo dôstojníci:

plk. gšt. Augustín Malár,
pplk. gšt. Ladislav Lavotha,
pplk. gšt. Viliam Kanák,
pplk. gšt. Alojz Ballay a
mjr. gšt. Elemír Polk.¹³

2. Príchod do Berlína dňa 7. januára 1941 a dňa 8. januára o 9 hodine hlásia sa uvedení dôstojníci vo vojennej vysokej škole v Berlíne u plukovníka gen. štábu Foertsche, Berlín N W. 21 Kruppstr. 2-4.

3. Pre cestu tam a naspäť zadováži zahraničné a politické oddelenie Ministerstva

13 V dokumente je uvedené nesprávne meno mjr. gšt. Polka, ktorý mal v skutočnosti meno Elemér.

národnej obrany pre menovaných dôstojníkov spoločný cestovný pas vystavený na meno plk. gšt. Augustína Malára.

4. Výstroj dôstojníkov: čižmy, jazdecké nohavice, blúzy, súkenné plášte /:všetko kha-ki:/ a pokiaľ možno civilný oblek.

5. Pplk. gšt. Alojz Ballay a mjr. gšt. Elemír Polk dostavia sa dňa 4. januára 1941 do Bratislavy tak, aby si ešte behom dopoludnia vybavili veci súvisiace s cestou.

6. Náležitosti, ako pri služobných cestách do zahraničia vyplatí behom dopoludnia dňa 4. januára 1941 poručík hosp. Bílek, učtáreň MNO.

7. Odchod dňa 6. januára 1941 vlakom, ktorý určí plk. gšt. Augustín Malár po dohode s vojenskou nemeckou misiou v Bratislava, ktorá zadováži i cestovné lístky tam a späť.

Z rozkazu
náčelník štábu ministra:
vlastnoručný podpis pplk. gšt. Tatarko

Dokument č. 2

mjr. gšt. Elemér P o l k .

Banská Bystrica, 1. február 1941

Vec: Poznatky zo skúsených
v Nemecku – predloženie.

Vysoká vojenná škola

B r a t i s l a v a .

Skúsenej v Nemecku v dobe od 8. do 15.1.1941, na vysokej vojennej škole v Berlíne sa zúčastnili podľa rozkazu MNO č.

Plk. gšt. August. M a l á r

pplk. gšt. L. L a v o t h a

pplk. gšt. K a n á k

pplk. gšt. A. B a l l a y

mjr. gšt. E. P o l k

Odchod z Bratislavy dňa 6.1.1941, 14.00 hod. cez Breslav Frankfurt n/O. Príchod do Berlína dňa 7.1.1941 o 11.15 hod. Na stanici nás uvítali dvaja rotmajstri slovenského vyslanectva v Berlíne, ktorí nás podľa nášho priania ubytovali v hoteli Continental.

Vlakom do Berlína sa cestovalo dosť nepríjemne, pretože vagón v ktorom sme cestovali do Bratislavy po Žilinu nebol vôbec vykúrený, potom od Žiliny do Breslav bolo teplo a od Breslav až po Berlín bola vo vagóne zase úplná zima.

Stalo sa to tým, že vagón v ktorom sme cestovali bol z Bratislavy po Žilinu a od Bre-slav po Berlín privesený na koniec vlaku.

Nočný klud v našom vagóne bol po celú noc rušený neprístojným chovaním sa ne-meckých vojakov.

O 15.00 hod. dňa príchodu do Berlína prihlásili sme sa na policajnom úrade.

Chceli sme sa prihlásiť aj na slovenskom vyslanectve, avšak toto následkom dovole-nej pána vyslanca a ostatných úradníkov, úradovalo len čiastočne.

8.1.1941 :

O 08.30 hod. prihlásil sa u nás v hoteli Continental p. mjr. Dickman, pobočník ve-liteľa vojenej školy a hlásil nám, že o 09.00 hod. nás prijme veliteľ vysokej vojenej školy plk. gšt. Foertsch. Odišli sme ihneď autami na vysokú vojennú školu, kde skutočne presne o 09.00 hod. nás veliteľ vysokej vojenej školy prijal.

Po krátkom uvítaní a debata o spôsobe vyučovania na vysokej vojenej škole nám plk. gšt. Foertsch povedal toto: V skutočnosti teraz vysoká vojenná škola v Nemecku /v do-be vojny/ nejestvuje. Na škole je teraz 6 oddelení dôstojníkov, ktorí sú v akomsi kurze, ktorý trvá 10 týždňov. Sú to všetci kapitáni, ktorí ešte pred vojnou urobili skúšky do vysokej vo-jenej školy a ktorí behom ťaženia na východe a západe boli zaradení pri štábe vyšších jed-notiek a to ako prednostovia Ia, Ib, Ic odd.

Spôsob rozhodovania, vyučovania a úprava rozkazov podľa vysvetlenia sa úplne sto-tožňuje s naším spôsobom. Nebolo nič pozorovať zvlášť rozdielneho medzi vyučovaním na vysokej vojenej škole u nás a na týchto kurzoch.

Po skončení tohoto prijatia prehliadli sme si v doprovide mjr. Dickmana budovu vy-sokej vojenej školy. Je to bývalá delostrelecká kasáreň, ktorá je veľmi dobre upravená, pri-spôsobená pre účely vysokej vojenej školy. Okrem menších posluchární sú tu veľké sály pre spoločné prednášky, jeden sál má zariadenie pre premietanie obrazov.

Budova má veľmi pekné zátišie s klubovým zariadením a veľmi krásne vybavené dôstojnícke kasíno.

Na veľkom, priestrannom dvore sú garáže a tri veľké kryté jazdiarne.

O 12.00 hod. ohlásili sme sa u šéfa atasche Grupe pplk. gšt. Melenthyna, kde mu p. plk. gšt. Malár odovzdal upomienkový album s fotografiami zo života slovenskej armá-dy a Slovenska.

Súčasne pri tejto príležitosti požiadal p. plk. gšt. Malár o informácie prípadného vy-slania dôstojníkov slovenskej armády, ako pozorovateľov na ťaženie nemeckej armády na Balkán. Pán pplk. Melenthyn prisľúbil, že urobí potrebné kroky na patričných miestach a že výsledok dodatočne oznámi.

Pri tejto príležitosti p. plk. gšt. Malár pozval p. pplk. gšt. Melenthyna na lyžiarske preteky na Slovensku. Účasť na týchto pretekoch prisľúbil, avšak len v tom prípade, keď by mu nejaké nepredvídané veci túto cestu na Slovensku neprekazili.

Od 9. – 15.1.1941 :

Pravidelná denná účasť od 09.00 hod. do 13.00 hod. na prednáškach vysokej vojen-nej školy.

Dňa 14.1.1941 vysoká vojenná škola na našu počesť dávala v dôstojníckom kasíne spoločný slávnostný obed, ktorého sa zúčastnili aj všetci profesori vysokej vojenej školy.

O 16.00 hod. tohto dňa prijal nás veliaci generál posádky Berlína, ktorý po niekoľ-kých úprimných slovách sa s nami rozlúčil s prianím všetkého dobrého Slovensku.

Dňa 15.1.1941 dávali sme v hoteli Continental spoločný obed my a to zase pre celý profesorský zbor vysokej vojenej školy.

Okrem týchto prítomných, spoločného obedu sa zúčastnil aj šéf atasche Grupe so svojim pobočníkom.

Obidva tieto obedy vyzneli v úprimné a srdečné kamarátstvo.

Pri prípitku týchto obedov p. plk. gšt. Malár v krátkych a výstižných slovách vyzdvihol úprimné a srdečné kamarátstvo slovensko – nemecké a srdečne sa poďakoval za naše milé prijatie na vysokej vojenej škole a to ako veliteľovi tak aj celému profesorskému sboru.

Pán plk. gšt. Malár pravdepodobne svoje prípitkové reči pripojil k svojej relácii.

Celkový dojem :

Prijatie naše v každom ohľade bolo milé a kamarátske, avšak len v rozsahu korektnej a naprostej vojenskej disciplinovanosti. Dedukujem to predovšetkým z toho, že nebol ani veliteľ vysokej vojenej školy ani profesori tejto školy ochotní si s nami súkromne posediť. Omlúvali to tým, že sú všetci zatažení prácou a prípravami pre vyučovanie na škole.

Mám dojem, že je teraz nevhodná doba na vysielanie dôstojníkov na rôzne skúsené do Nemecka, lebo skutočne bolo pozorovať, že každý jednotlivec je dôkladne zamestnaný.

Navrhujem preto, aby skúsené v Nemecku predbežne boli obmedzené.

Dostane: MNO. náč. štábu ministra a VVŠ.

pozn. autora: čitateľný podpis mjr. gšt. Polka

Dokument č. 3

I. Denník zájazdu.

Dňa 6. januára t. r. odcestovali o 14.00 hod. z Bratislavy plk. gšt. August MALÁR, pplk. gšt. Ladislav LAVOTHA, Viliam KANÁK, Alojz BALLAY a mjr. gšt. Elemér POLK.

Príchod do Berlína na Friedrichshanebahnhof dňa 7. januára 11.15 hod. Dôstojníci sa ubytovali v hoteli „Continental“.

Dňa 8. januára o 08.45 hod. odviezol výpravu s 2 osobnými automobilmi, ktoré ostaly po celú dobu skúsenej pridelené výprave mjr. v Ahlefeld od Attaché – Gruppe na VVŠ, kde boli predstavení veliteľovi, ktorý naznačil priebeh skúsenej a spôsob vyučovania na VVŠ. Veliteľ výpravy odovzdal plk. Foertschovi album s fotogr. ako dar p. ministra národnej obrany.

O 12.00 hod. predstavila sa výprava pplk. gšt. Melenthinovi prednostovi Attaché – Gruppe, kde vel. výpravy odovzdal fotogr. albá pre pplk. gšt. Melenthina a mjr. v Brockdorfa a požiadal o svolenie k eventuálnemu vyslaniu pozorovateľa na južné bojisko. Pplk. gšt. Melenthin si vec poznamenal, v zásade prislúbil, ďalej poznamenal, že doposiaľ nebolo povolené žiadnej armáde sledovať spôsob vyučovania na VVŠ v Berlíne.

O 18.00 hod. spoločná večera s prednostom Ia VVŠ v „Traube“.

Dňa 9. januára.

O 09.00 hod. prvé cvičenie na mape v učebni C. Predmet cvičenia: „Stretný boj“. Vedúci triedy pplk. gšt. Blümcke.

Dňa 10. januára.

O 09.00 hod. druhé cvičenie na mape v učebni A. Predmet cvičenia: Ubytovanie divízie v nástupovom priestore. Vedúci triedy pplk. gšt. Feyerabend.

Dňa 11. januára.

O 09.00 hod. tretie cvičenie na mape v učebni „F“. Predmet cvičenia: Ochrana krídla sboru a útok. Vedúci triedy pplk. gšt. Staedke.

Dňa 12. januára.

Nedeľa. Návšteva cisárskeho zámku v Potsdam.

Dňa 13. januára.

O 09.00 hod. štvrté cvičenie v učebni „E“. Predmet cvičenia: Približovanie za vlastnými rýchlymi jednotkami a násilný prechod. Vedúci triedy pplk. gšt. Reinhard.

O 15.00 hod. u gen. Erfurta, Fromma a pplk. Loebischa, kde vel. výpravy odovzdal fotogr. albá. O 16.00 hod. predstavenie sa posádkovému veliteľovi.

Dňa 14. januára.

O 09.00 hod. piate cvičenie na mape v učebni B. Predmet cvičenia: Obchvat južného krídla nepr. armády a násilný prechod.

O 13.00 hod. spoločný obed v dôst. kasíne na našu počesť.

15.30 hod. návšteva u plk. Haselova a mjr. Baisela, kde vel. výpravy odovzdal fotogr. albá.

Dňa 15. januára.

O 09.00 hod. šieste cvičenie na mape v učebni D. Predmet cvičenia: Pokračovanie v útoku.

O 13.45 hod. spoločný obed v hoteli Continental, kde vel. výpravy pohostil profesorov.

Dňa 16. januára.

O 06.30 odjazd do Berlína. Príchod do Bratislavy 20.30 hod.

II. Cieľ zájazdu:

Návšteva VVŠ v Berlíne, nadviazanie študijných stykov s nem. VVŠ štúdium spôsobu vyučovania na škole výchovu dorastu dôst. gen. štábu, ďalej štúdium nemeckej doktríny a skúseností získaných v poľskom a francúzskom ťažení 1939-1940.

III. Organizácia nem. VVŠ.

A/ Škola je umiestnená v adaptovanej del. kasárni, vybavená posluchárňami, niekoľkými amfiteátrálnymi sálami, s premietacími strojmi, dôstojníckym kasínom, otvorenou a krytou jazdiarňou, telocvičňou, obytnou budovou pre profesorov a poslucháčov, knižnicou, zátiším, tlačiarňou, zdravotníckym zariadením, kancelármi s garážami a maštami pre kone.

B/ Škola sa člení na veliteľstvo, profesorský zbor, poslucháči a pomocný personál.

1/ Veliteľstvo:

veliteľom je plk. gšt. Foertsch, ktorý v poli zastával funkciu náčelníka štábu sboru, pred vojnou profesor taktiky na Kriegsakademie, človek bystrý, vzdelaný, vojenský spisovateľ, vedátor. Štáb obdobne organizovaný štábu veliteľstva divízie.

2/ Profesorský zbor: má a/ vedúcich tried „Hörsaalleiter“ ktorí sú zodpovední za výchovu triedy im sverenej. V každej triede je 18 – 20 poslucháčov a jeden pomocný učiteľ. Sú to hlavne profesori taktiky.

b/ profesorov služieb dopravníctva, letectva, námorníctva, rýchlych /motomech/ jednotiek, zpravodajstva atď.

Charakteristika profesorov: Sú to podplukovníci gen. štábu asi 40 – 42 roční. Účastníci svetovej vojny 1914 – 18, majori gen. štábu, dôstojníci so skúsenosťami len z vojny 1939 – 40.

Veľmi kludní, rozvážni, uhladeného chovania, skromní, otcovia 2-3 detí.

3/ Poslucháči: Vo škole je teraz asi 110 poslucháčov od všetkých zbraní pozemného vojska a SS. Poslucháči sú v hodnosti kapitána dosť vyrovnaného veku 28 – 30 rokov. Každý z nich absolvoval pred vojnou 1939-40 prijímacie skúšky do VVŠ a zastával po dobu ťaženia funkciu prideleného dôstojníka u štábu, alebo pobočníka pluku. Sú vzorní vojaci, vyznamenaní väčšinou žel. krížom I. triedy. Rozhodujú sa rýchle, sebavedome, odpovedajú na dané otázky, krátko a jasne.

C/ Vzhľadom na vojnovú potrebu dôst. gen. štábu neprevádza sa školenie podľa mierových zásad. V terajšej dobe zriaďuje škola len 10 týždňové kurzy. Dňa 2. januára bol zahájený 4 kurz. Poslucháči po absolvovaní tohto kurzu budú pridelení k vyšším veliteľstvám, ako pomocníci prednostov Ia, Ib, Ic oddelenia, a lepší ako prednostovia I.b oddelenia. Po ukončení vojny budú povolani do VVŠ na 2 roky, kde sa znovu preškolia a tak sa prevezmú do kategórie dôst. gen. štábu.

V mieri trvá vyučovanie na škole 2 roky. V 1. ročníku sa preberie zo začiatku skupina pešieho pluku a divízie. V 2. ročníku pokračuje sa v školení v divízii a informatívne preberie sa sbor.

IV. Vyučovanie.

Spôsob vyučovania: Prednáša sa každý pracovný deň od 09.00 hod. – 13.00 hod.

V terajších kurzoch sú poslucháči cvičení na rôznych cvičeniach na mape a v teréne v rámci divízie. V posledných troch týždňoch idú na štábnu cestu, pre tento účel má škola k dispozícii zvláštny vlak so spacími vozňami.

Každý triedny profesor pripraví pre každý deň námet, ktorý sa vydá poslucháčom deň pred cvičením. Poslucháči vypracujú doma písomné rozhodnutie veliteľa divízie.

V deň cvičenia triedny profesor každému z poslucháčov určí funkciu v rámci divízie. Po tomto sa cvičenie zahajuje. Prednosta zprav. oddelenia /I.c/ povie správy o nepr. a formuluje dojem o nepr. do div. rozkazu. Prednosta oper. odd. /I.a/ dáva veliteľovi div. návrh na použitie div. pri čom dáva hneď úkoly všetkým podriadeným jednotkám. Na to vel. div. sa rozhodne a v prípade že nesúhlasí s rozhodnutím I.a, I.c opraví toto a nariaďuje činnosť podľa jeho rozhodnutia. Podľa tohto rozkazu napíšu príslušné orgány rozkazy. Na základe div. rozkazu vydávajú podriadení veliteľa svoje rozkazy a cvičenie sa tak zahajuje. Triedny profesor teraz udáva rôzne momenty situácie. Profesor si zásadne nepripravuje autorské riešenie a na konci cvičenia povie len svoje poznatky a vytkne eventuálne chyby. Zasadou je rozhodnúť sa rýchle a vydať rýchle rozkaz, hodnota rozhodnutia a rozkazu sa neskúma.

V celku venujú pozornosť nie len výchove vel. div., vel. peš., del. plukov a podria-

dených veliteľstiev, ale kladú hlavne dôraz na špeciálnu výchovu dôst. gšt. a ordonančných dôst., ako sa majú chovať vo štábe a voči podriadeným vel. jednotiek.

Taktika. Každý triedny profesor preberie pri cvičení všetky zbrane vo veľkých rysoch a v takom rozsahu koľko dôst. gšt. potrebuje vedieť. V celku boli vyslovené zásady u nás všeobecne známe.

Služby: Tieto prednáša a preberáva špeciálne pre tento predmet určený profesor podľa osobitných námetov. Spôsob použitia služieb sa rovná nášmu spôsobu.

Ostatné predmety: V terajších kurzoch sa prednáša len dopravníctvo, ktorému sa venuje veľká pozornosť. Poslucháči majú týždenne raz telocvik a 2 razy jazdu na koni.

V. Doktrína.

Podkladom doktríny je „Auftragstaktik“. Znamená to, že veliteľ dostane určitý úkol, ako tento úkol splní sa nadriadený nestará a ponecháva úplnú iniciatívu podriadenému. Táto iniciatíva uplatňuje sa hlavne v pohybovom boji a preto jednotky sú cvičené len v pochodu, približovaní, útoku z pohybu, útoku z pohotovostného postavenia, využitia úspechu a prenasledovania. Obrana sa cvičí len príležitostne. Zásadne bolo odmietnuté každé riešenie, ktoré riešilo daný úkol obranou. Úkol je najdôležitejšou časťou rozkazu ako pre vlastné prevedenie, tak aj pre stanovenie úkolov pre podriadených. Pri stanovení úkolu je nutné stanoviť tieto otázky.

1./ čo chceme dosiahnuť, urobiť?

2./ čo kto má urobiť? Do rozkazu pre podriadených potom napíšeme odpovede na tieto otázky.

Nepriateľ: počíta sa s moderným protivníkom a nepr. sa zásadne nepodceňuje. Klade sa však dôraz na to, že sa musí nepr. vnútiť vlastná vôľa a neponechať jemu iniciatívu. V rozkaze musí sa zásadne vyzdvihnúť vlastný úspech.

Úmysel. Veľmi jadrný, podobný nášmu. Musí vyjadrovať jasne čo chceme urobiť. Úmysel v nemeckej armáde sa označuje za rozhodnutie.

Prevedenie. Tu sa udáva jasne zostava a úkoly pre podriadené jednotky. V prevedení udáva sa pre peší pluk len smer postupu a konečný cieľ /priestor/. Či tam pôjde pluk jediným posunom, alebo stanoví si niekoľko cieľov ponechajú prevedenie plukom. V úkoloch neudávajú zásadne „dosiahne“ ale získa, pri útoku sa udáva úkol so slovom „prerazi – durchstort“.

Velenie: Najdôležitejší veliteľ po divízii je vel. peš. pluku, alebo samostatného práporu, ktorému podriaďujú posilové prostriedky, aby mohol plniť svoj úkol.

Požiadavok zprávy /zvestí/. Sa stanovuje obdobne ako u nás.

Zálohy: Zásadne si ponechá každý veliteľ určitú zálohu, aby mohol v boji uplatniť vôľu svoju. Divízia disponuje len plukmi a preto si neponecháva prápor v zálohe, ale celý pluk, alebo pluky.

Zaistenie: Tu je nem. doktrína veľmi smelá. Pri eventuálnom bočnom ohrození, nariadi sa postup vpred a snažiť sa nepr. bočnej jednotke dostať do boku a prinútiť k ústupu, alebo ju celkom likvidovať.

Delostrelectvo: Zásady použitia sú obdobné nášmu. Delostr. sa udáva zásadne úkol t. j. požiadavka čo kde a kedy má zničiť, prevedenie /pal. post a spôsob strelby/ je vecou vel. delva. Pri veľkej vzdialenosti medzi vlastnými a nepr. jednotkami nerobí sa del. prípravná paľba pred zahájením útoku, zahájajú sa súčasne pri vyrazení útoku, ako podpora útoku. Delostr. má zo začiatku zásadne položiť paľbu tam, kam pech. nepôjde, aby sa nepr. neupozornil predčasne. Keď nemáme dostatok delostr. proti nepr. delostrelectvu, je výhodné poslať

vlastné pozorovacie lietadlo nad priestor nepr. pal. postu delva, ktoré potom v záujme ne-prezradiť sa obmedzí svoju činnosť.

Pionierske vojsko: Pri zahajovacích bojoch sa sústavne cvičia prechody cez rieky. Divízia má dostatok pion. materiálu a rieky sú len technickou prekážkou a nie taktickou.

Spojovacie vojsko: Názor na spojenie sa stotožňuje s názorom používaným u nás. V rádiotelegr. spojenie dovoľuje sa korešpondencia až jednotka narazí na nepriateľa, zásadne šifrovanie v praxi sa však od toho často upustilo a korešpondovalo sa v otvorenej reči.

Celkove: Doktrína nemecká pestuje údery a hĺbkové prenikanie a rozvrátenie nepr. sestavy. Dispozičnou jednotkou sú divízie, ktoré zasadia všetko, aby sa splnil úkol často schematický, vyššiu koncepciu a taktické zasadzovanie jednotiek majú len velitelia sborov, ktoré mávajú aj divízie 2. sledu.

Pri útokoch v. j. sa tvorí zásadne útočný klin „Angriffskeil“ pri útokoch menších jednotiek útočné skupiny „Stosstruppe“.

Pri vydávaní rozkazov sa veliteľ od jednotky neodvolá len v tom prípade keď odpočíva jednotka môže byť odvolaný, v prípade, že sa chce záložný pluk zasadiť, tu sa rozkaz pošle dozadu vel. pluku a až ten vydá svoj rozkaz k presunu do vyčkávacieho miesta môže sa dostať dopredu, kde dostane rozkaz pre ďalšiu činnosť.

V prípade, že útok pešieho pluku bol zastavený paľbou nepr. tu sa pokladá za výhodnejšie paľbu podbehnúť t. j. nečakať na príchod posíl, ale organizovať útok znovu a útočiť ďalej. Keď jednotky v pohybu narazia na odpory tu sa doporučuje hneď vyraziť k útoku a nečakať na príchod posíl.

Rozkazy písomné v boji doručujú sa zásadne ordonančným dôst., ktorý o situácii je informovaný.

VI. Vplyv vojny na doktrínu.

Zdá sa, že vojna potvrdila doktrínu nemeckú a doterajší priebeh vojny nevyžaduje zmenu doktríny. Čo bolo zdôrazňované proti mieru, je používanie delostrelectva. Na počiatku vojnového ťaženia boli velitelia v použití delostrelectva opatrní. Ťaženie však ukázalo, že čím skôr delostrelectvo zasiahne, tým skôr sa dostaví úspech. Najmä u predvojoch ro-bilo del. dobrú službu, keď bolo pridelené nie po batériách, ale celý oddiel.

4. PEVNOSTNÍ PRAPOR MALACKY

MARTIN DUBÁNEK

DUBÁNEK, M.: 4th Fortress Battalion Malacky. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 116–124, Bratislava.

The author deals with a troop that was one of the Czechoslovak Military troops to serve in protection of after-war fortress. The aforesaid 4th Fortress Battalion was to be protecting the area ranging from the delta of The Morava and The Dyje up to the bridgehead in Petržalka, Bratislava. The battalion was formed in 1952. The author reflects its creation from 1952, building, personnel, organizational structure, militarization, training and tasks up to its liquidation that finished 25 November 1955. The study contains picture-gallery appendix.

Military History. Czechoslovakia. Czechoslovak fortresses after the WWII.

Historie československého opevnění po druhé světové válce patřila donedávna z různých důvodů, včetně utajování některých skutečností, k velmi slabě prozkoumaným tématům našich vojenských dějin. Mezi tabuizované otázky patřila i problematika reaktiva-ce opevněných objektů postavených před válkou, a ještě méně bylo napsáno o jednotkách, které tyto a nově budované objekty měly obsazovat a bránit.

Ačkoliv bylo československé opevnění z let 1935 – 1938 poškozeno druhou světovou válkou, zachovávalo si určitý vojenský potenciál, který mohl být nadále využit. Práce mohly být navíc provedeny relativně omezenými finančními a materiálními zdroji. Z výše uvede-ného důvodu nařídil náčelník hlavního štábu armádní generál Bohuslav Boček ještě v roce 1945¹, aby byly zahájeny co nejdříve práce na obnově opevnění z let 1936 – 1938 a připravována stavba nového opevnění.

Československá armáda prováděla reaktivaci nedokončených a válkou poničených před-válečných opevnění již od roku 1946. Po únoru 1948 se práce koncentrovaly zejména na po-hraniční pás od obce Umíř u Štipoklas na Plzeňsku až po bratislavské předmostí na Petržal-ce.² Na rozdíl od praxe první republiky, kde pro obsazování pevnostních objektů byly formo-vány zvláštní jednotky v podobě hraničářských pluků určených pro těžké opevnění a také 10 pluků ZLO pro zajištění lehkého opevnění³, nebyly v poválečném období jednotky toho-to charakteru v podstatě vytvořeny. Pro obsazení těch několika málo objektů stálého těžké-

1 Výnosem čj. 2620/taj.hl.št. žen.1945 – zatopeno při povodních 2002.

2 DUBÁNEK, M. LAKOSIL, J. MINAŘÍK, P.: *Utajená obrana železné opony, Československé opevnění 1945-1964*. Praha : Mladá fronta 2008.

3 ARON, L. a kol.: *Československé opevnění 1935-1938*. Havlíčkův Brod 1989, s. 34-40.

ho opevnění⁴ a objektů stálého lehkého opevnění byli v případě potřeby předurčení příslušníci pěších (později střeleckých nebo motostřeleckých) pluků dislokovaných v dané oblasti. Totéž platilo pro nové objekty zesíleného polního opevnění, budované zejména v prostoru od Aše po České Velenice v letech 1952 – 1964. Mužstvo vojenských útvarů rovněž opevnění opravovalo a provádělo pod vedením Velitelství ženijního vojska jeho údržbu. V případě zesíleného polního opevnění dokonce provádělo přímo jeho výstavbu.

Pro obsazení opevnění na hranici s Rakouskem (pro oblast od Chlumu u Třeboně u Nové Bystřice po Rusovce u Bratislavy) vznikl 15. dubna 1952 v podstatě jediný oficiální československý poválečný pevnostní útvar – 8. pevnostní brigáda s velitelstvím v Rajhradě.⁵ Útvar, jemuž velel plk. Stanislav Neuschl, však pod tímto názvem figuroval jen velice krátce, neboť ve čtvrtém čtvrtletí roku 1952 došlo z důvodu utajení k jeho přejmenování na 8. pěší brigádu.⁶

Hlavní organizační celky 8. pevnostní brigády představovaly čtyři pevnostní prapory, které podle nařízení Organizační a mobilizační správy MNO z 10. března. 1952 byly zřízeny taktéž k 15. dubna 1952. Velitelství 1. pevnostního praporu sídlilo v Jemnici, 2. ve Znojmě, 3. v Pohorelicích a 4. praporu v Malackách.

Zachovalé písemnosti jednotlivých pevnostních praporů⁷ vydávají svědectví zejména o zajímavé výzbrojní situaci u těchto útvarů. Kromě pěchotní výzbroje československého, sovětského a německého původu měly i zvláštní „kolekci“ spojenecké nebo trofejní těžké techniky. Snad nejzajímavější bylo využití britské dělostřelecké výzbroje v podobě sedmnáctiliberních protitankových kanonů a dvacetipětiliberních houfnic. Jako obrněné transportéry, ale spíše tahače této výzbroje pak prokazatelně sloužila americká polopásová vozidla Half-truck M3 označovaná v československé armádě jako Internacionál.⁸ Kromě toho byly jednotlivé prapory vyzbrojeny po několika kusech samohybných děl. Jednalo se buď o Sturmgeschütz III, označovaný v čs. armádě jako 75mm samohybné dělo vz. 40 (SD 75/40), nebo kombinace 88mm, 105mm a 150mm děl na podvozku tanku PzKpfW III/IV., t. j. 88mm samohybný protitankový kanón vz. 43N (Jadpanzer Nashorn Sd.Kfz. 164, též Hornisse)⁹, 105mm samohybná houfnice vz. 18¹⁰ a 155mm samohybná houfnice vz. 18 (Schwere Feldhaubitze Hummel Sd.Kfz. 165).¹¹

Podobná situace byla i u 4. pevnostního praporu Malacky, který měl bránit úsek od soutoku řeky Moravy a Dyje po předmostí v bratislavské Petržalce.¹² Útvar byl organizován jako

4 V poválečném období byly objekty těžkého a lehkého opevnění přejmenovány na objekty stálého těžkého (STO) a stálého lehkého opevnění (SLO), neboť je bylo potřeba odlišit od objektů zesíleného polního opevnění (OPO).

5 VÚA-VHA Praha, f. 1647 – 8. střelecká brigáda Rajhrad, tajné spisy 1952-1955.

6 K 1. 11. 1954 byla 8. pěší brigáda přejmenována na 8. střeleckou brigádu (průvodce po fondech VÚA Praha – rukopis).

7 VÚA-VHA Praha, fondy 1643 (1. pevnostní prapor), 1644 (2. pevnostní prapor), 1645 (3. pevnostní prapor), VHA-Bratislava f. 1646 (4. pevnostní prapor).

8 Jednalo se o výzbroj bývalé Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii, kterou dodala firma International Harvester ve variantě M14 nebo M5A1.

9 V československé armádě zaveden oficiálně od 28. 4. 1949 jako 88mm samohybný protitankový kanón vz. 43N, zkráceně 88mm ShPTK vz. 43N.

10 Německý ekvivalent jsem nenašel, v čs. armádě jako 105mm samohybná houfnice vz. 18/40, zkráceně – 105mm ShH vz. 18/40N.

11 V čs. armádě zavedena jako 152mm samohybná houfnice vz. 18/47, zkráceně 152mm ShH vz. 18/47. Při tom byla přerážována na použití sovětské munice 125,4 mm např. pro 152,4mm KH vz. 37.

12 VÚA-VHA Praha, f. 1644, karton 6, tajné spisy 1955.

rámcový s polovičním stavem personálu.¹³ Jednalo se o 1 295 osob, z nichž bylo 131 důstojníků z povolání 29 poddůstojníků z povolání.¹⁴

Velitelství praporu z počátku sídlilo na zámku v Malackách, který poskytoval ubytovací kapacitu pro 310 vojáků.¹⁵ Útvar se formoval především z příslušníků 32. pěšího pluku. S organizačním růstem praporu, ubytovací kapacita zámku nestačila a útvar přebíral další vhodné budovy v Malackách a okolí.¹⁶ Základní organizační strukturu praporu tvořilo velitelství, pět kulometných rot, mechanizovaná rota, baterie protitankových kanonů, dvě baterie houfnic, četa protiletadlových kulometů, četa 120mm minometů a četa 82mm minometů. Z dalších důležitějších součástí lze předpokládat ještě samopalnou četou, spojovací rotu a náhradní rotu. Ne všechny součásti se nacházely přímo v Malackách. Například 1. kulometná rota byla dislokovaná v Moravském Jáně a 5. kulometná rota v Rusovcích. Mechanizovaná rota se nacházela v Rohožníku. V lednu 1954 se jednalo o zřízení pěchotné střelnice na severu Malacek. Mimo to prapor s určitostí využíval i střelnici v Gajarech.

Praporu v době formování v dubnu 1952 velel npor. pěch. Rudolf Danajka.¹⁷ Od roku 1954 je v archivních materiálech zaznamenán jako velitel mjr. Antonín Měrka. Podle plánovaných mírových počtů k 1. říjnu 1955 měl mít útvar 139 důstojníků z povolání a 22 poddůstojníků z povolání. Dále se u útvaru nacházelo 837 poddůstojníků a vojinů a 23 koní.¹⁸

Z hlediska výzbroje prapor k 1. říjnu 1955 disponoval 247 pistolemi, 301 puškami, 535 samopaly, 21 lehkými kulometry, 33 těžkými kulometry¹⁹, 23 pancéřovkami a 6 tarasnicemi. Zejména kulometná výzbroj však pro vybavení všech pevnůstek stálého lehkého opevnění nemohla postačovat. Je proto pravděpodobné, že další nadpočetné kulometry určené pro vybavení pevnůstek musely být ve skladech 8. pevnostní brigády. Při přezbrojení armády v roce 1954 na 7,62mm lehké kulometry vz. 52 a 7,62mm těžké kulometry vz. 43 Gorjunov, zůstala 8. střelecká brigáda na původní ráži 7,92mm a s přezbrojením na nové kulometry se nepočítalo.²⁰

Protiletadlovou obranu 4. praporu zajišťovalo sedm jednohlavňových a čtyři trojhlavňové 20mm protiletadlové kanóny vz. 38N německé provenience z druhé světové války. Útvar měl přitom tabulkově předepsány 4 kanony ráže 30 mm (30mm PLDvK vz. 53) a 3 protiletadlové kanony ráže 57mm (57mm PLK čs).²¹

Prapor měl dále ve stavu jedenáct minometů ráže 82 mm²² a čtyři německé kořistní minometry ráže 120 mm vz. 43N. Protitankovou obranu zabezpečovaly tři britské 76,2mm protitankové kanony. Předepsané čtyři kanony ráže 100 mm nahrazovaly čtyři britské 88mm houfnice. Nejtěžší kalibr představovaly čtyři sovětské 122mm houfnice vz. 38.

I když se jednalo o pevnostní prapor, jako určitý progresivní prvek se jeví zřízení mechanizované roty, která měla být vyzbrojena třemi lehkými samohybnými kanony ráže 76 mm

13 ŠTAIGL, J.: Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1950 – 1966. In: *Vojenská história*, 4, 2000, č. 3-4, s. 58.

14 Tamtéž.

15 Zámek předtím využívala Pohraniční stráž.

16 VHA-Bratislava, f. 1646, karton 3, tajné spisy 1952-1955

17 Tamtéž.

18 Útvar měl předepsáno 5 jezdeckých koní, ale měl jen jednoho.

19 Minimálně část z nich tvořily 7,92mm těžké kulometry vz. 37.

20 DUBÁNEK, M. a kol.: *Československé 7,62mm lehké kulometry vz. 52 a 52/57*, Naše vojsko 2008.

21 57mm protiletadlový kanón čs. byl v této době teprve ve fázi výroby ověřovací série.

22 Pravděpodobně 82mm praporeční minomet vz. 52.

a sedmi samohybnými kanony ráže 100 mm.²³ Tato unifikovaná výzbroj však byla nahrazena kořistní německou technikou, kterou u tohoto praporu představovalo sedm SD 75/40 a deset obrněných transportérů Internacionál.

Jako dopravní prostředky měl 4. prapor k dispozici 58 nákladních automobilů, 16 motocyklů a jeden traktor. Pro zajištění spojení sloužilo 24 radiostanic.

V prostoru 4. pevnostního praporu Malacky se nacházelo 141 pevnůstek²⁴ lehkého opevnění vz. 37, 8 pěchotních srubů z let 1936 – 1938 postavených v rámci ŘOP, 7 starých objektů na bratislavském předmostí a několik dalších fortifikačních objektů z druhé světové války. Z tohoto počtu 4. prapor využíval jen část těžkého opevnění a asi 90 – 120 objektů lehkého opevnění. Objekty 4. pevnostního praporu přebíral od 9. pěší divize na základě rozkazu Operační správy generálního štábu ve dnech 9. a 10. září 1953. Zástupce velitelství 8. pěší brigády, ženijní důstojník praporu a velitelé kulometných rot převzali záznamní archy a klíče od prázdných objektů a přezkontrolovali stav.

Z hlediska výcviku existují záznamy o provádění součinnostního cvičení 4. pevnostního praporu s jednotkami 11. brigády Pohraniční stráže. V jejich prospěch měla zasahovat mechanizovaná rota se samohybnými děly. Dne 29. června 1955 se například prováděl výcvik kulometných rot v obraně na široké frontě s využitím stálého lehkého opevnění za obousměrného použití atomových zbraní s důrazem na chemickou očistu zbraní. Dne 13. července 1955 proběhlo cvičení kulometných rot v palbě z pevnůstek opevnění s nasazenou maskou.²⁵ Vyvrcholení výcviku představovalo provedení bojové střelby kulometných rot z objektů stálého lehkého opevnění, které se uskutečnilo např. 30. července 1955.²⁶ Ze slavnostních okamžiků jednotky lze vzpomenout 20. února 1955, kdy měl náčelník Hlavní kádrové správy generálmajor Jan Čermák předat 4. praporu bojovou zástavu.²⁷

V souvislosti s poměrně dlouhým obranným úsekem je zřejmé, že na případnou obranu by samotný 4. pevnostní prapor Malacky a místní jednotky Pohraniční stráže jednoduše nestačily. Personální stav praporu vlastně nedovoloval ani obsazení všech využitelných pevnůstek stálého lehkého a těžkého opevnění. V případě vyhlášení mobilizace se počítalo, že se z 8. pevnostní brigády vytvoří 8. pevnostní sbor a analogicky z 4. pevnostního praporu vznikne válečná 4. pevnostní brigáda o pěti praporech. Přitom kromě maximálního využití pevnůstek, které vytvářely přední okraj obrany, byla v plánu i výstavba systému zesíleného polního opevnění po vzoru západní hranice Aš-České Velenice. Ačkoliv existují zmínky o ničení dřevozemních pevnůstek, nebyl v prostoru 4. praporu 8. pevnostní brigády tento systém zesíleného opevnění v takovém rozsahu nikdy realizován. Proto můžeme usuzovat spíše na výstavu několika dřevozemních objektů pro výcvikové účely.

Výnosem MNO čj. 0054156/OMS ze dne 27. července 1955 byla 8. pevnostní brigáda včetně 4. pevnostního praporu dnem 1. listopadu 1955 zrušená.²⁸ Velitelství 2. vojenského okruhu nařídilo odeslat 29 středních samohybných děl brigády 1. tankové základně Dědice, 35 obrněných transportérů 14. mechanizované divizi Olomouc a 74 motocyklů pro potře-

23 S největší pravděpodobností sovětskými SU-76 a SU-100 označované v čs. armádě pod zkratkou SD 76 (též LSD 76) a SD 100.

24 Lze se setkat i s údajem 148 objektů v roce 1950 (DUBÁNEK, M. – LAKOSIL, J. – MINAŘÍK, P.: *Utajená obrana železné opony, Československé opevnění 1945-1964*. Praha : Mladá fronta 2008).

25 1. a 2. rota splnily na výtečnou, 3. a 4. rota dobře, 5. rota s výsledkem vyhovujícím.

26 Cvičení se zúčastnilo všech pět kulometných rot, přičemž nejlepších výsledků dosáhla 5. rota.

27 VHA Bratislava, f. 1646, karton 3.

28 VÚA-VHA Praha, f. 1647 (8. střelecká brigáda Rajhrad).

bu tankového vojska jednotek 2. vojenského okruhu.²⁹ Podle rozkazu Velitelství 2. vojenského okruhu z 5. října 1955 přenechal 4. pevnostní prapor objekty stálého lehkého opevnění 7. a 9. střeleckému pluku, přičemž dělicím místem byla obec Vysoká pri Morave.³⁰ 7. střelecký pluk (Malacky) převzal objekty stálého lehkého opevnění vz. 37 č. 20-83 a 111-147. 9. střelecký pluk (Bratislava) pak analogicky převzal objekty stálého lehkého opevnění čísel 1-19 a 94-110 a také veškeré fortifikace na předmostí v Petržalce, t. j. objekty stálého těžkého opevnění č. 1 – 8, staré objekty č. 1 – 13, velitelská stanoviště 1 – 4 a vložené objekty stálého lehkého opevnění 1a – 3a.³¹ Při předávání měly být objekty stálého lehkého opevnění řádně vyčištěny, nakonzervovány a vybíleny.³² Je rovněž zajímavé, že se museli zaházet záložní okopy a spojovací zákopy mezi objekty. Zároveň měl prapor nejpozději do 12. září 1955 zlikvidovat dřevozemní palebné sruby a střelnici v Gajarech. Pěchotní zbraně byly odeslány do 8. dělostřelecké základny Košice a munice do 7. dělostřelecké základny Trenčín. 120mm minomety vz.43N byly odeslány do 51. dělostřelecké základny Mikulovice, čtyři houfnice do VVP Lešť³³ a ostatní dělostřelectvo k 6. dělostřelecké základně Olomouc. V rozporu s uvedeným brigádním nařízením bylo pět SD 75/40 redислоkováno k dělostřelecké základně v Žilině³⁴ a dvě zbylá, která se nacházela v opravě, zůstala u 2. OPTO Martin.³⁵ Je však zajímavé, že v následujícím roce byly dvě vozidla prodána do Sýrie.³⁶ 14. mechanizované divizi Olomouc, respektive jejímu 61. mechanizovanému pluku Šumperk, bylo nakonec předáno sedm obrněných transportérů Internacionál³⁷ a zbylá tři byla zrušena u 26. tankového opravárenského závodu Šternberk.³⁸ Likvidace útvaru byla dokončena 25. listopadu 1955, kdy vyšel poslední denní rozkaz.

Existence 4. pevnostního praporu neměla velký vojenský význam. Přesto je poměrně zajímavá, protože v kontextu celkového prostorového rozmístění a předpokládaného bojového použití 8. pevnostní brigády poskytuje důležité informace o obranných plánech tehdejší čs. armády proti Rakousku. Současně je i jedním z příkladů využití kořistní výzbroje německého, ale i britského původu, která nezůstala nečinně uložená ve skladech v nedotknutelných zásobách, ale naopak byla intenzivně využívána u vojsk a posléze byla z části prodána do zahraničí. Ostatně zužitkování kořistní techniky, jejíž technické parametry a životnost byla již za zenitem, pro obranné účely se jeví jako velmi výhodné a praktikovaly ho i zahraniční armády.

29 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1955, karton 251, 74/8/18, čj. 003245/GŠ-SMP.

30 VÚA-VHA Praha, fond 1644, karton 6, tajné spisy 1955.

31 Mezi objekty starého typu z let 1933-1935 musely být započítány i za okupace Němci postavené zídky pro sovětský kořistní 45mm pevnostní kanón vz. 34 spřažený s těžkým kulometem vz. 39 (tzv. Ustanovka DOT-4, 45-mm puška obr. 1934 g., sparnnaja s pulemetom obr. 1939 g. na kazematnom lafete)-

32 VHA Bratislava, f. 1646, karton 3, tajné spisy 1952-1955.

33 Pravděpodobně britské 25 liberní, i když se o nich v pramenech překvapivě hovoří jako o 105mm houfnicích, viz VHA Bratislava, fond 1646, karton 3, tajné spisy 1952-1955.

34 Vozidla evidenčních čísel 79618, 79635, 79637, 79638 a 79644.

35 Vozidla evidenčních čísel 79626 a 79629.

36 Vozidla evidenčních čísel 79635 s kanónem č. 176 a 79644 s kanónem č. 3468 v rámci dodávky 20 SD 75/40, které připravila 2. tanková základna, viz VÚA-VHA Praha, f. MNO 1956, karton 97, 38/3/10/9.

37 Transportéry evidenčních značek 33311, 33313, 69638, 69639, 76047, 76048 a 71912.

38 Transportéry evidenčních značek 76038, 69634, 76064.

Úsek reaktivovaného stálého ľahkého opevnenia Gajary. Zaškrtnuté objekty mali byť reaktivované v roku 1953. (VHA Praha)

Britský sedmnáctiliberní protitankový kanon ráže 76 mm Oddílu kanonů proti útočné vozbě Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii, který v letech 1952 – 1955 tvořil protitankovou výzbroj 4. pevnostního praporu. (VHA Praha).

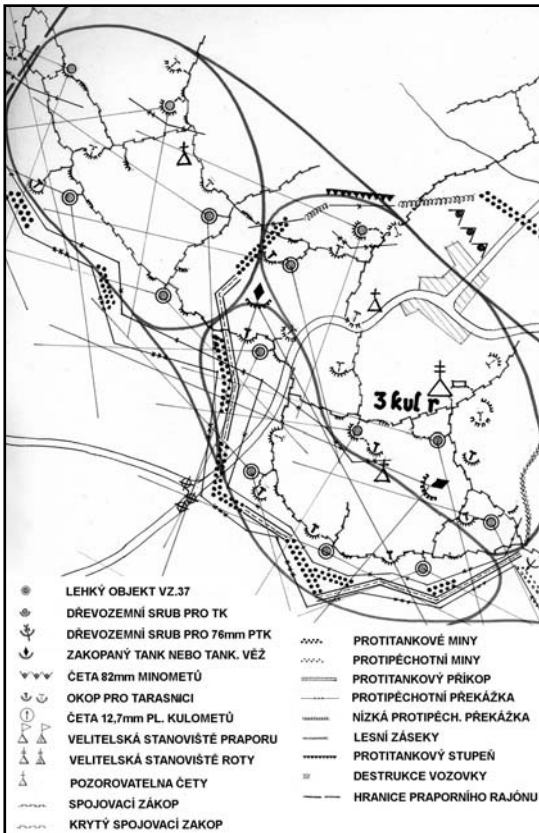

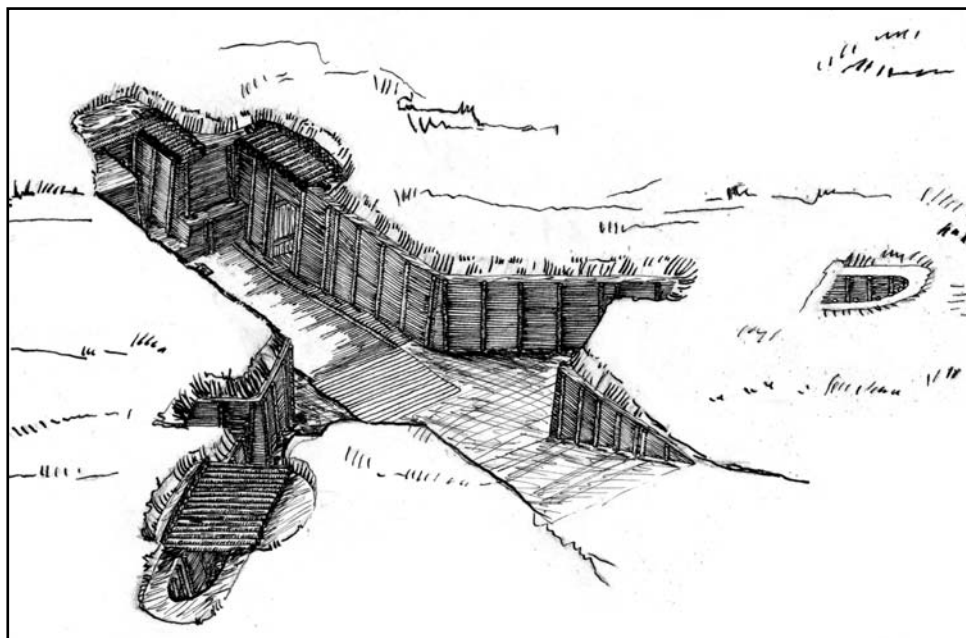
Schéma plánované obrany jedné z rot pevnostního praporu navržené v roce 1951 pro budoucí 8. pevnostní brigádu. Návrh koncepce obrany byl schválen 28. července 1952. Takto pojatá obrana však na jižní Moravě nebyla v tomto rozsahu realizována. (VHA Praha)

Britská dvacetipětiliberní houfnice Mk.II ráže 88 mm sloužící u houfnicové baterie 4. pevnostního praporu v letech 1952 – 1955 (Martin Dubánek)

Objekt lehkého opevnění vz. 37 u obce Suchohrady nedaleko Gajar postavený do protizáplavové hráze na břehu řeky Moravy (Jan Lakosil)

Okop typ 26 pro 122mm houfnici vz. 38 z 20. října 1954. S podobnými pevnůstkami polního opevnění se počítalo i pro zesílení úseku 4. pevnostní brigády (VHA Praha)

Vzdělávací středisko K 8349 0 0 2 7 3 1 - OS/1955	Na základě nároku číslo 412/2005 Sb. § 22 bezpečnostní správy	29.7.2008 Datum: _____ Podpis: _____	Přijetí: _____ Výtisk č. 2
---	--	--	-------------------------------

S m ě r n i c e

pro předání objektů stálého opevnění ppr.

Předání objektů stálého opevnění, nařízené výnosem MRO-OS
 č.j.005683-OS/1955 a V2VO č.j.0065269-OS/1955 proveďte podle
 těchto směrnic:

1. Ženíšij náčelník 8ob předá ženíšijm náčelníkům přebíroji-
 oich střeleckých pluků všechny evidenční podklady, t. j. mapy se
 zakreslenými objekty, náčrtvy předmětů pro vybavení LO (č.j.
 020411-VŽV-STÚ-1953), klíče od všech objektů.
2. Předání objektů provést komisionálně v terénu podle
 záznamních archů. Ve vložce do záznamního archu uvést skuteč-
 ný stav vnitřního zařízení objektu ku dni předání (převzetí).
 Rubriku "Podpis čítojníka provázajícího kontrolu stavu a počtu
 předmětů" podepíše přejímající orgán (ženíšij náčelník přejíma-
 jícího střeleckého pluku).

Čiřbőjící předměty, případné poškození vnitřního stavu objek-
 tů v úseku jednotlivých střel.pluků vyčíslit a seznam předložit
 na V2VO - HŽV. Seznam vyhotovit s těmito rubrikami: číslo LO,
 převzetí objektu, nedostatky.

Náčelník štábu 8.střelecké brigády
 podplukovník Josef Balcačík v.r.

Směrnice z roku 1955 pro pře-
 dávání objektů stálého opevně-
 ní při likvidaci 8. střelecké bri-
 gády (VHA Praha)

PERSONÁLIE

KAPITÁN LETECTVÍ ALFRÉD LÖFFLER - BIOGRAFICKÝ NÁSTIN

JIŘÍ PLACHÝ

PLACHÝ, J: Flt Capt Alfred Löffler- the first killed Jewish soldier of Czechoslovak Army. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 125–131, Bratislava.

The study deals with the life of Alfred Löffler, the first officer of Czechoslovak Army with a Jewish origin, who sacrificed his life in the service after the announcement of emergency measures towards the protection of Republic on 20th May 1938, esp.: after the declaration of the war against the Nazis Germany and its Allies. Alfréd Löffler was born on 30 May 1906 in a Jewish family in Holíč, Slovakia. After graduation at Secondary real school in Skalica, 1924 he went on to study at Military Academy in Hranice na Morave, which he finished very successfully as an Infantry lieutenant. Until the autumn in 1929 he served in 13.th regiment at Šumperk and then he was trained to be an air guard observer. In 1932 he was dedicated to Army Aviation and consequently he served in various aviation troops in Czech and Slovak republic. In 1938 he was at Captain Rank and a Shadow Commander of a Technical fleet of 6th Aviation Regiment in Prague. 22nd November 1938 he died in the air accident in which his aero plane crashed into Lomnický Peak.

Military History. Czechoslovakia, Military personnel. Alfred Löffler.

Pro většinu evropských zemí začala 2. světová válka po 1. září 1939. Československá exilová vláda v Londýně vyhlásila formálně válku Německu a jeho spojencům dne 16. prosince 1941 se zpětnou platností ke dni, kdy byla nacistickým Německem porušena územní integrita republiky. Jako událost odpovídající tomuto ustanovení bylo určeno založení Sudetoněmeckého dobrovolnického sboru (Sudetendeutsches Freikorps), ke kterému došlo 17. září 1938. I když bychom jistě našli data vhodnější (např. pokus stoupenců henleinovské SdP o převrat 12. září 1938), je třeba nejen z hlediska našeho právního řádu respektovat toto datum jako oficiální vstup ČSR do války. Také veškeré ztráty na životech československých občanů, vojáků i civilistů, po tomto datu je třeba považovat za

*kpt. Löffler ze začátku 30. let
– límcové označení pěšího
pluku 13*

ztráty válečné.¹ Přestože nejde o problematiku, která by stála stranou pozornosti historiků i publicistů (v poslední době např. jmenný seznam padlých a zemřelých příslušníků československé armády, policie, četnictva a finanční stráže z doby od 20. května 1938 do konce března 1939, sestavený Vladimírem Podhorským)², jsou i zde oblasti, které dosud zpracovány nejsou. Jednou z nich je mimo jiné rozdělení obětí podle národnosti, ke které se hlásily. Mezi obránci republiky bychom tak vedle Čechů, Slováků, Rusínů, demokratických Němců a dalších našli jistě i řadu židovských občanů. A to nejen těch, kteří byli židovského původu nebo náboženství, ale i těch, kteří se vědomě hlásili k židovské národnosti. Chronologicky prvním z nich byl s největší pravděpodobností dvaatřicetiletý aktivní důstojník československé armády kapitán letectva Alfred Löffler, zastupující velitel technické letky letectvého pluku 6, který zahynul při plnění služebních povinností dne 22. listopadu 1938 v blízkosti Tatranské Lomnice.

Alfréd Löffler se narodil 30. května 1906 v Holíči na Slovensku v židovské rodině.³ Po vchození obecné školy v roce 1916 pokračoval ve studiu na tehdejšíma maďarském gymnasiu v Uherské Skalici. Holíč i Skalica byly na podzim 1918 díky své poloze u moravských hranic ve směru na Bratislavu (Pozsón) jedněmi z prvních míst trvale osvobozených českými dobrovolnickými jednotkami. Český vliv v této oblasti (Záhorie) byl ostatně vždy velmi silný a slovenské národní uvědomění vysoké. Nelze však opominout ani blízkost německého jazykového pásma. Vzhledem k těmto okolnostem byl již od dětství velmi dobře jazykově vybaven a plynně hovořil všemi čtyřmi jazyky. (Již jako voják z povolání složil v roce 1928 tlumočnické zkoušky z maďarského a německého jazyka.)

Nyní již slovenské První Masarykovo reálné gymnasium ve Skalici Löffler ukončil dne 16. června 1924 maturitou. Rozhodl se pro dráhu vojáka z povolání a na podzim téhož roku nastoupil ke studiu na Vojenské akademii (VA) v Hranicích na Moravě. Přestože VA byla zřízená teprve v roce 1920, byla od počátku své existence přísně výběrovým ústavem, který v polovině 20. let každým rokem „produkoval“ okolo 250 nových poručíků československé armády. Ačkoliv přijetí ke studiu nebylo oficiálně nijak omezeno, bylo po celou dobu její existence velmi neobvyklé, pokud ji absolvovali frekventanti jiné než české národnosti. Nástupní ročník 1924 patřil (zřejmě i díky konsolidované politické situaci a hospodářské konjunktúře) v tomto směru k téměř kosmopolitním – mezi absolventy tvořili Češi „pouze“ 90 procent (celkem 250). Kromě 14 Slováků zde bylo ještě devět Němců a čtyři Maďaři.⁴ Zdá se jako pravděpodobné, že Löffler se v té době hlásil ke slovenské národnosti a teprve během studií na VA nebo nejpozději v prvních letech své služby v armádě pro něj přestalo být židovství jen otázkou původu a náboženství, ale i národní identity.

V srpnu 1926 byl z VA slavnostně vyřazen jako poručík pěchoty. Mezi absolventy se umístil v pořadí jako 51. ze 149 s hodnocením „velmi dobrý“.⁵ Na dvouleté studium akademie

-
- 1 K tomu např.: ŠKORPIL, P.: K problematice počtu československých obětí nacionálně socialistického Německa v letech 1938 – 1945. In: *Terezínské listy*, č. 21, Památník Terezín, Terezín 1993, s. 60–80.
 - 2 PODHORSKÝ, V.: O hranice se nejedná, o hranice se střílí, příloha č. 6. In: *Hraničáři pod Luží 1938* (sborník), Mladá Boleslav 2004, s. 110–118.
 - 3 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA-VHA), fond (f.): Kvalifikační listiny (KL), Alfréd Löffler (nar. 1906). Pokud není uvedeno jinak, jsou údaje o Löfflerově vojenské kariéře čerpány z tohoto zdroje.
 - 4 VONDRÁŠEK, V. – CHRASTIL, S. – MARKEL, M.: *Vojenská akademie v Brně*. Praha : Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb. Praha 2005, s. 7.
 - 5 Edmund Kalmár se umístil se stejným hodnocením o dest příček výš. K 13. pěšímu pluku do Šumperku s nimi

navazoval jednoroční aplikační kurs, kde si noví důstojníci měli v praxi prověřit teoretické znalosti získané v akademii. Teprve po jeho ukončení byli odesíláni k jednotkám. Por. Löffler jej absolvoval u Pěchotního učiliště v Milovicích. V srpnu 1927 byl pak jmenován velitelem čety 9. polní roty III. praporu pěšího pluku 13 v severomoravském Šumperku, kde strávil následující dva roky.

V souvislosti s Löfflerovým osudem se nabízí ke srovnání osud jednoho z jeho spolužáků z Vojenské akademie. Alfred Löffler měl s Edmundem Kalmárem hodně společného a jejich osudy se ve 20. a 30. letech několikrát protnuly. Klamár se narodil 24. září 1906 v Budapešti a vyrůstal ve východoslovenském Solivaru. Pocházel ze smíšené rodiny, matka byla Češka a otec byl Maďar z okolí Temešváru. V rodině měl hlavní slovo otec, honvédský důstojník, který ze svého syna vychoval uvědomělého Maďara. Po maturitě na evangelickém gymnasiu v Prešově v roce 1924 byl Kalmár podobně jako Löffler přijat ke studiu na Vojenské akademii v Hranicích na Moravě. Po dvou letech byl vyřazen jako poručík pěchoty a opět společně se svým židovským spolužákem absolvoval roční aplikační kurs v Pěchotním učilišti v Milovicích. V srpnu 1927 pak oba poručíci zamířili do stejného působiště – k pěšímu pluku 13 do severomoravského Šumperku. Löffler byl velitelem čety u 9. polní roty, Kalmár nastoupil k 5. polní rotě. Zatímco Löffler byl po dvou letech přeložen k letectvu, což lze považovat za jistý druh ocenění jeho schopností a loyality ke státu⁶, Kalmár sloužil u pěšího pluku 13 téměř osm let. Ačkoliv byl evidentně schopným důstojníkem, zastával jen podřadná místa bez naděje na další postup. Teprve počátkem roku 1934 se na něj usmálo štěstí a byl povolán ke studiu na Válečné škole v Praze. Ukončil ji v létě 1936 a byl přidělen ke štábu 4. divize v Hradci Králové, kde zastával funkci přednosta IV. oddělení. Ve stejné době zde na vojenském letišti sloužil i npor. Löffler. V létě 1937 byl jmenován důstojníkem generálního štábu (na nadporučíka byl povýšen v roce 1930, na kapitána pak v roce 1936) a od podzimu vedl kromě IV. i I. oddělení štábu divize. Počátkem února 1938 byl zatčen pro špionáž. Kontrarozvědné službě plk. gšt. Moravce se totiž v průběhu roku 1937 podařilo zjistit, že některý z výše postavených důstojníků 4. pěší divize zasílá anonymně do Německa obsáhlé zprávy nejtajnějšího charakteru, které mohly zásadně ovlivnit obranu republiky. Po delším zapírání Kalmár přiznal odeslání tří těchto zpráv, což naprosto stačilo k tomu, aby pražský divizní soud vyslovil 25. února 1938 nejvyšší trest. Odvolacím soudem byl 23. března rozsudek potvrzen a dne 29. dubna 1938 byl Edmund Kalmár v Praze na Hradčanech popraven.⁷ Alfrédu Löfflerovi zbývalo necelých sedm měsíců života.

Dne 1. října 1929 byl por. Löffler povolán do XVI. pozorovací školy při Vojenském a leteckém učilišti v Prostějově, kterou po deseti měsících, 31. července 1930, úspěšně ukončil. V srpnu 1930 byl jako nižší důstojník – letecký pozorovatel přidělen ke 14. letce leteckého pluku 4. O necelé dva měsíce později, 26. září 1930, se u 14. letky stal velitelem roje. Sloužil na vojenských letištích v Letňanech a v Hradci Králové. K 28. říjnu 1930 byl povýšen na nadporučíka pěchoty a v únoru 1931 (zpětně k počátku října 1930) jmenován „letcem-po-

putovali ještě jejich spolužáci por. Erich Schaefer, por. František Brodmann, por. Vladimír Svozil a por. František Krumpholz. (Osobní věstník MNO, č. 43/1926 z 15. srpna 1926, s. 227.)

6 Za zcela loyálního důstojníka byl Löffler ostatně považován i v následujících letech. V létě 1937 byl např. vyslán II. oddělením I. sboru k cestě do Nizozemí. (Národní archiv, f.: Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931-1940, k. 8346, sign. L 649/29.)

7 PLACHÝ, J.: *Hrdelní procesy u pražského Divisního soudu v letech 1937 – 1938*. Rukopis pro Sborník Muzea hlavního města Prahy.

zorovatelem“ a „polním letcem-pozorovatelem“. Dne 31. července 1931 byl pak formálně přeložen od pěchoty k letectvu a zařazen do stavu leteckého pluku 4.

Vedle funkce velitele roje byl od 1. února 1932 navíc zbrojním a střeleckým důstojníkem pluku. Dne 15. ledna 1933 byl přemístěn k Zemskému leteckému skladu 3 v Nitře, kde byl následujícího dne ustanoven pobočníkem velitele a zároveň jako nadpočetný byl formálně přidělen k leteckému pluku 3 „generála-letce M. R. Štefánika“. V listopadu 1934 byl zařazen k 10. letce. Na jeho přidělení v leteckém skladu se však nic nezměnilo. I přes to, že byl v té době přidělen k pozemnímu personálu, účastnil se dobrovolně, nad rámec svých povinností operačních letů. Od počátku února do konce března 1935 byl frekventantem Mechanického kursu pro důstojníky letectva u Zemského leteckého skladu 2 v Olomouci, který ukončil s výtečným prospěchem. Ve stejné době však neprošel lékařskou prohlídkou nutnou k zařazení do pilotního kursu. Krátce na to byl z Nitry přeložen k velitelství I. peruti leteckého pluku 3 na letiště Piešťany, kde sloužil až do poloviny dubna 1936.

Dne 15. dubna 1936 byl přemístěn k 73. letce leteckého pluku 6.¹ Nejdříve sloužil na vojenském letišti v Hradci Králové a pak v Praze. Prošel zařazením jako první důstojník letky (1936), velitel letky u II. peruti (zřejmě zastupující), dále nižší důstojník 74. letky (1937) a od října 1937 spojovací důstojník pluku. K poslední jmenované funkci byl ještě od 1. října 1937 velitelem spojovací čtyry, od 1. dubna 1938 zatímním velitelem náhradní letky a od 1. června 1938 zatímním velitelem technické letky leteckého pluku 6. V roce 1936 absolvoval kurs nočního pozorovacího létání u leteckého pluku 5 v Brně (od srpna 1936 byl určen pro noční létání) a v roce 1937 kurs na spojovací důstojníky zbraní ve Vojenském telegrafním učilišti v Turnově a Plaveckém Podhradí. Dne 1. dubna 1937 byl povýšen do hodnosti kapitána letectva.

Löffler – portrét z roku 1937

V roce 1934, 22. srpna, uzavřel v Hlohovci sňatek s Terzií Magdalenou Lenkeiovou (nar. 23. října 1913 v Hlohovci) a v létě 1937 se jim v Bratislavě narodil syn Ivan. Počátkem listopadu 1937 se rodina přestěhovala z Hradce Králové do Prahy. Několik dní bydleli ve Vysočanech a 13. listopadu 1937 si našli podnájem v Poděbradově ulici č. 23/856 v Praze VIII – Libni.²

Löfflerovo služební hodnocení během dvanácti let služby v československé armádě doznalo několika změn. Až do roku 1932 byl stabilně hodnocen jako velmi dobrý důstojník. V letech 1933 – 1934 klesá jeho hodnocení na stupeň „vyhovující“, které bylo na samé hranici nedobrovolného odchodu do výslužby. Časově se tento výrazný propad kryje s převelením k Zemskému letec-

1 Letecký pluk 6 vznikl 15. září 1929 jako první čistě bombardovací pluk československých vzdušných sil. Ve znaku měl červeného českého lva v bílém poli. V roce 1938 měl mírový stav 81 důstojníků, 68 rotmistrů, 93 poddůstojníků z povolání, 626 příslušníků mužstva (všechny české národnosti) a 7 občanských zaměstnanců. Od 1. srpna do 25. září 1938 byl pluk na ostrých střelbách a bombardování v Malackách, při kterých bylo dosaženo velmi dobrých výsledků. K leteckým neštěstím zde docházelo poměrně často. Např. koncem srpna 1938 během přistávacího manévru v husté mlze zahynuli ppor. Ivan Lipko a čet. dsl. Slabý. VÚA-VHA, f.: Kroniky a fotoalba 1914 – 1939, sign. 243, kronika leteckého pluku 6. Kpt. Löffler byl dne 1. října 1937 ustanoven kronikářem pluku. Po jeho smrti již tato funkce nebyla nikým obsazena.

2 NA, f.: Policejní ředitelství (PŘ) Praha II – evidence obyvatelstva, Löffler Alfréd (nar. 1906). Löfflerova manželka zde bydlela až do poloviny dubna 1939, kdy se se synem přehlásila do Terronské ulice č. 680/4 v Praze XIX-Bubenči.

kému skladu 3 v Nitře. Částečně se jeho kvalifikace opět zlepšila po přeložení na vojenské letiště v Piešťanech a stabilně velmi dobrého stupně dosahuje opět po přeložení k 6. leteckému pluku v roce 1936. V roce 1937 mu byl nadřizenými navržen pouze stupeň kvalifikace „dobrý“. V jeho prospěch však zasáhl velitel letecké brigády brig. gen. Karel Procházka, který je změnil na stupeň „velmi dobrý“: „Odůvodnění: z textu popisu v jednotlivých rubrikách vysvítá, že jde o důstojníka lepšího než průměrného.“³ V této souvislosti se nabízí otázka, zda Löffler, nebyl, podobně jako Kalmár, jako příslušník nečeské, resp. nečeskoslovenské národnosti hodnocen některými nadřizenými přísněji než ostatní důstojníci. Vzhledem k absenci jakýchkoliv dalších dokumentů nebo svědectví, jde však o pouhou hypotézu.

Během mobilizace v září 1938 odvedl standardní výkon. Jeho nadřizený, velitel náhradní perute leteckého pluku 6 pplk. let. Karel Fulín mu vytkl především malou iniciativu ve výcviku mobilizovaných záložníků. Na druhou stranu žádné další zásadní připomínky nevypravil. Za výcvikový rok 1938 byl, tentokrát již posmrtně, kpt. Löffler hodnocen opět jako důstojník nadprůměrných kvalit: „Iniciativní, přímý, snaživý, Ukázněný, společenský, vystupování bezvadné, přímý. Rozvážný. Bystrý, velmi nadaný, má výbornou paměť. (Všeobecné vzdělání) velmi dobré. Vojenské předpisy ovládá velmi dobře. Jeví veliký zájem o zvýšení všeobecného i vojenského vzdělání čtením odborné literatury. Zdráv a tělesně zdatný. Málo pěstuje sporty. (Vzhled a péče o zevnějšek) dobrý. Velmi schopný instruktor, svým chováním má velmi dobrý vliv na podřízené. Jako velitel spoj. čety a zástupce velitele techn. letky se osvědčoval velmi dobře. Rozvážný pozorovatel a velmi dobrý radiotelegrafista. Je zběhlý v administrativě a dobře se hodí pro každou kancelářskou funkci; ovládá velmi dobře sloven i písmem němčinu a maďarštinu. Vyhovuje velmi dobře jako velitel setniny. (Stupeň kvalifikace:) velmi dobrá. Voj. Letiště Kbely, 28./XI. 1938.“⁴

Dne 22. listopadu 1938 v 11 hodin čtyřicet minut dopoledne z polního letiště ve Spišské Nové Vsi odstartoval bombardér 6. leteckého pluku Avia-Fokker IX-3⁵ k přeletu do Prahy. Pro pětičlennou posádku to byl toho dne již druhý start. Poprvé vzletli okolo desáté, ale nad Popradem se rapidně zhoršilo počasí, takže velitel letounu kpt. Löffler vydal rozkaz k návratu.⁶ Kromě něj byl v posádce ještě čet. Arnošt Zábřž, jako první pilot, rtm. let. Václav Kopecký (druhý pilot), čet. dsl. Václav Váňa (mechanik) a des. Jan Doubek (radiotelegrafista). K novému startu se Löffler rozhodl na základě dobré mete-

ČÁST OSOBNÍ:			
Dne, místo a rok narození <i>31. 5. 1906</i>		Rok vstupu <i>1924</i>	
jméno <i>Löffler</i>	příjmení síla	Pohlaví	
adres <i>U. Štefánka</i>	příst.-letce	povolání <i>kapitán 0. 3. 1938</i>	
státní obč. <i>(maďarská)</i>	předst. pilot. letce	výškový <i>1710</i>	
základní <i>(maďarská)</i>	první náč. <i>4. 10. 29.</i>	6. 10. 29.	
adres <i>Střel.</i>	pos. letce <i>4. 10. 30.</i>	6. 10. 30.	
státní obč. <i>(maďarská)</i>	předst. pos. letce <i>4. 10. 30.</i>	6. 10. 30.	
základní	letec síla	výškový <i>1710</i>	
Přítel do č. sestavy	Civilní povolání	Štáb	Počet dnů
šit.	etc.		
Národnost <i>Maďarská</i>	Národnostní	Štábní vztahy <i>1916/1938 pilot vyhrazen. 1926. 1928 voj. náčeln. 1930-1932</i>	
řemeslníci	číslo	Mobilizační určení	
vo. kury			
Kvůli příslušnosti a mš. přísluš.			
Mš. přísluš.			
Právní poměry			
Mš. přísluš.			
Příjmení <i>Löffler</i>		Křestní jméno <i>Alfred</i>	Číslo štábu <i>14. 6.</i>
Podpis <i>Löffler</i>		Průkaz <i>Alfred</i>	Evakuace <i>maďarská</i>

Löffler se hlásí k židovské národnosti

3 VÚA-VHA, f.: KL, Alfréd Löffler (nar. 1906).

4 Tamtéž.

5 Avia-Fokker F-IX byl československý bombardovací letoun vyráběný na základě nizozemské licence. Do výzbroje čsl. letectva byl zaveden v roce 1932. Šlo o třímotorový hornoplošník s posádkou pěti osob. Ve výzbroji měl šest kulometů a mohl nést 1,2 tuny pum. V letech 1932-1933 bylo v ČSR postaveno celkem 16 kusů, z nichž 12 bylo určeno do výzbroje našeho bombardovacího letectva. Tam už ale tyto letouny sloužily jen jako dopravní. Technické údaje: rozpětí – 27,14 m, délka 19,3 m, hmotnost 5450 kg, dolet 1000 km, stoupavost 2,5 m/s, dostup 4500 m, maximální rychlost 210 km/h. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Avia_F-IX, staženo 2. 1. 2008.)

6 Kpt. Löffler měl zároveň funkci navigátora.

orologické zprávy z vojenského letiště v Brně, kde mělo být provedeno mezipřistání. Tentokrát se mělo letět nad mraky.

Krátce po startu začal letoun nabírat výšku. Proletěl spodní hustou vrstvu mraků, nad kterou byla ovšem vrstva další. Ta byla trochu řidší, místy skrz ní dokonce prosvítalo slunce. Löffler proto vydal příkaz k dalšímu stoupání. Ve větší výšce se však počasí ještě zhoršilo. Silný boční vítr vychýlil letoun z kursu a hustá sněhová bouře ztěžovala viditelnost. Četař Zábrž proto pokračoval v letu podle přístrojů. V této situaci však došlo k tomu, že u těchto přístrojů pro létání bez vnější viditelnosti zamrzly Venturiho trubice. Letadlo nebylo vybaveno alternativním systémem (např. vývěvou z motoru), který by udržel přístroje v chodu. Toho, že všechno není jak má být, si Zábrž všiml asi ve výšce 1900 metrů při rychlosti 160 km/h a stoupání 1,5 m/s. Během krátké doby přestal ukazovat polohoměr a v dalším letu tedy pokračoval podle zbývajících přístrojů (zatačkoměr, variometr a rychloměr). Vysílačka fungovala bez potíží a radiotelegrafista požádal bratislavské letiště o zaměření. Odpovědi se už nedočkal. Zakrátko přestal správně fungovat i zatačkoměr a letoun se dostal do nepřírozené polohy. Motor pracoval na vysoké obrátky. Pilot zavřel přívod plynu a letoun se sám vyrovnal. To se krátce na to opakovalo: „*Po druhém zavření plynu objevila se přede mnou skalní stěna. Zatačkou doprava chtěl jsem zabránit přímému nárazu na tuto stěnu a v tom objevila se přede mnou druhá stěna. Dal jsem plný plyn, chtěje tak přelétnout prostor mezi oběma stěnami. Bezprostředně na to ucítil jsem náraz a po tom nárazu řítilo se letadlo po ocase dolů, až jsme se zastavili.*“⁷

Zábrž s druhým pilotem rtm. Kopeckým vyvázli pouze s lehkým zraněním (oba měli pohmožděninu, Zábrž navíc tržnou ránu nad levým okem). Společně vyprostili z trosek těžce zraněného radiotelegrafistu des. Doubka. Ten byl v bezvědomí, ze kterého se probral teprve v nemocnici. Pak uslyšeli volat o pomoc čet. Váňu, který byl dočasně oslepen benzínem. Kpt. Löfflera se jim najít nepodařilo. Rozhodli se proto vyrazit co nejdříve pro pomoc. K havárii došlo v Malé studené dolině v katastrálním území Lomnické Proby. Bylo krátce po poledni. Při sestupu narazili na stožáry telegrafního vedení a podle nich pokračovali do údolí. Protože rtm. Kopecký měl zhmožděnou nohu, vyrazil čet. Zábrž napřed a jako první došel do chaty Klubu československých turistů „Kamzík“, odkud přivolal pomoc. Sám se pak vrátil spolu se dvěma četnickými strážmistry až pod svah, odkud přišel. Teprve pak se vrátil do chaty a nechal se ošetřit. Záchraná výprava dorazila k troskám letadla asi ve tři čtvrtě na čtyři odpoledne. Zraněné poddůstojníky se podařilo přepravit do nemocnice Tatra ve Spišské Sobotě. Oba se ze zranění vyléčili. Velitel letadla kpt. Löffler však už byl nalezen mrtev.

Vyšetřování bylo velitelstvím Letecké brigády uzavřeno 10. března 1939 s tím, že se jednalo o nešťastnou náhodu způsobenou krajně nepříznivými povětrnostními vlivy. Velitelství 6. leteckého pluku připojilo návrh vybavit do budoucna všechna letadla druhým náhonem pro provoz přístrojů pro let bez vnější viditelnosti. Na III. (letecký) odbor Ministerstva národní obrany zpráva doputovala 13. března 1939. K založení byla předána o necelé dva týdny později, 24. března 1939 s poznámkou: „*Bezpředmětné!*“⁸

Kpt. let. Alfréda Löfflera na symbolickém hřbitově obětí Vysokých Tater dodnes připomíná pomníček. Na přání jednoho ze zakladatelů tohoto hřbitova Alojze Lutonského na

7 VÚA-VHA, f.: Ministerstvo národní obrany (MNO) – letecký (III. odbor), roč. 1939, sign. 27 48/3, r. 1939, K 13298 (neuspořádáno).

8 Tamtéž.

něj byla vojenskou správou věnována náhradní vrtule z havarovaného letadla.⁹ Paradoxem je, že tento rodák ze slovenské Holíče je na náhrobku uveden jako Karel Löffler, původem z Hradce Králové.¹⁰

Löfflerova manželka, která byla také židovského původu, získala po 14. březnu 1939 slovenskou státní příslušnost. Slovenský stát však svým nearijským občanům na území obsazeném nacistickým Německem neposkytoval žádnou ochranu, takže již 28. dubna 1942 byla zařazena do transportu pražských Židů směřujícího do Terezína. Již o dva dny později však odtud pokračovala dále na východ (transportem „As“) do ghetta v polské Zamošči. Měla štěstí a válku přežila.¹¹ V létě 1945 se vrátila do Prahy a od 24. července 1945 žila ve Velvarské (dnes Evropské) ulici č. 32/133 v Dejvicích.¹² Poněkud nejasné zůstávají osudy jejích syna Ivana Löfflera. Ten byl krátce před odjezdem matky do Terezína (25. dubna 1942) policejně odhlášen na Slovensko a od 1. května 1942 byl hledán Oddělením vládní policie při Ústředí pro židovské vystěhovalectví v Praze jako nezvěstný. Pátrání zůstalo bezvýsledné a bylo odvoláno o rok později, 20. dubna 1943. Jestli se Ivan Löffler dožil osvobození není zcela zřejmé.¹³

foto na náhrobku

-
- 9 LUTONSKÝ, A.: *Symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách*. Liptovský Svätý Mikuláš 1948.
- 10 V článku „Živly vyčínajú“ k tomu píše Ivan Bohuš: „V lete 1984 navštívil Symbolický cintorín Löfflerov niekdajší kolega a priateľ Julius Broul z Teplic a v liste s dátumom 12. februára 1985 mi na margo textu na pamätnej tabuli napísal: „Křestní jméno kpt. Löfflera není Karel, ale Alfréd. Byl to náš zástupce velitele letky 10 v Nitře v r. 1935/36, tehdy v hodnosti nadporučíka. Setkal jsem se s ním za mobilizace 19.11.1938 při obědě v důstojnické jídelně ve Spišské Nové Vsi, kam přiletěl letounem F - IX - 3. Netušil jsem, že s ním hovořím naposledy.“ Podla úradnej identifikácie mŕtveho a dokumentov Vojenského historického archívu v Prahe bol obeťou osudného letu jednoznačne Karel Löffler a zrejme ho iba jeho blízki volali Alfrédom.“ (<http://www.slovak.cz/Default.aspx?show=Korene&type=2&clanek=500>. Staženo 20.12.2007.) Původ záměny jmen není zřejmý.
- 11 Terezínská pamětní kniha, kol. aut. I. díl, Terezínská iniciativa-Melantrich, Praha 1995, s. 520. Z 999 osob v tomto transportu se konce války dožilo jen 72.
- 12 NA, f.: PŘ Praha II – evidence obyvatelstva, Löfflerová Terezie (nar. 1913).
- 13 NA, f.: PŘ Praha II – všeobecná spisovna – 1941-1950, k. 6577, sign. L 928/6.

RECENZIE

SEKUNDA, N.: *MARATHÓN 490 PŘED N. L. PRVNÍ PERSKÁ INVAZE DO ŘECKA*. Praha : Grada publishing, 2008. 96 s. Ilustroval Richard Hook. Preložili Ing. Karel Lokaj a Martin Lokaj.

České vydavateľstvo GRADA, ktoré je v Čechách i u nás známe skôr svojimi publikáciami z oblasti informačných technológií, už asi pred tromi rokmi prišlo s edíciou vojenskej literatúry (MILITARIA), v ktorej doteraz vydalo viac ako päťdesiat zväzkov, väčšinou z prekladov (pôvodné diela vyšli a vychádzajú v anglickom vydavateľstve Osprey publishing, Londýn), ale už aj s dielami pôvodných autorov. Edícia je rozdelená do niekoľkých skupín, medzi ktorými sú diela venované napríklad významným vojenským bitkám a vojenským výpravám, jednotlivým druhom vojsk, významným vojenským osobnosťami, výzbroji a ďalším problémom vojenských dejín.

Jedným z titulov, zaradených do skupiny Válečná tažení, je aj tento recenzovaný titul. Jeho autorom je anglický archeológ (s poľskými koreňmi?), ktorý vyštudoval v Manchestri a pôsobí v poľskej Toruni ako vysokoškolský učiteľ. Krátky medailónik o autorovi je uverejnený v každom zväzku na druhej strane obálky, takže čitateľ sa dozvie, že autormi jednotlivých publikácií sú odborníci v príslušnom odbore. Spoluautorom publikácie, ktorého meno sa síce neuvádza na obálke, ale ktorý výrazne zasiahol do spracovania viacerých zväzkov tejto edície, je Richard Hook, profesionálny ilustrátor.

Štruktúra všetkých publikácií je približne rovnaká. Je pomerne zložitá, ale to je len kladom všetkých publikácií. Základ tvorí hlavný text, v ktorom konkrétny autor približuje čitateľovi určitú problematiku z vojenských dejín. Text dopĺňajú ilustrácie – fotografie, perokresby, rekonštrukcie a mapy, ktoré však nie sú len nejakým nutným doplnkom, ale s podrobnejším textom ku každej ilustrácii dopĺňajú a rozširujú hlavný text. Ten takisto rozširujú chronologické tabuľky, zoznamy odporúčanej literatúry a pramene. Dôležité sú aj indexy, ktoré umožňujú rýchlu orientáciu v celej publikácii.

Pozrime sa teraz na konkrétny zväzok, venovaný jednej z najvýznamnejších vojenských bitiek starovekého sveta, ktorým si Gréci uchránili slobodu pred útokom vtedajšej veľmoci – Perzskej ríše.

Nicholas Sekunda začína svoj výklad príčinami ozbrojeného konfliktu nielen medzi Grékmi usadenými na maloázijskom pobreží, ale aj v materskom Grécku. Neboli to len rozpory medzi rozpínajúcou sa Perzskou ríšou na Východe, ale aj vnútropolitické problémy v Grécku, konkrétne v Aténach, kde v roku 510 zbavili vlády Peisistratovho syna tyrana Hippia. Ten ušiel práve do Perzskej ríše, kde hľadal pomoc, aby sa mohol vrátiť späť do Attiky. Autor tak priblížil hlavných súperov konfliktu, ktorý sa neskôr odohral na maratónskej pláni.

Nasleduje výklad o hlavných protagonistoch bojov – o veliteľoch na jednej i druhej strane. Uvádza sa ich dovtedajšia kariéra či už na perzskom dvore (Datis, Artafernes) alebo v politickom živote gréckeho mestského štátu (Kallimachos, Miltiades, ale aj básnik Aischines). Po predstavení veliteľov sú predstavené vojská oboch strán. Autor polemizuje so starovekými i súdobými historikmi, ktorí spochybňovali a dodnes spochybňujú niektoré údaje, uvádzané už antickým historikom Herodotom. Svoju pozornosť nesústreďuje len na veliteľov, ale dostatok priestoru venuje aj obyčajným vojakom a ich výzbroji a výstroji. Bohato vy-

užíva nielen údaje antických autorov, ale aj vyobrazenia a fragmenty zachovaných zbraní či ochrannej zbroje. Na záver tejto prvej časti sa píše o plánoch perzskej strany, ktoré sledovali Peržania v Malej Ázii i Grécku, a takisto o odhodlaní Aténčanov a ostatných Grékov ubrániť sa pred nepriateľským útokom.

V druhej časti svojej práce Nicholas Sekunda už priamo opisuje perzskú vojenskú výpravu do Grécka (od s. 29). Sleduje krok za krokom plavbu perzského loďstva na západ ku Grécku, vyodenie sa na Euboji a boje na tomto ostrove. Vzápätí opisuje udalosti v Aténach, zhromažďovanie vojenských síl a hľadanie spojencov – v Platajach, ktoré bez váhania podporili svojich susedov, ale i v Sparte, ktorá však mohla pomôcť – vzhľadom na náboženské predpisy – až o niečo neskôr.

Autor v súlade s požiadavkou viacerých vojenských odborníkov, ktorí tvrdia, že okrem oboch bojujúcich strán je pre poznanie prebiehajúceho konfliktu dôležité poznať aj krajinu, v ktorej sa daný konflikt odohral, podrobne opisuje prostredie maratónskej bitky. Vzhľadom na to, že od bitky pri Maratóne už uplynulo takmer 2500 rokov a územie stredného Grécka prešlo veľkými zmenami (či už pôsobením prírodných síl alebo človeka), Nicholas Sekunda rekonštruuje vzhľad pôvodnej krajiny i pomocou údajov, ktoré zachovali niektorí bádatelia a cestovatelia z 18. a 19. storočia. Získané poznatky – poloha táborov obidvoch vojsk, močiare, zdroje pitnej vody, možnosť kotvenia početného perzského loďstva – konfrontuje s opisom priebehu bitky, pričom zároveň poukazuje na strategické i taktické možnosti vojsk pri Maratóne.

Záver hlavného historického výkladu sa venuje podrobnému opisu priebehu bitky, predovšetkým presuny a postup jednotlivých častí aténskeho vojska (rozmiestnenie a podiel jednotlivých fýl v boji), postup a ústup perzského vojska i jeho pokus prevrziť rýchlou plavbou okolo mysu Súnion Athény útokom na ich prístav. Tomuto útoku však zabránili aténski velitelia, ktorí sa po ťažkom boji rýchlym presunom cez Attiku mohli opäť postaviť proti perzskému nebezpečenstvu. Výsledky boja pri Maratóne sa prejavili rozdielne na oboch stranách. Zatiaľ čo v Aténach sa rozhorel politický boj, ktorého obeťou sa napokon stal Miltiades (skončil po ťažkom obvinení a odsúdení na vysokú pokutu vo väzení, kde našiel aj smrť), v Perzii prehodnotili priebeh boja a pripravili sa na novú výpravu proti Grécku o desať rokov neskôr.

Zaujímavý je záver historického výkladu o bitke pri Maratóne. Autor pozýva záujemcov na prehliadku bojiska pri Maratóne a podrobne ho sprevádza nielen po miestach, kde sa bitka odohrávala, ale aj po súčasných pamiatkach, ktoré sa k bitke pri Maratóne viažu.

Hlavný výklad je doplnený na záver chronológiou udalostí, pričom – podľa možností –, sa uvádzajú deň po dni, prípadne mesiac po mesiaci dôležité okamihy tohto konfliktu.

Po historickom výklade nasledujú záverečné štyri strany, ktoré sú pomôckou pre čitateľa. Jednak sa uvádza zoznam historických diel, ktoré sa venujú dejinám bitky pri Maratóne, prípadne všeobecnejšie dejinám Grécka. Podľa osobných skúseností však môžeme napísať, že z týchto takmer štyridsať titulov anglickej literatúry nie je v našich knižniciach dostupné takmer nič. Pre českého čitateľa (a vzhľadom na dostupnosť českých kníh na Slovensku aj pre slovenského) je však uvedených deväť diel v češtine, ktoré majú blízko k problematike. Ani jedna z nich sa však nevenuje problematike tak podrobne, ako práca Nicholasa Sekunda. Pre českého čitateľa je takisto určený súpis antických prameňov, ktoré autor uvádza v texte. K všeobecným údajom sú uvedené údaje o českých prekladoch tých najvýznamnejších antických autorov (predovšetkým Hérodotos, Thukydidés, Xenofon, Plútarchos, Klemén Alexandrijský a ďalší).

Ako sme už uviedli, popri texte tvorí dôležitú súčasť diela aj 91 (!) obrázkov. Sú to fotogra-

fi archeologických nálezov (zbrane), umeleckých pamiatok (busty napr. Herodota, Aischina, sošky bohov), ale aj predmetov každodennej potreby (napr. ostraka s menami politikov, vypovedaných z Atén) či fotografie gréckej krajiny. Všetky fotografie doprevádza text, ktorý uvádza nielen to, aký predmet alebo námet je na fotografii, ale aj aký má vzťah k problematike. V týchto textoch sa nachádzajú dôležité doplnkové údaje k hlavnému textu a tvoria jeho integrálnu súčasť.

K ilustračnému materiálu patria aj mapky a rekonštrukcie. Sedem mapiek (z toho dve historické – z 19. storočia) približuje historickú krajinu starovekého sveta – plavbu Peržanov cez Kyklady, Peržania na Euboji, okolie Maratónu i súčasný stav maratónskej pláne. Pre čitateľa sú veľmi atraktívne a zaujímavé tri mapky „z vtáčej perspektívy“, ktoré približujú rozmiestnenie gréckeho a perzského vojska pred bitkou, priebeh bitky a záverečný útok Grékov na perzské lode. Na záver musíme spomenúť tri dvojstranové rekonštrukcie: aténsky posol pred spartskými eformi žiadajúci o pomoc, výjav z bitky medzi Grékmi a Peržanmi a napokon aténski vojaci po presune od Maratónu do Atén. Autorom ilustrácií je už spomínaný „spoluautor“ Richard Hook. Aj tieto rekonštrukčné ilustrácie autor historického výkladu využil na uvedenie množstva historických informácií na nasledujúcej strane, pričom sú názorne označené či už jednotlivé postavy alebo predmety, o ktorých sa píše (zbrane, ochranná zbroj).

Recenzovaný zväzok je výborným historickým dielom pre čitateľa, ktorý sa zaujíma o vojenské dejiny. Poskytuje všetky dôležité historické informácie, kvalitne spracované a podané živým, čitateľným slohom (k čomu prispeli aj prekladatelia – ing. Karel Lokaj a Martin Lokaj).

Ako sme už uviedli, vydavateľstvo Grada už vydalo asi päťdesiat zväzkov tejto edície. V tiráži sa uvádza, že v anglickom vydaní je zväzok o bitke pri Maratóni 109. zväzkom časti o vojenských výpravách. Ak by vydavateľstvo sprístupnilo všetky zväzky, čitateľ sa má na čo tešiť (ovšem, ak budú tak kvalitne spracované, ako tento zväzok).

Škoda len, že zväzky tejto edície sú v slovenských kníhkupectvách veľmi zriedkavé. Doteraz sme ich videli v Bratislave a Trnave len na pultoch troch predajní, takže ak záujemca o nich nevie, ťažko sa k nim dostane. Na webových stránkach vydavateľstva Grada je však pomerne rozsiahla informácia o už vydaných zväzkoch i možnosť objednať si jednotlivé zväzky.

Pavol Valachovič

DUBÁNEK, M. – LAKOSIL, J. – MINAŘÍK, P.: UTAJENÁ OBRANA ŽELEZNÉ OPONY.
Praha : Mladá fronta, 2008, 213 s.

Historické súvislosti, sprievodné javy a konkrétne problémy spojené so studenou vojnou, ako určujúcim fenoménom druhej polovice 20. storočia, priťahujú stále viac pozornosť historikov či záujemcov o históriu. Sústreďujú sa predovšetkým na vojenskú problematiku a osobitne na tie otázky, ktoré v podmienkach bipolárne rozdeleného sveta boli zahalené do rúška „štátneho a vojenského tajomstva“. Jeho postupné strhávanie, umožnené „odkľatím“ tabuizovaných tém a otvorením väčšiny archívnych fondov vojenskej a ďalšej proveniencie po páde komunistických režimov v Európe na konci uvedeného storočia, odhaľuje odborníkom aj širokej verejnosti viaceré skutočnosti, o ktorých často nevedeli, respektíve málo vedeli aj samotní aktéri vtedajších udalostí a dejov.

Územie bývalého Československa sa nachádzalo v geograficky aj geopoliticky význam-

nom priestore, ktorý tvoril, okrem iného, súčasť tzv. nárazníkového pásma dvoch ideologicky znepriatelených mocenských a vojensko-politických blokov. Západné a juhozápadné úseky štátnej hranice Československa od Ašu po Bratislavu boli súčasťou tzv. železnej opony medzi „Východom“ a „Západom“. Z vojenského hľadiska predstavovali strategicky významné časti línie dotyku s potenciálnym „západným“ protivníkom, od polovice 50. rokov tzv. obrannej línie Varšavskej zmluvy, ktorá sa začínala na severozápade tzv. východonemeckou obrannou líniou, prechádzala územím Čiech a Moravy, časťou Slovenska a pokračovala na juhovýchode tzv. maďarskou obrannou líniou.

Pojem železná opona nebol len imaginárny. V rámci vytvárania a existencie uzatvoreného monolitného zoskupenia štátov pod kuratelou Moskvy, ako aj rinčania stále zdokonaľovaných zbraní, ktorých chladné hlavne sa mohli veľmi rýchlo zmeniť na horúce, vznikol systém železných, betónových i drôtených zátarás, signálnych stien a pozorovacích a strážnych veží. Podstatne silnejšiu a spoľahlivejšiu ochranu pred očakávaným útokom zo západu však mala poskytovať paralelne prebiehajúca bariéra opevnených objektov, ktorá tu vznikala za najvyššieho stupňa utajenia. Okrem využitia existujúcich opevnení z rokov 1935 – 1938, spojeného s ich opravou, úpravou a vybavením zbraňami a inou technikou, boli na hranici s „imperialistickým“ svetom v rokoch 1952 – 1964 vybudované tisícky nových opevnených objektov. Pohraničné opevnenia čs. armáda využívala v podstate až do konca minulého storočia a niektoré objekty spravuje dodnes Armáda Českej republiky. Z tohto dôvodu má celý rad informácií aj po zrútení sa železnej opony naďalej istý stupeň utajenia, čo nepochybne patrí medzi hlavné dôvody, prečo problematika povojnovej reaktívácie a výstavby opevnenia nebola doteraz bližšie skúmaná, zdokumentovaná a spracovaná.

Náročnú úlohu odstrániť spomenuté „biele miesto“ vo vojenských dejinách Československa v mantineloch existujúceho prístupu k archívnym materiálom sa podujala riešiť trojica autorov recenzovanej publikácie. Treba zdôrazniť, že z hľadiska svojho odborného zamerania a pracovného zaradenia, ako aj osobných záujmov, mala na to všetky predpoklady. Až na J. Lakosila ide o dlhoročných pracovníkov Vojenského historického archívu v Prahe, pričom všetkých spája blízky vzťah k dejinám československého vojenstva s dôrazom na históriu armády, vojenskej techniky a fortifikačných objektov. Dôkazom toho je aj ich publikačná činnosť a aktívna účasť v záujmových vojensko-historických združeníach. Ak si autori v publikácii za cieľ stanovili spracovať nie „*komplexní materiál, ale spíše studii, kterou snad budoucí badatelé doplní o nové poznatky*“ (s. 11), domnievam sa, že výsledok ich práce tento zámer podstatne prekročil.

Z hľadiska štruktúrovania práce autori zvolili tzv. dvojúrovňové tematické členenie problematiky. V dvanástich základných častiach (kapitolách?) vymedzili jej ťažiskové obsahové oblasti, ktoré rozoberajú formou dokumentovania a analýzy čiastkových problémov. Nesústreďujú sa pritom len na technickú stránku problematiky, ale aj na jej „ľudský“ rozmer, bez ktorého by opevnené objekty tvorili len mŕtve kopy betónu a železa. Za pozitívum považujem tiež naznačenie miesta a úloh pohraničného opevnenia vo vojnových plánoch čs. armády.

Prvú a druhú časť odborného textu autori venujú otázkam reaktívácie predvojnového opevnenia. Dokumentujú, že podľa predstáv velenia armády mala prebiehať súbežne s výstavbou nových objektov, pričom rámcový rozpočet na obnovu a výstavbu opevnenia z konca roka 1945 presahoval čiastku 11 miliárd korún, čo v podstate zodpovedalo nákladom vynaloženým v rokoch 1935 – 1938. Plány MNO počítali s rozdelením prác do dvoch etáp: v rokoch 1946 – 1950 sa predpokladala predovšetkým reaktívácia existujúceho opevnenia, na ktorú malo v rokoch 1951 – 1955 nadväzovať budovanie ďalších objektov. Kon-

cepcia ich výstavby zo začiatku vychádzala z tradičného predvojnového poňatia, ale zohľadňovala tiež nemecké i sovietske vojnové poznatky a skúsenosti. Autori publikácie sa ale sústreďujú predovšetkým na realitu opevňovacích prác, ktorá sa od plánov a koncepcií značne líšila. Slovenského čitateľa istotne zaujmú najmä časti venované obnove objektov stáleho ľahkého opevnenia na západnom Slovensku a stáleho ťažkého opevnenia na tzv. bratislavskom predmostí.

Ďalšie dve časti publikácie sledujú zmeny v poňatí výstavby pohraničného opevnenia po februári 1948, respektíve od roku 1950. V súvislosti s globálnou sovielizáciou spoločnosti a urýchleným budovaním čs. armády podľa modelu Sovietskej armády sa presadili a pod dohľadom sovietskych vojenských poradcov aj realizovali sovietske zásady opevňovania. Znamenali odklon od ďalšieho budovania stáleho opevnenia v zmysle bojových objektov ľahkého a ťažkého opevnenia v kontexte predvojnovej koncepcie. Existujúce objekty sa mali ďalej využívať, ale hlavný dôraz sa kládol na výstavbu tzv. zosilneného poľného opevnenia. Na realizáciu opevňovacích plánov v rokoch 1951 – 1955 sa predpokladalo vyčleniť finančné prostriedky vo výške viac ako 73 miliónov korún. Autori publikácie v tejto súvislosti pomerne podrobne opisujú priebeh a výsledky budovania základných typov objektov zosilneného poľného opevnenia – pancierových guľometných stanovísk a pozorovateľní (s. 59-65), drevozemných objektov (s. 65-71), kameňobetónových objektov (s. 71-74) a najmä objektov zo železobetónových prefabrikátov, ktoré sa v československom pohraničí stavali v najväčšom počte. Typológii prefabrikátových objektov venujú dokonca samostatnú časť práce (s. 93-129).

Nasledujúce dve časti publikácie sa zaoberajú výzbrojou opevnených objektov (s. 131-150), od ručných zbraní po delostrelecké systémy, ako aj ich technickým vybavením (s. 153-166), kde autori sústreďujú pozornosť predovšetkým na ventilačné zariadenie, lafetáciu zbraní a optické vybavenie objektov. Ďalej prechádzajú na stručné dokumentovanie systému zátarás a prekážok, ktorý tvoril nedeliteľnú súčasť opevnenia, hlavne na západnej hranici Československa. Zdôrazňujú, že v zásade sa vo vývoji opierali o čs. predvojnové skúsenosti, doplnené o „inšpirácie“ z Nemecka, Fínska, Švédska, Belgicka a ZSSR (s. 169). Okrem výroby a inštalácie rôznych typov ihlanov či tzv. rozsocháčov spomínajú aj existenciu projektov protitankových priekop a stupňov, ale tiež plánov na umelé zaplavenie terénu a podobne.

Spomenutý ľudský „rozmer“ publikácii dáva časť o vojenských jednotkách určených na obsadenie opevnenia v prípade potreby. Autori konštatujú, že špeciálne jednotky typu hraničiarskych plukov z prvej republiky sa po vojne nevytvárali, a táto úloha pripadla hlavne peším (streleckým, motostreleckým) plukom dislokovaným v daných pohraničných oblastiach. Tie sa aj podieľali na budovaní, opravách a udržiavaní objektov. Výnimku tvorila 8. pevnostná (neskôr strelecká) brigáda, ktorá existovala v rokoch 1952 – 1955 a bola určená na obsadenie reaktivovaných objektov stáleho ľahkého opevnenia a novostavaných objektov zosilneného poľného opevnenia na čs.-rakúskej hranici v priestoroch južnej Moravy a západného Slovenska. Úlohu vytvoríť tzv. obranný rajón poľného typu na západnom Slovensku mal 4. pevnostný prápor s veliteľstvom v Malackách.

Posledné dve časti publikácie autori venovali stručnému náčrtu vojnových plánov čs. armády v sledovanom období a nerealizovaným skúškam účinkov jadrových zbraní na staršie aj nové opevnené objekty. Veľmi zaujímavo tu približujú na jednej strane pokus velenia čs. armády získať súhlas sovietskej vojenskej generality s vykonaním skúšok odolnosti niektorých objektov a úkrytov, a na druhej strane jeho zamietnutie s odôvodnením, že ZSSR nemá s takouto problematikou dostatok skúseností. V závere práce sa autori sústredili na zhod-

notenie čs. pohraničného opevnenia po druhej svetovej vojne, a to najmä z hľadiska technického porovnania oboch pevnostných systémov, t. j. stáleho ľahkého opevnenia a objektov poľného opevnenia a v kontexte európskych fortifikácií. Dochádzajú k záveru, že cez všetky problémy sa podarilo „*při relativně malých finančných nákladech...připravit poměrně hodnotnou obrannou linii*“, ktorá by pre útočníka „*byla nepřijemnou záležitostí a zpomalila by jeho postup do vnitrozemí, ovšem za předpokladu, že by opevnění hájil dostatečný počet vojáků*“.

Po obsahovej stránke nie je možné publikácii vytknúť takmer žiadne podstatné nedostatky. Vhodne členený a pútavo písaný text s množstvom faktografických údajov je doplnený veľkým počtom unikátnych dobových i súčasných fotografií, veľmi kvalitne spracovanej výkresovej dokumentácie, máp a iných príloh. Prehlbujú komplexný pohľad na riešenú problematiku, dodávajú jej potrebný plastický charakter a súčasne zvyšujú príťažlivosť celej práce. Oceniť treba aj základný prehľad použitých prameňov a literatúry a resumé v nemeckom jazyku.

V kontexte faktograficky bohatého a presného spracovania textu je však na škodu veci, že autori viaceré riešené otázky nedotiahli do konca, respektíve nevenovali väčšiu pozornosť ich obsahovým detailom. Ako príklad možno uviesť „opomenutie“ dislokácie niektorých uvádzaných objektov predvojnového opevnenia, či vojenských zariadení, kde sa skladovala výzbroj predurčená na ich „oživenie“ (s. 43). Precizovať by sa žiadalo aj úvodnú vetu textu štvrtej časti publikácie, v ktorej sa dá ťažko súhlasiť s tvrdením, že február 1948 predstavoval v histórii Československa len „symbolický“ medzník (s. 59). Tak isto by bolo vhodné uvádzať celé mená sovietskych poradcov (s. 59, 195 a i.), najmä vtedy, keď sú už publikované v inej literatúre (pozri KAPLAN, K.: *Sovětské poradci v Československu 1949 – 1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 107-108). Pozorný a s vojenskou problematikou oboznámený čitateľ si tiež istotne položí otázku, prečo autori čiastočné uvoľnenie vojnovnej hystérie po smrti J. V. Stalina a skončení vojny v Kórei relativizujú použitím slovného obratu, že k nemu „zřejmě došlo“ (s. 86). Podobne bude zrejme rozmyšľať aj nad tým, prečo autori sústredili pozornosť len na prihraničné útvary čs. armády rozmiestnené v západných Čechách (s. 185-188) a neuviedli ich dislokáciu na južnej Morave a západnom Slovensku. Domnievam sa tiež, že čitateľa by nepochybne zaujímalo autorstvo jednotlivých častí textu, ktoré by mohlo byť spomenuté už v súvislosti so štruktúrou a obsahom publikácie (s. 7). Krátka a neprehľadná poznámka v časti, ktorá stručne charakterizuje jednotlivých autorov (s. 211), podľa môjho názoru nepostačuje.

Pri hodnotení publikácie treba tiež lútovať, že autori a korektori nevenovali väčšiu pozornosť formálnej stránke textu, v ktorom je nemalý počet chýb a preklepov, či „rozkolísaných“ terminologických pojmov. Spomeniem z nich aspoň rôznu formu písania generálskych hodností, kde sa na jednom mieste uvádzajú v skratke (napríklad brig. gen. Ing. Jan Čermák – s. 15) a na inom v celom znení (napríklad generálplukovník Václav Kratochvíl – s. 101).

Uvedené pripomienky nemajú podstatný vplyv na celkovo vysokú odbornú úroveň a kvalitné grafické spracovanie publikácie. Pri jej koncipovaní autori položili dôraz predovšetkým na využitie odtajnených pramenných materiálov, uložených vo Vojenskom ústrednom archíve – Vojenskom historickom archíve v Prahe, a zohľadnili aj výsledky vlastného prieskumu dostupných objektov v teréne. Atraktivnosť publikácie spočíva tiež v chronologickej nadväznosti riešenej problematiky na už existujúce práce o výstavbe čs. pohraničného opevnenia v 30. rokoch minulého storočia. Tým v podstate uzatvára jeho „živé“ osudy a ponecháva priestor na skúmanie stavu a využitie jednotlivých opevnených objektov ako

historických pamätníkov čias poznačených nebezpečenstvom vojnového konfliktu. Publikácia má všetky predpoklady na to, aby sa dostala do povedomia nielen vojenských historikov, ale aj širšieho okruhu záujemcov o dejiny československého vojenstva.

Jan Štaigl

SORBY, K. ml.: *ARABI, ISLAM A VÝZVY MODERNEJ DOBY*. Bratislava : Slovak Academic Press 2007, 234 s.

Blízky východ je v súčasnosti veľmi často spomínaná časť sveta. Je to najmä v súvislosti s hrozbami, ktoré akoby tento región vnášal do nášho života. Skúmanie týchto hrozieb nie je predmetom tejto práce, ide skôr o istú sondu do nedávnej histórie, keď sa formovala súčasná arabská spoločnosť. Arabský ľud (národ) historici približovali počas dlhých storočí islámskych dejín väčšinou ako súčasť veľkej islamskej občiny. Reálne kontúry sekulárneho pohľadu na národ sa začali kryštalizovať až na prelome 19. a 20. storočia. Rozhodujúci impulz prišiel v poslednej fáze rozkladu Osmanského impéria. Najprv vo forme reakcie na dianie na Balkáne, neskôr i v centrálnej časti ríše. Takto sa postupne sformoval arabský nacionalizmus hlavne ako reakcia na nacionalizmus turecký (panturkizmus), ktorý neskôr prerástol do panarabizmu.

Autor v práci rozoberá, prečo bol nacionalizmus až do roku 1967 najpopulárnejšou politickou ideológiou na Blízkom východe. Vonkajšie faktory, ktoré ho formovali, sú dostatočne známe. Zrážka Blízkeho východu so slobodnejšou a mocnejšou západnou civilizáciou donútila jeho národy pokúsiť sa odhaliť nanovo vlastnú identitu a poskytla dôvod na hľadanie účinných prostriedkov na zachovanie alebo znovuzískanie svojej integrity a súdržnosti. Tak osmanská nadvláda, ako aj západný imperializmus, urýchlili rast nacionalizmu vo väčšine krajín Blízkeho východu, pridali mu na intenzite a sformovali mnoho jeho politických úloh. Hoci časť blízkovýchodného prostredia, dokonca niektoré jeho hlavné cesty k národnému sebaobjaveniu a sebauplatneniu, sa tvorili v interakcii s vplyvmi zo zahraničia, musel ľud tohto regiónu nakoniec svoju cestu nájsť sám. Vysoko selektívna pamäť islamu a každého miestneho kultúrneho dedičstva je tiež časťou súčasného nacionalizmu. Tieto tradície však nemôžu definovať jadro arabského nacionalizmu, lebo patria do prednacionalistického obdobia. Na to, aby sme pochopili úlohu a význam nacionalizmu a panarabizmu v tejto oblasti, musíme hľadať jeho korene.

Autor zastáva názor, že nacionalizmus je základným politickým prejavom spoločenských zmien na Blízkom východe. Nacionalisti (národovci) existovali preto, lebo tu prebiehali spoločenské zmeny, a tak základným problémom, ktorému čelili, nebol nacionalizmus, ale spoločenská zmena. Tento rámec pre analýzu je relevantný nielen pre Blízky východ, ale aj pre iné oblasti, tak západné, ako aj ďalšie regióny.

Vo vývoji spoločnosti vždy existoval pocit spolupatričnosti s komunitou, dokonca hrdosť na ňu. Spoločný pôvod, kultúra a náboženstvo slúžili v minulosti na stmelenie ľudí. Spoločný jazyk, kultúra, prostredie, náboženstvo alebo rasa zostávajú najbežnejšími kritériami na definovanie atribútov národa. Avšak, keď sa pozornejšie prizrieme iba na krajiny severnej Afriky od Egypta po Maroko, tak tieto kritériá sa nám javia ako takmer irrelevantné. Hoci veľká väčšina ľudu v každom z piatich území sú kultúrou a jazykom – Arabi, a náboženstvom muslimovia naďalej žijú ako päť odlišných národov v rámci hraníc, ktoré možno s výnimkou Egypta majú len malý zemepisný alebo historický význam. Národné záuj-

my, a nie kultúra, jazyk alebo náboženstvo rozhodnú, či sa v budúcnosti zjednotia alebo zostanú oddelené.

Pri pohľade na nacionalizmus v podmienkach arabského a islamského sveta autor upozorňuje na isté zvláštnosti. Ide napr. o spojenie štátu a národa, keďže štát ako zákonná administratívna jednotka, nikdy nebol na Blízkom východe dostatočne stabilný a efektívny, aby vyvolal u obyvateľstva nejakú lojalitu. Egypt bol štátom odkedy bola táto inštitúcia zavedená, ale zistil, že je národom len pred necelým storočím. Tak ako v iných štátoch arabskej Afriky, národné uvedomenie dosiahlo vrchol v čase, keď krajina ešte nemala nezávislú vládu. Ani v návrate k minulej sláve ľudu nemožno vždy hľadať korene nacionalizmu v prípade Alžírsku, neexistuje Alžírsko, ktoré by mohlo byť znova objavené. Tento objekt krvavej národnooslobodzovacej vojny neexistoval, pokiaľ ho cudzí národ nesformoval a nezjednotil a nedal Alžírčanom po roku 1848 ich prvé storočie dejín ako osobitého ľudu. Nikde neboli hlavní nacionalistickí vodcovia charakteristickými predstaviteľmi tradičnej kultúry. Autor argumentuje, že ani silné nacionalistické hnutie nie je vždy podmienkou na získanie nezávislosti, ale skôr súperenie veľmocí, ako vidíme na príklade Líbye, ktorá by sotva bola tak rýchlo nezávislá, keby jej nezávislosť nebola poskytla OSN. Sledujúc tieto očividné nezrovnalosti, Európania dochádzali k záveru, že arabský nacionalizmus, t. j. panarabizmus, je fikcia, zatiaľ čo obyvatelia Blízkeho východu dochádzali k záveru, že nacionalizmus aj keď v rozličnom šate, tu bol neprestajne.

V druhej polovici 19. storočia, v období najväčšej koloniálnej expanzie Západu, sa modernou politickou ideológiou stal panislamizmus. K nemu sa prikláňali mnohí muslimskí intelektuáli, hlavne tureckí, v snahe zachrániť Osmanskú ríšu pred hroziacim zánikom. Panislamisti zdôrazňovali postavenie sultána ako kalífa všetkých muslimov, ktorému sú všetci veriaci povinní zachovať vernosť a poslušnosť. Po páde Osmanskej ríše a po jej rozdelení utrpeli panislamistické ideály porážku.

Paralelne s vývojom islamskeho reformizmu a panislamizmu sa v arabskom myslení s ťažkosťami, ale nezadržateľne presadzoval aj prúd sekulárneho nacionalizmu, odrážajúceho vznik a nárast arabskej národnej buržoázie. Aj jeho priekopníci vyšli z kultúrneho a ideového podhubia islamu a boli ním ovplyvnení. Aj ich viedli neúspechy islamských krajín v boji s kolonializmom ku kritickému prehodnocovaniu vlastnej spoločnosti a kultúry. Cestu k náprave však videli hlavne v oddelení islamu od svetskej moci.

Vznik panarabizmu alebo arabského nacionalizmu, je fenomén ovplyvnený mnohými faktormi. Jeho rozvoj znamenal nastolenie pojmov národ a národný štát, ktoré boli v protiklade tak s islamským univerzalizmom ako aj s panislamizmom. Panarabizmus je ideológia, ktorá hlása myšlienku jednoty Arabov. Prvé prejavy sekularizmu sa prejavovali už v prvej polovici 19. storočia, ale obdobie klasického panarabizmu sa začína až na konci 19. storočia. Prenikanie Európanov a európskych koncepcií do Egypta a na Blízky východ, rozpad Osmanskej ríše, prvá svetová vojna, rast sionizmu – to všetko, ako aj ďalšie faktory, pomáhali formovať a oživovať politické uvedomenie Arabov. Tieto – väčšinou vonkajšie faktory – sa dostali do konfrontácie s latentnou hrdosťou Arabov na ich historické, islamské dedičstvo. Fakt, že na konci prvej svetovej vojny sa väčšia časť arabského sveta dostala pod nejakú formu európskej kolonizácie, len prehlboval protirečenia a zdôrazňoval prvky odcudzenia a separácie.

Porážka Osmanskej ríše v prvej svetovej vojne mala za následok rozdelenie a okupáciu väčšiny jej arabských provincií. Sýria, Libanon, Irak, Zajordánsko a Palestína sa dostali do koloniálnej závislosti, ktorú mierová konferencia vznešene nazvala mandátnou správou. Tá-

to okupácia rozložila osmanský systém, ktorým boli arabské provincie spravované z jedného centra, a z toho vyplývajúce politické rozdelenie viedlo k zahmleniu nejasnej koncepcie arabského štátu, ktorá vznikla počas vojny. Navyše, nešlo iba o zničenie svetskej moci Osmanskej ríše, boli prerušené aj náboženské väzby, ktoré spájali muslimskú väčšinu Arabov k osmanskému sultánovi-kalifovi, keď Mustafa Kemal Atatürk v roku 1924 zrušil kalifát.

Arabská odozva na túto situáciu nabrala niekoľko smerov. Niektorí boli toho názoru, že arabskú identitu treba naďalej vyjadrovať v širokých islamských termínoch a snažiť sa o oživenie prísne arabského kalifátu. V povojnovom desaťročí sa zišlo niekoľko všeobecných islamských kongresov v Káhire, Mekke a Jeruzaleme, potvrdzujúcich naliehavú nutnosť existencie kalifátu a potrebu jeho obnovenia v arabských rukách. Iní arabskí intelektuáli a politickí vodcovia vyjadrovali, s rozličným stupňom dôrazu na islamské a kresťanské väzky, svoju lojalitu k osobitnému dedičstvu svojho vlastného regiónu. Týmto spôsobom sa vynorilo fenické dedičstvo v Libanone a Sýrii, faraónske dedičstvo v Egypte atď. Všetky hrozili posilniť zvonka vnútené rozdelenie tým, že zakladali lojalitu k špecifickému územiu na úkor širšej arabskej jednoty. Ďalší arabskí myslitelia začali rozvíjať myšlienku, že Arabi tvoria národ, a preto musí byť položený nový základ sekulárnej lojality voči tomuto národu. Nahradenie až dovtedy prijímanej náboženskej solidarity cudzou koncepciou sekulárneho národa znamenalo významnú inováciu v arabskom myslení.

Počas emancipačného procesu v Osmanskej ríši a neskôr proti britsko-francúzskej koloniálnej nadvláde hral arabský nacionalizmus pokrokovú úlohu. Poskytoval *westernizovaným* intelektuálom, ktorí sa odcudzili vlastným spoločnostiam, novú identitu. V postkoloniálnom období však nacionalizmus degeneroval na ideológiu, ktorá slúžila na maskovanie existujúcich spoločenských protirečení a nedostatkov. Vo vývoji arabského nacionalizmu bolo obdobie po druhej svetovej vojne charakterizované zložitým procesom sekularizácie a konsolidácie regionálneho nacionalizmu. Korene rozličných typov regionálneho a teritoriálneho nacionalizmu zosilneli a niektoré arabské krajiny prevzali spoločensko-ekonomické zásady socializmu. Politická nezávislosť a suverenita arabských štátov s celou administratívou a štátnym aparátom nutne zdôrazňovali a upevňovali regionálny nacionalizmus. Vývoj sociálno-revolučného hnutia od konca 60. rokov ukazuje krízu arabského národného hnutia a naznačuje, že panarabský nacionalizmus je na ústupe.

Hoci Lige arabských štátov sa nepodarilo vytvoriť federáciu arabských štátov a aj viaceré pokusy o zjednotenie, ktoré sa uskutočnili, buď stroskotali, alebo netrvali dlho, predsa sa v prvom povojnovom desaťročí udržiaval ideál arabskej jednoty. V tom období arabské národné hnutie vyvíjalo horúčkovité úsilie, aby nahradilo koncepciu muslimsko-arabskej *ummy* koncepciou arabského národa, ktorá spája v sebe nielen arabský nacionalizmus, ale aj arabskú jednotu. Mnohými svojimi prívržencami bol považovaný za štít a ochranu proti imperializmu a nástroj víťazstva nad Izraelom. Považovali ho aj za emancipačné hnutie – politické, sociálne a dokonca náboženské – proti politickému zasahovaniu západných mocností, proti feudálnemu duchu a mentalite v domorodých spoločnostiach a proti náboženskej väzbe, ktorá bola rozhodujúcim faktorom všetkých politických koncepcií v muslimských krajinách. Slúžil aj ako východisko pre arabské zjednotenie: jeho panarabská výzva pripomína hnutia panslavizmu a pangermanizmu v 19. storočí.

Prevrat Slobodných dôstojníkov v Egypte 23. júla 1952 znamenal zvrat v dejinách arabského nacionalizmu. Na jednej strane ukončil miestny egyptský nacionalizmus a na druhej strane panarabizmus kráľov. Rok 1952 bol začiatkom panarabského populizmu, novej etapy v histórii arabského nacionalizmu. Ľud sám, a už viac nie králi, bol vyhlasovaný za suveréna národa. Panarabské výzvy prichádzajúce z Káhiry padali u Arabov na úrodnú pôdu.

Populistický nacionalizmus, ktorý sa personifikoval s egyptským prezidentom Džamálom Abdannācirom, (Násirom) bol však najkratším obdobím v histórii arabského nacionalizmu a bol ukončený po drvinej porážke v júrovej vojne 1967. *Násirizmus* ako populistická odroda panarabského nacionalizmu, nebol iba výrazom posunu od kráľov k ľudu ako ohniska legitimacy. *Násirizmus* bol tiež modelom rozvoja. *Násirovský* experiment bol neúspešný z dvoch dôvodov: štruktúrálnej obmedzenosti a nedostatočnej výkonnosti a plánovania.

Situácia v arabskom svete v polovici 60. rokov 20. storočia bola veľmi nestabilná. Mimo-riadne ju ďalej skomplikovala blesková vojna, ktorú rozpútal Izrael a skončila sa drvinou porážkou Arabov. Začalo sa obdobie mučivej sebakritiky, ktorej krátke obdobie sa skončilo nástupom politického islamu.

Panarabizmus bola predstava založená na skutočnosti spoločného tradičného kultúrneho dedičstva Arabov premietnutá do nového modelu národného štátu. Drviná porážka v júni 1967 bola pre túto predstavu zničujúca. Mýtus môže byť odstránený osvietenosťou. Avšak mýtus arabského národa bol nahradený iným mýtom: je to mýtus islamského univerzalizmu, ktorého nároky sú nezlučiteľné so štruktúrnymi realitami súčasného sveta národných štátov. Tento nový mýtus je založený na oživej idei celosvetovej muslimskej komunity spojenj s koncepciou teokratického štátu. To znova oživuje klasické delenie sveta na muslimskú a nemuslimskú časť, delenie, ktorému chýba akákoľvek reálna protiváha v modernom svete národných štátov.

Myšlienka veľkého úplného arabského štátu rozprestierajúceho sa od Atlantického oceánu po Perzský záliv sa v súčasnosti zdá snom alebo politickou utópiou, aj keď treba priznať, že úvahy o štátnom útvere podobajúcom sa Európskej únii existujú. Tento sen je však menej iluzórny, ako ten o univerzálnej islamskej jednote. Jednako skutočné prekážky založené na štruktúrálnych zábranách, ako aj na neexistencii reálneho politického akčného programu na jeho vytvorenie, robia uskutočnenie toho sna veľmi vzdialeným.

Mnohé udalosti, ktorých svedkami sme dnes, či už je to dianie v Palestíne, Iraku, alebo v Libanone, majú svoje korene práve v období, ktoré autor rozoberá v svojej práci. Na jednej strane zbierame trpké ovocie nešetrnej veľmocenskej politiky, na strane druhej sa snažíme pochopiť arabskú mentalitu. Arabskí politici sa často odvolávajú na udalosti z tohto obdobia, a tak možno právom predpokladať, že práca Karola Sorbyho ml. poskytne dostatok materiálu na nájdenie potrebných odpovedí. Bohatá heuristická základňa pozostávajúca z arabských i cudzojazyčných prameňov dáva záruku objektívneho a plastického obrazu. Autorova knižka bude hodnotným príspevkom do nevelkej zbierky literatúry k danej problematike v českom a slovenskom jazyku.

Valerián Bystrický

SEGEV, T.: 1967: ISRAEL, THE WAR AND THE YEAR THAT TRANSFORMED THE MIDDLE EAST. London : ABACUS 2007, 822 s.

Tretia arabsko-izraelská vojna z roku 1967 zaujíma medzi ostatnými blízkovýchodnými konfliktmi významné miesto, pretože nielenže zmenila pomer síl v celom regióne, ale jej následky sú stále citelné v celosvetovom meradle až do dnešných dní. Jedno z najspektakulárnejších vojenských víťazstiev v dejinách poznamenalo všetky spoločenské vrstvy štátov angažovaných vo vojne a zanechalo hlboké stopy v ich vnímaní každodennej reality. Niektoré vojnové zmeny sa prejavili ihneď a niektoré sa zviditeľnili až v rámci postupného procesu. Postihnúť v plnosti všetky nuansy a odtienky tohto procesu sa podujal izraelský

historik a žurnalista Tom Segev v svojej poslednej knihe *1967: Izrael, vojna a rok, ktoré zmenili Blízky východ*. Tento historik patrí ku škole ľavicovo orientovaných „nových historikov“, ktorí skúmajú kľúčové obdobia štátu Izrael, pričom prezentujú verejnosti nové, od oficiálnej izraelskej historiografie a štátnej propagandy odlišné, často kritické pohľady. Svoje argumenty podopierajú solidným štúdiom odtajnených oficiálnych dokumentov z izraelských štátnych archívov. Podobný postup môže čitateľ vysledovať aj v tejto knihe.

Bolo by možné dospieť k názoru, že v prípade šesť dní trvajúcej vojny, bude výsledná kniha pomerne nevelkého rozsahu venovaná hlavne operáciám izraelskej armády, keďže samotné bojové operácie trvali relatívne krátko a vyústili do jednoznačného víťazstva. Opak je však pravdou – kniha Toma Segeva má rozsah presahujúci osemsto strán textu, a najmä, nezaobrá sa *a priori* vojenským dianím. Autor si vytýčil oveľa zložitejšiu cestu a snaží sa čitateľa doviest k chápaniu vojny cez sociologicky a politologicky zameranú analýzu izraelskej spoločnosti pred vypuknutím vojny a po jej skončení – cez ich vzájomné kontrastné porovnanie. Opis vojny, taktiež vykreslený autorom pomocou kontrastného porovnania vnímania udalostí v najvyšších kruhoch izraelskej vlády armády a vnímania tých istých udalostí jednoduchými Izraelčanmi, ktorých tu reprezentujú spomienky vojaka Jehošua Bar-Dayana, zaberá len veľmi málo celkového textu a vyznieva ako rýchle a nie veľmi dôležité intermezzo celého výkladu.

Preto aj text celej knihy neustále osciluje medzi pohľadmi s rozličným zaostrením, chvíľami autor sleduje osudy jednotlivých „obyčajných“ ľudí v každodennom živote, a vzápätí hneď zmení uhol pohľadu a tiež zaostrenie a čitateľ sa ocitá v kancelárii prvého ministra Leviho Eškola, v Bielom dome vo Washingtone, alebo na veliteľstve izraelskej armády u náčelníka generálneho štábu Jicchaka Rabina, čiže všade tam, kde sa práve deje niečo dôležité, čo bude mať dopad na vojnu a čo bude formujúce na udalosti po nej. S časovým rozmerom autor obdobne narába v súlade so svojimi zámermi, hlavné udalosti síce po sebe nasledujú v chronologickom poradí, avšak v rámci výkladu čitateľ narazí na množstvo časových „skokov“ dopredu aj dozadu. Výsledkom je text, ktorý je pre čitateľa pomerne náročný, a vyžaduje si celkové jeho sústredenie a pozornosť, zároveň však obsahuje „oddychové“ pasáže, ktoré však v sebe takisto skrývajú malý kúsok celkového obrazu. K umocneniu svojej výpovede autor tiež využíva kombináciu emocionálne pôsobiacich opisov a svedectiev rôznych osôb, spoločne so suchou rečou faktov a štatistík priamo vytiahnutých z izraelských archívov, alebo sociologických prieskumov tej doby.

Text knihy sa člení na štyri nerovnako rozsiahle časti s dvadsiatimi štyrmi kapitolami. V prvej časti nazvanej *Medzi Rishon Lezion a Manhattanom* sa Tom Segev snaží čitateľovi priblížiť štát Izrael v období poldruha roka pred vypuknutím šesťdňovej vojny. V prvej kapitole „*Sussitine dni*“ poukazuje na završenie obdobia rastu a prosperity, ktoré boli vlastné izraelskej spoločnosti v priebehu 60. rokov. V priebehu desiatich rokov od skončenia suezskej vojny v roku 1956 zaznamenalo izraelské hospodárstvo pozoruhodný rozmach, prekvalifikoval domáci automobilový priemysel (automobil značky Sussita), mnoho rodín si mohlo dovoliť vlastniť telefón a takisto si v zahraničí kúpilo televízory v očakávaní skorého začatia izraelského televízneho vysielania. Na začiatku roka 1966 však na povrch náhle vystúpili známky blížiacej sa hospodárskej krízy a ekonomická recesia začala ovládať mysle všetkých Izraelčanov, aj keď jej reálny dopad na rôzne spoločenské vrstvy bol odlišný.

Túto tézu autor rozvíja v druhej kapitole nazvanej príznačne „*Iní ľudia*“, kde poukazuje na rozpory medzi menej početnou aškenázskou elitou s jej európsky orientovanou kultúrou a hovoriacou okrem hebrejčiny ruštinou alebo jazykom jiddiš, a početnejšími Mizrahim, t. j. sefardskými Židmi, ktorí pochádzali z rôznych kútov arabského a orientálneho sveta,

a ich materskou rečou bola arabčina. Príchod recesie tieto rozpory iba prehľbil a spätne zvyšoval pocit napätia a zmätku. Takisto sa autor venuje aj problému izraelských Arabov a konštatuje, že v izraelskej spoločnosti predstavovali občanov najnižšej kategórie. Ďalej si všima rozpory v rámci izraelskej spoločnosti vyplývajúce z náboženského presvedčenia a podáva obraz celej škály možných náboženských postojov, od sekulárnych a socialisticky orientovaných Aškenázov (medzi nimi aj obyvateľov známych poľnohospodárskych osád – kibucov), cez zbožných Mizrahim, až po ultraortodoxné židovské komunity zoskupené okolo náboženských škôl – ješív. Ako sa ekonomická kríza zhoršovala, spôsobila, že vo verejnosti zosilnel tlak po silnom vodcovi a do popredia znovu vystúpil permanentný spor medzi Davidom Ben-Gurionom a jeho nástupcom na poste premiéra – Levi Eškolom. Domáca kríza rovnako spôsobovala snahu izraelských predstaviteľov získať od USA konkrétnejšie záruky bezpečnosti a pri tejto príležitosti autor opisuje povahu oficiálnych aj neoficiálnych vzťahov medzi izraelskou a americkou vládou na čele s prezidentom Lyndonom B. Johnsonom.

Tak ako sa prvá časť venuje vnútorným pomeroch v štáte Izrael, druhá časť *Medzi Izraelom a Palestínou* ponúka obraz zahraničnopolitickej situácie židovského štátu v priebehu roka a pol pred začiatkom vojny. V tretej kapitole *Mapy a sny* autor začína opisom vzrastu teroristických akcií na izraelskom území, ktoré viedli k ráznej protiakcii izraelskej armády proti palestínskym fidajinom operujúcim z jordánskej dediny Samua. Potom sa zaoberá problémom rozdeleného Jeruzalema, ktorý Izraelčania považovali za svoje hlavné mesto a túžobne očakávali moment, keď sa budú môcť vrátiť do západnej časti mesta obsadenej od roku 1949 jordánskymi jednotkami. Poukazuje pritom na tendencie, ktoré boli prítomné medzi ľuďmi z ulice, v sionistických mládežníckych organizáciách, ako aj medzi izraelskými politikmi a vysokými vojenskými predstaviteľmi, pripúšťajúce budúce snahy o pozmenenie „zelenej línie“ a o eventuálne znovuzjednotenie mesta a získanie ďalších palestínskych území. Zároveň však poznamenáva, že pred rokom 1967 nikto z vysokých izraelských predstaviteľov neuvažoval o okupácii Západného brehu, ktorý vtedy patril Jordánsku.

Štvrtá kapitola *Sýrsky syndróm* je celá venovaná stupňovaniu krízy vo vzťahoch so Sýriou, ktorá pred rokom 1967 výdatne podporovala palestínske teroristické hnutie, a na ktorej území vznikla aj známa organizácia Fatah. Navyše, sýrske vojenské velenie odpovedalo na izraelské pokusy (oprávnené, aj neoprávnené) hospodársky využívať pôdu v pohraničnom pásme delostreleckou palbou na izraelské traktory a prilahlé osady. Spomínaný tlak verejnosti na izraelskú vládu a na izraelského premiéra Eškola sa prejavil aj tu, keďže sa objavovali názory na ráznejšiu reakciu na sýrske vojenské akcie. Z tohto hľadiska je možné zostrelenie 6 sýrskych lietadiel MiG-2 na začiatku apríla 1967, ako výraz odhodlania izraelskej vlády dokázať svoju zvýšenú tvrdosť voči Sýrčanom, verejnosti. Začiatok mája sa niesol v znamení priprav 19. výročia nezávislosti Izraela, ktoré boli tradične sprevádzané vojenskou prehliadkou izraelských ozbrojených síl. Autor tu poukazuje na skutočnosť, že možno práve vojenská prehliadka (hoci bola svojím rozsahom pomerne skromná) usporiadaná vo východnom Jeruzaleme, mohla prispieť k eskalácii napätia so Sýriou a pripraviť pôdu pre vypuknutie vojny.

Tretia časť nazvaná *Štyridsať dní vojaka Jehošuu Bar-Dayana* je venovaná udalostiam, ktoré predchádzali vojne z roku 1967, a ktoré ovplyvňovali eskaláciu napätia v Izraeli aj mimo neho. Začína opatreniami izraelskej vlády, postupným povolávaním záložníkov a mobilizáciou izraelskej armády. V piatej kapitole *Tri týždne do vojny: Čo chce Násir?* detailne zaznamenáva a analyzuje rôzne postoje a reakcie popredných izraelských politikov, ktoré sa začali množiť najmä po odvolaní mierových jednotiek UNEF zo Sinaja a zatvorení Tiranskej úžiny egyptským prezidentom Gamálom Abd-an Násirom. Izraelská vláda obviňovala zo stupňo-

vania napätia Sovietsky Zväz, avšak niektorí opoziční izraelskí politici, a tiež aj Moše Dajan, obviňovali Eškola z priestrej protiarabskej rétoriky a postojov, ktoré v ich ponímaní vyvolali krízovú situáciu. Napätie izraelských špičiek zhoršovalo aj psychické zrútenie náčelníka generálneho štábu Jicchaka Rabina.

V nasledujúcich dvoch kapitolách *Jedenásť dní do vojny: Noahov otec čaká a Desť dní do vojny: Čo chce Amerika?* Segev opisuje rôzne reakcie izraelskej spoločnosti, ktorá tvárou v tvár blížiacej sa vojne začala prepadávať ešte väčšej depresii a pripravovala sa na najhoršie. Izraelskí predstavitelia sa obracali oficiálnymi aj neoficiálnymi kanálmi na Biely dom, aby USA zakročili a donútili Násira znovu otvoriť Tiranskú úžinu, ako aj získali dodávky moderných zbraňových systémov do Izraela na posilnenie jeho obranyschopnosti. Oficiálny postoj USA mal zistiť minister zahraničných vecí Abba Eban počas svojej „bleskovej“ návštevy vo Washingtone 25. mája 1967. Zaujímavé v tomto ohľade sú autorove detailné informácie o pozadí domácej izraelskej politickej scény, zmietanej na jednej strane medzi požiadavkou okamžitého preventívneho útoku a na strane druhej o nutnosti vyčkať na stanovisko USA, o pôsobení Davida Ben-Guriona, Menachema Begina a o Dajanovej žiadosti o znovuvstúpenie do izraelskej armády.

Opisu zhoršujúcej sa morálky izraelského obyvateľstva sa autor venuje opäť v ôsmej kapitole *Deväť dní do vojny: Strašná situácia*. Pozorne monitoruje rôzne vrstvy izraelskej spoločnosti a ich reakcie na narastajúcu hrozbu zo strany Egypta, ktorá navyše vyvolala novú vlnu strachu z činov Arabov, žijúcich na území Izraela. Násir bol v tých dňoch prirovnávaný Izraelčanmi k Adolfovi Hitlerovi a všetci sa zmierovali s pochmúrnou predstavou, že ich život speje k druhému, konečnému holokaustu. Na ilustráciu Segev neváhal citovať zo súkromnej korešpondencie obyvateľov Izraela s príbuznými žijúcimi v zahraničí, poväčšine v USA. Takisto ukazuje, že dôvera v Eškolovu vládu klesala, a že Izraelčania svoje nádeje na záchranu sústredili najmä na armádu.

V kapitolách *Týždeň do vojny: Vzbura generálov* a *Päť dní do vojny: Vypudenie* autor analyzuje postoje armády v tejto kríze a pýta sa, do akej miery bola dôvera izraelskej verejnosti zaslúžená. Ukazuje, ako týždeň pred vypuknutím vojny izraelskí generáli (Ješajahu Gaviš, Ezer Weizman, Ariel Šaron, Avraham Yaffe, a iní) vyvíjali sústredený nátlak na vládu, aby už konečne dala súhlas na preventívny útok proti Egyptu, a to aj bez súhlasu a podpory zo strany USA. Tento nátlak na seba bral podobu emocionálne podfarbených osobných útokov voči premiérovi Eškolovi a dokazuje, že izraelskí generáli už v tom čase nehľadali cesty ako sa vojne vyhnúť, ba práve naopak. Situáciu zhoršila správa, že 30. mája jordánsky kráľ Husajn uzavrel v Káhire s Násirom obranný pakt, a tým sa otvorene postavil na stranu protiizraelskej kolície arabských štátov. A tak, hoci izraelská vláda na čele s Eškolom nátlaku odolala, generáli sa vzápätí spojili s opozičnými politickými silami (strana Rafi – Ben – Gurion, strana Herut – Begin). Došlo k presadzovaniu požiadavky, aby v predvečer vojny Izraelu vládla vláda reprezentujúca všetky (teda aj opozičné) politické kruhy. A navyše, aby Eškol odstúpil z funkcie premiéra, poprípade, aby menoval niekoho (do úvahy prichádzali napríklad Jigal Allon a Moše Dajan) na post ministra obrany, ktorý zastával v spojení s funkciou predsedu vlády. Nakoniec Eškol musel tlaku ustúpiť a na post ministra obrany nastúpil Moše Dajan. Táto udalosť ukončila obdobie „civilnej vojny“ v izraelských vládných kruhoch a po viacerých dňoch narastajúcej depresie prispela k pozdvihnutiu morálky obyvateľstva.

Jedenásta kapitola *Tri dni do vojny: Rozhodnutie* obsahuje opis konania novej vlády národnej jednoty, ako aj posledných diplomatických aktivít vedených s cieľom konečne zaistiť podporu USA. Ministri aj generáli boli jasne rozdelení na dva tábory, jedni žiadali okamžité zaútočiť, a druhí stále čakali na rozhodnutie Bieleho domu. Rozuzlenie priniesol návrat

plukovníka Meira Amita, šéfa Mossadu, ktorý potvrdil, že Američania nakoniec dali Izraelu „zelené svetlo“ na jeho preventívny úder proti Egyptu. 4. júna 1967 vláda na čele s Eškolom poverila generálov jeho realizáciou. Segev na základe zistených skutočností tvrdí, že bezprostredné vojenské nebezpečenstvo Izraelu nehrozilo, a že hlavným dôvodom vlády pri tomto rozhodnutí bol strach, že ak bude Izrael s útokom vyčkávať ešte niekoľko dní, vojenská situácia bude menej priaznivá a vyústi do zvýšených strát na životoch v radoch izraelskej armády a letectva.

Opis vojny sa nachádza v kapitolách 12 až 15 (*Deň prvý, Deň druhý, Deň tretí, Posledné dni*), a ako už bolo spomínané vyššie, čitateľ v ňom nájde len minimálny opis vojenských operácií izraelskej armády a jej protivníkov. Autor kladie dôraz na atmosféru, akú dlho očakávané vypuknutie vojny spôsobilo, a na reakcie jednoduchých ľudí, vojakov v prvej línii, generálov a členov izraelskej vlády na vývoj situácie na bojiskách a na spektakulárne víťazstvá, ktoré armáda začínala dosahovať už od prvých hodín konfliktu. Lhké a rýchle úspechy izraelských zbraní mali vážne dôsledky na politické rozhodnutia. Tak sa napríklad stalo, že hoci pred vojnou Moše Dajan opakovane vyhlasoval, že Izrael nebude okupovať pásmo Gazy, po prelomení egyptských pozícií dovolil izraelským jednotkám jeho obsadenie, ktoré sa neskôr ukázalo ako trvalé. Podobne to bolo aj v prípade východnej (jordánskej) časti Jeruzalema a Západného brehu. Spočiatku izraelská armáda reagovala len na jordánske ostreľovanie opätovaním palby. Jicchak Rabin spočiatku nedovolil generálovi Uzi Narkisovi obsadiť mesto a armáda v tomto sektore mala viesť len obmedzené útočné operácie. Moše Dajan najprv s obsadením Jeruzalema takisto nesúhlasil. Pod dojmom priaznivých správ z bojiska však vláda aj s Eškolom autorizovala obsadenie východného Jeruzalema, spočiatku so zámerom, že neskôr celý Jeruzalem umiestnia pod medzinárodnú správu. Tento postoj podporil aj Ben-Gurion. Neskôr sa k týmto obsadeným územiám pridal celý Sinaj a nakoniec aj Golánské výšiny. V prípade Golán izraelská vláda niekoľko dní váhala zo strachu pred reakciou ZSSR, ale nakoniec sa aj tu prejavila snaha zmeniť situáciu v izraelský prospech ešte pred zastavením vojenských operácií. Územie Izraela sa vďaka víťazstvu armády nebývalo zväčšilo a všetci Izraelčania boli „opití radosťou“. Opačný osud čakal Palestíncov na dobytých územiach. Už pred skončením vojny začali do okolitých krajín prúdiť kolóny utečencov, ktorí však v rozpore s oficiálnou izraelskou propagandou neopúšťali svoje domovy dobrovoľne, ale často ich k tomu nútili izraelské jednotky.

Posledná, štvrtá, časť knihy nazvaná autorom *Mysleli si, že vyhrali*, analyzuje dôsledky vojny na obyvateľstvo Izraela, na všetky vrstvy izraelskej spoločnosti, vrátane izraelských Arabov a Palestíncov, ktorí zostali po skončení šesťdňovej vojny na územiach okupovaných izraelskou armádou. V prvom rade Izraelčania oplakávali svojich padlých. Avšak tento smútok vzápätí vystriedala radosť z oslobodenia územia *Eretz Israel*, biblickej vlasti, ktorú im znovu začala patriť. Niekedy v nej pramenili také nereálne požiadavky, ako napríklad výzva hlavného rabína izraelskej armády na zničenie Skalného domu v Jeruzaleme a znovupostavenie židovského chrámu, pôvodne zničeného Rimanmi v 1. storočí po Kristovi. Všeobjímajúce očarenie novo získanými územiami autor opisuje v šestnástej kapitole *Nová vlasť*. Izraelčania znovu mohli navštíviť Múr nárekov (Kotel) v Jeruzaleme, kráčať po miestach, kde stáli osady Etzionijského bloku, stratené v roku 1949, navštíviť hrobku patriarchov a iné dovtedy nedostupné miesta. V nasledujúcej kapitole *Vítané albumy* autor ukazuje, ako Izraelčania začali prakticky ihneď po ukončení vojny vytvárať kolektívne národné pamäte na vyhratú vojnu, ktoré sa prejavovali masovým zjavením sa tzv. víťazných albumov, alebo vydaním knihy s titulom *Vojaci rozprávajú*, obsahujúcu výpovede frontových vojakov, či natáčaním filmov o vojne, ktoré zväčša zabezpečila izraelská armáda. Tieto diela však práve

skončený konflikt nereflektovali v plnej miere a vo všetkých jeho aspektoch a mali tendenciu jeho temné miesta a negatíva potláčať (vo víťazných albumoch sa nezobrazovali ranení, alebo mŕtvi vojaci, v knihe spomienok izraelských vojakov dochádzalo k cenzorským zásahom do autentických výpovedí, a filmy natočené armádou ukazovali jej vojakov v tom najlepšom svetle a iba ako hrdinov).

V kapitolách *Osvietená okupácia* a *Teddyho projekt* autor dopodrobna opisuje izraelskú politiku na okupovaných územiach v pásme Gazy, na Západnom brehu a vo východnom Jeruzaleme. Poukazuje na to, že izraelskí generáli a politici nemali najprv žiadne, alebo len veľmi vágne plány ako spravovať tieto územia, pretože ráтали s tým, že ich budú musieť pod nátlakom veľmoci a OSN znovu opustiť. Nakoniec sa tak nestalo, a na okupovanom teritóriu armáda zriadila vojenskú vládu opierajúcu sa o zákonodarstvo pochádzajúce ešte z čias britského mandátu v Palestíne. Zároveň však bola snaha prezentovať túto okupáciu v Izraeli, ako aj vo svetových médiách, ako „osvietenu“ a pokrokovú a zmiesť tým zo stola všetky eventuálne námietky zo strany svetovej verejnosti a OSN. Segev však dospel k názoru, že tieto snahy stroskotávali na skutočnosti, že vojenský guvernéri mali tendencie podporovať, či dokonca aj aktívne vyvolávať vystáhovalectvo čo najväčšieho počtu Palestíncov mimo nové hranice (tzv. „purpurovú líniu“). Komplikácie sa vyskytli aj v zjednotenom Jeruzaleme, kde vyvlastňovanie pôvodných majiteľov a veľké stavebné projekty starostu Teddyho Kolleka a izraelskej vlády vyvolávali narastajúci odpor arabského obyvateľstva.

Posledných päť kapitol nazvaných *Zoči voči Išmaelovi, Omyl, Jastrabi a holubice, Nový začiatok* a *Absalomove dni* obsahuje analýzu omylov a ilúzií, vďaka ktorým izraelskí politici a generáli nechápali, odsúvali na neskôr, alebo úplne ignorovali problémy vyplývajúce z okupácie. Autor sa tak pokúša vysvetliť, prečo víťazná vojna nepriniesla Izraelu mier, pričom opakovane poukazuje na skutočnosť, že izraelskí generáli a politici nešli do vojny s nejakými požiadavkami na anexiu územia, avšak opak sa stal po vojne realitou. To im potom komplikovali pokusy o dosiahnutie mieru počas ultratajných rozhovorov s jordánskym kráľom Husajnom v Londýne, alebo na pôde OSN ohľadne budúcnosti Západného brehu, pásma Gazy a Sinaja. Ako úplne vzdialený od reality sa ukázal aj projekt premiéra Eškola ohľadne vystáhovania Palestíncov do Iraku výmenou za tamojších Židov. K riešeniu situácie neprispievali ani nekonceptné izraelské opatrenia a snaha potichu sa zbaviť čo najviac Palestíncov. Odpor palestínskeho obyvateľstva sa v priebehu druhej polovice roka 1967 postupne začal zvyšovať a Izrael sa zaplietol do nového kola boja proti terorizmu.

Pozornému čitateľovi predsa len neujde jediný závažný nedostatok knihy. Hoci jej názov *1967: Izrael, vojna a rok, ktoré zmenili Blízky východ* akoby naznačuje, že sa kniha bude týkať celého Blízkeho východu, opak je pravdou. Všetka autorova pozornosť sa sústreďuje jedine na Izrael. Detailný obraz vzťahov Izraela so svetom, podrobná znalosť vnútropolitických pomerov, úlohy armády a osobností politikov a generálov nenachádza náprotivok v obdobných opisoch aspoň hlavných udalostí a osobností na „druhej strane barikády“, teda v arabských štátoch. Opatrenia egyptského prezidenta Násira, ako aj sýrskych predstaviteľov, či vzdialená asistancia ZSSR, ktoré takisto výrazne, ak nie rozhodujúcou mierou, prispeli k rozpútaniu konfliktu, autor opisuje iba stručne a veľmi hmlisto, takže sa zdá, že hlavnými príčinami vojny boli neuvážené, neadekvátne a provokatívne kroky izraelských politikov a generálov počas prvých mesiacov roku 1967. Tu možno o záveroch Toma Segeva polemizovať, avšak táto výhrada nič nemení na skutočnosti, že z pera tohto erudovaného historika a žurnalistu vzišla prínosná a zaujímavá kniha, vhodná pre každého, kto sa zaoberá problematikou arabsko-izraelských konfliktov.

ANOTÁCIE, GLOSÝ

KOFRÁNKOVÁ, V.: 26. 8. 1278 MORAVSKÉ POLE. POSLEDNÍ BOJ ZLATÉHO KRÁLE. Praha : VYDAVATELSTVÍ HAVRAN, 2006. 153 s.

Vo vydavateľstve Havran v edícii *Dny, ktoré tvorili české dejiny*, vyšla v roku 2006 útlá kniha Václavy Kofránkovej, ktorá sa venuje jednej z najvýznamnejších udalostí nielen českých, ale aj európskych stredovekých dejín. Výsledkom bitky, v ktorej sa na Moravskom poli v dnešnom Rakúsku medzi obcami Jedenspeigen a Dürnkrut stretli český kráľ Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský, totiž nebola len smrť českého kráľa, ale aj zmena mocenskej konštelácie v strednej Európe.

K osudovému okamihu sa schyľovalo už od roku 1273, keď bol za cisára v Svätej rímskej ríši zvolený gróf Rudolf Habsburský, hoci o tento post mal záujem aj sám mocný český kráľ. Ten v tomto období dosiahol vrchol svojej moci a české kráľovstvo dosiahlo svoju maximálnu rozlohu. Už v roku 1252 získal sobášom s Margarétou Babenberskou, dedičkou babenberských dŕžav, Štajersko a Rakúsko. (O Štajersko mal však záujem aj uhorský kráľ, čo viedlo v roku 1260 k bitke pri Kressenbrune, kde český kráľ víťazstvom potvrdil svoju vládu nad týmto územím.) Po vymretí rodu Sponheimovcov v roku 1268 si pripojil k svojim dŕžavám aj Korutánsko, Kraňsko a Vindickú marku, a české kráľovstvo tak územne siahalo na juhu až na územie dnešného severného Talianska. Naopak, Rudolf Habsburský, ktorého rod pochádzal z oblasti horného Rýnu, si aj po svojom zvolení za cisára iba pomaly budoval svoju mocenskú základňu. Prekážkou v tomto úsilí bol preňho práve český kráľ a jeho veľká ríša. Aby oslabil postavenie Přemysla Otakara v Európe, snažil sa spo-

chybníť jeho nároky na časť územia, ktoré získal počas svojej vlády. Krátko po svojom zvolení za cisára preto Rudolf vyhlásil obdobie od roku 1245 až do jeho nástupu na ríšsky trón za interregnum a všetky majetkové presuny, ktoré sa odohrali v tomto období, museli byť opätovne potvrdené. Od Přemysla Otakara na základe tohto nariadenia požadoval navrátenie Rakúska, Korutánska, Kraňska, Chebska a zloženie lénneho holdu za Čechy a Moravu, čo dosiahol v roku 1276. Mierový stav medzi oboma protivníkmi trval však len do roku 1278, keď Rudolf opäť označil Přemysla Otakara za hrozbu pre mier v ríši. V máji 1278 viedlo napätie k menším potýčkam na moravsko-rakúskej hranici a k zhromaždeniu vojsk na oboch znepriatelených stranách. Tie sa presunuli na Moravské pole medzi obce Dürnkrut a Jedenspeigen na pravom brehu rieky Moravy, kde plánovali vzájomný stret vo veľkej bitke. Tá sa napokon odohrala na sviatok svätého Rufa 26. augusta 1278. Obaja súperri rozčlenili podľa vtedajších zvyklostí svoje vojská do troch šíkov. Vojsku českého kráľa dominoval druhý šík, kde umiestnil takmer všetkých svojich ťažkoodených rytierov. Cisár Rudolf sa naopak rozhodol využiť ľahkú jazdu a kumánske oddiely svojho uhorského spojenca, ktoré umiestnil do prvého šíku, a rytierov umiestnil až do tretieho šíku, čím si ponechal možnosť taktických zmien až do konca bitky. Zo svojho vojska tiež vylčil časť jazdcov, ktorí mali počas bitky zasiahnuť české oddiely z boku a vniešť medzi nich chaos. To sa im v priebehu bitky aj skutočne podarilo, a české vojsko sa v panike rozutekalo smerom k českej hranici. Na bitevnom poli spolu so svojimi mŕtvymi rytiermi však zostal ležať aj samotný Přemysl Otakar. Výsledkom bitky tak bola úplná porážka českého vojska a smrť slávneho českého kráľa. Jeho telo bolo odvezené do Viedne, odkiaľ sa po vyjednávaniach dostalo do Čiech až v roku 1279, zatiaľ čo jeho srdce bolo pochované vo Viedni. Osobnosť českého kráľa sa už zakrátko po jeho smrti sta-

la predmetom záujmu kronikárov, ktorí sa pri líčení jeho osobnosti rozdelili na dva tábory. Zatiaľ čo strana ovplyvnená Habsburgovcami o ňom písala ako o tyranovi, iní vylebili jeho rytierske cnosti a silnú vládu.

Autorka rozčlenila svoje dielo na prológ, epilóg a tri hlavné časti s názvami *Krajina pred bitvou*, *Den svätého Rufa na poli Moravském*, *Druhý život bitvy u Suchých Krut*. Tie sa ešte delia na menšie kapitoly. Bitke samotnej sa venuje v druhej časti, zatiaľ čo prvú venovala pomerom, udalostiam, ktoré jej predchádzali. V záverečnej kapitole sa venuje obrazu, ktorý sa v priebehu storočí vytvoril okolo Přemysla Otakara II. a jeho nešťastnej bitky v kronikách a historických dielach. Kniha je doplnená výberom prameňov a literatúry a zoznamom skratiek edícií, časopisov a zborníkov.

J. Zaťková

ŠVORC, P.: KRAJINSKÁ HRANICA MEDZI SLOVENSKOM A PODKARPATSKOU RUSOU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ (1919 – 1939). Prešov : *Universum*, 2003, 422 s.

Medzivojnové dejiny Podkarpatskej Rusi predstavujú v súčasnosti pre viacerých profesionálnych historikov i amatérskych bádateľov v Čechách, na Slovensku i v ďalších európskych krajinách pomerne pútavú tému.

Medzi popredných historikov, ktorí sa tejto téme dlhodobo venujú, patrí predovšetkým univerzitný profesor Peter Švorc pôsobiaci na Inštitúte histórie Prešovskej univerzity v Prešove. Výsledkom jeho historiografickej produkcie tematicky „zakotvenej“ v sledovanom regióne sú okrem viacerých štúdií aj monografické práce. Na prvom mieste treba v tejto súvislosti uviesť monografiu *Zakliata krajina – Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Táto práca vyšla v Prešove už v roku 1996, pričom sa v rozšírenom vy-

daní dočkala v minulom roku (2007) aj českého prekladu. Ďalšou monografickou prácou s touto tematikou je anotovaná kniha *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)*.

Autor, ktorý je, mimochodom, aj majiteľom vydavateľstva *Universum*, pristúpil k spracovaniu danej témy veľmi zodpovedne. Podľa svojich vlastných slov pracoval na tvorbe textu desať rokov. Dôkazom tohto je pomerne široká heuristická základňa, ktorá v sebe zahŕňa archívne pramene domácej i zahraničnej proveniencie, publikovanú literatúru i dobovú tlač.

Práca si podľa autora kladie za cieľ „...nadržnúť zložitost' procesu hľadania slovenského a rusínskeho etnického priestoru v období medzi dvoma vojnami“. Hneď v úvode sa čitateľ dozvedá, že išlo o pomerne komplikovanú záležitosť, nakoľko sa v sledovanom regióne nedali presne aplikovať ani jazykové a ani náboženské zretele. Navyše sa aj obyvateľstvo v priestore etnickej hranice a aj na Podkarpatskej Rusi samo označovalo rôzne (Rusíni, Rusnáci, Malorusi, Karpatorusi...). Podľa nášho názoru je preto veľmi vhodná autorova edičná poznámka ohľadom používania výrazov Rusíni, Ukrajinci, Rusíni/ Ukrajinci i Podkarpatská Rus v texte.

Samotný text publikácie tvorí dvadsaťštyri kapitol (okrem úvodu, edičnej poznámky a epilógu). Okrem politických dejín zápasu o priebeh krajinskej hranice v medzivojnovom období sú tu podrobne prezentované aj názory viacerých etnografov, jazykovedcov i ďalších bádateľov, ktorí sa problémom slovensko-rusínskej hranice intenzívne zaoberali už v 19. storočí, resp. v medzivojnovom období 20. storočia (Škultéty, Niederle, Czambel, Húsek, Beskid a ďalší).

Problém krajinskej hranice v medzivojnovom období autor interpretuje spolu s dejinami Podkarpatskej Rusi a dejinami Československej republiky. Zreteľne tak ilustruje prienik veľkej politiky do malých regiónov.

Záverom môžeme povedať, že Peter Švorc

napísal hodnotnú prácu, ktorá sa dočkala ocenenia už krátko po svojom vydaní.

Práca je okrem iného nesporným prínosom aj pre vojenských historikov, nakoľko problém krajinskej hranice vyvrcholil v ozbrojenom konflikte medzi Slovenskom a Maďarskom v marci 1939, ktorý je známy ako tzv. malá vojna.

P. Chorvát

ZAVADIL, R.: *VOJENSKÉ AUTOMOBILY TATRA V LETECH 1918 AŽ 1945. TATRA MILITARY VEHICLES FROM 1918 TO 1945. OSOBNÍ AUTOMOBILY. CARS AND PASSENGER VEHICLES.* Nevojice : Jakab, 2007, 80 s.

Český publicista Radomír Zavadil je v pomerne špecifickej oblasti dejín vojenskej techniky odbornej verejnosti v Čechách a na Slovensku známy predovšetkým svojimi erudovanými príspevkami o obrnenej technike vyrábanej v továrni Tatra Kopřivnice. Svedčí o tom napríklad jeho monografická práca o obrnenom automobile OA vzor 30, ktorá vyšla v roku 2005 takisto vo vydavateľstve Jakab, alebo príspevok o obrnenej drezine Tatra T 18, publikovaný na stránkach časopisu *Historie a plastikové modelárství* v čísle 1/2007.

Anotovaná publikácia, ktorá vyšla v českej i anglickej jazykovej mutácii, sa zaoberá vojenskými osobnými automobilmi produkovanými v kopřivnickej Tatre v rokoch 1918 – 1945. Rozdelená je na dve časti. Zatiaľ čo v prvej čitateľ nájde informácie o dejinách továrne od jej vzniku po rok 1945, druhá percipientovi poskytuje charakteristiky jednotlivých typov vojenských osobných automobilov vyrábaných v spomenuťom období. Treba dodať, že ohľadom výroby vojenských osobných automobilov je tu prítomný určitý časový presah do rokov prvej svetovej vojny, keď sa tu už v roku 1914 začal pre armádu vyrábať osobný automobil typu T.

Kopřivnická vozovka, a. s., ako znie pôvodný názov továrne, začala výrobu automobilov už v roku 1897. Bola to vôbec prvá továreň na automobily nielen v Rakúsko-Uhorsku, ale aj v strednej Európe. Rozvoj výroby automobilov priniesla továrni hlavne prvá svetová vojna. V rokoch 1914 – 1917 bolo pre armádu vyrobených 100 kusov osobných automobilov typu T a U v rôznych modifikáciách. Významnejšia však pre armádu bola výroba nákladných automobilov TL – 2 a TL – 4, ktorých bolo vyrobených spolu 663 kusov.

Pri vzniku Československej republiky v roku 1918 bola Kopřivnická vozovka už zabehnutým podnikom, ktorý konštituovanej československej armáde dodal prvé vozidlá už v novembri 1918. Autor uvádza, že o rok neskôr (1919) boli v náročnom teréne Vysokých Tatier skúšané rekonštruované kľúče bŕzd automobilu typu U. Pod dojemom ich úspešných skúšok sa vedenie podniku rozhodlo zmeniť výrobnú značku svojich automobilov na Tatra. V roku 1927 sa oficiálne zmenil názov továrne na Závody Tatra a. s.

Autor následne hodnotí podiel továrne Tatra na motorizácii československej brannej moci v 30. rokoch 20. storočia. Vozidlám Tatra tu patrilo významné miesto popri osobných, nákladných a špeciálnych autách značiek Praga a Škoda. Tatra k motorizácii armády prispela viacerými úspešnými typmi automobilov, vrátane produkcie 51 kusov spomínaného obrneného automobilu OA vzor 30. V tejto súvislosti je zaujímavé, že armáda sa v medzivojnovom období niekoľkokrát neúspešne pokúšala intervenovať v záležitosti prevažne nemeckého vedenia závodu (napríklad dlhoročným hlavným konštruktérom a technickým riaditeľom bol Hans Ledwinka).

Ako dôsledok Mníchovskej dohody bola 10. októbra 1938 obsadená aj Kopřivnice. Je evidentné, že Nemcom išlo predovšetkým o získanie tunajšej fabriky, nakoľko nová štátna hranica išla prakticky hneď

za jej plotom. Výroba vojenských automobilov tu pokračovala aj naďalej, pričom kulminovala v roku 1943. V roku 1942 tu došlo k vývoju a realizácii vynikajúceho ťažkého nákladného automobilu T 111, ktorý v sebe absorboval skúsenosti z ťažkých podmienok východného frontu.

Spomínaná druhá časť práce sa ďalej podľa technického aspektu, prevodového pohonu kolies delí na vojenské osobné automobily 4 x 2, 4 x 4 a 6 x 4. Z automobilov 4 x 2, vyrábaných pre armádu, resp. používané armádou, sú bližšie charakterizované nasledovné typy: Tatra T 20, Tatra T 12, Tatra T 57, Tatra T 75, Tatra T 57 K, Tatra T 77 a Tatra T 87. Niektoré ďalšie, ktoré boli vyrobené v minimálnych sériách, sú tu len spomenuté. Osobné automobily 4 x 4 zastupujú portréty vozidiel Tatra V 750, V 799 a V 809. Osobné automobily 6 x 4 predstavujú typy Tatra T 26/30, Tatra T 72, Tatra T 82, Tatra T 92 a Tatra T 93.

Pri týchto jednotlivých typoch je prítomný ich presný technický popis, varianty a nechýbajú ani informácie o počtoch vyrobených kusov a o exporte pre viaceré armády v Európe, ale aj v Ázii (Čína).

Vzhľadom na Slovensko je zaujímavá informácia, že štyri kusy automobilov T 82 boli v roku 1936 odovzdané Pluku útočnej vozby 3 v Turčianskom Svätom Martine a tu zrejme zostali aj po vzniku 1. Slovenskej republiky.

Knihu dopĺňajú kvalitné čierno-biele i farebné fotografie automobilov, tabuľky i technické výkresy.

Publikácia Radomíra Zavadila je podľa nášho názoru originálna a jedinečná, nakoľko sa zaoberá problematikou, ktorá stojí na okraji záujmu vojenských historikov. Práve preto im môže byť prospešná pre bližšie poznanie vojenskej techniky a výzbroje československej, slovenskej, resp. aj nemeckej armády.

P. Chorvát

HABRNÁL, M. A KOL.: *RUPNIKOVA LINIE A OSTATNÍ JUGOSLÁVSKÁ OPEVNĚNÍ Z LET 1926 – 1941.* Dvůr Králové nad Labem : Ing. Jan Škoda – FORTprint, 2004. 279 s.

„Na základě poznatků shromážděných během svého šestiletého pracovního pobytu na území států bývalé Juhoslávie jsem se rozhodl společně s dalšími kolegy připravit studii, která by se pokusila souhrnně popsat předválečná jugoslávská opevnění od jejich vzniku až po současnost na poněkud solidnějších základech.“ Tieto slová nachádzame v predhovore anotovanej práce z pera Ing. Miloša Habrnála. Na publikácii, ktorá vyšla v roku 2004 ako 22. zväzok edície Pevnosti, sa okrem spomínaného autora však spolupodieľali aj ďalší dvaja českí (L. Čermák, O. Gregar) a dvaja slovínski autori (Z. Marković, A. Zelenko). Pritom títo autori spolupracovali aj s ďalšími historikmi, publicistami a informátormi, ktorí im poskytli relevantný materiál.

V súvislosti s citovanými slovami môžeme vopred uviesť, že autorskému kolektívu sa stanovený cieľ podarilo splniť nadmieru úspešne.

Práca sa skladá z dvadsiatich šiestich častí, resp. kapitol, medzi ktoré autori zaradili aj prílohy, použité pramene a literatúru, resumé a taktiež, podľa nášho názoru originálne *Odporúčania pre turistov*.

Hneď v úvode autori vysvetľujú genézu pojmu „Rupnikova linie“, pričom generálovi Leonovi Rupnikovi je okrem iného venovaný samostatný priestor aj v prílohe publikácie.

V texte autori skĺbili tematické i chronologické hľadisko. Čitateľ tu nájde informácie o rozhodujúcich historických súvislostiach opevňovania území medzivojnového Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (od roku 1929 Juhoslávie), charakteristikou juhoslovanskej armády v období pred konfrontáciou s agresormi a zvlášť v apríli 1941, podrobný prehľad stavebných prác

vzhľadom na jednotlivé pohraničné regióny a ďalšie zaujímavé momenty týkajúce sa opevnení.

Môžeme zdôrazniť, že autori tu vyzdvihli aj spoluprácu juhoslovanských armádnych špičiek s československými vojenskými predstaviteľmi v rámci Malej dohody.

Rozhodujúcu pozornosť autori venovali typológii jednotlivých fortifikačných objektov. Dôraz pritom sústredili aj na také podrobnosti, ako napríklad zloženie a kvalita betónu alebo typy strielní jednotlivých opevnení. Samozrejme, nechýbajú ani podrobné informácie o konštrukčných riešeniach vôbec, o maskovaní objektov, o ich výzbroji, o pevnostných jednotkách juhoslovanskej armády atď. Autori ďalej zhodnotili reálny stav juhoslovanských opevnení na jar roku 1941, pričom následne sa zamerali aj na plány juhoslovanskej armády v súvislosti s opevneniami a na vojensko-politickú situáciu v tomto období.

18. kapitola sa týka opevnení v boji s nemeckými, talianskymi a maďarskými agresormi v apríli 1941. Na dvoch konkrétnych príkladoch je tu interpretovaná rola týchto objektov v bojovej činnosti, pričom autori tu zdôrazňujú aj nedostatky v psychologickej príprave hraničiarov, ktorí mali vybudované objekty brániť.

Práca je doplnená kvalitnými farebnými i čiernobielymi fotografiami, viacerými originálnymi dokumentmi pochádzajúcimi z činnosti dobovej juhoslovanskej armády, technickými výkresmi jednotlivých objektov i ich náčrtmi rozmiestnenia v teréne. Kniha je napísaná pútavým štýlom a určite osloví aj záujemcu o dejiny krajín bývalej Juhoslávie.

Môžeme opäť len súhrnne skonštatovať, že úvodné konštatovanie Miloša Harbnála bolo v tejto publikácii naplnené a dovolíme si povedať, že aj prekonané. Dôkazom tohto je aj fakt, že v roku 2005 vyšlo rozšírené, reprezentačné vydanie tejto práce aj v slovinškom jazyku.

P. Chorvát

SHIRER, Wiliam L.: *BERLÍNSKÝ DENÍK. ZÁPISNÍK ZAHRANIČNÍHO ZPRAVODAJE 1934 – 1941*. Chomutov : L. Marek 2007. 464 s.

Americký novinár William L. Shirer žil od roku 1933 v Európe. Predtým pôsobil v Afganistane a Indii, kde ochorel. Trávil zimu v Alpách, kde sa ťažko zranil a takmer prišiel o zrak. Po odpočinkovom roku v Španielsku dostal ponuku od amerického denníka Paris Herald, aby sa stal jeho spolupracovníkom. Ponuku na zamestnanie dostal v okamihu, keď bol v Paríži svedkom búrlivých udalostí zo 7. februára 1934 na Place de la Concorde so zranenými a mŕtvymi. Nasledovali udalosti vo Viedni (Dolfussov zásah proti sociálnym demokratom) a W. L. Shirer sa dostal do stredu najbúrlivejších udalostí Európy v medzivojnovom období. Ostrým zrakom novinára sledoval každý deň nové a nové príbehy, politické zvraty, či bežný život obyvateľov starého kontinentu v predvečer druhej svetovej vojny.

Skúsený novinár okrem svojich pravidelných príspevkov si viedol denník, do ktorého (pokiaľ to bolo možné) si každý deň zapisoval nové a nové udalosti a hľadal ich podstatu či skrytý zmysel. V úvode k svojmu denníku píše aj o tom, že od počiatku dúfal, že svoj denník vydá, len netušil, že sa tak stane hneď po skončení pobytu v Európe roku 1941. Preto musel – vzhľadom na bezpečnosť ľudí, od ktorých získaval informácie alebo o ktorých písal – niektoré časti denníka pred vydaním upraviť. Zo svojich bohatých záznamov musel pred starostlivým zrakom nemeckého gestapa niektoré zničiť, niektoré mená musel utajiť.

W. L. Shirer sa v auguste stal nielen spravodajcom Paris Herald, ale čoskoro bol poverený, aby vybudoval rádiové spojenie a zabezpečil vysielanie pre spoločnosť Universal z Berlína do USA. Od prvých dní svojho pobytu v Nemecku sa stáva svedkom prevratných udalostí. Jednou z prvých akcií, o ktorej píše komentár, je Hitlerovo vy-

stúpenie na straníckom zjazde v Norimbergu 4. septembra 1934. Pozorným pohľadom analytika sleduje Hitlerov prejav, vyjadruje svoj prvý dojem („očakával som výraznejšiu tvár“) z muža, ktorý menil dejiny Európy, ba celého sveta. Fascinoval ho „hysterický desaťtisícový dav“.

Od toho dňa sa Shirerov denník stáva kronikou udalostí predvojnového Nemecka. Striedajú sa do každého detailu vopred pripravené a organizované vystúpenia „Vodcu“ a jeho prisluhovačov, zhromaždenia obyvateľov Ríše a členov strany, pravidelné tlačové konferencie ministerstva propagandy s novými a novými vyhláseniami Nemecka o jeho neustálej „túžbe po mieri“, ktorému však v ceste stoja rôzne akcie nepriateľov Nemecka. Manifestácie moci či už v podobe leteckých prehliadok alebo prehliadok pozemného vojska sa striedajú so záznamami o každodenných starostiach obyvateľov Berlína. Shirer, nezmanipulovaný Goebbelsovou propagandou, si všíma, ako sa pomaly zo dňa na deň zhoršuje situácia obyvateľstva v zásobovaní, ako sú prenasledované skupiny obyvateľov, ktorí nesúhlasia s režimom, či už to boli židia, komunisti, sociálni demokrati, cirkevní predstavitelia alebo obyčajní robotníci. V kontraste s tým novinár opisuje aj svoju prácu a možnosti, ktoré sa pred zahraničnými novinármi naskytli tým, že si mohli vycestovať do zahraničia (Švajčiarsko, Francúzsko), kde si mohli nakúpiť zásoby potravín, cigariet alebo niektorých luxusnejších tovarov, ktorých sa im v Nemecku nedostávalo.

William Shirer bol však aj pod neustálou kontrolou cenzúry. Jeho komentáre a články si veľmi pozorne všímali pracovníci ministerstva propagandy, v prípade nepriaznivých komentárov verejne útočili voči nemu v rozhlase i tlači. Často stál na hranici vypovedania z Nemecka, obviňovali ho, že je žid, hrozilo mu zatknutie gestapom.

Keď rozbehol rozhlasové vysielanie z Berlína, musel si svoje príspevky dávať kontrolovať a cenzurovať na ministerstve propa-

gandy a až po ich scenzurovaní mohol vysielať najnovšie správy pre Američanov.

Skúsený novinár dokázal porovnávať život v militarizujúcom sa Nemecku so životom napr. vo Švajčiarsku, všímal si významné športové udalosti (olympijské hry v Berlíne a Garmisch-Partenkirchene) a ich zneužitie nacistickou propagandou, stal sa svedkom likvidácie demokratických štátov v strednej Európe (medzi nimi aj Československej republiky). Ľudsky i profesionálne ho fascinuje zošnúrovanie nemeckého obyvateľstva Goebbelsovou propagandou, ktorú vidí pred vpádom do Poľska či o dva roky do Sovietskeho zväzu, pričom scenár je takmer totožný: my Nemci sa len bránime, napadli nás nepriatelia. Útok proti Francúzsku cez Belgicko a Holandsko a následne proti Veľkej Británii bol len prirodzeným vyústením hitlerovskej politiky moci a Shirer v svojich denníkových záznamoch odhaľuje krok za krokom túto politiku.

Skutočnosť, že sa americký novinár nedal nijako obmedziť mocenským aparátom Goebbelsovho ministerstva či celého hitlerovského štátu spôsobili, že sa napokon musel pripraviť na veľmi rýchly odchod z Nemecka, a jeho odchod cez Španielsko a Portugalsko v decembri 1940 bol len prirodzeným dôsledkom jeho vzťahu k nacistickému Nemecku.

Shirerov denník je fascinujúce čítanie. Za dennými záznamami sa neskrýva len výborný pozorovateľ, ale aj dôkladný analytik udalostí, ktoré prežíval v priebehu šiestich rokov. Pred zrakom čitateľa defilujú životy anonymných Nemcov i konkrétnych novinárov a politikov, jednotlivcov i celých národov. Skutočnosť, že sa Shirerovi podarilo vydať svoj denník už v roku 1941, svedčí o jeho kvalite.

Český preklad tohto pozoruhodného diela s obrovskou pramennou hodnotou v malom „vidieckom“ vydavateľstve je pozoruhodným činom, ktorý si zaslúži len pochvalu. Dopĺňa ho kvalitný index mien a heslár niekoľkých desiatok osobností, ktoré sa

v texte spomínajú, a ktoré zohrali významnú úlohu v dejinách Európy.

P. Valachovič

LÁŠEK, R.: *JEDNOTKA URČENÍ SOS. DÍL DRUHÝ*. Praha : Radan Lášek – Codyprint, 2007. 278 s.

Pražské vydavateľstvo Codyprint, ktorého majiteľom je Radan Lášek, vydalo v minulom roku (2007) pre záujemcov o problematiku československej brannej moci v roku 1938 novú publikáciu.

Majiteľ vydavateľstva a v tomto prípade aj sám zostavovateľ práce čitateľom prináša druhý diel spomienok a ďalších dokumentov spojených s činnosťou príslušníkov Stráže obrany štátu (Stráže obrany státu – SOS). Kniha tak tematicky nadväzuje na prvý diel, ktorý vyšiel už v roku 2006.

Do spomenutého prvého dielu zostavovateľ zaradil písomný materiál, ktorého pôvodcami boli príslušníci trinástich práporov SOS v Čechách (prápory 1 – 13).

Druhý diel obsahuje najmä spomienky príslušníkov, resp. bývalých príslušníkov práporov SOS na južnej Morave, v Sliezske a na Slovensku s dôrazom na udalosti jesenných mesiacov roku 1938. Zostavovateľ, ako sme už naznačili, však do jednotlivých kapitol umiestnil aj dokumenty z agendy SOS, písomný materiál veliteľov SOS z ankety „Armáda v roce 1938“, spomienky civilistov z oblastí pôsobenia jednotlivých práporov SOS, spomienky príslušníkov armády a ďalších osôb.

Vo vojenských dejinách Československej republiky v kritickom roku 1938 sú lokality ako Bruntál, Moravská Chrastová, Šatov, Liptaň, Tatranská Javorina, Rimavská Seč a ďalšie spojené práve s pôsobením príslušníkov týchto jednotiek.

Kniha sa tak okrem úvodného slova a použitých archívnych prameňov v závere práce skladá zo šestnástich kapitol. Ich počet zodpovedá vtedy existujúcim práporom

SOS v tomto priestore. Autor sa pre lepšiu orientáciu v texte pridáva ich pôvodného číslovania z roku 1936, pričom išlo o nasledovné prápory: 19 (Moravské Budějovice), 20 (Znojmo), 21 (Hodonín), 24 (Moravská Ostrava), 25 (Bruntál), 26 (Šumperk), 27 (Bratislava), 28 (Nové Zámky), 29 (Levice), 30 (Lučenec), 31 (Rimavská Sobota), 32 (Košice), 33 (Michalovce), 34 (Spišská Nová Ves), 35 (Liptovský Mikuláš) a 36 (Žilina).

Pre slovenského čitateľa sú zaujímavé kapitoly obsahujúce spomienkový a dokumentárny materiál viažuci sa k Slovensku. Publikované informácie pritom určite oslovia aj regionálnych historikov.

Subjektívny pohľad na priebeh udalostí dáva jednotlivým textom výrazne sugestívne zafarbenie.

Čitateľ kapitol venovaných Slovensku sa tak stáva svedkom fyzicky i psychicky namáhavej služby príslušníkov SOS v pohraničí s Rakúskom, resp. od marca 1938 s Nemeckom, Maďarskom i Poľskom. Dozvedá sa o pohraničných incidentoch a konfliktoch s maďarskými a poľskými riadnymi i polovojenskými jednotkami. Priamo a nepriamo sa tu autori jednotlivých spomienok zmieňujú aj o zmýšľaní a morálke týchto obrancov hraníc, o ich postojoch pri vzniku 1. Slovenskej republiky v roku 1939, o náladách obyvateľstva a o ďalších momentoch.

Publikovaný písomný materiál autor obohatil o kvalitné a v mnohých prípadoch aj o jedinečné fotografie, mapy, výstrižky z novín i dobové dokumenty. Aj preto v úvode vyslovuje vďaka všetkým, ktorí mu pri písaní práce vyšli v ústrety a poskytli potrebný materiál.

Anotovaná práca Radana Láška je celkovo prínosom na dokreslenie vojenskej situácie na Morave a na Slovensku v roku 1938. Autor, resp. zostavovateľ zostal v tejto publikácii verný okruhu tém, ktorým sa venuje a ktoré sú v čitateľskej verejnosti hlavne v Čechách stále pútavé a žiadané. Nie je preto náhodou, že vo vydavateľstve Codyprint tohto roku (2008) vyšlo aj tretie po-

kračovanie tejto publikácie so spomienkami príslušníkov SOS na boje na Podkarpatskej Rusi.

P. Chorvát

GREGOR, J.: *SPOMIENKY A ÚVAHY BREZNIANSKYCH DELOSTRELCOV.* Banská Bystrica : Dali –BB. 2007. 95 s.

Pplk. v. v. Ján Gregor (1926), rodák z Uhorského (okr. Lučenec) odpracoval v ozbrojených silách Československa tridsaťpäť rokov. Pôsobil v posádkach Brezno, Horažďovice, Hranice na Morave, Klatovy, Rimavská Sobota, Senica a v Prahe. Aktívnu vojenskú službu ukončil v Brezne, v Škole dôstojníkov delostrelectva v zálohe. Čitateľskej verejnosti je známy ako autor viacerých literárnych prác prevažne z regionálnej histórie, z prostredia svojho rodiska. Pri svojej poslednej publikácii urobil výnimku a venoval ju histórii vojenskej posádky v Brezne, kde dodnes žije.

História stálej vojenskej posádky v Brezne je uzavretou kapitolou. Po šesťdesiatich piatich rokoch prestala v septembri roku 2003 existovať. Dnes jej pôsobenie pripomína len rozľahlý areál kasární a pamätná tabuľa umiestnená pri vstupe do objektu. Príležitostné tlačie vydané v roku 1998 a 2003 pri 60. a 65. výročí založenia posádky venovali posádke symbolickú spomienku v podobe odpisov záznamov z mestskej kroniky a pamätí príslušníkov delostreleckých útvarov na vojenský aj spoločenský život a aktivity vojakov. Obzretím sa za viac ako polstoročným pôsobením delostrelcov v Brezne je tohtoročný zborník zostavený Jánom Gregorom. Autor ho nazval *Spomienky a úvahy breznianskych delostrelcov*. Do dvadsiatich dvoch kapitol zahrnul nielen vlastný výskum a úvahy, ale aj vybrané spomienky, už publikované vo vyššie spomínaných príležitostných tlačiach tak, aby vytvárali chronologický sled udalostí a zachytávali kon-

tinuitu formovania a organizačných zmien útvaru.

Niekoľkoročné úsilie predstaviteľov mesta Brezno o umiestnenie stálej posádky vyústilo na jar roku 1938 do príchodu 101. delostreleckého pluku Edvarda Beneša z Prahy pod velením pplk. delostrelectva P. Koca. 3. apríla sa na námestí konalo jeho oficiálne slávnostné privítanie. Pluk sa ubytoval v čiastočne vybudovaných kasárňach na západnej strane mesta, v provizórnych ubytovniach na predmestí aj v rodinách. Už v máji 1938, po čiastočnej mobilizácii, bol nasadený na sútoku Dunaja a Iplá, kam sa jedna jeho batéria vrátila ešte v septembri. Počas septembrovej mobilizácie prišlo do breznianskych kasární asi 8 000 záložníkov a v novembri 1938 sa sem presťahovali vojaci z území obsadených Maďarskom – Jelšavy, Rožňavy, Rimavskej Soboty a Tornale. Pod vplyvom medzinárodných aj vnútropolitických udalostí musel pluk po ročnom pôsobení z mesta odísť. 19. marca 1939 zložili vojaci breznianskej posádky prísahu Slovenskej republike. Prvým slovenským veliteľom sa stal mjr. L. Požeský. V čase vojnového slovenského štátu sa posádka uplatnila počas príprav a samotného priebehu Povstania, keď sa s miestnymi kasárňami počítalo ako s jedným zo strategických miest obranného trojuholníka Banská Bystrica – Brezno – Zvolen. Pod velením mjr. S. Sekurisa sa stali kasárne výstrojnou a výzbrojnou základňou niekoľkých tisíc mobilizovaných záložníkov, spolupracovali s odbojom a partizánskymi skupinami. Velitelia posádky velili stálym aj dobrovoľným jednotkám a zabezpečovali obranu na východnej a juhovýchodnej strane povstaleckého územia.

V priestoroch kasární na jeseň 1947 vypočúval brigádny generál J. Nosko príslušníka UPA V. Szczygielskeho (Burlaka), o čom sa zmieňuje B. Chňoupek v publikácii *Banderovci*. Nahliadnutím do každodenného života nováčika 10. delostreleckého hipomobilného pluku je deviatu kapitola prinášajú-

ca podrobný opis každodenných povinností radového vojaka. Ide o veľmi osobnú a popisnú spomienku autora, ktorý narukoval do Brezna v októbri 1948, reflektujúcu nielen miestne, ale aj celospoločenské zmeny v spoločnosti. Nasledujúce kapitoly mapujú rozhodujúce etapy, následné organizačné zmeny, bilancujú výsledky a úspechy útvaru. Spomienky veliteľa Ing. plk. v. v. Š. Csontoša umožňujú nahliadnúť do obdobia zriadenia Slovenskej armády k 1. januáru 1993, zmieňujú sa o vykonaní prisahy nováčikov symbolicky a zároveň paradoxne – 15. januára 1993, v pamätný Deň čs. delostrelectva a raketového vojska aj o okolnostiach delenia armádneho majetku po roku 1993. Záverečné kapitoly venoval autor úvahám na tému obrany a bezpečnosti Slovenska.

Práca J. Gregora poskytuje laickej verejnosti zhrňujúci a komplexnejší pohľad na pôsobenie breznianskej posádky. Odbornej verejnosti zase rámcovú charakteristiku a vyhodnotenie dnes už neexistujúceho vojenského útvaru. Odhliadnuc od faktografických nepresností môže byť východiskovým materiálom pri štúdiu regionálnej vojenskej histórie.

I. Krištofová

CASSIN-SCOTT, J. – McBRIDE, A.: ŽENY VE VÁLCE 1939 – 1945. Britské, americké, německé a ruské příslušnice armád. Brno : Computer Press, 2008, 48 s.

Anglický historik a autor viacerých známych „ospreyovských“ titulov sumarizuje v práci základné poznatky o uniformovaných ženských vojenských útvaroch hlavných vojnových mocností druhej svetovej vojny – o procese začleňovania žien do ozbrojených síl, o úlohách a činnosti, ktorú vykonávali. Uvádza základné počty, príslušnosť ku konkrétnym jednotkám, oblasti pôsobenia, popisuje uniformy, hodnotný systém a používané insígnie, vyznamenania, pripomína tiež najznámejšie a najod-

vážnejšie novodobé amazonky, dotýka sa aj reakcií verejnosti na nezvyklé aktivity žien vo vojne, emancipačných súvislostí a pripomína ich lojalitu, zápal a pripravenosť čeliť nebezpečenstvu smrti.

Na rozdiel od prvej svetovej vojny, v ktorej ženy pôsobili v tradičnej úlohe ošetrovateliek ranených a pracovali v továrňach na výrobu munície, v druhej svetovej vojne, i napriek počiatočným prejavom nesúhlasu a konzervatívnym postojom, si postupne žiadny účastnícky štát tohto vojnového konfliktu nemohol dovoliť ignorovať možnosť zapojenia a využitia ženského potenciálu. Ženy nepracovali len v rôznych kancelárskych zamestnaniach, v systéme železničnej a cestnej dopravy, ale plnili náročné úlohy vo vojenskej komunikácii, na letiskách, na mori, v námorských bojových oblastiach, pôsobili dokonca ako pilotky, tvorili posádky svetlometných jednotiek na operačných protiletadlových stanovištiach, preberali od mužov všetky možné povinnosti, ktoré ich mohli uvoľniť pre bojovú službu na fronte.

Začlenenie a účasť Angličaniek približuje autor vo všetkých ozbrojených zložkách. Kráľovské ženské letecké sily (WRAF – Women's Royal Air Force) sa postupne začleňovali do jednotlivých útvarov RAF, ich straty boli oveľa vyššie ako u iných ženských zložiek; Letecká dopravná pomocná služba (ATA – Air Transport Auxiliary), v ktorej pôsobila aj priekopníčka ženského lietania Amy Johnsonová, prepravovala skompletizované lietadlá od výrobcov na letiská RAF; Pomocná záložná služba (ATS – Auxiliary Territorial Service), ktorej prvé jednotky sa pripojili k britským expedičným silám vo Francúzsku na konci zimy 1939, a ktoré postupne podporovali alebo boli priamo priradené takmer ku všetkým vojenským zložkám; Ženská prepravná služba FANY, ktorej príslušníčky riadili vozidlá, boli preškolené v signalizačnej technike, rádiovkej komunikácii, čítaní máp a časť z nich bola vycvičená aj pre spravodajskú prácu s odbojovými

skupinami v okupovanej Európe; postavenie príslušníčok Kráľovskej ženskej námornej služby (WRNS – Women's Royal Naval Service) bolo medzi britskými ženskými vojenskými zložkami ojedinelé, lebo nepodliehali zákonu o námornej službe, platili pre ne osobitné regule, a tak nemali rovnaké námornícke hodnosti ako muži a nenosili rovnaké označenia ako námorní dôstojníci.

Potreba zapojenia žien do americkej armády vyplynula podstatne neskôr, ale americká skúsenosť s účasťou žien v administratívnej a humanitnej oblasti bola veľmi podobná britskej. Pôsobeniu Američaniek v jednotlivých vojenských zložkách sa autor venuje približne rovnakou mierou ako Angličankám – Ženskému pomocnému armádnemu zboru (WAAC – Women's Auxiliary Army Corps) definitívne začlenenému do armády USA v júni 1943, Ženskému námornému záložnému zboru – WNRC, Námornej ženskej záložnej pechote – MCWR, Námornému ošetrovateľskému zboru – NNC.

Na rozdiel od britskej a americkej armády bol počet žien v nemeckej armáde vo vzťahu k skutočným potrebám veľmi nízky. Úradníčky a pomocníčky – Helferinnen boli v podstate civilné zamestnankyne priradené k ozbrojeným silám, ale bez vojenského statusu, napriek tomu, že boli podriadené vojenským zákonom a disciplinárnym procedúram Wehrmachtu. Stabshelferinnen a Nachrichtenhelferinnen boli rozmiestňované vo Francúzsku, Holandsku, Nórsku, Poľsku, na Balkáne, v Grécku, Fínsku a ich legálny status pomocníčok bol veľkým problémom vo vojnovnej zóne v prípade, že sa dostali do zajatia. Čitateľ tu nájde tiež základné informácie o Útvare pomocníčok vojenského letectva – Luftwafenhelferinnen, Luftnachrichtenhelferinnen, o pomocníčkach protiletadlovej služby, o ošetrovateľských zložkách, o Vojnovej pomocnej službe – Kriegshilfsdienst, Zálohe leteckých síl – Luftwaffeneinsatz a v záverečnom období vojny o Zbore pomocníčok bran-

nej moci – Wehrmachtshelferinnenkorps, keď už bol Hitler nútený upustiť od svojich predchádzajúcich predsudkov voči predstave ozbrojených žien – vojakov.

V poslednej časti prináša autor len niekoľko najzákladnejších informácií o ruských ženách, ktoré od plnenia obvyklých zdravotníckych, dopravných, logistických a ďalších povinností spoločných pre všetky ženské zložky prešli priamo do frontových línií – pôsobili v mnohých funkciách vo všetkých technických zložkách, vrátane delostrelectva, tvorili posádky bojových lietadiel a tankov, pracovali ako prieskumníčky, odstreľovačky, odborníčky na výbušniny, radistky a predstavovali nezastupiteľnú polovicu pracovných síl v továrňach zásobujúcich Červenú armádu.

Celý text práce dotvárajú archívne čierno-biele fotografie a obrázkové prílohy uznávaného svetového ilustrátora historických prác s podrobnými popismi.

Neveľký rozsah práce so základnou orientáciou v problematike ocení iste široký okruh záujemcov napriek tomu, že autor sa v niektorých častiach disproporčne venuje uniformám na úkor iných aspektov tejto témy a paradoxne ženám Sovietskeho zväzu, ktoré sa v porovnaní so ženskými predstaviteľkami ostatných mocností zapojili do vojnového diania v najväčšom rozsahu, venuje najmenší priestor.

B. Šedová

EBERLE, H. – UHL, M.: KNIHA HITLER. Bratislava : Ikar 2006, 567 s.

O knihách zaoberajúcich sa životom nemeckého diktátora Adolfa Hitlera platí ešte vo väčšej miere tvrdenie ako o ostatných životopisoch významných dejateľoch – predstavujú z čitateľského hľadiska to najatraktívnejšie, čo môže historiografia ponúknuť. Literatúry o Hitlerovi je na pulloch knižnic a kníhkupectiev skutočne dostatok, od erudovaných vedeckých životopisov (z posled-

ných spomeňme 2-zväzkové dielo britského historika Iana Kershawa) až po najrozličnejšie spomienky osôb z bližšieho aj širšieho Hitlerovho okolia. Pritom osobu Hitlera neobchádzajú ani historici či publicisti, ktorí píšu o národnosocialistickom Nemecku, pretože tieto dve témy sú spojenými nádobami a väčšina historikov pri písaní prác úzko prelína jednu s druhou. Informácií je teda nadbytok, napriek tomu sa stále nachádzajú hlavne v ruských archívoch mnohé dokumenty a materiály, ktoré boli doteraz historikom neprístupné, a preto ponúkajú nové náhľady a umožňujú kritické zhodnotenie niektorých vžitých tvrdení staršej literatúry.

Práve v ruských archívoch bol koncom 20. storočia objavený dokument, ktorý vznikol na Stalinovo prianie v Sovietskom zväze v rokoch 1948/49 z dlhých vypočúvaní Hitlerovho osobného sluhu Heinza Lingeho a osobného pobočníka Otta Günseho, ktorí vypovedali o Hitlerovi a jeho živote. Dokument dostal názov „Kniha Hitler“ a pod týmto názvom ho aj slovenské vydavateľstvo Ikar roku 2006 vydalo vo forme monografie s predslovom vydavateľa a krátkymi encyklopedickými životopismi vybraných osobností z obdobia druhej svetovej vojny.

Knihu Hitler možno považovať za zaujímavý prameň nášho poznania o jej hlavnom dejateľovi, Adolfovi Hitlerovi. I keď je pravdou, že vznikla špeciálne na objednávku Stalina a priamym podnetom na jej vznik bola okrem Stalinovho osobného záujmu o Hitlera ako človeka, otázka, čo sa skutočne stalo s Hitlerom v posledných dňoch vojny, akým spôsobom spáchal samovraždu, a či prípadne neutiekol zo svojho bunkra a nežije na nejakom utajenom mieste. Tomu zodpovedá aj členenie knihy a jej štruktúra. Má síce 15 kapitol, ktoré sú za sebou zoradené chronologicky, ale ťažisko je jednoznačne zamerané na rok 1945 a Hitlerov koniec v bunkri Ríšskeho kancelárstva. Okrem toho vypovedali Hitlero-

vi pobočníci najviac o jeho armádných poradách, hlavne o tých, ktoré sa týkali bojov na východnom fronte a o jeho vzťahu k nemeckým generálom, ktorých Hitler obviňoval zo zrady. V knihe môžeme tiež podrobne sledovať Hitlerov neustále sa zhoršujúci zdravotný stav počas vojny. Veľmi časté sú aj pasáže opisujúce Hitlerov osobný život v kruhu najbližších spolupracovníkov a atmosféru, ktorá v tomto okolí panovala. Nie zanedbateľnú úlohu v Hitlerovom okolí hrala milenka Eva Braunová, čo si podrobnejšie všimli aj pobočníci. V knihe sa venuje dost priestoru aj opisu miest, kde trávil Hitler väčšinu svojho času – či už Berghofu alebo jeho vojenskej centrály známej ako „Vlčí brloh“ v Rastenburgu vo východnom Prusku. Ďalšiu zaujímavú pasáž predstavuje opis udalostí týkajúcich sa kapitulácie Francúzska, hlavne to, ako Hitler zaranžoval scénu podpísania prímeria v Compiègne, presne na tom istom mieste, kde v novembri 1918 museli Nemci podpísať prímerie po prehratej prvej svetovej vojne.

Samozrejme, kniha nemohla pojať ani zďaleka všetky úseky Hitlerovho života, ani všetky jeho udalosti. Tak napr. v knihe sa len veľmi málo hovorí o rokoch 1933 – 1938, o vraždení Židov či o bojoch na iných frontoch ako bol východný, kde sa spomínajú skôr nemecké porážky ako víťazstvá, sa nehovorí vôbec. Z pohľadu slovenských dejín sa iba na dvoch miestach spomínajú udalosti dotýkajúce sa našich dejín: marec 1939 a potom porada v Klessheime v apríli 1943. Obe udalosti sú však komentované len dvomi vetami.

Záverom by sme mohli napísať, že *Kniha Hitler* zoznamuje čitateľa s mnohými stránkami Hitlerovho súkromia. Je pravdou, že viaceré osobné spomienky Hitlerových pobočníkov nie sú presné, kvalitný poznámkový aparát a vysvetlivky však uvádzajú veľa tvrdení na správnu mieru. Ako však konštatujú sami editori, toto dielo určite nepriinúti historikov k revízii doterajších poznatkov o Adolfovi Hitlerovi a o nemeckej za-

hraničnej a vojenskej politike v čase diktatúry národného socializmu. Čo však treba vyzdvihnúť osobitne, je skutočnosť, že konečne sa podobné dielo dostáva k čitateľovi aj v slovenskom preklade, čo, žiaľ, nie je ešte na našom trhu samozrejmosťou a stále nám chýbajú preklady viacerých vynikajúcich zahraničných diel s historickou tematikou..

P. Jašek

**JOACHIMSTHALER, A.: HITLERŮV KO-
NEC. LEGENDY A DOKUMENTY.** Praha :
Naše vojsko 2007, 469 s.

V apríli 1945 bolo o výsledku druhej svetovej vojny a nemeckej porážke dávno rozhodnuté. Nemecká armáda síce kládla húževnatý odpor na východnom fronte, jeho bojiská sa však už dlho nachádzali na nemeckom území a Rusi postupovali stále vpred, až dosiahli Berlín, o ktorého trosky museli tvrdo bojovať proti jeho odhodlaným obrancom. V Berlíne, presnejšie v bunkri pod Ríšskym kancelárstvom, prebiehali v tom čase posledné dni života nemeckého diktátora Adolfa Hitlera, ktoré sa stali predmetom knihy historika Antona Joachimsthalera. Treba uviesť, že je to téma, ktorej sa v minulosti venovalo pomerne veľa autorov. Z tých najdôležitejších uvedme aspoň knihy od Hughu Trevor-Ropera *The Last Days of Hitler* (1946, v českom preklade 1968) či Leva Bezymenského *Der Tod des Adolf Hitler* (1968), avšak nevyhol sa jej žiaden dejepisec zaoberajúci sa životom nemeckého vodcu. Bolo vydaných aj mnoho svedectiev ľudí z najbližšieho Hitlerovho okolia venujúcich sa tejto otázke, spomeňme aj na Slovensku publikovanú *Knihu Hitler*, obsahujúcu spomienky Hitlerových osobných pobočníkov, ale aj mnohé ďalšie. Vo verejnosti tému smrti Adolfa Hitlera dostatočne spopularizoval výborný nemecký film *Der Untergang* (Pád Tretej ríše, 2004), ktorý bol nakrútený na základe ná-

metu nemeckého historika Joachima Festa a spomienok Hitlerovej sekretárky Traudl Jungeovej. Avšak ani jedna publikácia nezhrmaždila také množstvo faktov a výpovedí o danej udalosti ako práve anotovaná monografia.

Autor knihu rozdelil na 10 kapitol, pričom text je doplnený množstvom fotografií a kópií dôležitých nemeckých dokumentov. Postupne sa venuje analýze Hitlerovho bunkra a v zhrnujúcej forme záverečnému obdobiu Hitlerovho života, keď sa z najmocnejšieho muža Európy stal chorľavý a zničený človek, ktorý sa na posledné dni života utiahol do zatuchnutého krytu, a bol obklopený len svojim osobným štábom a okruhom najvernejších ako Bormann, Goebbels, Axmann či Keitel. V tejto vyberanej spoločnosti nemohla chýbať ani družka Eva Braunová, ktorá s Hitlerom v posledný deň života uzavrela manželstvo. Hitler sa dávnejšie rozhodol, že z Berlína neutečie, ale v ňom zostane až do poslednej chvíle a zomrie v jeho troskách. Pre spáchanie samovraždy sa definitívne rozhodol po tom, čo padla aj posledná nádej na oslobodenie mesta porážkou armády generála Wencka. Autor postavil vlastnú rekonštrukciu okolností Hitlerovej smrti na výpovediach ľudí, ktorí ten deň strávili pri Hitlerovi. Hlavne to boli Otto Günsche, jeho osobný pobočník, ktorý dostal úlohu spáliť Hitlerovu mŕtvolu, aby nemohla padnúť do rúk Sovietov, čoho sa Hitler zvlášť obával, ďalej osobný sluha Heinz Linge, Hermann Baur, Hitlerov osobný pilot, Erich Kempka, Hitlerov šofér, ako aj SS-mani slúžiaci ako stráž v bunkri. Joachimsthaler mal k dispozícii aj mnoho iných svedeckých výpovedí, ktoré sa podarili vo veci Hitlerovej smrti zostaviť americkému sudcovi Musmannovi krátko po vojne, plus výpovede ľudí navrátilých sa v 50. rokoch zo sovietskeho väzenia. Netreba pripomínať, že obe strany – Sovieti aj Američania – robili dlhé a podrobné výsluchy svedkov, keďže v tom čase (ako aj dlho po vojne) kolovali historky o Hitlerovom úteku naj-

skôr do južného Nemecka a potom do inej krajiny, hlavne do Argentíny. Historická veda ale tieto teórie vyvrátila a autor zdôrazňuje, že najpravdepodobnejšia verzia Hitlerovej smrti je samovražda zastrelením bez predchádzajúceho požitia jedu.

Ďalšie kapitoly sa venujú preprave mŕtvych tiel, ich spáleniu a odstráneniu pozostatkov po pálení, ako aj konečnej identifikácii vďaka zvyškom Hitlerovho chrupu. Napokon je v knihe podrobne rozobratý aj sovietsky postup vo veci zverejňovania údajov o posledných dňoch Hitlera, pretože Sovieti sa rozhodli pre hranie falošnej hry, pri-

čom sami mali od začiatku najviac údajov aj svedkov o Hitlerovom konci, a preto poznali pravdu ako prví.

Záverom treba dodať, že kniha je zaujímavým príspevkom k dejinám druhej svetovej vojny a smrti jej hlavného protagonistu Adolfa Hitlera. Väčšinu textu pritom tvoria výpovede svedkov, ktoré sa autor snaží medzi sebou konfrontovať a vybrať z nich tie najpravdepodobnejšie. Na základe mnohých argumentov sa mu tak podarilo dôkladne zodpovedať otázku Hitlerovej smrti.

P. Jašek

KRONIKA

NEKROLÓG ZA MICHALOM BARNOVSKÝM (1937 – 2008)

31. mája 2008 po krátkej ťažkej chorobe zomrel jeden z profilujúcich slovenských historikov PhDr. Michal Barnovský, Dr.Sc. Je to bolestná správa nielen pre jeho najbližších, spolupracovníkov či nepriamych kolegov, ale aj veľmi citeľná strata pre slovenské profesionálne dejepisectvo, v ktorom zanechal trvalú stopu.

M. Barnovský, rodák z Jarabiny v staroľubovnianskom okrese (14. február 1937) po absolvovaní strednej školy v Humennom a v Prešove vyštudoval v rokoch 1955 – 1960 históriu na Historicko-filozofickej fakulte T.G. Ševčenka v Kyjeve. Po jej úspešnom ukončení krátko pracoval najprv v prešovskom vlastivednom múzeu a v rokoch 1961 – 1962 na Historickom odbore Slovenského národného múzea. v Bratislave. Jeho celý ďalší profesionálny život bol spojený s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied, kam nastúpil na jeseň roku 1962, najprv na študijný pobyt a potom tu absolvoval internú vedeckú aspirantúru, ktorú završil roku 1968 získaním vedeckej hodnosti kandidáta vied. O dvadsaťjeden rokov neskôr obhájil na ústave „veľký doktorát“. Možno konštatovať, že M. Barnovský patril ku generácii druhej skupine historikov, ktorí rozvíjali historickú vedu na pracoviskách Slovenskej akadémie vied. Za takmer polstoročie práce na Historickom ústave SAV tu prežíval všetky peripetie vtedajších spoločenskovedných akademických pracovísk: kvalitatívny i kvantitatívny rozvoj, eufóriu i pády či zlyhania, ponížujúcu reglementáciu zo strany politiky, nádeje, ilúzie i trpké sklamanie.

Vedecko-výskumnú dráhu začal na HÚ SAV v pomerne priaznivej spoločenskej a politickej atmosfére šesťdesiatych rokov minulého storočia, keď sa čiastočne odbúraval dogmatický prístup k výskumu dejín a pre historikov sa otvárali nové možnosti poznávania. M. Barnovský tieto podmienky vedel – vďaka svojej usilovnosti a cieľavedomosti – efektívne zúročiť. Spomenuté vlastnosti mu pomohli prekonať aj isté dobové predsudky, ktoré sa viac v skrytej, než otvorenej podobe objavili jednak voči absolventovi ukrajinskej univerzity, jednak v podobe vtedy ešte dosť rozšírených názorov o nemožnosti systematického výskumu a najmä objektívnej interpretácie „Zeitgeschichte“ – súčasných dejín. Po jeho príchode do Historického ústavu mu bola totiž pridelená práve úloha skúmať dejiny Slovenska po roku 1945. Pri jej spracovaní sa nemohol veľmi opierať o serióznú odbornú literatúru, ktorá vlastne vtedy absentovala. Musel prekonávať nielen vyššie spomínané konzervatívne stereotypy o kontraproduktívnosti interpretácie súčasných dejín, ale prichodilo mu riešiť aj množstvo metodických a metodologických problémov. Musel zápasiť s nespracovaním, resp. s malou prístupnosťou základných archívnych fondov k danej problematike. Nechcel sa uspokojiť s lacným, a preto lákavým, no v podstate s propagandistickým (v časti publicistiky dodnes hojne využívaným) prístupom k tematike súčasných dejín, ktorého výsledky mali však veľmi krátku životnosť. Prirodzene, aj jeho vedecké práce boli – a nemohli nebyť! – poznamenané súdobým stavom poznania a dobovou terminológiou, no ich „polčas rozpadu“ bol pomerne dlhý a podnes sú v mnohých smeroch ešte prínosným, často neprekonaným vkladom v pokladnici poznania slovenskej historiografie. Jeho práce majú už mnoho rokov jeden z najvyšších citačných koeficientov spomedzi slovenských dejepiscov. Nie je

veľa takých historikov moderných slovenských dejín, ktorým sa to podarilo. Michal to prijal s nadhľadom i s istou zdravou skepsou, stále nespokojne hľadajúc nové pohľady, témy a interpretácie. M. Barnovský vedel vo svojom výskume a interpretácii organicky prelínať problematiku (navonok nudných či nezáživných) hospodárskych dejín s dejinami politickými – tak po obsahovej i formálnej stránke. Jeho práce neboli suché, ale čitateľsky príťažlivé, popretkávané zaujímavými detailmi i prekvapujúcimi postrehmi a podnetmi.

Nekrológ za kolegom a priateľom M. Barnovským však nie je miestom na komplexné hodnotenie jeho tematicky i chronologicky rozkošatej práce. Lemuje ju sedem monografií, sedem kolektívnych syntetických prác a stovky odborných štúdií, článkov a glos v domácich i zahraničných časopisoch. (Výberová bibliografia jeho prác je uvedená v publikácii *Kapitolami najnovších slovenských dejín*, ktorá vyšla k jeho sedemdesiatym narodeninám v roku 2007.) K rozsiahlej a tematicky rôznorodnej Barnovského publikačnej činnosti treba, pravdaže, pripojiť i jeho temperamentné vystúpenia na početných vedeckých podujatiach, jeho recenznú, školskú, vedecko-organizačnú činnosť, a v neposlednom rade aj jeho schopnosť angažovane diskutovať o odborných i aktuálnych spoločenských problémoch, no aj ochotou pomáhať svojim priamym i nepriamym kolegom. S tým treba spájať ešte jednu jeho vlastnosť: Barnovský bol profesionálne náročný voči sebe i svojim spolupracovníkom, no nikdy sa neznížil k tomu, že svojho oponenta podceňoval, znevažoval alebo žeby ho bol považoval za svojho osobného či dokonca ľudského nepriateľa, ako je to v našej historickej obci, a v spoločenskom živote vôbec, bežné. Jeho odbornosť a tolerancia zrejme spôsobili, že bol poverovaný najrôznejšími vedeckými a organizačnými funkciami tak na svojom pracovisku, ako aj na ďalších vedeckých ústavoch. Bol členom rôznych akademických i mimoakademických vedeckých grémií, členom viacerých redakčných a vedeckých rád, bilaterárnych historických komisií, atď. Nemožno všetky jeho funkcie vymenovať, no v časopise *Vojenská história* treba pripomenúť, že bol aktívnym členom redakčnej rady tohto odborného periodika a zároveň aj členom vedeckej rady Vojenského historického ústavu SR. Početné vedecko-organizačné funkcie nevyhľadával, lebo si veľmi dobre a niekedy so znepokojením uvedomoval, že mu uberajú čas z jeho vlastnej tvorivej práce. No keď funkciu už prijal, robil ju poctivo a najmä sa snažil, aby ňou pomáhal dobrej veci, svojim bezprostredným kolegom i širšiemu okruhu historikov. Prejavilo sa to (podľa mojich osobných skúseností a vedomostí) aj vtedy, keď v osemdesiatych rokoch zastával post zástupcu riaditeľa Historického ústavu (vtedy Ústavu historických vied) SAV, keď úspešne obrusoval malicherné či nebezpečné hroty ideologickej i ľudskej intolerancie. Neraz mu to prinášalo osobné problémy. Pokiaľ však bol presvedčený o vlastnej pravde, vedel sa za ňu tvrdohlavo postaviť – v prospech svojich kolegov a celého ústavu. Na tento rozmer jeho osobnosti by sa tiež nemalo zabúdať – a nielen pri pripomienke jeho úmrtia, ale pri celkovom hodnotení jeho profesionálnej činnosti.

Po zmene spoločenských pomerov sa Barnovskému otvorili nové možnosti odbornej práce, zbavenej všadeprítomnej cenzúry a autocenzúry. Využil ich a stal sa jedným z najvyťaženejších pracovníkov nielen na Historickom ústave SAV, ale v celej slovenskej historickej obci. Aj jeho postihol typický osud nadštandardne výkonného historika: čím viac pracoval, tým viac sa od neho požadovalo. A M. Barnovský „objednávky“ neodmietal, ani ich nikdy povrchno nenaplnil. Hoci už mal na ústave iba čiastočný zamestnanecký úväzok, vždy pracoval s plným nasadením – doslovne až do posledných dní, keď ho nečakane postihla zákeraná choroba. Pritom sa vedel poctivo vyrovnávať aj so svojou „prednovembrovou“ vedeckou a publikačnou činnosťou, prijímal primeraný diel zodpovednosti za stav a vývoj slovenskej historiografie. Nerobil to ani pokrytecky ospravedlňujúco ani bolestínsky či sebabičujúco.

Už tradične pristupoval k riešeniu nových problémov tolerantne, ústretovo, no odmietal ich módné čierno-biele videnie a rôzne voluntaristické výzvy na úplné vzdanie sa všetkých výsledkov predchádzajúcej práce, odmietal schematické prehodnocovanie (t.j. opätovné falšovanie) historických udalostí – tentoraz v duchu údajného národného pohľadu na dejiny.

Michal Barnovský zomrel a bude chýbať nielen nám, jeho kolegom. Ešte veľmi dlho tu po ňom zostane citeľná medzera v celej slovenskej historiografii. Neodišiel však celý. V knihách a štúdiách sa nám aktuálne a podnetne ešte dlho bude prihovárať. V našom vedomí a spomienkach ostane trvalá pamiatka na dobrého človeka, kamaráta a nezištného spolupracovníka.

I. Kamenec

UKRAJINSKÁ POVSTALECKÁ ARMÁDA V POVOJNOVOM VÝVOJI KARPATSKÉHO REGIÓNU: BANDEROVCI – FAKTY, MÝTY A LEGENDY

V príjemnom horskom prostredí v reprezentatívnych priestoroch kongresového centra Slovenskej akadémie vied hotela Academia v tatranskej obci Stará Lesná sa v dňoch 9. a 10. júna 2008 uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia venovaná stále živej problematike o banderovcoch. Východiská a ciele tohto podujatia vystihuje už samotný jej názov – *Українська повстанська армія в повоєнний період в карпатському регіоні: Бандерівці – факти, домисли та легенди*. Vymedzená téma sa po celé desaťročia účelovo skreslovala a ideologický falšovala, pričom sprievodným „symptómom“ komunistickej nadvlády v krajinách bývalého východného bloku sa nevyhla žiadna zo zainteresovaných historických obcí. A tak bolo len otázkou času, kedy bude voči histórii táto podlžnosť vyrovnaná. Po prelomovom roku 1989 sa síce na vedeckom poli urobili v tejto oblasti značné pokroky, napriek tomu dodnes absentovalo vedecké podujatie na medzinárodnej úrovni, ktoré by poskytlo priestor na konfrontáciu najnovších výsledkov vedeckého bádania a zároveň sumarizáciu doterajšieho stavu poznania. A práve táto akcia v Tatrách mala ambíciu tento nedostatok preklenúť. Len pre úplnosť treba dodať, že voľne nadväzovala na pomerne úspešne vedecké podujatie organizované Katedrou histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela už v roku 2006 v Banskej Bystrici. Organizátormi tohto vedeckého sympózia boli Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Košiciach, Fakulta humanitných vied a Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, ďalej Ústav histórie Ukrajiny Národnej akadémie vied Ukrajiny v Kyjeve, Centrum výskumu oslobodzovacieho hnutia v Evove, Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny v Užhorode a nakoniec Inštitút politológie Univerzity v Zielonej Gore. Okrem domácich historikov boli na aktívnu účasť prizvaní historici z Ukrajiny, Poľska a Českej republiky. Vedeckej debaty sa však zúčastnili aj významní vedci z iných spoločenskovedných odborov. Problematika samotná má svojím spôsobom nadnárodný charakter, nakoľko sa priamo dotýka histórie všetkých krajín ležiacich v karpatskom regióne. Z tohto medzinárodného hľadiska ju preto možno bezpochyby zaradiť medzi najatraktívnejšie, zároveň však aj najkontroverzejšie spoločné historické témy moderných dejín všetkých zainteresovaných krajín. Jej váženosť a dôležitosť len potvrdila prítomnosť ukrajinského konzula na Slovensku, Jevhenija Perebyjnisa, ako aj fakt, že záštitu nad podujatím samotným prevzal poslanec Najvyššej Rady Ukrajiny, Stanislav Arževitin.

Program konferencie bol rozsiahly a jeho organizátori tomu prispôbili aj rozdelenie jednotlivých rokovaní. Nezabudli ani na uctenie pamiatky jedného zo spoluorganizátorov tohto podujatia a zároveň jedného z najznámejších slovenských historikov najnovších slovenských dejín, Michala Barnovského, ktorý nás navždy opustil krátko pred jej uskutočnením. Vedecká konferencia mala celkovo šesť de facto monotematických blokov, ktoré sa viazali ku konkrétnemu problémovému hľadisku danej historickej tematiky. Prvá časť predstavovala akýsi úvod do celej problematiky a vytvárala širší kontext všetkému, čo malo odznieť v hlavnom paneli. Profesori Stepan Vidňanskij a Olexandr Lysenko z Kyjevského Inštitútu histórie Ukrajiny priblížili vo svojich vystúpeniach (ako to už avizovali aj ich názvy) *Ukrajinské národno-oslobodzovacie hnutie v kontexte mocenského súperenia v povojnovom období, Represívna prax sovietskych špeciálnych služieb vo vzťahu k OUN a UPA na území Západnej Ukrajiny*. Rozdelením sfér mocenského vplyvu vo svete po poslednej svetovej kataklizme dochádza k akémusi obrodeniu a následne k radikalizácii ukrajinského nacionalistického hnutia, podnecovaného drastickými opatreniami zo strany sovietskej vládnej moci. Ako referujúci poznamenali, predovšetkým na západnej Ukrajine, ešte v období pred druhou svetovou vojnou, našli ozbrojené hnutia Organizácie ukrajinských nacionalistov všetky podmienky na pôsobenie, a je preto len logické, že uvedený operačný priestor sa po vojne stal oblasťou najaktívnejšieho odporu proti režimu. Vysídľovanie ukrajinského obyvateľstva, súdne procesy a pogromy, predovšetkým u tamojšieho obyvateľstva predstavovali výdatný zdroj sympatií k „banderovcom“, ktorý na strane druhej vyvažovali provokácie zo strany sovietskej tajnej polície a vojenskej kontrarozviedky, využívajúce pritom vzájomný antagonizmus medzi ukrajinským a poľským obyvateľstvom. Mimo pozornosti ukrajinských kolegov neostala rekonštrukcia konkrétnych opatrení ani ideologické aspekty povojnového boja ukrajinských „samostijnjiv“, pričom rozhodne zaujímavé bolo zvýraznenie paradoxu, že hoci boli obviňovaní zo zrady vlasti, prakticky pre svoju vlasť bojovali a umierali. Prvý blok zakončil príspevok *Ukrajinské a slovenské národné hnutie – paralely a diferenciencie*, ktorý predniesol Stanislav Konečný z košického Spoločenskovedného ústavu. Definovaním zákonitostí formovania politických národov (typických pre štáty západnej Európy, vymedzených na báze vojenských a politických aspektov) a národov etnických (typických pre krajiny východnej Európy, ktoré vznikli vymedzením sa jednotlivého etnika voči inému), sa autor pokúsil postihnúť ideovú platformu nacionalistického hnutia oboch národov, a to aj s krátkou rekonštrukciou ich nacionalistických ciest a poukázaním na rozdiel vo vymedzení spôsobu ich realizácie.

Druhý panel možno expresívne označiť za „poľský“, nakoľko referujúcimi boli všetko historici našej susediacej severnej krajiny. Dva zo štyroch prednesených referátov sa priamo dotkli citlivej problematiky vysídlenia, resp. presídlenia „problémovej“ národnostnej menšiny, ktoré boli vo vtedajšej situácii a za vtedajších okolností len de facto logickým dôsledkom reakcie daného štátu na vzniknutý problém. Vysídlením malo stratiť a nakoniec aj stráca hnutie „banderovcov“ podporu domáceho obyvateľstva, celá akcia však totálne narušila národnostnú štruktúru obyvateľstva prilahlých regiónov. Docent Jeremiasz Ślipiec z Národnej akadémie obrany vo Varšave v príspevku *Vysídlenie národnostnej menšiny ako globálna forma likvidácie partizánskeho hnutia* v krátkosti zanalyzoval uvedený problém na príklade Poľska v súvislosti s činnosťou poľskej armády proti oddielom UPA a jej následkami. Poukázal predovšetkým na to, že celý plán sa zrodil už počas vojny priamo v Moskve na podnet samotného Stalina, samozrejme, v čase, keď už bolo len otázkou času, kedy sa vojna skončí. Pohľad „z druhej strany“ prezentoval Jan Pisuliński v referáte *OUN a UPA vo vzťahu k presídleniu ukrajinského obyvateľstva z Poľska do USSR 1944 – 1946*. Rekonštrukcia opat-

rení a názorových hľadísk tak vedenia Organizácie ukrajinských nacionalistov, ako aj velenia samotnej Ukrajinskej povstaleckej armády, dotvorila celkový obraz tejto smutnej kapitoly v dejinách oboch národov. Jeho kolega z Historického inštitútu Rzeszowskej univerzity docent Andrzej Olejko pre zmenu priblížil prostredníctvom dokumentov a spomienok *Polské lectvo v akciách proti UPA (1946 – 1947)*. Všimol si úlohy, ktoré táto bojová zložka poľských ozbrojených síl plnila. Išlo predovšetkým o hliadkovanie a prieskum, ktoré sa ukázali v bojoch s dobre pohyblivým a „neviditeľným“ nepriateľom, ako kľúčové a stali sa základným predpokladom úspešného ozbrojeného zákroku poľskej armády. Profesor Bohdan Halczak z Politologického inštitútu v Zielonej Gore si v závere tohto bloku všimol vzťah Lemkov k banderovcom. Lemkovia, ako vyhranená časť ukrajinskej národnostnej menšiny obývajúca východnú časť slovensko-poľského pohraničia, mali k tomuto hnutiu špecifický pomer, a práve od tohto obyvateľstva sa dostávalo oddielom UPA aj najväčšej podpory. Príspevok poodhalil aj zaujímavý fenomén legálnosti, a teda aj opodstatnenosti existencie UPA. Ako „armáda bez krajiny“ bez možnosti dopĺňania vlastného početného stavu „vlastencami“, bola totiž odsúdená do roly bandy ozbrojencov a narušiteľov mieru. Aj preto zdanlivo nelogický paradox, že ich viac slúžilo v sovietskej armáde, než v UPA, bol už nie záležitosťou sympatií, ale tvrdou realitou všeobecnej mobilizácie.

Tretí obsahový panel bol venovaný problematike samotných banderovcov a ich pôsobeniu v rámci vtedajšej Československej republiky. V jeho úvode odznel príspevok pracovníkov Ukrajinského inštitútu národnej pamäti v Kyjeve – Volodymyra Vjatrovýča a Jaryny Jasynevčovej, *Zahraničné rejdy UPA v povojnovej stratégii oslobodzovacieho hnutia*, ktorý osvetlil nielen motívy, zámery a priebeh banderovských vpádov na naše územie, ale aj dôsledky a všetky konzekvencie, ktoré pre ukrajinské oslobodzovacie hnutie a organizáciu jej hlavnej ozbrojenej zložky z toho vyplývali. Docent Michal Šmigel z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, jeden z hlavných spoluorganizátorov celej konferencie, sa dotkol stále nevyriešenej otázky vplyvu a dopadu ozbrojených akcií UPA na priebeh udalostí i na život bežných ľudí v zasiahnutých regiónoch východnej časti ČSSR. Už názov jeho referátu *Banderovci na Slovensku – reálne ohrozenie či provokácia* avizoval, v akom duchu sa bude vystúpenie niesť. Rekonštrukcia a analýza základných faktov a súvislostí, ktoré vpády cudzích ozbrojených formácií determinovali, predstavovala oživenie pertraktovanej problematiky. Autor popri definovaní príčinných súvislostí a opise základných udalostí upriamil pozornosť prítomných aj na politické aspekty riešenia tohto problému zo strany vládnej moci. Odhliadnuc od istých generalizujúcich záverov, ktoré v niektorých momentoch nadobúdali charakter špekulácií, zaujala prítomných v súvislosti s príspevkom najmä otázka – kto profitoval z celej „kauzy“, resp. komu celá protibanderovská kampaň poslúžila. Nepriame odpovede na ňu aspoň čiastočne dával jeho kolega z Katedry histórie Univerzity Mateja Bela Miroslav Kmeť v referáte *Literárne mystifikácie ukrajinského nacionalistického hnutia v Československu*. Prezentovanie banderovcov zo strany oficiálnej štátnej ideológie a ich zámerné vykresľovanie ako fašistických lupičov a vrahov bolo pochopiteľné, najmä ak vezmeme do úvahy, v akej situácii sa vojnou vyčerpané a mocenským bojom zmietané Československo nachádzalo. Výhoda historickej retrospektívy nám však v súčasnosti núka dívať sa na všetko ináč – na vtedajšiu štátnu propagandu ako na klasický príklad uplatňovania štátnej vôle a na „banderovcov“ zasa ako na vlastencov, vlastne chudákov, ktorí bojovali sami v cudzej krajine, navyiac za niečo, čo vtedy prakticky nemalo ani len nádej vyjsť. Príspevky Jany Šišjakeovej z košického Spoločenskovedného ústavu a Miroslava Buraľa zo Správy národného parku Poloniny v Stakčine spájali na Slovensku silne zakorenený protizidovský prvok. Oba referáty si všimali protizidovských nálad slovenského obyvateľstva a ich vplyv na priebeh bande-

rovskej kampane. Analýza tragických udalostí, ktoré sa stali v Uličskej doline koncom roka 1945, zasa aktualizovala dôležitý fenomén pri osvetľovaní banderovských zločinov, a síce ako sa pod ne podpísali príslušníci UPA a do akej miery boli výsledkom zámerných provokácií zo strany zainteresovaných tajných služieb, resp. dôsledkom vyrovnávania si účtov a vzájomného sa obohacovania civilného obyvateľstva na vlastný úkor.

Posledný štvrtý blok úvodného dňa medzinárodnej konferencie bol venovaný vojenským aspektom celej problematiky, ktoré pri celkovom hodnotení Ukrajinskej povstaleckej armády v povojnovom vývoji Karpatského regiónu nemôžu popri dominujúcich politických aspektoch jej vnímania absentovať. V úvode tohto panelu vystúpili pracovníci Vojenského historického ústavu v Bratislave a obaja referujúci sa pokúsili o zhodnotenie čs. armády v bojoch s banderovcami. Akcia B, ako bolo dodatočne označené nasadenie čs. armády a jednotiek Zboru národnej bezpečnosti proti príslušníkom Ukrajinskej povstaleckej armády, bola rozsiahlym a prakticky jediným bojovým vystúpením čs. ozbrojených zložiek v povojnovom období Československa. Podplukovník vo výslužbe Jan Štaigl sa vo svojom vystúpení zameril na niekoľko poznámok osvetľujúcich použitie našej armády proti oddielom UPA, pričom sa pozastavil aj pri otázke oprávnenosti a adekvátnosti jej nasadenia. Poukázal hlavne na fakt, že napriek ušľachtilosti cieľov hnutia a údajnej mierumilovnosti jej príslušníkov nemohol štát reagovať ináč, než povolaním armády. Veď kto iný sa mal postaviť proti nebezpečným bandám, ktoré boli v podstate vojensky usporiadanou a vedenou silou. Ako si v bojoch s nimi počínal čs. veliteľský zbor, priblížil prítomným Alexej Maskalík. Jeho príspevok bol reakciou na účelové znevažovanie tejto vojensko-historickej udalosti zdanlivo logickým zdôrazňovaním nedostatočnej pripravenosti armády a celkovej neschopnosti jej velenia. Apeloval najmä na celkové hodnotenie významu účasti čs. armády a jej veliteľského zboru pri likvidácii banderovcov v širších súvislostiach. Všetky úlohy spojené s účasťou na týchto akciách totiž prevádzala pomerne vyťažená armáda v podmienkach nedostatočného kádrového zloženia. Vojnou vyčerpaný veliteľský zbor bol preťažovaný služobnými povinnosťami, ktoré plnil v mimoriadne zložitých povojnových podmienkach, navyiac v čase, keď sa armáda stala predmetom ostrého politického zápasu a prebiehajúcej očisty. Peter Mičko z banskobystrického Ústavu vedy a výskumu si pod drobnohľad vzal *Protibanderovské opatrenia a akcie armády a ZNB na Slovensku v roku 1947*, rekonštrukciou pôsobenia ozbrojených skupín v priestore južnej Moravy a reakcií príslušných orgánov sa zaoberal vo svojom vystúpení Jan Kux z Masarykovej univerzity v Brne. Príslušné faktografické údaje boli podstatnou mierou obohatené zaujímavými štatistickými prehľadmi, ktoré mapovali tak intenzitu banderovských vpádov v konkrétnych oblastiach, ako aj mieru angažovanosti armády pri zásahoch.

Druhý deň medzinárodnej vedeckej konferencie otvoril sám poslanec Najvyššej rady Ukrajiny, Stanislav Arževitin. S využitím dokumentov špeciálnych služieb (predovšetkým sovietskej NKVD, resp. KGB) sa pokúsil o špecifický náhľad na problematiku ukrajinského nacionalistického hnutia zo zorného uhla všetkých zaangažovaných tajných i represívnych zložiek. Nepochybne zaujímavou bola vložka o pôsobnosti sovietskych agentov infiltrujúcich oddiely UPA, ktorí svojou činnosťou a provokáciami hnutie diskreditovali a rozkladali ho zvnútra. Samostatnú kapitolu predstavujú samotné pogromy, realizované sovietskymi diverznými skupinami, avšak samozrejme v „mene“ UPA. Mychajlo Delekan z užhorodského Štátneho archívu Zakarpatskej oblasti podal správu o tom, aké archívne fondy sa v tomto archíve k problematike banderovcov nachádzajú a aká je, resp. bola, ich využiteľnosť v doterajšom historickom bádání. Jeho ukrajinský kolega z kyjevského Historického inštitútu Národnej akadémie vied, Olexandr Rubľov priblížil *Ukrajinské národné hnutie a katolícka*

cirkev na Zakarpatsku v povojnovom období (1945 – 1949), pričom sa dotkol citlivej a v súčasnosti stále nedoriešenej vzájomnej interakcie medzi konkrétnym nacionalistickým hnutím a ortodoxnou náboženskou religiou v kontexte upevňujúcej sa sovietskej vládnej moci a všadeprítomnej straníckej ideológie. Prítomní sa mali možnosť dozvedieť o dôsledkoch takejto de facto historicko-náboženskej anomálie, kde náboženská viera obyvateľstva sympatizujúcich s národným hnutím stojí v rozpore s ním proklamovanými nacionalistickými ideálmi. Historik Vojenského historického ústavu v Prahe Jiří Plachý nám v závere tohto tematického bloku, vyhradenému tak analýzu archiválií osvetľujúcich zákulisie organizovania ukrajinského nacionalizmu, ako aj jeho vplyvu na všetky sféry nielen čs. spoločnosti, vystúpil s príspevkom *V tieni UPA – činnosť poľského protikomunistického podzemia v Československu*. Analyzovaná téma sa síce pertraktovanej problematiky týka len nepriamo, napriek tomu ponúka množstvo paralel, ktoré v „programovom smerovaní“ vlastne ukrajinské nacionalistické hnutie a protikomunistický odboj ako taký spájali. Zásadné rozdiely síce spočívali v cieľoch a ambíciách, v mene ktorých jeho príslušníci bojovali, z hľadiska štátnej moci ale obe predstavovali faktor ohrozujúci samostatnosť a územnú integritu krajiny.

Záverečný panel celého podujatia bol venovaný osudom popredných veliteľov sotní ukrajinskej povstaleckej armády. Obsahovému zameraniu celého bloku najprv predchádzal príspevok Mareka Syrného z Múzea SNP v Banskej Bystrici, ktorý mal za cieľ osvetliť a priblížiť vyšetovanie činnosti oddielov UPA na Slovensku, resp. v Československu. To v čase od novembra 1947 do februára 1948 viedla špeciálna komisia, ktorá mala za úlohu zmapovať činnosť hlavných sotní banderovcov so zameraním na spáchané trestné činy, pričom vyvodené závery mali slúžiť ako podklady pre prokurátora. Rozhodnutie súdiť ten- ktorý oddiel podľa oblasti hlavného pôsobenia, sa nakoniec ukázalo ako najschodnejšie. Zvyšné príspevky sa už viazali k samotným vodcom najsilnejších sotní operujúcich na území vtedajšieho Československa. Vedúci organizačného výboru celej konferencie, Marián Gajdoš zo Spoločenskovedného ústavu Slovenskej akadémie vied v Košiciach rozobral košickú anabázu Volodymyra Ščyhelského, všeobecne známeho pod pseudonymom „Burlaka“, akademik Mikuláš Mušinka z prešovskej Asociácie ukrajincov Slovenska zasa osudy Stepana Stebeľského na sklonku jeho života v roku 1949. Koniec oboch „hrdinov ukrajinského národa“ bol tragickou ukážkou márneho boja „proti veterným mlynom“ a jasne dokazoval, aký osud čaká podobných „desperátov“, zúfalo bojujúcich proti systému, navyiac bez posvätenia mocných. Syn známeho folklóristu ukrajinskej kultúry Alexander Mušinka pre zmenu zmapoval informačnú základňu verejnosti azda najznámejšieho „banderovca“ „Burlaka“ na našich internetových serveroch.

Keďže za základný cieľ konferencie si organizátori nepostavili len prezentovanie najnovších vedeckých poznatkov, ale predovšetkým ich vzájomnú analýzu a komparáciu, bohatý priestor bol vyčlenený aj na diskusiu. Tá nasledovala po každom zo šiestich tematických panelov a časovo jej bol vyhradený rovnaký priestor ako samotným referátom. Azda najviac rezonovala otázka zločinov, ktorých sa mali údajne dopustiť oddiely Ukrajinskej povstaleckej armády. V prvom rade však bolo poukázane nesústredovať sa na zločiny také a onaké, resp. na zločiny spáchané kým (veď excesov a zverstiev sa v priebehu vojny dopúšťala každá z armád, nevynímajúc armád spojeneckých), ale celkovo na zločiny proti ľudskosti. Výstupom z konferencie bude zborník, ktorý by mal „uvidieť svetlo sveta“ koncom tohto roka.

A. Maskalík

STARÝ TEKOV 2008

Dňa 26. júla 2008 sa uskutočnil v Starom Tekove pri Leviciach už 4. ročník podujatia *Starý Tekov 2008 – Boje na Hrone* zameraný na rekonštrukciu bojov z obdobia druhej svetovej vojny, ktoré v medzi viedla sovietska Červená armáda a jej spojenci (najmä Rumunská armáda) proti nemeckému Wehrmachtu v blízkom okolí obce 25. marca 1945 v rámci tzv. Bratislavsko-brnianskej operácie. Práve v tento deň predsunuté prapory divízií 49. streleckého zboru patriaceho do pásma 53. armády uskutočnili po mohutnej 55 minút trvajúcej delostreleckej príprave násilný prechod toku Hrona pri Starom Tekove a do večera napriek prudkým nemeckým protiútokom udržali na jeho pravom brehu predmostie v hĺbke 2 až 6 kilometrov.

Podujatie na pripomenutie týchto bojov zorganizovala za výdatnej pomoci Ministerstva Obrany Slovenskej republiky Konfederácia klubov vojenskej histórie Slovenska a zúčastnili sa na nej kluby vojenskej histórie zo Slovenska, Česka a Maďarska. Tieto kluby so sebou priviezli aj vojenskú techniku z obdobia druhej svetovej vojny, medzi ktorou sa vynímali najmä dva plne funkčné a zrekonštruované tanky T-34 a maďarská replika nemeckého tanku Tiger postavená na podvozku tanku T-55. Okrem rekonštrukcie bojov toto podujatie predstavovalo príležitosť na prezentáciu Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktoré boli zastúpené rôznou vojenskou technikou (obrné transportéry BVP-2, Aligátor, odmínovací komplet Božena, tank T-72 a ďalšie) a do programu prispeli aj divácky atraktívnymi dynamickými ukázkami. Medzi účastníkmi ani tento rok nechýbali pracovníci spolu s technikou z Vojenského historického múzea v Piešťanoch, ktorí okrem toho, že na „bojisko“ pri Starom Tekove doviezli repliku nemeckého obrneného transportéra Sd.Kfz. – 251 Ausf. D (vytvorenej na základe československého obrneného transportéra OT-810), pripravili priamo na mieste výstavu zameranú na život a dielo generála Milana Rastislava Štefánika a výstavku výberu armádnych palných zbraní 20. storočia, ktorá vzbudzovala všeobecný záujem u mnohých návštevníkov podujatia, najmä však detí.

Program podujatia bol rozdelený na tri nezávislé časti. Bol veľmi pestrý a napokon usporiadateľom prišlo od rána i počasie, ktoré bolo jasné, suché a slnečné. Program sa začal vojenskou časťou o pol jedenástej. Počas neho diváci postupne uvideli ukážku zoskoku parašutistov, zásahu Vojenskej polície, boja zblízka, výcviku služobných psov, činnosti odmínovacieho kompletu Božena, ako aj bojovej činnosti mechanizovaných jednotiek. Vojenská časť vyvrcholila popoludní veľmi vydarenou rekonštrukciou historických bojov na Hrone medzi Wehrmachtom a Červenou armádou. Ukážka názorne predviedla obranné boje Wehrmachtu, ako aj spôsoby, akými sa s ňou vyrovnávali útočiacie oddiely Červenej armády. Veľmi vydarené boli najmä pyrotechnické efekty, ako aj špeciálne vopred nacvičené malé epizódy boja (súboj ostreľovačov, vyradenie nemeckých obrnených transportérov a tanku z boja, raketový útok a boj muža proti mužovi medzi „Nemcami“ a „Rusmi“ v zákopoch), no hlavným magnetom tohto bodu programu bola prítomnosť už spomínanej repliky nemeckého tanku Tiger v teréne „bojiska“. Ukážka samotná skončila v súlade s historickou skutočnosťou bojov v marci 1945 „porážkou“ Wehrmachtu a po nej nasledovalo slávnostné defilé a oceňovanie klubov vojenskej histórie, ako aj ich jednotlivých členov. Po prestávke nasledoval pietny akt – kladenie vencov k pamätníku padlých v bojoch pri obci Starý Tekov a odovzdávanie medailí priamym účastníkom týchto bojov. Následne sa začala kultúrna časť, ktorá trvala až do večera a nechýbali v nej vystúpenia hudobnej skupiny *Veslári, Funkiez* a populárnej mladej slovenskej popovej speváčky Tiny.

Po organizačnej stránke bolo podujatie *Starý Tekov 2008 – Boje na Hrone* veľmi dobre zvládnuté, čo vyplýva iste aj zo skutočnosti, že jeho organizátori nazbierali nemalé skúsenosti z predchádzajúcich ročníkov. K dobrému priebehu podujatia prispela aj všadeprítomná pomoc príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorí okrem zabezpečenia ukážok celé podujatie aj logisticky zabezpečovali. Výsledkom bolo niekoľko tisíc spokojných divákov, ktorí na toto podujatie prišli z blízkeho aj širokého okolia, a často aj zo zahraničia. Rovnako spokojní boli aj samotní účastníci ukážok a členovia zúčastnených klubov vojenskej histórie. Dúfajme, že o rok sa všetci znovu stretnú v Starom Tekove na 5. ročníku Bojov na Hrone, a že toto podujatie opäť dôstojným spôsobom pripomenie pamiatku tých, ktorí pri tejto slovenskej obci bojovali a padli v marci 1945 aj za našu slobodu.

M. Meško

AGROKOMPLEX 2008 V NITRE

Agrokomplex v Nitre má už dlhodobú tradíciu a rovnako známe je aj jeho zameranie na sektor poľnohospodárskej a živočíšnej výroby, ako aj zavádzanie a využívanie rôznych nových technológií v tejto oblasti. Nie inak tomu bolo aj na tohtoročnom, už 35. ročníku Agrokomplexu uskutočneného pod mottom: „*Život sa rodí na vidieku*“, ktorý sa konal v dňoch 21. až 25. augusta 2008. V dovedna desiatich pavilónoch a na viacerých výstavných plochách vystavovalo 620 firiem zo Slovenska, Čiech, Egypta, Francúzska, Holandska, Chorvátska, Iránu, Kanady, Litvy, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rakúska, Srbska, Švajčiarska a Sýrie. Avšak tohto roku sa v pavilóne M1 prezentovali aj niektoré regióny Slovenska, menovite Trnavský a Nitriansky vyšší územný celok, a v ich rámci dostalo možnosť vystavovať aj niekoľko regionálnych múzeí, medzi ktorými nechýbalo ani Vojenské historické múzeum (VHM) Piešťany.

Výstavka zameraná na dôstojnú prezentáciu VHM v Piešťanoch bola na základe skúseností pracovníkov múzea z podobných podujatí navrhnutá tak, aby zaujala čo najväčšie spektrum návštevníkov Agrokomplexu, a zároveň aby poukázala na bohatstvo jeho zbierok uložených v depozitároch. Už na prvý pohľad jej odlišný – „vojenský“ – charakter podčiarkovala maskovacia sieť pokrývajúca vonkajšiu stranu výstavného stánku. Hlavnú atrakciu výstavy predstavoval sovietsky vojenský motocykel s prívesným vozíkom z obdobia druhej svetovej vojny, na ktorom sa v priebehu Agrokomplexu vystriedalo a vyfotilo množstvo návštevníkov, najmä detí. Ďalej návštevníkov priťahovali vystavené palné zbrane, medzi ktorými nechýbali ani také legendárne zbrane, ako taliansky samopal Beretta, sovietsky samopal AK-47 Kalašnikov, ruská snajperská puška Mosin vz. 1891/30, nemecký samopal MP-40 Schmeisser, dnes vzácny československý ľahký guľomet vz. 52/57, alebo slávny samopal vz. 61 Škorpion. Kolekciu palných zbraní dopĺňali vybrané exempláre chladných zbraní, zväčša puškových bodákov, ako aj dôstojníckych kordíkov, pričom ako hlavné kritérium pri ich výbere bola previazanosť predmetov s vojenskou históriou Slovenska. Takto mali návštevníci možnosť uvidieť také vzácne exponáty, ako kordík pre dôstojníka rotmajstrov československého letectva vz. 27, československú šabľu vz. 24 pre dôstojníka čs. finančnej stráže, či dýku Hlinkovej gardy. Hotovú pastvu pre oči napokon predstavovala zbierka rôznych vojenských odznakov, medailí, radov a vyznamenaní, a oprávnené vzbudzovala obdiv u mnohých návštevníkov. Medzi vystavenými vyznamenaniami sa napríklad vyskytovala rakúsko-uhorská záslužná medaila SIGNUM LAUDIS, československá

vojenská medaila – Za zásluhy, alebo medaila Za obranu Slovenska v marci 1939. Vystavené predmety dopĺňali aj dve divácky zaujímavé uniformy, a to uniforma príslušníka čs. leteckých jednotiek vo Veľkej Británii počas druhej svetovej vojny, ako aj uniforma vojačky Československej ľudovej armády.

Pracovníci múzea pripravili aj niekoľko multimediálnych prezentácií, ktoré boli v priebehu návštevných hodín opakovane uvádzané na premietacom plátne. Jedna prezentácia bola zameraná na informovanie návštevníkov o aktivitách VHM v Piešťanoch, o jeho výstavných priestoroch, a momentálne vystavených múzejných exponátoch. Ďalšia prezentácia pozostávala zo série historických fotografií, znázorňujúcich vojenský život mesta Nitry v priebehu minulého storočia, a tematicky tak spájajúcich zameranie VHM s miestom konania výstavy. Pozornosť návštevníkov však vzbudzovali najmä atraktívne videozáznamy z rôznych podujatí zameraných na rekonštrukciu bojov z obdobia druhej svetovej vojny (Dukla, Dargov, Starý Tekov, apod.), na ktoré VHM zapožičiavalo klubom vojenskej histórie historickú vojenskú techniku. Nakoniec je potrebné spomenúť, že okrem dôstojnej prezentácie VHM Piešťany sa našiel priestor aj na predstavenie prierezu knižnej produkcie Vojenského historického ústavu v Bratislave. Vystavené publikácie, ako aj čísla časopisu *Vojenská história* vzbudzovali úprimný záujem návštevníkov, často bývalých vojakov, a zaniietených fanúšikov vojenskej historickej vedy.

M. Meško

SAHARA 2008

Už každoročne na záhorských pieskoch (Výskumný technický skúšobný ústav Záhorie – VTSÚ, Hlboké pri Senici) sa koncom augusta zhromažďujú priaznivci a fanúšikovia vojenskej kolesovej aj pásovej techniky, aby si pozreli jednu z najzaujímavejších show, ktorá sa v súčasnej dobe na Slovensku v tejto oblasti organizuje. Na niekoľko dní rozľahlé borovicové lesy rastúce na nefalšovaných pieskových dunách ožívajú aktivitou temer frenetickou, keď sa v areáli VTSÚ prechádzajú tisícky divákov, členovia klubov vojenskej histórie vystrojených v historických uniformách, jazdí vojenská technika a jej presuny vo dne v noci sprevádza hluk motorov, hučanie kolies, či škrípanie pásov. Takto by bolo možné stručne charakterizovať divácky atraktívne podujatie Sahara, ktoré sa tento rok konalo v dňoch 29. až 31. augusta už po piaty raz.

Hlavným organizátorom podujatia bol tak ako v predošlých rokoch Klub vojenských historických vozidiel. Na Sahare 2008 sa zúčastnili kluby vojenskej histórie zo Slovenska, Českej republiky, Maďarska, Rakúska a Poľska, ktoré do „poľa“ postavili približne 200 uniformovaných vojakov. Aj v oblasti vojenskej techniky bolo na čo pozerieť, či už na „křdel befiel“ (obrných transportérov BVP rôznych verzií, t. j. od BVP-1 až po samohybný mínomet Prám), na OT-62R, tanky (od T-34, cez T-54M, VT-55 po T-72), nákladné autá (dôverne známe „tatrovky“ a „zily“, alebo menej známe americké armádne nákladniaky z obdobia od druhej svetovej vojny po vojnu vo Vietname), delostrelecké ťahače (napríklad ťažký nemecký kolopás Sd.Kfz. 9), samohybné húfnice, kolopásky (napr. obligátny OT-810, či nemecký ľahký Sd.Kfz. 10), ako aj na množstvo terénnych vojenských vozidiel s náhonom 4x4 (čiže aj populárnych amerických „džípov“, sovietskych „gazíkov“ a „uazov“, alebo nemeckých VW „Kübelwagen“), vojenských motocyklov, alebo unikátnej repliky nemeckého tanku Tiger (ktorá sa už predstavila aj na tohtoročnom podujatí v Starom Tekove). Za zmienku stojí

aj známa „vétrieska“ v neobvyklej úprave s namontovaným letištným svetlometom na korbe, ktorý svojím silným svetlom doslova menila noc na deň. Pritom tento výpočet vojenskej techniky brázdiacej záhorácke pieskové duny nie je ani zďaleka úplný.

Vojenský historický ústav (VHÚ) v Bratislave spoločne s Vojenským historickým múzeom (VHM) v Piešťanoch tento rok nepatrili medzi spoluorganizátorov podujatia, ale prispeli do plejády prítomnej vojenskej techniky tankom T-54M sovietskeho pôvodu, ktorý patril do výzbroje Československej ľudovej armády. Je to v súčasnosti jediný jazdiaci tank tohto typu na Slovensku, a ako taký predstavuje v podstate unikát. Zaujímavá je na tomto tanku aj skutočnosť, že iba prednedávnom ho kompletne zrenovovali a spojajzdnili členovia klubu vojenskej histórie ČSLA, ktorí pôsobia pri VHM v Piešťanoch, a na Sahare 2008 mal vlastne „premiéru“. O tom, že jeho prvé vystúpenie na verejnosti bolo viac ako efektné, svedčí aj skutočnosť, že tento tmavozelený krásavec s taktickým číslom „012“ vyhral prvé miesto v tradičnej súťaži v kategórii ťažkej pásovej techniky, hoci mu konkurovali tri modernejšie tanky T-72, a tiež aj spomínaná replika tanku Tiger. Členovia klubu však nezabudli ani na praktickú stránku svojej účasti na podujatí, a podrobili tank testovacím jazdám v priestore VTSÚ, ktoré boli umožnené usporiadateľmi. Na ťažkom piesčitom teréne tank T-54M so ctou obstál, a tak je možné skonštatovať, že za prispenia členov klubu tank úspešne reprezentoval VHÚ Bratislava aj VHM Piešťany na tomto podujatí.

Popis tohtoročnej Sahary by nebol úplný bez bojových rekonštrukcií z obdobia druhej svetovej vojny, ktoré boli na programe v druhý deň podujatia, teda v sobotu 30. augusta. V podstate išlo o dve oddelené ukážky, pričom prvá predstavovala znovuoživenie bojov medzi americkou armádou a Wehrmachtom v Normandii v júli 1944, a druhá útočné operácie Červenej armády na východnom fronte v druhej polovici vojny. Vzhľadom na menší počet zúčastnených „Američanov“ a relatívny nedostatok v počte ich výzbroje sa prvá ukážka skončila víťazstvom „nemeckej“ strany, čo však zodpovedá historickej skutočnosti, keďže Wehrmacht dokázal v Normandii podniknúť niekoľko lokálnych protiútokov a dočasne zastaviť postup Spojencov. V druhej ukážke samozrejme zvíťazili „Rusi“, ktorí „Nemcov“ po úporných bojoch nakoniec prevalcovali. Po porovnaní s minulými ročníkmi Sahary je možné skonštatovať, že úroveň ukážok, ako aj vystupovania členov rôznych klubov vojenskej histórie sa neustále zlepšujú (svedčí o tom aj premiéra doteraz menej často zastúpených uniforiem s tzv. hrachovým vzorom na strane „Nemcov“, atď.), a od vystúpenia pred divákmi ich neodradilo ani horúce, suché a slnečné počasie, ktoré spôsobovalo, že pri každom kroku, a pri každom prejazde techniky sa dvíhali mraky zvířeného piesku prenikajúce do očí a pokrývajúce uniformy a zbrane nepříjemným povlakom.

M. Meško

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Martin HURBANIČ, PhD., Filozofická fakulta UK, Šafárikovo nám. 6,
811 06 Bratislava

Prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD., Prešovská univerzita, nám. Legionárov 3, 08001 Prešov

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr., M.A. Dušan SEGEŠ, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Karol SORBÝ, ml., PhD., Ústav orientalistiky SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava

Pplk. v. z. JUDr. Jaroslav KOZOLKA, Generálna prokuratúra SR, ul. Štúrova 2,
812 85 Bratislava I

Mgr. Martin DUBÁNEK, Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Sokolov-
ská 136, Praha – Karlín 8, Česká republika

PhDr. Jiří PLACHÝ, Vojenský historický ústav Praha, U památníku 2, 130 00 Praha 3,
Česká republika

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odvzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových edito-
roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čia-
rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačný exemplár príspevku. K štúdiu je
potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu,
číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť
v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1
800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách
rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

**Pri písaní poznámok k textom je potrebné používať príslušnú funkciu programu WORD na
vkládanie poznámok po čiarou – nie písať ich dozadu za text štúdie.**

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981.
B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom
vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809.
In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994,
s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach
uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-
tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo
ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku:
Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-
sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú
arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj
číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VÚA-VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
tel.: 02/48 207713
E-mail: stanovam@mod.gov.sk

**Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uve-
rejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.**

OBSAH

Štúdie

HURBANIČ, Martin: Historické súvislosti a príčiny avarskeho útoku na Konštantínopol roku 626	3
KÓNYA, Peter: Veliteľské pôsobenie generála Juraja Ottlyka v povstaní Františka II. Rákócziho.....	24
BAKA, Igor: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov.....	47
SEGEŠ, Dušan: Vzťahy Slovákov a Čechov v západnom vojenskom odboji a postoje poľskej exilovej vlády v rokoch 1939 – 1943	66
SORBY, Karol, ml.: Britsko-iracká vojna v roku 1941	87

Dokumenty a materiály

KOZOLKA, Jaroslav: Stáž predstaviteľov slovenskej Vysokiej vojenej školy v Nemecku (I./1941)	105
DUBÁNEK, Martin: 4. pevnostní prapor Malacky	116

Personálie

PLACHÝ, Jirí: Kapitán letectví Alfréd Löffler – biografický nástin.....	125
---	-----

Recenzie

SEKUNDA, N.: Marathón 490 před n. l. První perská invaze do Řecka. (P. Valachovič).....	132
DUBÁNEK, M. – LAKOSIL, J. – MINAŘÍK, P.: Utajená obrana železné opony. (J. Štaigl).....	134
SORBY, K., ml.: Arabi, islam a výzvy modernej doby. (V. Bystrický).....	138
SEGEV, T.: 1967: Israel, the War and the year that transformed the Middle East. (M. Meško)	141

Anotácie, glosy	147
------------------------------	-----

Kronika	160
----------------------	-----

INHALT

Studien

HURBANIČ, Martin: Historische Zusammenhänge und Ursachen des Awaren-angriffs gegen Konstantinopel im Jahre 626	3
KÓNYA, Peter: Tätigkeit des generals Juraj Ottlyk als Befehlshaber im Aufstand Franz II. Rákóczi.....	24
BAKA, Igor: Teilnahme der Slowakischen Republik in der ersten phase des Krieges gegen die UDSSR unter Gesichtspunkt deutscher Militärdienststellen	47
SEGEŠ, Dušan: Die Beziehungen zwischen Slowaken und Tschechen im militärischen Widerstandskampf im Westen und die Haltung der polnischen Exilregierung 1939 – 1943.....	66
SORBY, Karol, Jun.: Der britisch-irakische Krieg.....	87

Dokumente und Materialien

KOZOLKA, Jaroslav: Ausbildungsaufenthalt der Vertreter slowakischer Militärhochschule in Deutschland (I./1941)	105
DUBÁNEK, Martin: 4. Festungsbataillon Malacky.....	116

Personalien

PLACHÝ, Jiří: Flugkapitän Alfréd Löffler – Biographische kurz sketch.....	125
---	-----

Rezensionen	132
--------------------------	-----

Annotationen, Glossen	147
------------------------------------	-----

Chronik	160
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

HURBANIČ, Martin: The historical background and causes of Avar's attack upon Constantinople in 626.....	3
KÓNYA, Peter: Commander's service of Jural Ottlyk in the Uprising of Frantisek II Rákoczy.....	24
BAKA, Igor: The perspective of German Military authorities of Slovakia participation in the first phase of the war against The USSR.....	47
SEGEŠ, Dušan: Slovak-Czech Relations in the Western military resistance and etitudes of Polish exile government 1939 – 1943.....	66
SORBY, Karol, Jr.: British – Iraq War, 1941.....	87

Documents and Materials

KOZOLKA, Jaroslav: The documments of intership of Slovak delegation from Army War College in General Service School in Berlin, January 1941.....	105
DUBÁNEK, Martin: 4th Fortress Battalion Malacky.....	116

Personality

PLACHÝ, Jiří: Flt Capt Alfred Löffler- Biographical scatch.....	125
---	-----

Reviews.....	132
--------------	-----

Annotations, Glossed.....	147
---------------------------	-----

Chronicle.....	160
----------------	-----

Vojenská história 3/2008

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, CSc., plk.gšt. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedova@mod.gov.sk

stanova@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 16. 9. 2008

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Súdoby plagát vyzývajúci slovenských krajanov na vstup do čs. légii vo Francúzsku počas 1. sv. vojny